

RAINER MARIA RILKE

Levelek I.

1894–1910

RAINER MARIA RILKE

Levelek I.
1894–1910

Fordította
Báthori Csaba

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó
Budapest, 2016

Az ebook megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap

© Báthori Csaba, 2016
© Napkút Kiadó, 2016

1894–1896

(Prága, 1894 elején)

Vally kedves! Olyan állapotban hagytál ott, drága életem, szörnyű állapotban! Mit sem sejtve, tegnapi beszélgetésünkre gondolva, ott álltam az ajtó előtt, amikor kiléptél. Már a szemed is, kedvesem, amely olyan komolyan pillogott, olyan komolyan, amilyennek még nem emlékszem hogy láttam volna valaha is, de aztán a szavaid olyan indulatba hoztak, borzalom! Nemcsak a rettegés, hanem inkább a rettenetes bizonytalanság kínoz és gyötör határtalanul. Miért nem mondtad meg nekem pár szóval ennek a hirtelen változásnak az okát? De hát mi történt? Szegény életem, már megint miattam izgattad fel magad? Nem, istenem, erre nem számítottam. Most akkor azért is leülök ide írni neked, arra az esetre, ha délután megint csak ilyen rövid időre láthatnánk egymást – hogy legalább legyen valami a kezekben Renétől. Vagy rá is haragszol? – Vally, ebben is kételkedem a tegnapi borzalmas pillanat után. Hiába kínozza magát az agyam, hiába kérdi az okot, hiába gondolom át és latolgatom mindegyik lehetőséget... hiába! Kincsem, lehetséges volna, hogy álmaink és reményeink egy csapásra és erőszakosan véget érnek?! Ó, kérlek, mondj meg ma délután mindent, a legcsekélyebb dolgot se titkold el. – Hiszen tudod, a tiéd vagyok. Tudod, te, te, egyedül csak te emeltél ki engem a sárból amelybe elsüllyedtem, felemeltél a magasba, ahol te vagy, tudod, hogy ez nem frázis, ahogy már ezerszer mondtam, – most ugyanis egyáltalán nincs kedvem frázisokat pufogtatni. Ó, milyen boldog voltam egy évvel ezelőtt, amikor rád találtam – ma is egyre és egyre csak erre gondolok, még akkor is, ha a könnyeim mind forróbban és hevesebben ömlenek. Milyen boldog voltam, amikor láttam, hogy a végtelen érzés, amely akkor már rég fellobbant bennem irányodban, a te kebledben legalább részvétet csiholt, majd viszonzottad is, és barátság fejlődött belőle. Mert soha, soha nem reméltem, Vally, hogy téged éppen az hozhatna közelebb hozzám, amit az emberek egy sokszor bemocskolt névvel illetnek – és soha nem értenek. Miért ezt a nevet megnevezni? Hiszen úgysem mondja meg, ami

bennünket egyesít. És nem képes kifejezni, milyen sebesen kalimpált a szívem, amikor közelítettél, és hogy a boldogság érzése megreszkettette a véretem is, amikor rád vártam, és te a következő pillanatban bekanyarodtál a sarkon. Hogy mennyire felegyenesített engem bizonyos viszontagságok közt a gondolat, hogy te jó vagy hozzám, és a boldog órákra való emlékezés, egy pillantás áhított édes, közös jövőnkbe: hogy ez engem mennyire bátorított és megerősített! Nem tudnám elmondani neked érzelmeim összességét, az lehetetlen. — — — De most és ma és ebben a pillanatban, amikor kétségbeesésből összeszedtem magam, hogy megírjam neked e pár sort, amelyet a Renére való emlékezés közben kell elolvasnod, most is csak egy dolog tart életben: az, hogy közös jövőnkre gondolok. Ó, kicsikém, minél több akadály ágaskodik fel előttünk, annál jobban megerősítik a vágyakozás erőit, és annál hamarabb teszik jelenné a jövőt. És épp most, amikor a képedet nézegetem, és arcképed vonásaiból annyi reménység és bizalom árad felém, éppen most erősebbnek érzem magam, mint bármikor azelőtt. Hiszen te az én egész létezésem vagy. Hát nem boldog órák tereltek-e egymáshoz minket, s nem ők fűzték-e egyre szorosabbra a kapcsolatunkat? Hogyan is választhatnának el akkor minket a boldogtalanok?

De kemény ez az élet, Vally, nagyon kemény. Évek múltak el, évek, amikor még hittem Istenben, amikor még elég ostoba voltam megkérni egy fantomot valamire, amit megadhattam volna magamnak is. A katonaiskolától való szabadságomat! Azt én vívtam ki! De akkor – még az iskolában, egyszer a Jézus-gyermek képe előtt térdepeltem, aki bárányokat legeltetett, és imádkoztam hozzá egyszer, ezerszer, hadd haljak meg. Nem tudom, miért. Nem elégedetlenségem, nem az ostoba kényszer ellen fellázadó szívem kényszerített erre. – Valami olyasmi volt, mint valami sejtelem, a jövődő végtelen kemény szenvedéseitől való félelem. Hidd el, szerelmem, ha volna Isten, meghallgatott volna engem akkor. De nem. – A láz jött, a láz ment. A testem túl szilárd börtön volt a fényre szomjazó léleknek. Éjszaka kikászálódtam az ágyamból, ahogy voltam, kiléptem a folyosóra, és még meleg meztelen mellemet kifeszítettem a téli szélbe, amely pengeélesen süvített befele a nyitott ablakon. A hideg átdöfte a velőmet,

a csontjaimat, én meg reszketve, miközben hallgattam az örök lépteit a közelben, visszamásztam az ágyba, és másnap levelet írtam annak a személynek, akit akkor anyámnak neveztem: „Nagyon elégedett vagyok és boldog az intézetben.” Végre hatott, ez a pár sor hatott. Heveny láz öntött el, idegeim a legtüzesebb gerjedelembé estek, heveny hörghurutot kaptam, azt hittem, megfulladok. De aztán napról napra javult az állapotom, és végül azon a napon, amelyen – kiszámítottam – már hervadozniuk kellett volna a virágoknak a síromon, azon a napon megint egészséges voltam. És mennyi minden tombolt azóta a szívemben! Mennyi hasadtság, gyűlölet és kétségbeesés. Hányszor megátkoztam azt a képzelt tévképzetet ott, a felhőkön túl, hányszor könyörögtem a halált. Hányszor, de hányszor meglepett ez a gondolat, amikor nálad voltam és igazán boldog, és egyszerre boldoggá tett és szomorúvá. Pár szál virágot hozhattál volna a síromra, és én rád gondolva elaludtam volna... érzélgős vagyok, látod? mint egy iskolás gyerek. Elég is ebből az ostobaságból!... De az élet azért még kemény, – elviselhetetlenül kemény. – Az embernek nem szabad boldognak lennie! Csak már tudhatnám, mi történt tulajdonképpen. A bizonytalanság a legkeserűbb gyötrelmem. Micsoda szörnyű nagy játékkeret adottál a fantáziámnak! De zárnom kell – fáradt vagyok – de olyan fáradt... Mondd, miért, miért kell nekünk szenvednünk!?... De bízzál – minden jóra fordul. Örökre és rendületlenül a tiéd vagyok, mint ahogy azt már ezerszer megígértem, és ha a boldogságunk álmom volt, amelynek most véget kell érnie – akkor véget ér az életem is.

A te Renéd

(RIGO 121–123)

(Prága, dátum nélkül)

Forrón szeretett, drága, áldott és imádott panička*, én Vallym, én szerelmem, egész életem!

Ma tehát rögtön a legfegyelmesebb rendben elkezdődött a dolog, amikor már reggel 8-kor felkeresett Mendl professzor, és azonnal a legserényebben elmélyedtünk Lessing Hamburgi dramaturgiájában. De édes panička, van itt közben valami sokkal fontosabb, egészen érdekes elbeszélendő dolog. – Egyszer azon a felfedezésen tréfálkoztunk, emlékszel? hogy végül még testvérek leszünk, és most tényleg tartok tőle, hogy maolnap be is következik ez a szenzáció. – Egyszer rég a Meier Bern-féle szalon futó, szegről-végről való rokonságunkról beszéltünk, stb. De tegnap este kiderült, hogy egészen közeli rokonok vagyunk:

Hallj és láss!

Az én Rilke nagymamám született Reiter volt. Az a Ried, akinek unokái most Prágába jönnek, Reiternek született, a lánytestvére, tehát Gabriele nagynénimnek nagynénije az én nagynénim. – Tudod, hogy G. nagynénim házasságkötése után Budweisben élt, ahol a Riedekkel, akiknek a téren nagy bőrdíszműüzletük volt, apósa – az elnök – makacssága miatt, nem érintkezhetett. Ettől eltekintve azért ismerte az öreg Riednét, és ismeri a lányt is, aki Salzer budweisi rövidáru-kereskedőhöz (nyilván a főhadnagy apjához) ment feleségül, és annak a nagybátyját: Pepi Reitert. Tehát ezen a vonalon sokkal közelebbi rokonság áll fenn, ugyanis Salzer felesége szemlátomást nekem vérrokonom, az a szóke Emil pedig jogilag unokatestvérem. – Hát ez igazán eredeti felfedezés, nem?! Látod, kincsem, így most már a külső viszonyokban egyre közelebb húzódunk egymáshoz az idegek szemében is, és házasságkötésünkig méginkább közeli rokonok lehetünk, – csak ne, az ég szerelmére! – ne testvérek! Ez a halálom volna, esküszöm! Persze, ez azért valószínűtlen/ebb/

---

* asszonyka (csehül)

mint ez az ártatlan unokatestvéri és nagynéni-viszony, amit én még kívánatosnak és kellemesnek is tartok.

Éppen jön Ernst!

Kincsem! Ne feledd, délután óra! 5-6, Riedl! –

A délután elveszett!

Reggel: 10–11 latin szombat

3–4 Riedl szombat

Hétfő: háromnegyed 8–háromnegyed 9 latin
fél kilenc–fél tizenegy német
2–3 görög

Ez, ez ma borzalmas! –

Egészen vigasztalan.

Jövök majd gyorsan hozzád!

Édes panička, kicsi drága Vallym, mindörökre a tied
kicsi imádód
Hidi René*

(RIGO 148–150)

VALERIE VON DAVID-RHONFELDNEK

(Prága, 1894. december 4-én)

Kedden, este negyed 9-kor

Én kedvesdrágajó Vallym!

Odaát az ebédlőben ott ül nagynéném az estebédnél; én lemondtam vacsora-részemről, visszahúzódtam a számomra kísérteties légkörből a szobámba, és ott ettem, pedig már

---

* Utalás a Hiddigeigei nevű kandúrra Joseph Victor von Scheffels több mint száz kiadást megért verses szerelmi történetében (*Der Trompeter von Säckingen*, 1854, 100. kiadás). A könyv tizennegyedik fejezetében olvasható egy versciklus ezzel a címmel: *Hiddigeigei kandúr dalai*. Rilke némelyik Vally-levelét így írta alá: René, Hidi vagy Hidigeigei.

nem kívántam, őszintén szólva csak hogy legyen a számnak valami kis íze: emberi nyalakodási ösztönből három darabot az ismert süteményből. Szívem, – levertem voltam és búskomor, amikor megérkeztem száműzetésembe, anélkül hogy az első pillanatban tudtam volna, mi okból. Amikor aztán az ebédlőben néhány pillanatra szemben ültem G. nagynénimmal, világossá vált, hogy a te fényárszerű sugárzásod hirtelen elcserélése, Vally, a te jelenléted felcserélése a tőlem oly végtelenül távol álló rokonaim homályos, józan, szellőtlen mocsárgőzeivel, szóval ez volt harapós hangulatom súlyos oka. De annak most már vége. A szívem könnyű, értelmem világos; leveled, kedves leveled elhajtotta a fellegeket. Kivilágosodott. Szerelmünk ege ragyog lelkem csendes hullámaiból. Édes érzelmek susognak bennem halkán, mint hatalmas nádas, és az áhítózás kitarja karjait bensőmben, mint valami zúgó, virágzó falomb. Nem tudom, hányszor olvastam el ezeket a sorokat. Nem tudom, mi vesz rajtam erőt. A tudat volna ez, hogy mindez tőled, csak tőled ered? Vagy sokkal inkább egy benső, szívbeli indulat aromája árad felém, az mámorít meg? Vally, a te meghitt szavaid szent varázslatot öntöttek a lelkembe, igen, az a magasztos, reszkető komolyság dereng benne, amely a jósdát faggató görögök szívét egykor felvillanyozhatta, amikor félig remélve, félig habozva várták a titokzatos isten válaszát a templom kapujában! Mert nekem is úgy rémlik, hogy a szemem messzebb lát, mint máskor, – mintha megemelkednének a beszűkült szoba gátló falai – mintha ma átpillanthatnék a jövőbe! De mielőtt a ködszínű örvénybe kinnéznék, engedd meg, hadd nézzek előbb a szívembe. A mai éjszakán, fél tizenkettőkor lesz pontosan tizenkilenc esztendeje, hogy létezem. Ismered elhibázott gyermekkorom fényekben szegény történetét, és ismered azokat a személyeket, akik vétkesek abban, hogy semmit vagy kevés örömteli dolgot vagyok képes felidézni azokból a bomló napokból. Te tudod, hogy a nap nagy részében engem egy lelkiismeret-szegény és erkölcstelen szobalány gondjaira bízta, és hogy az a nő, akinek első és legfőbb gondja én kellett volna legyek, csak akkor tudott szeretni, ha arról volt szó, hogy új ruhácskában megmutasson néhány ámuldozó ismerősnek. Tudod, milyen váltakozó eredményekkel végeztem el a piaristák népiskoláját

– én, ostoba kölkök, – és hogy a „Baumgarten” nagy sétányán pár gyermeteg szó döntött a sorsomról. Amikor számomra az atyai házban a szeretet csak apám oldaláról nyilvánult meg nagy gondossággal és törődéssel, mondhatom, általában teljesen magamra voltam utalva, és apró szenvedéseimet és rövid örömeimet többnyire senkinek nem adhattam tovább, így aztán fiatal életem új szakaszában már nagyon is ismertem azt a gyáva, leplezetlen ridegséget, amely a merőben bestiális gyilkolási ösztöntől sem riad vissza (a kifejezés nem túl erős!). Szívem – amelyet legkorábbi napjaim magánya amúgy is csendes tűrésre és bátor lemondásra oktatót – meg-megrezzent ezeknek a méltánytalanságoknak láttán, és e bánásmód gyötrelmeit ehhez az életkorhoz képest túlságos meghunyászkodással viselte. Igen, viselte. – Te engem sokszor idealistának nevezel. – Drága Vally, ha még ma is az vagyok, gondold meg, akkor micsoda tiszta érzelmeknek kellett lobogniuk abban a kicsi lélekben, amely örökké tévelygett önmagában, s már a népiskolai vásott srácok egyszerű, lármás, ártatlan játékait is gyanakvással szemlélte; továbbá tűnődj el azon, kedves, milyen borzasztó visszhangot verhetett, sőt kellett vernie a gyermeki kedély mocsoktalan szentélyében az efféle vad, igazságtalanul elszenvedett durvaságok szörnyű ostromának... Amit én akkor elszenvedtem, az a világ leg-tébolyultabb fájdalomával ér fel, noha gyerek voltam, vagy tán éppen ezért. Mert nem volt bennem erő ellenállni, nem volt bennem világos ész elegendő, hogy mindebben csak gonosz kamaszcínyt lássak, semmi más. Tűrtem az ütésekkel anélkül, hogy egyetlenegyszer visszaütöttem volna, vagy legalább hegyesen feleseltem volna, – csak szenvedtem és tűrtem. Azt hittem, egy végtelen, változhatatlan sors akarata követeli meg tőlem ezt a hősiességét, – ó, bárcsak tudtam, bárcsak felismertem volna, hogy nem a vasmarkú sors volt mindez, hanem csupán egy szórakozásért mámorosodó, siralmas Lény szeszélye... De honnan sejthettem volna ezt?! –

Ugyanazzal a szükségszerűséggel, amellyel a nap az éjszakának nyújtja a világot, hittem valóságosnak kínjaimat, és büszkeséggel igyekeztem azokat viselni. Gyermeteg értelmekkel azt hittem: türelmem Jézus Krisztus szolgálatához áll közel, s amikor valaki egy óriási pofont kent az arcomba,

de olyat, hogy reszketett a térdem, azt mondtam a támadónak – még ma is hallom – nyugodt hangon: „Elszenvedem ezt, mert Krisztus is elszenvedte, csöndben és panasz nélkül, és amíg ütlegetél, én imádkoztam a Jóistenhez, hogy bocsásson meg neked.” A gaz támadó egy darabig némán és mereven bámult, majd gúnykacajban tört ki, és akivel csak közölte kétségbeesett sóhajomat, mindenki igyekezett még túlharsogni őt a gúnyolódásban. Én aztán ilyenkor mindig elbújtam a legutolsó ablakmélyedésben, elharaptam a könnyeimet, amelyek aztán csak éjszaka törtek elő igazán féktelen és forró rohamban, amikor a széles dormitóriumot televisszhangozta a fiúk ritmikus szuszogása. És egyszer éppen azon az éjszakán történt, amelyen nem tudom már, hányadik születésnapomat ünnepeltem, hogy feltérdepeltem az ágyban, és összeszorított tenyerekkel és sok-sok sírással könyörögtem, jöjjön a halál. – Annak idején, ha megtámad valami betegség, azt azonnali meghallgatásom legbiztosabb jelének véltem volna; de nem támadott meg. Viszont abban az időben ragadott el a versírási ösztön, amely már a gyermekem kezdetek idején vigasztalást nyújtott. „Maritana” volt (több, ma már elfeledett költeményem után) első nagyobb munkám, a hősi Szűzről szóló elbeszélés, akinek jelleme Jeanne d’Arcéra hasonlított. „A csataló felágaskodik és megharsannak a trombiták.” Heves fantáziám egyik tüzes monológja e szavakban csúcsozott. Hogy azt a korszakot főleg lelki énekek írásával töltöttem, amelyek – a Gondviselésnek hála – mind elvesztek, az a fent említett lelkiállapot következtében egyáltalán nem meglepő. Nem igaz? – Tudhatod azt is, mennyire világossá vált számomra az is, hogy a gyűlöletes katonaiskolában való megmaradás lehetetlen, és már számtalanszor elmeséltem neked évekig tartó habozásom és végre-valahára megszületett döntésem körülményeit is. – Ebben az időben, amelyet többnyire a betegszobában töltöttem inkább szellemi keserűségben, mint fizikai betegségek közt, – szóval költői kísérleteim ebben az időben öltöttek világosabb és önállóbb formát, és itt főleg két gondolatot, a „Sátán Róma romjain”-t és „Az ördögűzés”-t említeném büszke örömmel. Így kezdtek csírázni – először, szabadon – ezekben a kedveszegett napokban a gyakran elfojtott vigaszérzet ösztönzései; ugyan-

akkor azonban az idősödő értelem és a megvilágosodó szív az elmagányosodás vacogtató ürességét is megérezte. Hiszen hát soha még, soha nem tapasztalt baráti közeledést – nem is szólva szeretetről, bárha úgy látszott, arra született, hogy folyton ezt követelje. Egyszer még jó szívvel összelekedtem egy „Fried” nevű cimborámmal (a keresztnevét már nem tudom megmondani). Ezúttal, gondoltam, tán nem ürül ki a szívem. Kölcsönös megegyezéseken alapuló, igazán testvéri kapcsolat alakult ki közöttünk, szövetséget kötöttünk, csókkal és kézfogással – egy életre. Már csak ilyenek a gyerekek! Jól megértettük egymást, én pedig valósággal feltámadtam abban a tudatban, hogy lelkem változatokban gazdag eseményei barátom rokon húrozatú lelkében tovább zengenek és kicsendülnek. Féltékeny voltam rá, mint ahogy ő is rám, csodálta költői gondolataimat, én meg unszoltam, próbálkozzon ő is, és örültem kis történetei puhatólózó sikerének. – Fried nagymamája azonban, akit ő istenítve tisztelt, egyszer csak hirtelen meghalt; ő elment a temetésre, én meg két könnyáztatta, gondok mardosta éjszakát töltöttem el, messzire ment barátomat gyászolva. Végül, persze, visszatért, hón áhítottam jöttét, de – teljesen megváltozott. Később megtudtam, hogy növendéktársaink sárba rántották tiszta szövetségünket, ráadásul Fried magasabb helyről utasítást kapott, ne túl sok időt fecséréljen „a bolondra”. Ezután többé soha nem kötöttem a szívem senkihez. De ilyen könnyedén elijesztett barátomtól se félttem, beszélgettem vele szolgálati ügyekről, de soha nem tettem neki szemrehányást; persze visszautasítottam – büszkeség nélkül, de komoly eltökéltséggel – békülésre irányuló későbbi javaslatát; a szív azonban újra elárvult. Meglehet, egy nyápic vallomásának fogod tekinteni mindezt. De én mégsem fogom szégyellni soha, hogy a szívem üres volt, mielőtt megtaláltalak, Vally, és átengedem a röstelkedést azoknak, akik megvetették, hogy abban szerezzenek rangot maguknak. – Akkor jött aztán az az idő, amelyet ismersz, s amelynek keserű csalódásait és tévelygéseit a te megbocsátásod sírjába temettem. Aztán pedig következett létemnek 4. nagy időszaka: a stúdiómkora! Már-már kész lettem volna (belefáradva az állandóan sikertelen és céljavesztett munkálkodásba) tudományos jövőmről lemondani, amikor felbukkantál te,

legdrágább panička,* és megerősítettél, gyógyítottál, vigasztaltál, és életet, létet, reményt és jövőt adtál nekem. –

És így jutunk el a jövőhöz. – Annak az évnek december 4-én, amelyben Schönfeldben elkezdtem gimnáziumi tanulmányaimat, felhagytam ezekkel a tervekkel, és elbágyadva a munkától, a sors hullámaiba akartam vetni magam, hogy elsüllyedjek vagy – mindegy, hogy hol – partot érjek. Hogy azonban nem céltalan földönfutóként tévelygek a világban, hanem mint magabiztos harcos, akinek szíve tele van szeretettel, hálával és reménységgel – és aki boldogságunk, egyesülésünk felé lépdel... szóval ezt ki másnak köszönjem, mint neked, isteni Vallym? Egész eddigi életem hozzád vezető útnak tűnik nekem, hosszú, fénytelen utazásnak, amelynek végén az a jutalmam, hogy feléd törekedjem, és egészen a magaménak tudjalak téged már a közeli jövőben. Most pedig hadd erősítsem meg, amit az a szellem, az a merész jóslat, amely leveledből kihangzik, bejelent: a jövő a miénk. Miénk drága, kedves halottaink oltalma alatt, és saját erőnk védernyője alatt, és szerelmünk kitartása folytán! Te csakugyan bánkódni voltál képes a miákoló macska miatt?! Vally, ha a legcsekélyebb veszély is fennáll, ilyesmi nem kell nekünk. Nagyobb a mi meghitt egyesülésünk boldogsága egy ilyen lénnel amúgy sem lehetne, sőt én, a te kis egoistád, még sokkal kedvesebbnek is fogom találni, ha a szerelem közvetítő nélkül, szívből szívbe ömlik, ha úgy együtt leszünk, mint most, csak egészen, elválás nélkül, keblünkben csupa beteljesült vágygal és beteljesült reménnyel. – Engedd meg, drága szívem, hogy drága nagymamád segítségével, akit én annyira tisztelek és becsülök, fáradozzunk még az idei évben, és jusunk túl aztán a következőnek rendkívüli nehézségein, – és akkor jönnek majd, ha minden a tervek és remények szerint alakul, az egyetemi évek, amikor sokkal több időnk lesz, és egyébként már a boldogság elején közel juthatunk közös boldogságunkhoz. És aztán alapítsuk meg vágyva vágyott közös háztartásunkat, amelynek szolid alapjain, erős oszlopain benső békességünk felépülhet majd. – Aztán alkotunk majd, derekasan haladunk művészetünkben, kölcsönösen segítjük

---

* asszonyka (csehül)

egymást, tanácsokkal látjuk el, mint két talpraesett, boldog ember, aki szerelme és alkotómunkája közben megfeledkezik a világról és az emberekről – és sajnálja és megveti őket. – És aztán a 20. század első évében, hivatalos eljegyzésünknek valószínűleg első vagy második esztendejében (hiszen tudod: a bizonyos, érvényes, örök időt én 1894. december 26-tól számítom) majd megint kapsz tőlem, kedves édes kis paničkám, egy ilyen levelet, amely röviden visszatekint a legyőzött, rosszabb időkre és megjósolja ismét a jobbak elkövetkezését! Esküszöm! – Már alszol, látom, szerelmem! 11-et ütött kinn az óra, és most, mielőtt elvégzem éjszakai piperémet, bizonyára betelik a 19. esztendő. Ha még egyszer röviden áttekintem ezt az időt, a legragyogóbb pont az, hogy te beléptél köreimbe, és szeretettől idegen szegény szívemnek egy életre, amíg csak ver, a legméltóbb tárgyat adtad, a feléd szálló imádó és hálálkodó tiszteletet! Az én szememben ez a biztosíték szent, és szeretném, ha eskünek tekintenéd szavaimat, valamint elhinnéd azt is, hogy a lét minden változása közt változatlan, teljes és egész lélekkel a tiéd vagyok és maradok:

a te Hidi Renéd

negyed 12 éjszaka!
Ezer millió csók!

/Boríték/

19 év

Levél

az én imádott, drága gyönyörű Vallymnek.

Írtam 1894. december 4-én éjfél előtt.

Átadva...

szerdán, 1894. december 5-én – Híditól!

(RIGO 162–168)

1896. május 6-án

/.../

Az említett, ragyogó érclábakon álló verses eposz* azonban az állammal és a vallással stb. szemben is meglehetősen ellenséges felfogást tükröz. Érdekes, művészileg jó műalkotás, amely csupán nyíltan tendenciózus jegyei miatt veszít kissé értékéből.

Ugyanis az igazi műalkotás soha nem állhat egy tendencia szolgálatában, soha nem jöhet létre annak kedvéért. –

/.../

Mennyivel jobb, ha az anyagot és a motívumot a természetben keressük, kint a hőmpölygő fényben, és nem ősdi, ócska könyvekben: erre a minap ébredtem rá igazán, miközben hosszú napokon át poros fóliánsok között ültem: Családunkban évek óta hallani a törekvést, hogy nyerjük vissza, ha nem is törzsökös őseink nemesi-lovagi rangját, de legalább rajzoljuk fel pontosan az ősi Rylke- vagy Rulico-nemzetség családfáját, amely már 1276-ban Karintiában és később Freibergben (Szászországban) gazdag hűbértokokhoz jutott. Érdekel nagyon is, hogy megtudjam, hogyan és hol éltek ezek az ősök, akik büszkéek lehetnek arra, hogy egy költő vagy álmodozó utódjuk született (ez nagy fennhéjzásnak tűnik?), és ezért mélyedtem el a kutatásban, és félig-meddig el is készítettem a családfát. De a könyvek pora, az megszűkíti az ember mellkasát!

Az orgonaillatot jobban kedvelem, vagy az izzó jázmin!

És a május is oly lassan közeledik ezúttal, hogy egyelőre épp ezt az élvezetet akarja megtagadni tőlem.

Pedig döntöttem. Útra kelek, elébe megyek! Sajnos, nem az igazi Dél felé, ahová annyira vágyom, de egy kicsit mégis délebbre – Budapestre.

Millenniumot ünnepelni.

/.../

(BAROE 29, 34)

---

* Rudolf Christoph Jenny egyik műve: *Fünf Dekorierte*

Ofen-Budapest, 1896. május 31-én

Cím: Josef Müller főtitzt
Ofen, Budapesti Vámhivatali Kirendeltség. Déli Vasút

Kedves, tisztelt Jenny Mester,

tehát: a szállodába, a dolgaimat összeszedni, hozzá a szám-
lát, a konflisba, ki a pályaudvarra: *c'était mon chemin / = ez
volt az utam/*. És egészen eddig minden eléggé simán zajlott,
minden közjáték nélkül; mígnem a pénztárnál egyszer csak
azt közölték velem, hogy a futárvonaton, amellyel utazni sze-
retnék, nincs III. osztály; úgyhogy II. osztályra kellett jegyet
váltanom; viszont ez a külső kényszer hatalmas, tátongó rést
ütött a pénztárcámon, olyan rést, amelynek veszélyes követ-
kezményeitől még most is szenvedek, mivel sem papa, sem
a tanti, sem Dominicus nem különösebben sietik el feladni a
pénzküldeményt. – Az utazás tényleg kellemes volt. Beszél-
gettem egy körülbelül 18 éves lánnyal, aki egyedül tartott haza
Pardubicéből, ahol látogatást tett, Pestre, a hazájába; engem
nem a meglehetősen üres beszélgetés értelme és tartalma raga-
dott el, inkább azon mulattam, milyen bájos a német nyelvnek
magyar hangsúllyal ejtett, tört változata. – Rokonaim vártak a
pályaudvaron. Ezeknek az embereknek, főleg a nagybátyám-
nak milyenségéről, aki Müller-Raro álnéven színdarabokat
írt kisebb színházaknak, majd beszéltem egy másik alkalom-
mal – esetleg már szóban. Ő kifejezetten újságíró-természet,
akiből csak úgy csepeg a frázis: egyenesen „érzelem”-nek vél
ötletet, még mindig magasabb rendű hajlamokat képes felfe-
dezni magában, pedig többszertendős katonai pályafutása alatt
(főhadnagyi rangig jutott) és az azt követő hivatalnoki idejében
tökéletesen kiszikkadt. Szóval amolyan „mennydörgő” termé-
szet. De erről szóban majd többet. Pest nagyon világvárosi, és
talán éppen ezért meglehetősen jellegtelen */ = physiognomielos/*
benyomást kelt. Tarka kavargás a széles utcákon, muzsika dől
a rengeteg kávéházból, amelyek kivétel nélkül óriási ablaktám-
lakkal csalogatják az embert, aztán: karneválszerű nemzeti

alakokat lát az ember, begombolt-fűzött, díszes öltözetben. Nagyjában-egészében rengeteg benyomás, de plaszticitás nélkül, minden alak: típus és statisztá. Nem fejeződik ki semmiféle nagy, lenyűgöző, átfogó idea a hatalmas ősi festményen. Ahelyett hogy reggeltől estig élvezném a várost vagy a kiállítást, órákon át ücsörgök a parányi elővárosi kertecskében, amely rokonnaim kicsi házát övezi, egy szőlőlugas kacsai alatt. Itt ücsörgök, de legszívesebben megint Önnél volnék, Prágában. Hogy épp ide kellett engem csalogatnia az ördögnek. Érzem, itt nem vagyok saját vizeimen. – Ezek az emberek a maguk templomtorony-horizontjával, a kicsinyes érdekeikkel és gondjaikkal szinte éppen úgy taszítanak, mint egész prágai rokonságom, pedig az itteniek toronymagasan azok fölött állnak! A kiállításon főleg a történelmi rész érdekes. Egyébként olyan, mint minden más kiállítás. – Az ember észreveszi a szándékot... stb.

Kedves Jenny Mester! Szép és harmonikus bécsi találkozásunk után, amelyet megérdemelt sikerének nagy-nagy öröme koronázott meg, számomra ez a pesti pár nap egyenesen száműzetésnek tűnik. Norini még nem válaszolt levelemre. – Ennek következtében még nem is dolgoztam semmit. – Mi újság Prágában? Beszélte Korffal? Vagy Illing kisasszonnyal? Adja át mindkettőjüknek, és ha azóta megismerkedett volna Carsen kisasszonnyal, neki is a legszívesebben, legmelegebben üdvözlöttem. Remélem, Illing kisasszonyt is elérem még Prágában.

Ja, ami még itt oly elviselhetetlenné teszi az életet: a szobámban, amely amúgy egészen meghitt kis fészek, nincsen íróasztal. Csupán egy tojásdad alakú szalon-bútordarab, duzzadt huzattal... és ezt is csak részben takarja el egy bizonyos képviselői költőiség, vörösben és kék-aranyban /=*zum Theil durch die gewisse Repräsentationslyrik in roth und blau-gold verdeckt wird*/. Az egész család fölöttébb gyér írásszükségletét egyetlen íróasztalnak kell ellátnia, amely – mindenféle kacattal megpakolva – a „szép szoba” egyik szegletében ragyog. Tintatartó, mondanom se kell, nincsen rajta. Ha a szegény idegennek az a hallatlan óhaja támad, hogy szeretné oltani szívének és tollának szomját, akkor a konyhai ablak egyik poros sarkában kell bóklásznia egy tintásüveg után, amely mindig mint holmi asztmás öregember ott guggol tátott szájjal (egy parafa dugó fényűzés volna)...

Kérem, kedves Mesterem és Barátom, írjon nekem pár sort, – mi történik még egyéb Prágában, mit művelnek a „képzőművészek”. Megvolt-e múlt csütörtökön az egyesületi est? – Ha Prágában olyan a hőmérséklet, mint amilyenek én itt örvendek, akkor az egyesület már nyilván átköltözött a nyári kocsmába. Orliknak ma írtam néhány sort. Volt a Volkstheaterben? Mit csinál az igazgatói kettős? A férfinak: üdvözetem, Magda asszonynak pedig kézcsókom, – és Pinkerlről se feledkezzünk meg! „Fernand házassági szerződése”, ez az új francia nyalánkság már nyilván bemutatásra került, nem? És? Ha megnézte, akkor kérem, egészítse ki levelét, amelyet mint valami fehér galambot várok itt sivatagomban, egy kurta megjegyzéssel, milyennek találta az előadást összességében, és hogy tetszett Önnek Carsen kisasszony; ő, úgy tűnik, figyelemre méltó szerepet játszik a darabban. – Én mindenesetre még egyszer írok Önnek Pestről; de aztán, aztán már előszóban cseveghetünk. Legkésőbb 10-én, remélem, ismét Prágában vagyok. Mit gondolhat vajon Schlesinger a *Most és halálunk óráján** bemutatójáról? –/.../ Csókolom felesége kezét és csókolom a kicsiket is!

Önt azonban egész szívemből üdvözlöm
mint az Ön hűséges és tisztelő
René M Rilkeje

(RIMI 21–24)

LÁSKA VON OESTÉRENNEK

Déli vasút. Vámkirendeltség. Krisztinaváros.
Ofen-Pest, 1896. június 2-án

Igen tisztelt, kegyelmes báróné,

épp a minap hallottam egy mesét. El akarom mesélni Önnek is; nem tudom, persze, szereti-e a meséket. Üsse kő; tehát: „Volt egyszer egy herceg.” – Volt egyszer... mégiscsak

---

* Rilke színdarabja

így kell kezdenem... – „A herceg mindenfelé csavargott a világban, és rengeteg országot bejárt; más alig tudta jobban lelkesíteni. Megismerte India forró párákban ragyogó színpompáját és az északi vidékek szívtelen fehérségét, átkelt teveháton sivatagok magányos szélességein, és ringó csónakból édes partok után sóvárgott; mélyen behatolt a Föld kristályos erezetébe, és megmászta a leggőgösebb csúcsokat, amelyek lábánál hullámlik a világ. Sötét babér-zöldben fehér márványfigurákat látott, isteneket, és szeméthalmot is látott olyat, amelyből bogáncsok dugják ki halott ujjait. Arany hajfonatos, könnyed léptű lányok gyűrűjében fogadta a tavaszt, és segített egy csepegő szemű öregasszonynak leseperni a rozsdabarna őszi avart az útról. – Parányi, vörös tetős kunyhóban lakott, és gyermekien örült a violakék füstgomolynak, amely – olyan egyenesen, mint egy gyer-tya – kigöndörödött a gyatra kis kéményből, és mosolyogva élvezte a nehéz tömjén látványát, amely sűrű felhőként bodorodott elő az aranyfüstölőkől... Megismerte a tagadókat, akik ökölbe szorított kézzel haladnak el a fakereszt mellett, és a fanatikusokat, akik templomok kőpadlatán horzsolják véresre homlokukat; egy kehelyből ivott királyokkal, és reszkető térdű, aggyastán koldusokkal osztotta meg utolsó, penész-zöld kenyere héját. Nemes borok nedvesítették ajkát, de fáradt tócsavizek is oltották szomját... És látta a Napot. Napról napra... És mert napról napra látta, fakónak és fénytelennek találta. – Szegény herceg! De aztán egyszer, csak amolyan szeszélyből, átkelt egy tengeren. Mint valami súlyos kabát, úgy szállt a vállára az éjszaka. Egy kis szigetre ért. Ott másfajta ezüstvirágok köszöntötték, könnyen ringatóztak és hajladoztak, – más légáramlatok hízelegtek a homlokának... anyai tenyér hűvösségével telepedett rá a boldog árnyék. És ő csak csodálkozott és csodálkozott. Majd végül kinyitotta fejedelmi ajkait és megkérdezte: *ki* teremtette mindezt? És a virágok, a légáramlatok, a forrásvizek dallamos harmóniával válaszoltak: a Nap. És az ámuldozó herceg megsejtette a művekben a Teremtőt.* Megsejtette a virágokból a Teremtő

---

* Rilke itt nőnemű főnevet használ, a Nap ugyanis németül nőnemű szó, *die Sonne* (A ford. megj.)

szépségét, a légáramlatokból a szelídségét, a forrásvizekből a tisztaságát... És reménykedett abban, hogy elindulhat felé. –

Aztán kireggeledett. És ahogy a Nap, ez a bőkezű, csodálatos Nap hajnalban valóban felkelt, ragyogásának hatalmas lezúdulására a herceg behunyta szemét és kinyitotta szívét. És először érezte meg, hogy magasabb dolgok is vannak a világon, és hogy még messze nem mindent ismert fel és látott meg az emberiség... és ettől fogva a herceg boldogabb lett, csendesebb és álmodozóbb...”

Istenem, mégiscsak mennyire nem modernek a mesék. Ugye? Nem, az enyém modern; hiszen a dolog csak a múlt héten történt meg, és egyáltalán nem kellett volna „volt egyszer”-rel kezdeni... de hát ez már a mesék sajátja. –

...És a Nap akkor... csodás, hogy mit mesélt. Azt mesélte, hogy ő józanul és hideg fejjel hozza létre műveit, és hogy üdvös dolog, ha az ember egy nemzethez tartozik /=*und dass ein Heil darin liegt national zu sein*/. Sokat töprengtem azon, amit a Nap mesélt. Az elmúlt napok összes benyomása sem tudta kiszorítani lelkemből ezt a töprengést, az összes lárma nem tudta kifüstölni ezt a hangot a fülemből. Pedig itt lárma van. Igazi hazafias lárma. Ha felcsendül a himnusz, vagy szédítő táncait húzza, népi csárdásait nyúzza egy cigányzenekar, akkor a magyar megtüzesedik és félelmetessé válik, mint egy... (na, hogy is mondja a mi közmondásunk?)... mint „egy megszerelmesedett olasz”. Pedig Pest nem az „Ezeregy éjszaka” benyomását kelti, mint ahogy vártam, hanem inkább úgy hat: „egy éjszaka és ezer (gulden, már úgy értem)”. Zúg és tarkállik ez a város, de közben eléggé jellegtelen. – A kiállítás történeti része csakugyan érdekes, és a régi Buda „és Konstantinápoly”, ez a két illúziókra építő ábrázolás legalábbis azonos szinten áll az „Alt Wien”-nel, amelyet a zene- és színháztörténeti kiállításon Bécsben lehetett látni. – Én ellenben többnyire egy parányi kis kertben ülök, amely rokonaim lakóházát övezi; fejem felett a lugasban szőlőkacsok kunkorodnak, és álmokkal töltöm a lelkem. Na, ez megint nem modern. De, Isten tudja, nem tehetek másként. – Voltaképpen szívesen térek majd vissza Prágába. Prágából nem hiányzik itt más, csak kis meghitt szobácskám, megszokott fészkem a púpozott íróasztallal... De ha már itt tartunk, szeretném megvárni a június 8-i nagy

karneváli ünnepséget (bocsánat e kissé kozmopolita módon választott kifejezésért). – De aztán azonnal elindulok Prága felé. – Ha lehetséges volna megállnom Bécsben pár órára, akkor – ha megengedi, tisztelt kolléganő – ismét felkeresném Önt, és így a mesék terét is, hogy először Önnek számoljak be friss pesti élményeimről, és tovább bontogassuk a rengeteg kérdést, amelyet nemrég érintettünk!

Remélem, Báróné, hogy jól van. Kérem, adja át kedves kegyelmes édesanyjának legnagyobb tiszteletem szavait, csókolom a kezét.

És ha nem szereti a meséket – bocsánat. Akkor mire Bécsbe jövök, megint modern szeretnék lenni, és józan a fejem búbjáig; szinte olyan józan, mint amilyenek, kegyelmes Báróné, hisz engem!

Csókolom a kezét,
és kérem, őrizze meg irántam való jóságát!

René Maria Rilke

(BAROE 43–46)

RUDOLF CHRISTOPH JENNYNEK

Ofen–Pest, 1896. június 5-én

Kedves Barátom és Mesterem,

mélyszéges hálám kedves szavaiért! Leveleink keresztezték egymást. –

Kedves Barátom, soraimból érzékelhette, milyen nehezen tűröm, hogy ilyen hosszan nélkülözöm kell a társaságát. Tudja Isten, olyan szívesen volnék ismét az Ön közelében.

Ezért is kérném, legyen segítségemre egy kis „kegyes család”-sal. Itt azt hiszik, hogy én 15-16-áig maradhatok; nekem viszont ehhez nem fűlik a fogam.

Küldjön nekem, kérem, haladéktalanul egy képeslapot, és arra – egyéb tetszőleges megjegyzések mellett – írja rá, aláhúzáva, a következőt: „Jelenléte Prágában ebben a hónapban (10-éig

vagy legkésőbb 11-éig) darabjainak ügye miatt, halaszthatatlanul szükséges. S. igazgató megkért, közöljem Önnel ezt...”

Bízza rá, tisztelt Mester, ezt a rossz hírt, ahogy kérem, egy *nyílt* levelezőlapra; ugyanis itt ezeket mindenki, fű-fa elolvasa; micsoda hun szokás!

Nem tudom, hogyan – de úgy vagyok ezzel a magyarországi kiruccanással, mint Lenau az ő amerikai útjával. Nekem is hiányzik a „pacsirtám”: a dalos hangulatom. Bámulozom itt napokon át, se vége, se hossza. Órákig ácsorgok a sarkon néhány tarkán összefűzött szoknya és nedves szemű mágnás-ivadék kedvéért...

És mindehhez jön a rekkenő hőség, a por, egy íróasztalmentes szoba, amelynek ajtaja minduntalan csak a jövő-menő vendégek mögött záródik be.

Nem, Mester, a mi dolgunk a nyugodt alkotás és a világ magányos élvezete a titokzatos csendben, komoly harmóniában. Mi már kinőttük a hurrá-rivalgást, az egyenruhás lelendezést és a mindennapok szürkeségét.

Tehát: nyújtson hűségesen kezet nekem egészen idáig, száműzetésemig, és vonjon büvökörébe, – ott igazi az élet.

Hamarosan ismét szemtől szemben állok majd Önnel, és örülök ennek.

A Schnitzler-affér jellemző az irodalmi felkapaszkodotakra. – Egy vagy két éven belül Arthur Schnitzler, ha csak félig-meddig győz a méltányosság, Jenny dramaturg, az ismert drámaíró előszobájában fog alázatosan várakozni (meglátja – nem számol ötig, és...).

„Enyém a bosszú”, szól az Úr. Lassan a testtel.

Ma egy gazdag, tekintélyes hölgy, Selma von Strasser hívott meg uzsonnára, azaz vacsorára (!). Ő szegről-végről rokon a fent nevezett A. Schnitzlerrel.

Kedves, drága Barátom! mint egy hősszerelmes, aki találkozásra kész új barátnőjének első levelére vár, úgy sóvárgok én is „rozsdabarna” levlapja után: annak „categoricus imperativusára” szeretném építeni jövő-filozófiámat.

Hogy Bécsben megállok-e, és hogy *miikor* jövök, azt még megírom.

És már előre is sokszor köszönöm baráti gesztusát. Bár adódna alkalom, hogy mihamarabb méltón megháláljam.

Mit csinálnak a drága kicsik? Fredl és Elsa? És kedves felesége, ő is jól van?

Mi van Illing kisasszonnyal? Haragszik rám? – Korff még mindig Prágában van? /.../ A 11-i egyesületi esten már, remélem, Prágában lehetek.

Isten adja.

Örök időkre maradok szívbeli rokonszenvvel és ragaszkodással.

René M Rilke

Ofen. Déli vasút. Vámhivatali kirendeltség.

(RIMI 25–27)

RUDOLF CHRISTOPH JENNYNEK

Ofen–Pest, 1896. június 9-én

Kedves, tisztelt Barátom és Mesterem,

ezer köszönet a kérésre küldött gyors küldeményért, – annak pompás stílusát nagy élvezettel olvastam. Még ha az nem is annyiban hatott, hogy holnap útra engednek (nem szeretném rokonaimat megbántani azzal, hogy mindenáron ragaszkodom az említett időponthoz), annyit a lappal mégiscsak elértem, hogy ők eltökélt szombati utazási szándékomat csak amolyan bágyadt sajnálkozással vették tudomásul. Így is szeretnék tenni; szombaton szedem a sátorfámat, vasárnap megállok Bécsben, megnézem a „Velencét”,* és vasárnap este vagy hétfőn kora reggel hazaindulok. Hogy Bécsben *bahrozok-e*,** azt még nem tudom. Mindenesetre von Oe. Bárónét meglátogatom majd, Jenison bátyám jelenleg nincs Bécsben. – Minden újdonságról, igen tisztelt Barátom, beszám-

---

* Egy szórakoztató egység neve volt a bécsi Práterben: *Velence Bécsben*.

** Hermann Bahr osztrák íróról van szó (1863–1934)

molok majd, már előszóval. – Tegnap megvolt a Nagy Ünnepi Menet. Két órán át vonultak el mellettem férfiak, magas nyergekben ülve, tarkabarka, pompás színekben páváskodva, bársony- és selyemruhában, cobolyprémekben, gazdagon felékszerezve; csupa mágnás és nemesember. Festői és dekoratív szempontból nagyon szép volt ez a felhőtlen nyári napon zajló lovassági felvonulás, még frissebbé és lángolóbbá tette a színek kavalkádját... de hát egy népet az ünnepein festői szempontból kell-e szemlélni. Kérdőjel. Gondolatjel. –

Közben Orlik nagyon kedvesen válaszolt. Ha látja a fiatal mestert, mondja meg neki, mekkora örömet okozott nekem a levelével! Korffnak azonban azt üzenem, hogy nagyon haragudhatnék rá, és kellene is haragudnom, ugyanis egyetlen árva szóval sem felelt részletes levelemre. De hiszen azt ígérte, hogy ír!?

Norini is hallgat, a füle botját se mozgatja.

Remélem, kedves Barátom, nemsokára kicsit megpihen a munkában; csak semmi feszítettség! Csókolom felesége kezét, sokszor köszöntöm a herceg kicsiket, és kérem, miközben szívből hálálkodom szeretettel megtett gesztusáért, legyen jó továbbra is az Önt ragaszkodva tisztelő

René M Rilkéhez

(RIMI 28–29)

1897

René Maria Rilke
München, Blütenstr. 8/I.
1897. május 13-án (csütörtök)

Legkegyelmesebb asszonyom,

a tegnapi nem az első hajnalba hajló óra volt, amelyet Önnel tölthettem. Őriz egyet az emlékezetem, amelyben hirtelen elkapott a sóvárgás, hogy a szemébe nézhessek. Ez télen történt, és nekem összes érzékem és igyekvésem, amelyet a tavaszi szél ezer távoli irányba hord szét, beszorult a szűk szoba falai közé, igénybe vette a néma munka. És akkor jött meg, Dr. Conrad küldte, a *Neue Deutsche Rundschau* 96. áprilisi száma. Conrad egyik levele hívta fel a figyelmemet a lapban megjelent egyik esszére, *A zsidó Jézusra*. Miért? Dr. Conrad annak idején olvasott néhány részletet *Krisztus-látomásaimból* (ezek közül öt darab hamarosan megjelenik a *Gesellschaft*ban),** és feltételezte, hogy engem is érdekelhet az említett éles elméjű tanulmány. Tévedett. Nem érdeklődés volt, ami egyre mélyebbre vezetett engem e kinyilatkoztatás rejtelmébe, – egy hívő bizalma vezérelt ezen a komoly úton, és végül valami ujjongás tört fel bennem, amikor láttam, hogy amit álmaim az eposz soraiba öntöttek, az a szent meggyőződés gigantikus lendületével, mesteri formában olvasható az Ön írásában. Ez volt az a különös hajnalba hajló óra, amelyre tegnap megint vissza kellett révednem.

Nézze, kegyelmes asszonyom: érces szűkszávúságával, szavainak kíméletlen erejével, úgy érzem, megszentelte és véglegesítette műveimet. Úgy éreztem magam, mint aki legnagyobb álmait látja teljesebbé jó és rossz értelemben; esszéje

---

* Küldönccel átküldve (A német kiadás jegyzete) (Rilke *első levele* Lou Andreas-Saloménak)

** *Krisztus-látomások*: Rilke tizenegy korai „álomeposza”, amelyekben a halála után visszatérő, hitetlen-illúziótlan Jézus különböző emberekkel beszélget: a gyerekekkel, a festővel, az apácával stb. (L.: *Sämtliche Werke* Bd. 3., S. 113 ff.)

ugyanis úgy viszonyul a verseimhez, mint az álom a valóság-
hoz, mint a vágy a beteljesüléshez.

Fel tudja fogni, mennyire vágytam a tegnapi délutánra?
És mindezt meg is mondhattam volna tegnap Önnek; hi-
szen egy csésze tea mellett oly könnyen mond néhány szép,
szívbeli csodálatot kifejező szót az ember. De nem ez volt a
célom, nem ez. Azon a hajnalba hajló órán egyedül voltam
Önnel, és egyedül kellett lennem – most, amikor hálával telt
el a szívem, hálálkodott ezért a beavatásért.

Mindig úgy érzem: ha egy ember egy másiknak valami na-
gyon drága dologért köszönettel tartozik, akkor e hála marad-
jon titok, kettejük titka.

Talán megadatik nekem, hogy egyszer felolvassam Önnek
egyik vagy másik említett *Látomásomat*, amennyiben meg-
vannak másolatban. Nem ismernék mélyebb örömet.

Ha holnap, *pénteken*, úgy adódna, hogy elmehetnék a *Ker-
tész-színházba* [= *Gärtnertheater*], remélem, megtalálom, ke-
gyelmes asszonyom.

De ezeket a szavakat felidézni: ez régi, hosszan dédelgetett
vágyam. És hogy ki is mondtam őket, azt

kitüntetésnek érzi

híve:

René Maria Rilke

(S 7–8)

(München, 1897. május 31-én)
Hétfőn kora reggel

/Rilke átküld egy verset/ /.../

Tegnap délben olyan verőfény volt, hogy egy egész királyságot meg lehetett volna aranyozni vele, – még ha nem lett volna is egészen kicsiny, szegénysége viszont határtalan. De nemcsak az arany a lényeg. Nagyon szomorú voltam. Pár szál rózsával a kezemben kóvályogtam a városban, az *Angol park* elején, hogy Önnek ajándékozhassam őket. Igen, de ahelyett, hogy leadtam volna az ajtóban az aranykulccsal, hordoztam őket szerte a városban, és reszketve folyton arra vágytam, hogy találkozzam Önnel valahol. És ez körülbelül olyan volt, mintha valaki a tengerbe dob egy levelet, hogy a hullámok vigyék el annak a barátjának partjaihoz, akinek szánták. A levél aztán nyilván ring-ring, parttalan messziségek felé sodródik, és végül megsemmisül. Ez történt a rózsáimmal is. Amikor a nagy rohangálás után lecsillapodtam és ránéztem a sápadt virágok szomorú szirmaira, bánatos magányérzet fogott el:

/itt egy nyolcsoros kis Rilke-vers következik/ /.../

Délután aztán összefutottam Rütling asszonnyal az *Angolpark*-ban. Önt kereste, Goudstikker kisasszonynál járt, és ugyancsak fájlalta, hogy nem találta meg Önt. Így legalább beszélhettem valakivel Önről. – Rütling asszony volt olyan jószágos, és részvétellel meghallgatta szerencsétlen történetemet, hogy sorozásra kell mennem, és legszívesebben elment volna a követhet. Ő oly ritkán jószágos.

Holott pillanatnyilag – minden lehetséges következménye ellenére – engem nem annyira a sorozás szomorít el, mintsem az, hogy el kell mennem Münchenből.

Ettől rettegek. –

Valószínűleg szerdán este vagy csütörtök hajnalban kell indulnom, de addig is két kézzel kapkodok minden másod-

perc után, amelyet addig nekem kegyeskedik ajándékozni,
hívének

René Mariának

A mai délután miatt még hallok, ugye? valamit.

(S 9–11)

(München, 1897. június 9-én)

/Rilke megint átküld egy verset/ /.../

És a napfény az új, vad zivatar után olyan gazdagon dől be az ablakon, mintha szobám minden pontján valóban igazi arany boldogságot találna. Gazdag vagyok immár, és szabad és mély lélegzések közt álmodozom a délután minden pillanatában. Egyáltalán nincs kedvem kimenni ma. Könnyű álmokat akarok álmodni, és ragyogásuk fényindáival díszíteni fogadásra kész szobámat. Kezeid áldását szeretném elvinni éjszakámba a kezeimen és a hajamon. Nem kívánok szólni az emberekhez, hogy szavaid utórezgését, amelyek hamvasan reszketnek az enyéimen és gazdagítják dallamát, ne tékozzam el, és az esti naplemente után nem akarok más fénybe nézni, hogy a Te szemeid tüzénél ezer áldozati lángot meggyújthassak... Fel akarok olvadni Benned, mint a gyermeki ima a lármás, ujjongó hajnali fényben, mint a rakéta a magányos csillagok fényei közt. Én Te akarok lenni. Nem akarok olyan álmokat, amelyek Téged nem ismernek, és nem akarok olyan vágyakat, amelyeket Te nem akarsz vagy nem tudsz teljesíteni. Nem akarok megcselekedni olyan tettet, amelyet Te nem dicsérsz, és nem akarok ápolni olyan virágot, amely Téged nem díszíthet; nem akarok köszönteni olyan madarat, amely nem ismeri a Te ablakodhoz vezető utat, és nem akarok inni olyan patak vizéből, amely még csak nem is ízlelte meg a Te arcod mását. Nem akarok olyan országba menni, amelybe nem a Te álmaid mentek el idegen csodatevőként, és semmiféle kunyhóban nem akarok lakni, amelyben Te nem pihentél meg. Semmit nem akarok tudni arról az időről, amely előtted töltötte meg a napjaimat, semmit nem azokról az emberekről, akik ezekben a napokban lakoznak. Ezeknek az embereknek a sírjára, ha megérdemlik, arra jártomban ritka, hervadt emlékeket tűzhetek, minthogy túl boldog vagyok ahhoz, hogy hálátlan lehetnék. Az a nyelv azonban, amelyen ők most hozzám szólnak, a sírkövek beszéde, és ha néha megszólalnak, csupa rideg, dermedt betűt találnak és tapogatnak az ujjaim.

Boldognak magasztalom ezeket a holtakat; mert csalódást okoztak nekem és félreértettek és megaláztak és – Hozzád vezetett a szenvedés hosszú útja. – Most én Te akarok lenni. És a szívem ég kegyelmed színe előtt, mint az örökmécses a Mária-kép előtt. Te.

/Itt egy Rilke-vers következik/ /.../

Te Gazdagság, Te álmokat adsz éjszakáimnak, dalokat hajnalaimnak, célokat napjaimnak, és a Nap óhajait adod vörös estémnek. Te szakadatlanul adsz. Én pedig térdeplek és magasra tárom karjaimat, hogy kegyelmedet befogadjam. Te Gazdagság, Te! Minden vagyok, amit akarsz. És rabszolga leszek és király, aszerint hogy haragszol-e vagy mosolyogsz. De ami engem létezni enged – az Te vagy.

Ezt sokszor, sokszor elmondom majd. Egyre világosabb és egyszerűbb formában érik majd a vallomásom. És egyszer, amikor egészen egyszerűen elmondom Neked, ki vagyok, majd egyszerűen megértesz, és akkor eljön a mi nyarunk. És az a Te *Renéd* összes napját felülmúlja majd.

Jössz ma!?

(S 19–21)

Wolfratshausen bei München
1897. szeptember 5-én, vasárnap

Még csak második napja magányosságomnak – és nem tehetek másképp, elmondom Neked: ha előszámlálom azt a kicsinyke bátorságot, amit a magaménak mondhatok, hát, nemigen tudom, mire lesz elég még nyolc napig. A tegnapi hosszú volt, nagyjából azt csináltam, amit szándékoztam, nevezetesen: írtam apámnak, de még nem említettem neki, hogy aligha fogom érinteni Prágát. Hiszen addig úgyis írok még neki néhányszor, és bizonyára találok alkalmat a dolog említésére anélkül, hogy túlságosan meglepném. Aztán írtam a *Le rire* kiadójának, megrendeltem a lapot, írtam pár szót Paul Bornsteinnek, aztán az ő nevében – a fiatal cseh irodalomról szóló dolgozat miatt – a *Moderní Revue*-nek, és végül néhány sort az *Illustrirte Frauenzeitung*nak. Ez kitöltötte a délelőtti időt; ebéd után egyre mélyebbre süppedtem a fáradtságba, részben átolvastam a *Rembrandt és Velázquez*t, és 6 körül, noha erősen esett, végigsétáltam a falut, elballagtam az öreg malom mellett a Dorfen felé vezető úton. Gondolatban folytattam utamat a kis templom mellett, végig a bánatos temető oldalában, egészen az *erdő- és ritmikusmozgás*-rajongók műterméig, amely magányosan és kihaltan ásít most, aztán egyszer csak azon a mezei ösvényen találtam magam, amelyen az első estén kimentünk az aranyló fényű Dorfen irányába. Az ösvény ma őszi volt és parttalan, és fölötte is sűrű, gyöngyszürke eső szitált. Arra gondoltam, mennyi kedves kis fényes virágot találtunk errefelé, és milyen rég volt ez, és hogy mennyire ugaron hevernek itt a mezők. És úgy vettem búcsút a vidéktől, mint egy haldoklótól. És ekkor valami sápadt, bánatos vörös gyulladt ki az utolsó sötét bokrok mögött – és sekélyen, hullámtalanul előmlött a nyugati égbolt peremén. Aztán magas félkör alakban összeolvadt az őszi ég tétova szürkéségével, jelzőbójáin túl az izzó fényből egészen finom fehér felhők bukkantak fel, s úgy húztak el, néma ezüstös szárnyakon, mint a madarak az éjszaka felé. Mindez csupán egy pillanatig tartott; aztán kilobbant a vidék, és szomorúbb

volt és sivárabb és barázdásabb, mint előtte; és úgy vettem búcsút tőle, mint egy haldoklótól. És minden következő napon búcsút szeretnék venni valamitől. A *Lutzhäuschen*től,* s a fellebbező tértől, ahonnan először üdvözöltük a fakó, fényfüggönyözte éjszakai völgyet, a bükkszigetes, lágy hullámrónáktól és az ammerlandi úttól. Mindezt úgy megszerettem, mintha hazám volna... és ha mindentől búcsút vettem, és ez eltart majd 3-4 napig, visszatérek Münchenbe. Mit csináljak itt? A városban akkor majd szorgalmasan látogatom a két *Pinakothek*et, a *Kupferstichkabinett*et és a *Schack*-galériát, meg más gyönyörű helyeket, ami már csak azért is kellemesebb lesz, mert ez az a milió, amelyre vágyom és amiben hiszek ebben a tíz napban – ez „a visszatérés öröme”. Azt érzem inkább, hogy előkészíték Neked valamit, – és ez megnyugtat. Mert akkor jobban eligazodom majd, ha együtt járkalunk a Pinakothekekben, és talán a Te szobádat is kissé ünnepibb és meghittebb hangulatba hozhatom. Ezért írok ma Brümmeréknek, nem vehetnék-e ki egy megfelelő szobát a Te lakásod közelében szeptember 9-től 30-ig, tehát három hétre. A 9-es csütörtökre esik, s akkor már csak két napot kell kibírnom, vasárnapig. Azt hiszem, még életemben soha nem volt ilyen ünnepi *vasárnapom*, mint ez... amire annyira sóvárgok most!

A nap minden pillanatában Rád gondolok, és gondolatom és aggodalmam minden úton Veled jár. Minden szellőmoccanás, amelyet megérezel homlokodon, az én ajkammal csókol, és minden álom az én hangomon szól Tehozzád. Te, te! Szerelmem köpenyként ölel körül, oltalmaz és melegít!

Hogy milyen a napom, arról kell még mesélnem: szegényes, mert Te távol vagy tőle; gazdag, mert a Te jóságod ragyog a dolgok fölött. Sokat beszélek Hozzád, és mindennel Rólad beszélek. Sajnos, olyan emberek között élek, akik lármájukkal zavarják álmaimat, és persze egyiküket sem ismerem. Olyan emberek ők, akik kirándulásról, esős napokról és gyermeknevelésről beszélnek, mélyen meg-meghajolnak, de közben vigyorognak és dörzsölik a kezüket, és naponta tízszer hangzatosan elharsogják a *Jó reggelt*et. Ezért csak Stauffer-Bernnel

---

* *Lutzhäuschen*: a Reissler család tulajdonában álló ház Wolfratshausenban (a következő Lou-levélben: „az öreg Reisslerné”)

érintkezem,* aki noha néha ellenszenves, de azért érdekes és jelentős ember. Örülök, hogy szóba hoztad ezt a csudabogarat, Berburgert, aki vakmerőség és a mélységes gyávaság keveréke, akiben elegyül a halk, tiszta érzés a brutális kicsengéssel, s aki lelkének ezt az ellentmondását – faragatlanul és szögletesen, nyersen – közli is asszonyával. De nem is ez a tragikus az ő viselkedésében, nem ez az önmagával szembeni kétkedés, amely folyton megkeseríti benne a reménységet, elidegeníti egy-egy művészeti ágazattól és egy másik felé löki, még mielőtt bármelyikben felvirágozhatott volna, – hanem az, hogy sem ő, sem Escher asszony nem ismerte fel idejében, hogy valójában mi sodorta őket egymás mellé (vagy nem akarták ezt felismerni?), és hogy végre a kései felismerés után egymásra találásuk ünnepnapját is megszügyenítették az erőszakos mindennapos viharzások, amelyek megölték e kapcsolat minden csíráját. Nemcsak az értékes dolog, ha két ember megismeri egymást, az is nagyon fontos, hogy idejében egymásra találjanak és mély, csendes ünnepeket üljenek egymással, miközben egymáshoz nőnek vágyaikban és oltalmazzák egymást a viharok ellen. Hányan, de hányan elmentek már egymás mellett, mert nem találtak időt arra, hogy megszokják egymást; mielőtt két ember közösen boldogtalanná válik, legyen legalább együtt boldogok, és gyűjtsenek volt közös emlékeket, amelyek megőrzik ajkukon a rokon mosolyt és lelkükben a rokon vágyakozást. Olyanná válnak, mint a gyerekek, akiket egy karácsonyi ünnep öröme együvé toboroz; ha találnak időt hosszú, fakó napjaikban néhány percnyi fellélegzésre, akkor összeülnek, és lángoló arccal mesélnek egymásnak a fenyőillatú éjszakai fényáradatról...

Az ilyen emberek közösen átmennek minden viharon.

Érzem, érzem!
Rainer

(S 23–26)

---

* Karl Stauffer-Bern, 1857–1891, svájci festő, szobrász és lírikus

(Wolfratshausen)

Este 8 óra, szeptember 8-án (1897, szerdán)

Kedves, részeg vagyok a rengeteg nézéstől. Tudod: búcsút venni indultam. Először Wildenauer asszonyhoz. Kathi útközben találkozott velem és behívott a házába. Minden jót és szépet kívántunk egymásnak, én meg felmentem az öreg Reisslernéhez. És itt kezdődött. Egész nap hideg volt és szürkeség, és ahogy kilépek az utolsó fenyők közül, látom: világos, meleg este őrzi aranyló gyöngédséggel a fényes házat és a vöröslő kertet. Halk boldogság honolt a tető felett, és hálás emlékezem a boldog virágok bizalmasává tett. És az első nagy szoba annál sötétebbnek tűnt, csupa titok volt, könnyed, mélyvörös lángocskával a tűzhely szívében; és minden üresen állt és csendesen, mint a mesében. Az öregasszonyt hűvös mezei illatok közt találtam, szénát kaszált. Olyan vidáman köszöntött, szinte meghatódott, hogy őt keresem, örvendett, mint egy gyermek a csoportképnek, és darabos, tanácstalan szeretettel beszélt Rólad, beszélt a télről meg egy szőnyegről, amelyet el is felejtettem. És mindezt csaknem egyidejűleg, úgyhogy nagyon megragadott. Kedves, bensőséges szavakkal váltam el ettől a nyughatatlan idős embertől, – később eszembe is jutott: bárcsak lett volna ilyen anyám, egy ilyen egyszerű, ilyen legmélyebb lelkében fáradozni boldog és fáradozni jámbor, mint ez az öregasszony... de aztán folytattam utamat Ammerland felé, és elfeledtem minden gondolatomat; ugyanis minél mélyebben begyalogoltam a titokzatos bükkök közé, minél hevesebben integettek felém a sápadt mező virágai és a magas szürke bogáncsok, annál inkább tudatára ébredtem: ünnep ez. Nem mindennapos dolog volt ez ott fenn: csak néhányszor fordult elő, ha egyedül jártunk arrafelé, némán és lelkünk szomszédjaként. Követtem a hajló utat: ő vezetett oda, ahol mókusok cikáztak a mohák és mocsarak körül, és körös-körül minden hangtalanul, bensőségesen örült az esőben. És ma nem volt menekvés a legszentebb természetből, habár recsegett szemérmes talpam alatt a száraz lomb. Egy harkály kopogtatta meg komótosan, akár egy okos orvos,

fenyője törzsét, és egészségesnek találta; hatalmas madarak ácsorogtak a mohás fatuskók korongján, túrték pillantásomat, és a mókusok ijedelem nélkül, a megszokott derűs sietséggel ugrándoztak a sűrű ágak között. Mindannyian megüzenték egymásnak: „Nem profán betolakodó ez, nem árul el minket; azonkívül búcsúzni jön.” Nem, nem árullak el benneteket, szent titokzatosságok, mert kedvesek vagytok a lelkemnek. Úgy álltam ebben a megszentelt magányban, mintha imádkoznék, a mély-mély és érző fatörzsek mögött, – ezer fal van köztem és minden közt, ami hangos. Csak *a Te lelked* volt velem ebben a csöndes órában, mert *neki* köszönöm, hogy mindebben ilyen nagy örömet találok, csak az *ő* kegyelmétől vagyok ilyen gazdag, az *ő* szerelmétől ilyen vidám. – Éreztem: gyönyörű ez a búcsú, – és köszöntöttem még egyszer mindent. Ünnepi jelenet volt, ezerszínű. És ahogy jöttem hazafelé ebben a pompában, én magam is vasárnapi ruhát ölthettem, úgy éreztem hátamon, mint valami ékszert, a napfény utolsó sugarait. Megfényesedtem közben és megjobbultam én is, a fel-felbukkanó gyerekek vékonyka hangon, szinte áhítattal üdvözöltek, és egyikük megtúrta a kezemet *szőke* hajában. Megáldhattam volna ebben a pillanatban? Úgy gondolod?

München, 1897. szeptember 9-én (csütörtökön). Délután. – Igen, már Münchenben vagyok, étkeztem a szobámban, és kávé után elmegyek a Schack-galériába. Már a *Te* szobáid is készen állnak; bárcsak lehetséges volna, hogy ne sóvárogjanak utánad sokáig! Ne késlekedj egy pillanatig se, csak annyit, amennyi a legfontosabb okokból szükséges. – Tudom, tudom, úgylis türelmesnek kell lennem még napokig, napokig... Wolfratshausent verőfényben hagytam ott, most pedig, szinte önkéntelenül, cseperegni kezd, ahogy a régi kedvességgel szokott. És alig száll le a nap, hűvös van. Vigyázz magadra, kérlek, gyere haza egészségesen és – mihamarabb – a *Te*

Raineredhez

(S 27–29)

1899

JELENA MIHAJLOVNA VORONYINÁNAK

Arco, Dél-Tirol,
Villa Florida, 1899. március 9-én

Kedves barátném, Helene Woronin,

levele kedves volt, mint minden, ami Öntől jön, és hálával és örömmel olvastam. Nem olyan részletesen válaszolom meg, mint ahogy szeretném; ugyanis nem szeretnék megelőlegezni semmit azokból a szóbeli válaszokból, amelyek izgágán és türelmetlenül már előre örvendenek az Ön szóbeli kérdéseinek. Mert immár bizonyos, hogy az orosz húsvét utáni április 20-án Lou Andreas-Salomé és férje, Dr. Andreas társaságában Szentpétervárra utazom, négy vagy öt hétre. Mint valami nagy-nagy ígéretet, úgy dédelgetem ezt a reményt, amely – hacsak nem ereszkedik le a Nap elé valami sötét deus ex machina – hamarosan teljesülhet. Az új Észak, szokásai és társasági életformái, harcai és művészi eredményei, az orosz birodalom csodái és távolságai: mindez engem úgy megdelejez, mint valami új Szépség, amelyet még ezután kapok majd szépen ajándékba, – Ön viszont már mindennek bizalmas tudójává vált azokban a mélységes napokban. (?)

És milyen jó dolog elgondolni, hogy épp az Ön hazája fog majd engem gazdagítani – a magvetés és a napfény első nagy adományai után – sajátosságaival. Mert legvalódibb szerzeményünk az, amit látással szerzünk meg. Ha Isten azt szeretne volna, hogy a kezünk olyan legyen, mint a szemünk: olyan készséges az átvételben, olyan gondtalan minden dolog elengedésében, akkor valóban gazdagok lehetnénk. Azonban nem azzal gazdagodunk, hogy megfér és elhervad valami a tenyerünkben, hanem azzal, hogy minden éppen a markolás révén tódul szemünk elé, mintha ott volna a bevonulás és a hazatérés ünnepi kapuja. De a tenyerünk ne legyen sír: legyen csak ágy az, amelyben a dolgok szenderegve alszanak és álmodnak, s közben a mélyből legkedvesebb titkaink beszélnek hozzánk. Kezünk határain túl azonban csak folytasák vándorútjukat a dolgok, természetesen és erősen, és semmit nem szabad megtartanunk belőlük, csak a bátor reggeli dalt,

amelynek hangja lépteik elhaló döndülése mögött derengve hömpölyög.

Mert a birtoklás: szegénység és félelem; csak az a tény, hogy valamit birtokoltunk valaha, csak az a gondtalan birtoklás!

De Ön miatt is örülök ígéretes utamnak. Mert igaz ugyan, hogy ez itt az én nyelvem, Önnel szemben azonban fáradtság nekem ezen írni. Minden szó olyan, mint egy zabolátlan paripa, amelyik kivet engem a nyeregből, és míg én lógaszkodom a kengyelzáron, rángat egy darabig az út porában. Szavaimat, Önnel szemben, csak úgy tudom megzabolázni, ha nyakukba vethetem a dallamot, mint valami gyeplőt, és tekintetem kísérheti kurta vágójukat. Én Önhöz, kedves Helene Woronin, annak idején beszéltem, ezért esik most nehezemre írnom. Ez két különböző nyelvet igényel, s ezek közül az egyik csak hosszú és széles, a másik azonban – az élőszó – egy harmadik dimenzióval is rendelkezik: és ez a magasság. És a felület összes színe sem pótolja soha azt, amit utánoz: a forma derűjét és szabadságát (plasztikus értelemben).

De még azt is meg kell most mondanom Önnek, hogy Arcóból írok, Itália küszöbéről, és nincs remény, hogy be is lépek a nagy kapun – másként, mint álomban tenném. Csak 14 napot töltöttem a kora tavaszi hegyek közt, és még ezen a héten lassan – Bécsen és Prágán át – visszatérek a Berlin közelében fekvő Schmargendorfba, úgyhogy március 20-a után újra ott vagyok.

Berlinben még akad tennivalóm, és sok-sok kötelesség nyúl át utánam, ide az Alpok mögé. Új-régi könyvem, a *Prágai történetek* (erről gyakran beszéltem Önnek) is megjelenés előtt áll. Régen írtam, jóval Viareggio előtt, és most úgy rémlik, ő már homályos múltam része. De azért majd elküldöm, mihelyt kézhez kaptam.

Kérem, írjon nekem megint. És mondja azt, hogy bizonyosan Szentpéterváron lesz abban az időben. És esetleg tudna ajánlani valami szállodát vagy panziót, ahol az ember olcsón, mégsem túl szerényen lakhatna? Kérem, adjon nekem tanácsot!

Viszontlátásra húsvét táján, kedves barátném, Helene Woronin. Annyira kívánnám. És azzal biztatom magam: a kívánságok emlékek, jövőnk emlékei!

Teljes odaadással, híve
Rainer Maria Rilke

Postacímem állandóan:
Schmargendorf bei Berlin
Villa Waldfrieden

(RIRU 85–87)

JELENA MIHAJLOVNA VORONYINÁNAK

Szentpétervár
1899. május 6-án (18-án), csütörtök este

/.../

Ma Rjepinnél voltunk. És ez jó volt. Egész érzelmi volume: egy művészé. Ezeknél az embereknél úgy van: a szemük teremtő. Mindenkit, akit megpillantanak, összefognak, megragadják személyisége legtávolabbi lehetőségeivel együtt, és csak akkor engedik el, ha mindenestül, tökéletesen megragadták.

Látja? ez megint egy orosz, ez a Rjepin. És ezek a valódi oroszok mind olyan emberek, akik megmondják nekünk a homályban, amit a többiek világosban letagadnak. A nyelvük számomra csak: dallam – de nekem nem kell értelmet kitálatnom hozzá; vannak órák, amikor a dallam maga képet ölt, jelentést nyer és kifejezést. És most már tudom, hogy ezek: orosz órák, és hogy én az orosz órákat nagyon szeretem.

/.../

(RIRU 95)

JELENA MIHAJLOVNA VORONYINÁNAK

Szentpétervár, Ligovka 35.
99. május 28-án (június 8 [9]-én)

Kedves Jelena,

Moszkvából való visszatérésem után nagy szorgalom szállt meg, és nagy magányosság. Mindenféle mappákba merültem, régi orosz szentképeket nézegettem, tanulmányoztam az orosz egyház Krisztus-ábrázolásait és a Madonnákat, s megtanultam, miben különbözik a Vlagyimirszkaja a szmolenszki Mária-képtől. Ezek a dolgok még ma is igen fontosak nekem, sőt: ez az egyetlen, amit egyáltalán érdemes megtapasztalni. Semmi fáradságot nem sokallnék, hogy lássak, megismerjek és megvizsgáljak mindent, ami ezekkel az ábrázolásokkal összefügg; Rovinszkij művének vaskos kötetei (láttam őket a Művészeti Akadémián) egyáltalán nem elégítenek ki. Még Gnedics művészettörténetét is átlapoztam (noha kezdettől fogva vázlatosnak éreztem), s most éppen Novickij új művészettörténetének első példányaival bíbelődöm (ez, úgy tűnik, kissé alaposabb). Ha azt gondolja, kedves Jelena, hogy ez a buzgalom nem tart sokáig: – persze, tudom, követelik majd megint más dolgok is a jogaikat, de biztosíthatom arról, hogy ezeknek az orosz dolgoknak a tanulmányozása tartós foglalkozás marad számomra; ehhez szeretnék később – minden szétszórtság és kísérletezés után – visszatérni; legszívesebben azt mondanám: hazatérni. Annyira alkalmas erre minden, ami orosz. Az orosz világ az utolsó, legtitokzatosabb szoba Isten szívében. Legszebb kincseit őrzi benne. S nem porosan és lomposan hever ott mindez – melyik-melyik annak a mélységes jámborságnak a tanúbizonysága, amelyből csodák és művek születtek, a kezdetektől fogva.

Látja, kedves Jelena, a Maga Oroszországában éreztem első ízben a hívást, hogy kutassak és találjak. Az a csaknem tudományos hajlam, melyet a fönmaradt anyag tömege elköptatott és megfojtott bennem, itt, az érintetlen titkok színe előtt megőrzi éberségét: velük szemben mindig első kutatónak érezzük magunkat. Nálunk annyit összeírkáltak már mindenről (jót és rosszat), hogy a dolgoknak már nincs is

véleményük – úgy bukkannak fel, mint bizonyos szellemes elméletek imaginárius kereszteződési pontjai. Aki szeretne valamit mondani róluk, csak szakmai elődjeinek nézeteit szajkózza, és belesüpped egy félig-meddig polémikus szellem ingoványába, mely a naiv-produktív szellemnek szöges ellentéte (s minden dolog csak e szellemnek tárul föl).

Itt először lép az ember a dolgok színe elé, közvetlen viszonyba kerül velük, s mindennel folyamatos kapcsolatban marad; ez szinte kölcsönösnek tűnik, noha mindenképpen mi maradunk a vendégek s minden dolog megajándékozottjai. Kedves Jelena: minden olyan jóságos a Maga Oroszországában. Még az az egyébként gyűlöletes körülmény is, hogy olyan sok modern orosz szellem elidegenedik hazájától, rajong a külföldért, és majmolja sekélyes és mulandó szokásait! Miközben ők elmulasztják fölfogni és hasznosítani hazájuk szépségeit, remélem, én – az idegen – egyre inkább az orosz lét beavatottja és ezer pompájának hirdetője lehetek majd. Ez nem felolvadás egy feladatban, Jelena. Ez valami önkéntelen folyamat: érzem, hogy az orosz dolgok a legalkalmasabb képek és nevek az én személyes érzelmeim és vallomásaim kialakításához. És hogy általuk – mihelyt alaposan felfogtam őket – mindent kimondhatok, ami művészetemben dallam és világosság után kiált.

Sejtheti, milyen fontos orosz heteket éltem át itt. Egy beláthatatlan körrel gazdagodott és tökéletesedett művészetem, s egy hosszú sor élén térek haza, ragyogó zsákmánnyal. Moszkva bőkezűen megajándékozott, s bőkezűen megajándékozott a kazányi Madonna és Szent Szergej és Szent Varvara. Bőkezűen megajándékozott a minden szemlélődés mögött érlelt magányosság; egy kedves, drága kincset azonban magammal viszek egy csöndes kis szoba mélyéből, amelyben egy falióra ezüstös hangon csodálatosan el-elkongatja az időt...

Minden jót, kedves Jelena. Vizontlátásra – ha Berlinben jár. Kérem, előtte írjon. Ezután minden orosz dolog láttán új közösség támad közöttünk. Én sűrűn írok, s ne nehezteljen majd rám, ha egyszer-másszor orosz képekről, orosz könyvekről érdeklődöm. Sok mindenre szükségem lesz. Vasárnapig vagy hétfőig még itt vagyok. Utána, egy kis kerülővel, Schmargendorfba utazom; onnan elküldöm a „Pan”-nak egy

másolatát. S ami még kezembe akad. Minden jót, kedves, kedves barátném, és ne feledje, hogy Oroszország gyönyörű és gazdag, és teli van Istennel!

Rainer Maria

(P 14–16)

JELENA MIHAJLOVNA VORONYINÁNAK

Schmargendorf, Berlin mellett
Wal(d)frieden, 99. július 27-én

Kedves Jelena,

mielőtt elutazom Schmargendorfból (s ez a következő napokban esedékes), néhány rövidke szó. Rövid: mert rengeteg tennivalóm akad, s ha ez Magának örömet okoz – orosz tennivalóm is. Nemcsak lustálkodtam; pár órát egy nyelvtankönyv társaságában töltöttem el, s éppen ott tartok, hogy Pus-kint és Lermontovot olvasom eredetiben. Már előfordul, hogy hirtelen játszi könnyedséggel megértek egy-egy sort, vagy kettőt, s ez minden alkalommal egész kis bensőséges ünnep nekem. Az Anyeginnel kezdtem, de aztán egészen belebolondultam „A démon”-ba... /Rilke levelében itt négysornyi idézet következik Lermontovnak *A démon* című költeményéből, orosz nyelven;/ hiszen ismeri: a démon gyönyörű, fényes esküjéről van szó, amely aztán boldog és hatalmas esküvéssé fokozódik, mintha egy morajló hegycsúcsra szállna fel, amelyik meredek lejtéssel lezuhan, és megtorpan a tenger kitérülő végtelenje előtt...

És általában, most úgy tűnik nekem, az egész csodálatos és végtelenül mozgalmas költeménynek az értelme ez: valami állandó magasba emelkedés, miközben az embert két erős érzélem ragadja meg, két viaskodó sashoz hasonlóan: a szabadság- és magasságérzet, sőt azt mondanám, a szárnyalás érzete, amit szél- és felhőközelen érzünk, és a szakadékok hatalmas, fájdalmas-boldog csalogatása, ez a lentől, a mélyes mélyből, a halál roppant sötétjéből felgomolyodó hívás. Ez az

a két összeziláló, ellentétes erő, melyeknek láttán az ember elveszíti súlyát, de egyszermind minden földhözragadtságot és földies vonást is, úgyhogy többé nem tesz különbséget esés és repülés, lefelé és fölfelé között, a halál és lelkielőnknek, érzékszerveinknek mértéktelen fokozása és megerősítése között, amiről azt álmodjuk: igen, ez a megvilágosodott, ez a királyibb élet. Ez a két alapérzés (és láthatja, létezésünknek is csaknem ezek az alapgondolatai), ez tölti meg ezeket a halhatatlanul ragyogó verssorokat, mégpedig egészen egyszerűen, minden erkölcsi oktatástól vagy magyarázattól vagy tudósodástól vagy hangsúlyozástól mentesen, csak éppen természetesen, a nagy művészet nyugodt szükségszerűségével! Tudja-e, kedves Jelena, hogy milyen büszke minden, ami orosz? Gondolt-e néha arra, hogy a büszkeség és az alázat majdnem egy és ugyanaz a tartás, sőt hogy a kettő hasonlóságot egyenesen valóságuknak és hitelüknek mértékévé tehetjük? És érezte-e egyúttal, hogy ez a belátás Oroszországban, csakis és egyedül Oroszországban lehetséges? A kis moszkvai Iverszkaja-kápolna előtt: magasabb ott, aki térdepel, mint aki áll, és aki meghajol, hatalmas méretűre növekszik: így van ez Oroszországban.

És elhiheti nekem, kedves Jelena, hogy nem múlik el nap anélkül, hogy vissza ne térnék ezekhez az élményekhez, és rögtön megmelegszen egyszerűségükön és benső jámborságukon. Egyre inkább elidegenedem a német dolgoktól – ha megismerem és tudom a nyelvet, teljesen oroszoknak fogom érezni magam. S akkor meghajtom fejem a Známenszkaja előtt (az összes közül ezt a templomot kedvelem a legjobban), mélyen, háromszor, az igazhitűek szokásával. Nem igaz hitem erőssége miatt, csupán annak a büszkeségnek és alázatnak az érzetével, hogy megvalló lettem, és ezt mindenkor és miért ne valljam meg (ha az éppen egy templom) egy templomban is. Persze nem az Izsák-katedrálisban; esetleg egy kis templomban, melyet Vasznyecov épített Abramcevoiban vagy Szelo Osztankinóban vagy máshol... valahol, ahol szívélyesek és készségesek a Madonnák, hogy megmutassák minden fenségüket, amit csak álmodunk asszonyiságukról és szüzségükről... Valahol, ahol a meghajlás nem istentisztelet és nem kultusz... hanem egyszerre a hatalomnak és a szelídség-

nek mozdulata. Valami olyan hit ez, ami csak közvetve vonatkozik képekre és keresztekre, és önmagában van jelentősége és kapcsolata ahhoz, aki így gyakorolja hitét, az ő vágyaihoz, szeretetéhez, lelki élményéhez. Netán valami kifele mutogatott szándék van abban, ha egy orosz paraszt így meghajol? Isten őrizze; betér a templomba, s amint hajlong-hajlong, máris Istent kezdi ringatni magában, ringatja mozdulatával, mint egy gyermeket, aki nyugalomra vágyik; mert az ő Istene benne lakozik, mint egy édes gyermek a bölcsőben, és talán éppen most nyugtalanság szállta meg valamilyen okból: ezért ringatja le-föl, le-föl.

Csak most jut eszembe, kedves Jelena, mi minden tennivaló vár rám ma még; török-szakad, valahogy zárnom kell leveleimet. Persze egy kérés idekíváncsozik még: tudja, Jelena, nagyon kíváncsi volnék Vasznycov „Három bogatir”-jára, a „Mirisszkusztva” 1/2. számában jelent meg; csak hogy éppen ez a füzet elfogyott, s bár ígérk új kiadását, én ebben kételkedem. A szerkesztőségben sem tudtam megszerezni (ismerősöm, Fjodor Ivanovics Grusz útján ugyan érdeklődtem Gyagilevnél – hiába). Talán megvan Magának ez a szám is, amit próbafüzetként, gyakran ingyen osztogattak, még a rendelés előtt – másodpéldányban, s el tudná küldeni a „Három bogatir” reprodukcióját. Hálásan megköszöném, kedves Jelena. Milyen közel vannak most hozzám, Ilja, a muromeri (sic!), és Dobrina Nyikitics, de főleg – gaztettei ellenére is – a reménytelenül és borúsan tűnődő Aljosa Popovics, akit Vasznycov olyan utolérhetetlen művészettel festett meg; csupa titok és merengő álmodozás; mintha szeretőjénél időzne, vörös estben, piros rózsák illatában... és mégis nyeregben van, s várja az ellenséget!... És épp most szerettem volna eltársalogni Magával Aljosáról, közös barátunkról (mi ne ismernénk őt?); de zárnom kell.

Itt a végén még megkérem: írja meg, ha megjelenik a „Mirisszkusztva” új száma, vagy valami más folyóirat, amely valami érdekességet közöl; megküldetném. Egyébként: minden érdekel (micsoda halvány, elcsépett szó ez az „érdekel”...), ami igazán orosz, nem sandít külföldre, önmagára figyel, mélységes bizalommal és bensőleg tevékenyen. De egyébként is sokat olvastam Tolsztojt, kis vázlata („Luzern”) különösen tetszett, és Dosztojevszkij (a „Karamazov testvérek”-et még

olvasom) a „Fehér éjszakák”-kal egészen elbűvölt (milyen varázslatos éjszakák!), és Garsin is kezd megnyerni magának! Íme! És örökké a szomorúság, hogy mindezt németül kell olvasnom, gyatra fordításban, ezen a kopogós, szárazon jámbor nyelven; németül minden finomság keményen vagy ízléstelenül hangzik, ami az oroszban: csalóányének és csa-csogás éjjeli lombok alatt... Ennek ellenére szeretem a németet (csak a nyelvet, nem az embereket), biztosan megért, de érzem, hogy mi sok mindent még a legünnepelesebb pillanatban sem tudunk kifejezni, amit az oroszok napjában, csak úgy, köszöntésül kiböknek!

Német munkákat, drága Jelena, csak módjával olvasson; Nietzsche-t, könyörgök, ne böngéssze. Ha csak meglegyint es-ténként az emlék, hogy őt akarta olvasni, nem tudok elaludni! Minek? Amint teheti, utazzon vidékre, vásároljon egy kis bir-tokot és várjon a boldogságra; így várunk az aratásra, ha jót s jókor vetettünk! Kívülről semmit ne várjon Oroszország. Fi-lozófusok ott nem teremnek, mint Németországban. Azokra gondolok, akik így beszélnek: ilyen a világ, ilyen az ember, és ilyen meg ilyen az útja, célja, szoknya, kalapja, istene! Jönnek garmadával, százával, ezrével, hajba kapnak, cáfolnak, helye-selnek, és egyszer csak ezrek számára valóban csupán egyetlen út, egyetlen cél, egyetlen kalap, szoknya és isten létezik; örült sivárság. Maguknál azonban mindenki filozófus, gondolkodó, magyarázó, költő – ha úgy tetszik. Mert saját véleménye van a dolgokról, és közeliak s távoliak, úgynevezett nagyok és kicsik mind egyenlők szelíd méltányossága mérlegén. De nem kö-veteli, hogy egy vagy tíz vagy száz ember csatlakozzék hozzá, ossza és hirdesse véleményét. Ellenkezőleg: van – Ő maga van, és mindenkitől követel, tehát: semmit nem követel (ahhoz túl büszke), mondjuk: mindenkiről feltételezi, hogy ugyancsak valaki, magányos valaki, mint ő maga. De ez az ember létezik ezredek óta, és – létezett talán ezredek előtt is: tehát az ember, nem a létező és nem az elmúlt, nem a jövőben közelgő em-ber... hanem az örök, változatlan, mindig lehetséges, csodála-tos ember: megsejtette-e Oroszországot, Jelena?

Kedves barátám, ha prófétának születtem volna, egész életemben Oroszországot prédikálom: az ígéret földje az, mely fölött Isten súlyos szobrászkeze nyugszik, mint egy

nagy, bölcs késlekedés; mindennek be kell következnie ebben az országban, amire szüksége van; de lassúbb mozgással, világosabb üzenettel kell sorsának beteljesülnie. Nem reszketeg, bizonytalan ütemben... mintegy mély lélegzetvételekkel issza magába a haladást, és széles mellkasa fenségesen és nyugodtan meg-megemelkedik...

Ó, elbágyasztottam bizonyára, kedves Jelena; igaz? Azért, mert olyan rég semmit nem hallottam Magáról, s én sem írtam; és közben felgyülemlik egy egész világ! Kérem, fogadja szívesen levelem, és írjon mihamarabb, mihamarabb! Mikor kel útra? Láthatom nemsokára? Én mostantól Meiningenben vagyok. Cím – Németország, Bibersberg, Meiningen mellett. Visszontlátásra. Sejtheti, mennyire emlékeimbe zártam:

Rainer Maria

Megérkezett-e a „Lieder der Mädchen”? Több mint három hete Finnországba küldtem. És sértetlenül?

P. S.: Ha újra Oroszországba utazom, dicsérjen meg majd, ha oroszul szólítom. Csókolom a kezét és ajkához hajtom homlokom – oroszra tett-e, mondja, ez a gesztus?

(P 16–21)

JELENA MIHAJLOVNA VORONYINÁNAK

Schmargendorf bei Berlin
Villa Waldfrieden
1899. szeptember 17-én

Kedves Helene,

épp most tértem haza Meiningenből, és kezdem berendezni télire a lakásomat: és akkor most megjön a Bogatüri.* Vörös fakeretet kap majd, egyszerűt, felakasztom egy kis szekrény-

---

* *A három hős* (Viktor Vaznyecov festménye); Rilke a festmény címét az eredetiben cirill betűkkel írja.

ke fölé, amelyet Moszkvában, Mamontov boltjában vettem. Szekrénykékből, keresztekéből, festményekből lassan összeállt itt a dolgozószobámban egy jámbor kis orosz sarok; és mostantól fogva árásszon csak el minél szélesebb hullámokban az orosz létmód /=*russische Art*/. A szomszédban van egy ferde tetős kis szobácska, tele szentképekkel, benne egy durván faragott pad, – ezt fenntartom magamnak, hogy ott teázhassak, egész alkonyatokon át töprenghessek a dolgokról le egészen Istenig... vagy néha, ritkán, fogadjak ott egy-egy vendéget, aki, mint én, örül, hogy csöndben lehet, teázhat, és nem kell tudnia semmit a külvilágról, ami mégsem a világ.

Mert a Bogatüri hátulján Ön leírta ezt a szót is: „világ”. Kedves Helene, köszönet Önnek e meglepő hírért. A szavai kurták, és nekem úgy kell elfogadnom őket, amilyenek, anélkül hogy tudnám, milyen világra gondolt. Mégis azt kívánom, ne legyen idegen világ, amelyben elvész, hanem legyen az Ön világa, az, amelyben eddig csak ritkán és csak pár pillanatra élt, s amely most kitágul élete körül, teret nyit minden szép óhajának és értékeinek, mérhetetlen lehetőségeket kínál a lényének, amely szeretne beteljesülni, és szívesen megpillantaná gazdag gesztusainak mélyebb értelmét. – Nekem soha nem volt kétségem afelől, hogy Ön ezt a világot nem egyedül fogja megtalálni és kiteljesíteni. Most, hogy ezt – nyitottság és várakozás után – megtalálta valakinél, boldogsággal fogadhatja sorsát; mert amit Ön az első, magányos esetben ingatagnak vélhetett volna, azt most bizonyosnak tekintheti: ha Ön saját világába jut ezzel a lépéssel, úgy boldoggá tesz majd valakit, és nem lesz ideje arra gondolni, mennyire boldog Ön, saját maga; mert valójában most már két boldog ember létezik, nem csak egy. Jobb ez így: a boldogság ide-oda repdes kettejük közt, mint egy labda a boldog és biztos kezek között-fölött; a magányos ember, aki egyedül örül csak a játéknak, könnyen átdobhatja a kerítésen, éppen akkor, ha legjobb dobását kísérli meg.*

---

* Érdemes figyelni arra, hogy a labda-motívum milyen korán megjelenik Rilke képzeletében – a fenti levélrészletet érdemes együtt olvasni pl. a költő egyik csodálatos kései versével (*Solang du Selbstgeworfnes fällst, ist alles...*). (A ford. megj.)

De végső soron nem is a boldogságról van szó, hanem valami névtelen-titokzatos dologról, ami kevésbé függ szeszélytől és ragyogástól és véletlentől; nem valami szép és meglepő sorsfordulatról, hanem a nagy törvényszerűségek csendes, mindennapi igazolásáról; nem pusztán elvesztéséről, hanem arról, hogy az ember nyugalmaiban rátalált önmagára s most már megalkothatja egyetlen művét; nem hullámverésről, meredek csúcspontokkal, hanem arról, hogy a mélyből megmoccantja valami a lelkiismeretét, és egyre hangosabb jelet ad és mozdul...

És ezért nem is boldogságot kívánok Önnek, Helene, mint azt ilyen esetekben tenni szokta az ember. Azt kívánom Önnek, amit már egyszer szavakban és érzelmekben, Viareggióban, kívántam: az életet. Kívánom Önnek: saját életét. És e vágy szempontjából mindegy, melyik világban él: ha egyszer teljesül benne a kívánsága.

Köszönettel és őszinte, hűséges ragaszkodással

Rainer Maria Rilke

(RIRU 110–112)

LEV NYIKOLAJEVICS TOLSZTOJNAK

Meiningen, auf dem Bibersberg
1899. szeptember 8-án

Mélyen tisztelt Gróf úr,

amikor Ön azon a jelentős moszkvai estén hármunkat – Lou Andreas-Salomé asszonyt, Dr. F. C. Andreast és engem – megajándékozott s lenyűgözött személyisége mély benyomásaival, egy tágas és egyszerű érzésben fűzte össze hármunkat: akkor keletkezhetett bennünk az a vágy, hogy később még egyszer megjelenjünk az Ön színe előtt egyik vagy másik könyvünkkel, és megerősítsük jósága által oly szépen és dísztelenül megalapozott ragaszkodásunkat.

Nos, Önt, mélyen tisztelt Gróf úr, annak idején a babik* foglalkoztatták; ehhez kapcsolódnánk most, miközben át-nyújtjuk Önnek az (akkor ugyancsak említett) brosrát;** Lou Andreas-Salomé asszony mellékeli legutóbbi kötetét,*** én pedig átküldök egy kis könyvecskét,**** ezt sok-sok olyan homályos érzelem táplálta, amely engem szláv hazámhoz, Prágához köt.

Így lépünk be hát még egyszer az ajtaján hármában és mégis egyenként, mélyen tisztelt Gróf úr, – bár nem várhatjuk, hogy az Ön nyitott és készséges jósága ezúttal ugyanolyan segítőkészen szerteágazik majd szerényebb, türelme- sebb könyveink olvasása közben, mint annak idején, a három idegen kései látogatásakor, akiknek közös vonása az Ön szemében csak az lehetett, hogy mindannyian nagyon és őszin- tén tisztelik Önt... amelyről most újra biztosítjuk.

Rainer Maria Rilke

(RIRU 108–109)

---

* babik: az iszlám reformját követelő perzsa szekta

** F. C. Andreas: *Die Babisten in Persien, ihre Geschichte und Ihre Lehre*, Lipcse, 1896

*** Lou Andreas-Salomé: *Menschenkinder*, Novellenzyklus, Stutt- gart, 1899

**** R. M. Rilke: *Zwei Prager Geschichten*, Stuttgart 1899

1900

Schmargendorf bei Berlin, Villa Waldfrieden
1900. március 5-én

/.../

A Sirály* fordítása kész. Örömmel dolgoztam rajta és sokat tanultam közben. Vasárnap, nyolc nappal ezelőtt felolvastam a darabot Lou Andreas-Saloménak, és csak most látom elég világosan és nem rejthetem véka alá, hogy a darab bemutatója itt nem történne minden veszély nélkül, ugyanis sok figura erősen a túlzás határán mozog, és könnyen megeshet, hogy a német közönség karikatúráknak tartaná őket, noha az író komolynak érezte és szánta mindet. Az is szembeötlő, hogy a három felvonás a hosszú beszélgetésekkel alig-alig halad, és hogy a mű zajlása közben a cselekvő személyek könnyen a komédia modorát ölthetik, halvány, csak sejtetett körvonalakkal – mígnem végül, az utolsó felvonásban a megmoccant cselekmény események katasztrófájába torkollik, amelyeknek viharait más személyek válthatták ki, mint akiket az első három felvonásban megismertünk. Ha az ember a cselekvő személyeket az első felvonások értelmében fogja fel, nevezetesen egy komédia szereplőiként, akkor képtelenek fellépni a IV. felvonásban, másrészt viszont kötve hinném, hogy komoly felfogással átlopakodhatnak az első részek habozó jelenetein.

Mindezt azért mondom, mert fontosnak tartom, hogy Csehovot* biztosan sikerre vigyük a színházi világban – de lehet, hogy erre (már amennyire a tartalmát ismerem) a Ványa bácsi alkalmasabb. Mindkét darab nyilván megjelenik majd könyv formában is, és ez mindenesetre Csehov számos német rajongója számára nagy jelentőségű lenne, hiszen sokan nem is sejtik, hogy Csehov darabokat is írt. A hét folyamán elküldöm a Sirály*-fordítást betekintésre a kiadónak, és majd megírom Önnek, mi a véleménye. Mihelyt megkapom a Ványa bácsit (bármely oldalról), azonnal nekilátok a fordításnak, és még mielőtt Oroszországba utazom, mindkét darabot benyújtom a Sezessionbühnének, Dr. Zirkel-

---

* Rilke a csillaggal jelölt helyeken oroszul írja a neveket-címeket.
(A ford. megj.)

nek. Aztán meg kell várnunk, mi történik. A Sirály,* nem kétké-
lem, előadásra érdemes, de nem alkalmas arra, hogy egy költőt
drámaíróként egy idegen nép színpadaira bevezessen. Én persze
személy szerint nagyon is azt kívánom, hogy a darab kerüljön
színpadra Moszkvában: meggyőződésem, hogy ott nem bukna meg.
/.../

(RIRU 129–130)

SZOFIJA NYIKOLAJEVNA SILLNEK

Schmargendorf bei Berlin, Villa Waldfrieden
1900. április 10-én

/.../ Ön megint otthon van kedvenc Moszkvájában, ismét
berendezkedik kényelmes kis lakása falai közt, és várja a moszk-
vai tavaszt, amelynek diadalmas érkezését én tavaly élhettem
át. És ha most még szokatlannak találja is a magányt, azt hi-
szem, nemsokára újra megkedveli az egyedüllétet, a dolgokkal
és gondolatokkal elvegyült egyedüllétet, azt a csodálatos csendet,
amelyben csendülni kezd tulajdon vérünk és dallamokat hall be-
lülről az ember. – Hiszen tudja: én a magány kedvence vagyok,
és csak halkán és bizalmasan tudok beszélni róla. /.../ Paszter-
nak professzor, aki nagyon kedvesen megtett mindent, ő sem tu-
dott Csehov-példányt találni, ezért megkérte Levitan* urat, írjon
Csehovnak,* amit én nagyra értékelek, Csehov* ugyanis az én
kérdéseimre még mindig nem válaszolt.** /.../ Ne gondolja, hogy
van olyan orosz falu, bármilyen siralmas, amely megfordítaná
Oroszországgal kapcsolatos érzelmeimet és véleményemet; azt
gondolom: mindenütt ugyanaz a mennyiségű mocsok van, és
ahol azt (mint a mi kultúránkban) nem látja az ember, ott bi-
zonyosan szellemi területekre húzódott vissza – annál rosszabb!
/.../

(RIRU 146–148)

---

* Rilke a csillaggal jelölt neveket cirill betűkkel írja. (A ford. megj.)

** Csehov később sem válaszolt Rilkének. (A ford. megj.)

Tula, 1900. május 20-án

Kedves Szofija Nyikolajevna,
az Önnél töltött nyájas óra volt az utolsó kövecske moszkvai napjaink tarka mozaikjában. Másnap mindent az elutazás körüli sietség árnyékolt be, és Moszkva emléke – bármennyire kedveljük is – megfakult a rengeteg előttünk álló esemény izgalmaiban. Nem is sejtettük, milyen közel a hőn áhított beteljesülés. A vonaton találkoztunk Paszternak professzorral, aki Odesszába tartott, s amint megneszélte tanácstalanságunkat, hogy vajon megkísérelhetnénk-e épp most egy látogatást Tolsztojnál, közölte velünk: bizonynal együtt utazik velünk a vonaton a Tolsztoj-ház egyik jó ismerőse, Bulanger úr, aki mindig biztosan tudja, hogy a gróf mikor hol tartózkodik. Csakugyan, Bulanger úr a legnagyobb készséggel állt szolgálatunkra, s tájékoztatott. Elhatároztuk, hogy Tulában töltjük az éjszakát, s másnap reggel elutazunk Lazarevóig, onnan pedig kocsin tovább az Obolenszkijek birtokára, Pirogovóba: a gróf – Bulanger úr vélekedése szerint – minden bizonynal még ott időzik. Bulanger úr két napja kísérte ki a grófnét Jaszna-jába, és ezért mindenképpen számolni lehetett azzal, hogy a gróf ezekben a napokban kilovagol Jaszna-jába. Bulanger úr Szerpuhoból táviratozott is a grófnénak, puhatolván, hol érhető el pénteken a gróf. A választáviratnak tulai szállásunkra kellett megérkeznie. De hiába vártuk; tegnap kora reggel, teljesen tanácstalanul, fölkerelkedtünk – a megbeszélés szerint – Lazarevóba. Ott egy állomás-szolgával akadtunk össze; ő közölte velünk, hogy a gróf – miután tegnap Tátjana Lvovnáat kikísérte az állomásra – a poggyással Kozlovkába utazott. Nos, mi most azon iparkodtunk, hogy olyan gyorsan, ahogy csak lehet, egy tehervonattal, valami olyan állomásra érjünk, ahonnan Jaszna-já megközelíthető. Visszautaztunk tehát Jaszinszkibe, ott béreltünk egy kocsit, s éktelen kolompolással elrobogtunk egy domb lábáig; azon állnak Jaszna-já szegény kis kunyhói, egy falucskává összerázogatva, de minden rendszer nélkül, mint valami nyáj, amelyik egy lelegelt mezőn szerteszórva ácsorog. Az asszonyok és gyerekek csa-

patai: csupán vörös, napfényes foltok a szürkeség közönyös tengerében, mely úgy ömlik el a földön, a tetőkön és a falakon, mint valami nagyon buja mohafajta, amely századok óta mindent elural. Majd lejtteni kezd egy alig felismerhető, örökké üres terek közt kanyargó utca, s szürke szalagja szelíden átível egy zöld, lomboktól hullámzó völgybe: itt balra két kerek, zöld kupolás tornyocska jelzi az öreg, elvadult park bejáratát, a fák mögött pedig rejtőzve hunyászkodik meg a kis Jasnaja Poljana-i ház. Leszállunk a kapu előtt, és – mint a zarándokok – csendesen lopakodunk fölfelé az álmos, fákkal szegélyezett úton; egyszer csak elénk toppan – egyre hosszabb, egyre fehérebb – a ház. Egy szolgáló beviszi névkártyáinkat. És kisvártatva megpillantjuk az ajtó mögött, a ház derengő homályú előterében a gróf alakját. A legidősebb fiú tárja ki az üvegajtót, s mi ott állunk a tornácon, szemtől szemben a gróffal, az aggastyánnal, akihez mindig fiúként tér meg az ember, még akkor is, ha nem kíván atyaságának hatalmában megmaradni. Úgy tűnik, zömökebb lett, hajlottabb, fehérebb, s szeme – mintegy függetlenül az agg testtől – árnyéktalanul, átható kíváncsisággal várja és szántsándékkal fürkészi az idegeneket, s önkéntelenül megáldja valamilyen titokzatos áldással. Lou asszonyt tüstént felismeri a gróf, őt igen szívélyesen üdvözli is. Szabadkozik, és megígéri, hogy két órától velünk lesz. Elértük; föllélegezve lépdelünk vissza a nagyteremben, a fiú társaságában; vele barangoljuk be a tágas, burjánzó parkot, s két óra múlva visszatérünk a házba. Ott, a hallban, a grófné könyveket rakosgatva pisz-mog. Kelletlenül, idegenkedve és mogorván felénk fordul egy pillanatra, s foghegyről közli: „a gróf gyengélkedik...” Nos, elég szerencse, hogy elmondhatjuk: már láttuk őt. Ez kissé megjuhazza a grófnét. De nem lép közénk, csak hánytorgatja a hallban a könyveket, s hegyesen odaböki valakinek: „épp-hogy beköltöztünk!...” Majd – mi csak toporgunk a parányi szobában – megjelenik egy fiatal nő, hangokat hallani, heves zokogást, majd az öreg gróf vigasztaló szavait; elénk lép, izgatottan és hebehurgyán néhány kérdést intéz hozzánk, majd ismét faképnél hagy bennünket. Gondolhatja: a nagy rettegéstől, hogy alkalmatlan időben jöttünk, csak topogunk a kis-szobában. Pár perc múlva azonban újra belép a gróf, ezúttal

egyenesen szembefordul velünk, figyel, hatalmas pillantásai-
val átkarol minket. Ámuljon, Szofija Nyikolajevna – egy kis
sétát javasol, a parkban. A közös étkezés helyett (ettől féltünk,
ezt legfeljebb reméltük) lehetőséget ad, hogy egyedül legyünk
vele a gyönyörű tájban, ahol százszor térült-fordult, óriás
életének súlyos gondolataiba merülve. Nem vesz részt az ét-
kezéseken, mert – két napja ismét fájdalmak gyöttrik – csak
tejeskávét fogyaszt, semmi mást, és ez most az az óra, melyet
könnyűszerrel megvonhat a többiektől, hogy – váratlan aján-
dékul – a mi kezünkbe helyezze azt. Lassan poroszkálunk a
tömötten sövényzett, hosszú utakon; élénk beszélgetés folyik,
amit – mint egykor – a gróf tölt meg melegséggel és mozgal-
massággal. Oroszul beszél, s mikor a szél nem fedi el a szava-
kat, minden szótagot értek. Bal kezét gyapjúbecse alatt az
övébe tolta, jobbja a botjának fogantyúján pihen, nem görcsös
kapaszkodással; időnként le-lehajol, hogy – olyan mozdulat-
tal, mintha egy virágot a kelyhét övező levegő markolásával
szeretne fölemelni – leszakítson egy-egy növényt; homorú
tenyeréből kiszívja aromáját, majd beszéd közben óvatlanul
visszaejti az üres virágot a vad tavasz roskatag pompájába,
mely ezáltal egyáltalán nem lett szegényebb. – Szó szót kö-
vet, több dolog terítékre kerül. De *egyik szó sem tér ki* a dolgok
elől, nem merül ki külsőségekben, áthatol a sötétben a dolgok
maszkja mögé. S mindegyik szó legnagyobb értéke nem fé-
nyes ragyogása, hanem az az érzés, hogy sötét terekből és
titkok mélyéből emelkedik fel: mindannyian ezekből élünk.
S mihelyt a beszélgetés tónusában valami nem közös tapaszt-
alat jelent meg, rögtön, valahol, kilátás nyílt egy mélyen
gyökerező közösség világos hátterére is.

Ezért volt emlékezetes ez a séta. Olykor megnőtt a szélben
a gróf alakja; meg-meglengett a szakálla, de a komoly, ma-
gánytól érlelt tekintet megőrizte nyugalmát, nem érintette a
vihár.

Mihelyt visszaértünk a házba – a gyermeki hála érzetével s
lényének ajándékaival gazdagodva –, búcsút is vettünk a gróf-
tól. Senki mást nem óhajtottunk látni ezen a napon. Élveztük
és – minthogy gyalog tértünk vissza Kozlovkába – megértet-
tük a tulai tájat, amelyben megfér egymással szegénység és
gazdagság, nem mint ellentétek, hanem mint különböző, de

testvéri szavak: egy és ugyanazt az életet jelentik, mely ezer formában örvendezve, gondtalanul teljesedik.

Nos, kedves jó Szofija Nyikolajevna, elmeséltem, utunk milyen gyönyörűen kezdődött. Ma délután továbbutazunk. Tula maradéktalanul megnyerte tetszésünket, még a szálloda is tiszta és nyugodt. Sokat gondoltunk Magára; tanúskodjék erről, egy kicsit, ez a levél is. Lou asszony Kijevből azonnal írni fog; ezúton is köszönti és szeretettel csókolja.

Levelét – mivel itt két napot pihentünk – tegnapelőtt, néhány szó kíséretében, továbbítottuk Adelheiméknek Kijevbe. –

Kívánunk mielőbbi javulást, s szeretnénk mihamarabb csupa jót hallani egészségéről.

Sok-sok üdvözlettel
és nagy hálával

Rainer

(B 14–18)

PHIA RILKÉNEK

Novgorod / Volkov
1900. július 25-én

Kedves jó mama, egy egész hetet töltöttem el falvak mélyén, 12 versztányi távolságra a vasútvonaltól, és onnan, a ritka postai járatok miatt nem tudtam írni. Csak ma jutok hozzá, sietősen, hogy Nagy-Novgorodból jelentsem neked: egészséges vagyok, és kérek, már legutóbbi levelemben is megadott címemre (Szentpétervár, Főposta, Do vosztrebovánija) írj, de mihamarabb, jó híreket magadról. Tehát: a legmélységesebb vidéken jártam. Először is a rokonszenves parasztköltőnél, Drozsinnál. Kis kunyhójában, amelyet éppen most épített fel újra, örömmel és kényelmesen laktam könyvei és képei között; a szobák ablakai a kertre nyíltak, ahol Drozsinnövényt természet és rózsáit ápolja, valamint a csűrre, amelyben mezőinek szénája áttelel. Ő a kis falucska sztarosztája (előljárója), ahol mindenki nagy áhítattal néz fel rá; nyaranta a szo-

kásos paraszti munkákat végzi ő is, és minden télen, ha kezét elvágja a földektől a hideg, megint költővé válik; ennek ismeri őt egész Oroszország: a hazája szülte első népi költők közé tartozik. Modora egyszerű és hiteles. 52 esztendő, nő, van 4 lánya, sőt már egy kisunokája is, egy fiúcska: beléje veti öszsze reményét, minthogy saját fiai nincsenek. Minden idősebb orosz író személyesen ismer, megmutatta fényképeiket és leveleiket, és olyan könyvtára van, amely irigylésre méltó. És milyen elragadóan fest ez a költői környezet a kis boronaház bensejében. Ablakai előtt a táj ellen- és egyensúlyozza a rengeteg könyvet – kint végtelen rónák, tele tenyérnyi százszorszéppel és kék harangvirággal (ezek olyan tulipánszerűek).

Drozsín aztán elvitt a környék földbirtokosához, ahol olyan nyájas és rokonszenves fogadtatásra találtam, hogy a maradék napokra áttelepedtem a kunyhóból a kastélyba, ahol a gyönyörű ház összes kényelmét és a gazdag park minden szépségét hálásan élvezhettem. A földbirtokos egy vidéki nemes (a Tolsztoj-család egyik ágán). Nyikolaj Alekszejevics Tolsztoj, az édesanyja, a felesége és 4 gyermeke, egy francia és egy angol nevelőnő, házitartó stb.: ők lakják a birtokot, ahol én is szinte otthon éreztem magam. Ami e néhány kellemes napot olyan értékké tette, az az, hogy a Tolsztojoknak ez az ága mélyen orosz, roppant konzervatív, és olyan mélyen hívő, hogy az összes családi eseményt valamilyen csodákkal, titokzatos imákkal és halk beteljedések egész sorával kötik össze. Natalja Alekszejevna Tolsztoj (az anya) 4 napig mesélt nekem saját életének és elődei történetének furcsa összefüggéseiről. A Tolsztojokban igazi barátokra leltem. A búcsú nehéz volt. Most a gyönyörű, ősi Velikij-Novgorodban vagyok, holnap pedig Szentpétervárra utazom, hogy ott elkezdjem a munkám. A postacím tehát: R. M. Rilke, Szentpétervár, Főposta. Do vosztrebovánija. – Remélem, jót hallok rólad! Ölel és csókol a te régi

Renéd.

/.../

(Szt. Pétervár, 1900. augusztus 11-én)
 Vasárnap délelőtt

Itt van leveled, kedves leveled, amely minden szavával gyógyít, amely úgy érint, mint egy hullám, olyan erővel és robajjal, amely mintha kertekkel venne körül és égboltot építene fejem fölé, amely képessé tesz és derűssé, hogy elmondhaszam Neked, amivel legutóbbi súlyos levelem értelmetlenül hadakozott: hogy sóvárgok utánad, és hogy elviselhetetlenül szomorú volt átélni az utóbbi napokat mindenféle hír nélkül, e váratlan és gyors búcsú után, és ennek a nehéz városnak szinte ellenséges benyomásai közben, amelyben Te egyetlen *dolog* révén sem szólhattál hozzám a távolból. Így vetemedtem aztán arra a szörnyű levélre a múltkor, amely elszigeteltségem és magányos, szokatlan és elviselhetetlen élményeim börtönéből alig talált kiutat, és csak tolakodás volt, zűrzavar és megbolydultság, számodra valami vadidegen hebegés annak a Szépségnek magaslatán, amely életed új viszonyai közt megint megteremtődött. Most alig tudom elviselni, hogy a köréd fonódó hatalmas Énekben, amelyben gyermekek kicsi hangját találod meg újra, az *enyémet* idegennek érezd, az egyetlen banális szólamnak, a világ hangjának a többi szentes szó és csend körében, amelyből napjaid szövődnek. Nem így volt? Tartok tőle, így kellett lennie. Mit tegyek? Túl tudom harsogni ezzel a levéllel azt a másikat? Mert ebben a Te szavaid csendülnek fel, a másik a távollétedet visszhangozta, amelyről semmit nem tudtam, és mivel most már tájékozotttál erről-arról, semmi joga nincsen többé a létezéshez... De megvan még, ugye?*

Akarsz egy szót szólani hozzám? Hogy mindennek ellenére minden úgy van, ahogy írod: hogy nem halt meg tőle egyetlen mókus sem, és nem, semmi nem sötétült el tőle, és nem borított árnyékba semmit?!

Emlékszel, milyen sokszor meséltem Neked itáliai mókusaimról, amelyeket – gyermekkoromban – felneveltem?

---

* Az említett Rilke-levél elkallódott. (A német kiadás jegyzete)

emlékszel? hosszú-hosszú láncokat vettem nekik, hogy a szabadságuk csak a magas, sudár lombok csúcsán érjen véget. Bizonyára gonosz dolog volt, hogy én, a hatalmas, behatoltam az ő könnyed életükbe (amikor már felnőttek ugyanis, és nem volt szükségük rám), de kicsit az ő szándékuk is az volt, hogy számolhassanak velem, hiszen gyakran utánam futottak, úgyhogy annak idején úgy éreztem, mintha kívánnák is ezeket a láncokat.

Mennyire hiányozni fogsz nekik, a drága kicsiknek. Lesz bennük vajon elég érettség, hogy nélküled is le-föl szaladgáljanak a világban és az erdőben? Rongas fenyőinek csúcsán olykor majd eszükbe jut a gyermekkoruk, és az egyik ágon, amely még reszket a mókus-elrugaskodástól, Rád gondol majd valaki. És ha csak három mókus parányi szemében nem teremtesz Teret, nem találsz helyet, valahol akkor is, bennük is ott leszel hatalmasan, egész életükben. Te drága.

Gyere vissza, gyere vissza, mihelyt ott tudod hagyni őket. Vezesd ki őket az erdőbe, mondd meg nekik, milyen gyönyörűek a fák a Te hangoddal, és ők lesznek a legboldogabb mókusok a világon, és ő lesz a leggyönyörűbb erdő.

Ja, igen, légy itt már vasárnap. Nem hiszed, milyen hosszúak tudnak lenni a napok Péterváron. Pedig közben alig marad idő valamire. Az élet itt: folytonos úton levés, és közben minden cél szenved ettől. Az ember csak megy, megy, utazik, utazik, és – bárhová ér is – az első benyomás ugyanaz: az elcsigázottság. És nem is említem, hogy a leghosszabb utakat szinte mindig hiába teszi meg itt az ember. Ennek ellenére annyit már tudok, hogy látni fogunk még néhány szép dolgot, ha megjössz. Egyáltalán, két hete mindenre azzal a záró sóhajjal gondolok: ha megjössz...

A szerdáról csütörtökre virradó holdas éjt is nagyon szeretem. Már későre járt, lementem a Nevához, kedvenc helyemnél, szemben az Izsák-katedrálissal, ahol a város a legegyszerűbb és leghatalmasabb. Ott engem is (mégpedig egészen váratlanul) békesség szállt meg, derű és komolyság, mint most, hogy leveled olvasom. Sietek postára adni ezeket a sorokat, hogy amit hétfőn majd elküldesz (és bizonyára küldesz pár sort a fivéreddel! Csak pár szót, én mindet megértem!), az *válasz* legyen erre. Válasz erre a kérdésre: boldog vagy? Én az vagyok, minden

túl, ami gyötör, alapjában boldog vagyok, tele bizalommal, le-
győzhetetlenül boldog. És ezt köszönöm Neked.

Jöjj mihamarabb!

A Te

Rainered

/A szélén:/ Vogeler nagyon kedvesen írt, tehát visszavár.
Szükség is van rám szép könyvemhez. Az első korrektúra-ív
már vár. Tehát októberben megjelenik!

(S 41–44)

(BAM II 188–190)

PAULA MODERSOHN-BECKERNEK

Schmargendorf, 1900. október 18-án

Levele, kedves kisasszony, még itt talált, és még tizennégy
nap és négy hét múlva is itt talált volna; ugyanis nem tudom
elkezdeni a worpswedei telet, amelynek pedig annyira örül-
tem. Itt vált világossá számomra: tanulmányaim azt követel-
lik, hogy itt maradjak, a nagyváros szomszédságában, min-
den segédeszközzel és segédemberrel kapcsolatban, mint akit
egy dolog, egy értelmes cél érdekel, – mint aki szolgál.

Tudhatja, mit jelentenek nekem ezek a tanulmányok, ame-
lyeket legszemélyesebb munkám mellett folytatok; a minden-
napot, a maradandóságot, az utat, amelyhez minden repülés
után visszatérek, az életet, amely fölé csak akkor emelkedhe-
tünk fel, ha megszereztük és uralmunk alá hajtottuk, a csen-
det, és minden hullám és minden szó strandját. Oroszország
azzá vált számomra, amit Önnek a környező táj jelent: hazát
és égboltot. Önt minden úgy övezi, mint dolog, valóság és
melegség veszi Önt körül, felhőkkel és szelekkel és vizekkel
sodorja Ön felé összes szeretetét az élet, és részvéttel kényez-
teti és megnesemesíti mindennapjainak legkisebbikét is. Az én
környezetem nem körülöttem terül el. A távolban, messzi
utakon láttam én a városokat, amelyekben lakom, a kertek

pedig, amelyek fejem felett susognak-zúgnak, sok-sok folyam távolságára vannak tőlem. Templomok, amelyek a Volga mentén állnak és szelídebb fehérben és tompább kupolaaranyban ismétlődnek meg a vonuló folyamban: ők kongatnak nekem reggelente és estelente hatalmas álló harangjaikkal, és dallamok, amelyeket vakok és gyermekek énekelnek, akik mint tévelygők csoszognak körülöttem, és megtapogatják arcomat és hajamat. És én nem tolhatom félre ezt a környezetet, amely mint illat és muzsika vesz körül, nem cserélhetem szélesebb valóságra; én ugyanis úgy szeretnék élni és alkotni, hogy az, ami most – félig emlék, félig sejtelem – körém omlik, lassanként rímet találjon a nagy terekhez és valóban kört vonjon körém, csendesen és bizonyosan, mint valami, ami örök idők óta létezik, és amire csak fokként vált hatalmasan érzékennyé a szemem. Megérti-e Ön, kisasszony, hogy hűtlenség az, ha úgy teszek, mint aki másutt már egészen eltelve tűzhelyet és hazát talált? Nekem még nem lehet kis házam, én még nem lakhatom. Vándorolni és várni: ez a dolgom.

Hogy valahol haza várja azokat, akik most még gyönyörű ritmusban válnak valamivé, úgy, hogy összes érzékével megérezheti és megfoghatja az ember, hogy az, ami az én számomra távoli és csak kinyújtott érzékekkel elérhető, az valahol hálás emberek számára valósággá vált: ez volt az az esemény, amely engem kényszerített, s aminek hatására azt a döntést hoztam: maradok. Minden haza jótékonyan hat és meleg, mint egy anya. Nekem azonban keresnem kell az anyámat, elhiszi?

Estére jár, most, hogy Önnek írok. Nem arany este. Minden oldalon esik-esik, és én még nem vagyok saját otthonomban, mert azt még most látja el állványzattal a sors – de mégis: melegséget érzek, mint néha ott, Önnél, a gyönyörű alkonyatban, amely feledhetetlenül kedves nekem. Nem vettünk búcsút egymástól, tehát voltaképpen még mindig együtt vagyunk, valahányszor találkozunk valahol, rokon gondolatokban, vagy valahányszor Önt keresi hálám legfrissebb múltam kedves alakjai közt.

Ma elküldöm Önnek Jacobsen verseit, és a Maria Grubbe asszonyt a könyvtárának, – Önre ruházom. Később még sok minden jön, amiről beszélünk, olvasmányul. És meg kell engednie, hogy bármikor elküldhessek Önnek egy-egy könyvet, ha valamit jónak találok; soha nem kell sietnie a visszakül-

déssel. Ha néha egyik-másikról írna pár szót, azzal értékessé tehet számomra sok könyvet.

Vázlatkönyvem, ha már nélkülözni tudja, ajánlottként küldje ide, egyszerűen a nevemre: RM Rilke, Schmargendorf, Berlin mellett. De tartsa meg még néhány estén át, ha kedveli. Elég idő, ha november elején megkapom. Köszönöm Önnek, amit levelében mondott róla, – azért hagytam hátra, hogy örömet szerezzen Önnek és esti dallamot. – Köszöntsön mindent és mindenkit annak nevében, aki hálás, bármennyire hálátlannak tűnik is. És ha rám gondol, ítéljen barátnak, azaz: ítéljen meg azon órák szerint, amikor a legszerényebb és legszegényebb voltam. Nem vagyok gazdag. Még nem.

Híve

Rainer Maria Rilke

(PMR 8–10)

PAULA MODERSOHN-BECKERNEK

Schmargendorf, 1900. november 5-én

Milyen pompás lett itt a világ. Képzelve, kedves Paula Becker: íróasztalomon állt egy rézkorsó, benne régi elefántcsontszínű georginák, csöndben sárguló georginák, pontosan úgy, hogy a bimbó fantasztikus, bámulatos leveleit csak oda kellett tűzni, hogy megtörténjen a csoda. Megtörtént, és most is lenyűgöz. – A könyvespolchoz ragasztott padra odatettem egy magas, karcsú üvegvázát pár csipkeággal, s ott aztán összesűrűsödtek a madárberkenyék nehéz ernyői, és a hatalmas sárga és arany-színű levelek fenyőágakká kapaszkodtak össze, ezek a nagy gesztenyelevelek, amelyek olyanok, mint az ős szétterpesztett ujjai, – mintha meg szeretnék fogni a napsugarakat. De most, amikor a napsugarak nem lábon járnak, hanem szárnyalnak, egy gesztenyelevél sem fogja meg a napsugarat. Nálam minden elő volt készítve (a felsorolás is ezt kívánja érzékeltetni) az ős fogadására, amellyel Ön meglepett és megajándékozott engem. Az Ön gazdag ősének, minden egyes darabjának megágyaztam itt, a gondviselés jelzéscinek értelmében. A gesztenye-láncnak is. Csakhogy az nálam nem mindig a fa-

lon lóg, – néha leveszem onnan, és átfuttatom az ujjaim közt, mint egy rózsafüzért (ugye, ismeri a katolikus imafüzéreket?). A rózsafüzér minden egyes golyócskájánál egy bizonyos imát kell megismételni; én csak utánzom ezt a jámbor szabályt, miközben minden gesztenyegolyó érintésekor valami kedvességre gondolok, ami Önre és Clara Westhoffra vonatkozik. És csak ilyenkor mutatkozik meg, hogy túl kevés a gesztenyém.

November első napjai az én szememben mindig katolikus napok. November 2-a Halottak napja, amelyet én 16 vagy 17 esztendőskoromig mindig, bárhol laktam is volt, templomkertekben töltöttem el idegen sírok közelében, egyre-másra rokonok és elődök sírjainál is, olyan sírok mellett, amelyeket nem tudtam megmagyarázni magamnak, s amelyekről el kellett tűnődnöm a növekvő téli éjszakákon. Nyilván annak idején érintett meg először a gondolat, hogy minden óra, amelyet megélünk, valaki másnak halotti óra, és hogy, bizony, több halotti óra van, mint eleveneknek órája. A halál számlapja végtelenül sok számot mutat... Ma már, esztendőik óta, nem látogatok sírokat Halottak napján. Csak Heinrich von Kleisthez szoktam kijárni a Wannsee-hez ezekben a napokban. Ő november vége táján halt meg ott kint; olyan időben, amikor sokszor meg-megdörren az üres erdő... az ő fegyverének két súlyos lövése is ekkor dörrent el. Alig különböztek a többiektől, talán kicsit hevesebbek voltak, rövidebbek, fojtott lélegzetűek... De a nehézkedő levegőben minden zörej hasonlít a másikhoz, és eltompul a sok-sok – szer-te, mindenütt süllyedésnek indult – puha levél felületén.

De veszem is észre: ez nem levél sem Önnek... és volta-képpen nekem sem. Vágyakozom, barátném. Minden jót.

Rainer Maria

Legközelebb leírom Önnek azt a dalt: „Du blasses Kind, an jedem Abend soll...”, és elküldöm ezt a verset. Mert egyáltalán nem létezik, amíg Ön nem birtokolja – éppen ezt, amely, úgy-mond, Önnél kezdett csírázni. Ezekben az esti órákban. Köszönt-se nevében Clara Westhoffot és testvéreit, Millyt és Hermát. És ne haragudjon ezért a levélért. Jönnek majd megint mások is!

(PMR 19–21)

1901

Schmargendorf bei Berlin
1901. január 4-én

Kedves és tisztelt Ettinger úr,

nagy köszönettel nyugtázom kedves levelét. Nem is hiszi, mennyi ösztönzést ad, mennyi örömet nyújt átfogó megjegyzéseivel. Tökéletesen tudom méltányolni, mennyire rajong hazájának lengyel irodalmáért; a legújabb művek közül én keveset ismerek, és csak fordításokra vagyok utalva, mivel lengyelül nem tudok. Csehül sem tudok, ugyanis a mienk Prága egyik vezető német családja volt, és bűnnek minősült volna, ha megtanítatják és megértetik velem az általam nagyra tartott cseh nép közeli rokon nyelvét. Ma már gyakran sajnálom, hogy ilyen tudatlan vagyok.

Minden fáradozását köszönöm, amellyel munkámat támogatni szeretné. A Novickij* egyelőre nem szerzem be. Művészettörténete alapján, amelyet részben ismerek, nem tartom őt nagyon rokonszenvesnek. Sztaszovot itt majd megszerzem, Kramszkoj feljegyzéseit és leveleit már hazahoztam. – Alexander Benois, akihez szívélyes kapcsolat fűz, megküldte művészettörténetének első részét, és sok örömet szerzett vele. De még nem tudok ítéletet mondani róla. A karácsonyi héten sok dolgom volt itt, úgyhogy egyelőre nem tudtam még művében elmélyedni.

Sok vonatkozásban egyetértek Önnel: a Renate Fuchs** gyenge könyv. Wassermann nekem régi barátom, és a személyes ismeretség miatt új könyvének erőnyeit én ugyanúgy, nyitott szemmel észreveszem, mint ahogyan a hibáit. De azért ő szorgalmas munkás, olyan, aki ért ahhoz, amit megtanult; de nem, nem született költőnek. Ő az élet kellős közepén és az élet fegyelmezése folytán vált egyfajta költővé. Viszont itt most a nagy irodalmi esemény Gerhart Hauptmann Michael

---

* Alexej Petrovics Novickij (1862–1934), orosz művészettörténész; nevét Rilke az eredetiben cirill betűkkel írja.

** *Die Geschichte der Renate Fuchs*, Jakob Wassermann egyik korai regénye (1901)

Kramere. A német közönség ellenben tökéletesen éretlennek bizonyult. A darab a bemutatón megbukott. Hauptmann azonban valami nagyszerűt alkotott – a halhatatlanság bizonyítékát. A Michael Kramer IV. felvonása, amelyben a figura sorsában hihetetlenül megnő, emberfelettire szökken: végtelen, lenyűgözően tiszta erő és nagyság és művészet.

/.../

(RIRU 245–246)

LOU ANDREAS-SALOMÉ RAINER
MARIA RILKÉNEK*

/Schmargendorf, kedden, 1901. február 26-án/

Utolsó szólítás.

Most, amikor minden verőfény és csend körülöttem, és az élet gyümölcse éretten és édesen kikerekedett, megteszem mindkettőnknek még bizonyára drága közös emlékeinkből fakadó utolsó kötelességemet, – és ez az emlék az, hogy anyaként léptem oda hozzád Wolfratshausenban. Hadd mondjam ki tehát anyaként kötelességemet, amelyet évekkkel ezelőtt, egy hosszú megbeszélés következtében, Zemekkel** szemben vállaltam. Ha elkalandozol a bizonytalanságok felé, akkor egyedül Te felelsz magadért; ha azonban kötelmet vállalsz, akkor meg kell tudnod, *miért* figyelmeztettelek fáradhatatlanul arra, nehogy egy bizonyos útra tévedj: Zemek attól tartott, hogy, mondjuk, Garsin sorsára juthatsz. Az, amit Te és én így neveztünk: a „másik” benned – ez a hol levert, hol szélsőségekre hajló, hol túlságosan rettegő, hol túlságosan elragadtatott ember –, ez Zemek szemében a jól ismert és meghökkentő figura lehetett, aki a lelkibetegség mellett a gerincsorvadásig és elmebetegségig

---

* Kivételesen – a dokumentum fontossága miatt – közöljük LAS levelét. Az írás lényegében Rilke és LAS „szakításának” emléke, – a legerősebb választóvonal kettejük kapcsolatában. (A ford. megj.)

** „Zemek”: Dr. Pineles bécsi orvos, feltehetőleg LAS szeretője ebben az időben (erre utal a német kiadás szöveggondozója, Ernst Pfeiffer).

kitart. *De ennek nem kell így lennie!* A „szerzetesi dalokban”, az azt megelőző időkben, tavaly télen, idén télen egészségesen, épen álltál előttem! Felfogod akkori félelmemet és hevességet, amikor láttam: ismét visszacsúsztál és visszatért a régi betegség? és megint láttam béna akaratodat elegyülni a hirtelen, ideges akaratkitörésekkel, amelyek szétszakították lényed szerves összefüggéseit, és légből kapott sugallatokat komolyan vettek, és nem merültek alá a múlt teljességében, hogy feloldódjanak, elilleszkedjenek és alaposan megszilárduljanak! És ismét láttam a tapogatózó tétovaságot összevegyülni a lármás hangúlyokkal és erős szavakkal és fogadkozásokkal, és mindez mérő kényszerképzet volt, igazságképzet nélkül! Lassan-lassan én magam is eltorzultam, elgyötrődtem, belefáradtam, már csak automatikusan járkáltam melletted, mechanikusan, nem tudtam többé felmelegedni, kiadtam idegzetem utolsó tartalékait! Végül mind gyakrabban eltaszítottalak magamtól, – de hogy újra meg újra hagytam, hogy oldaladra vonj, az Zemek tanácsára történt. Éreztem: meggyógyulhatsz, csak tarts ki! De aztán közbejött valami, – valami szinte önmagad elleni véték: nevezetesen az a körülmény, hogy nekem – a korkülönbség ellenére – Wolfratshausen óta még mindig növekednem kellett, – egyre és egyre növekedni, egészen addig a pontig, amelyről boldogan említést tettem Neked, amikor elbúcsúztunk: igen, bármilyen furcsán hangzik, növekednem *egészen az ifjúságomig!* Mert csak most vagyok fiatal, csak most lehetek az, amivé mások 18 éves korukban válnak: teljesen önmagam. Ezért veszett el alakod – amely Wolfratshausenban még oly kedvesen és fényes töménységben állt előttem –, ezért veszett el egyre inkább, mint valami egyes részecske a táj egészében – mintha elveszett volna valami tágas volgai tájban, és a kicsinyke kunyhó ebben a tájban nem a Tiéd volt. Én, anélkül hogy tudnám, az élet nagy Tervét követtem figyelemmel, amely minden megértésen és várakozáson túl, már mosolyogva, ajándékot tartogatott számomra. És azt most mély alázattal veszem át, és látnoki élességgel látom és kiáltom feléd: járd be ugyanezt az utat, szemben sötét Isteneddel! Ő képes megtenni Neked, amire én már nem vagyok képes, – és már réges-régen nem voltam képes teljes odaadással: Ő elvezet a napfényre, megadja Neked az érettséget. Messzi-messzi távolból küldöm Neked

ezt a szólítást, nem vagyok többre képes, hogy megóvjalak a „rossz órától”, amelyről Zemek beszélt. Ezért voltam annyira megindult, amikor a búcsúzásnál felírtam egy darab papírra az utolsó szavakat, * *mert nem tudtam kimondani őket: és mindezekre a szavakra gondoltam.*

(S 54–56)

PAULA BECKERNEK

Eljegyzési hirdetés

Rainer Maria Rilke és Clara Rilke-Westhoff megalapították otthonukat a Bréma melletti Westerwedében.

Bréma, 1901. április

(PMR 46)

ALEXANDER NYIKOLAJEVICS BENOIS-NAK **

Westerwede – Bréma
1901. július 28-án

Kedves Benois úr,

a legmelegebben köszönöm kedves, részletes levelét: milyen szívesen hallok Önről és összes szeretteiről, és mennyire örülök némely kilátásnak, amelyet levele megnyit. Igen, egyszer Önnek is el kell jönnie hozzánk vendégségbe; feleségem és

---

* „Ha egyszer, jóval később, rosszra fordulna sorsod, van számodra nálunk otthon a legrosszabb órákra.” Hevenyészetten odafirkantva Rilke egyik nagy, árkuspapírszerű tejes-számlájának hátsó oldalára. (A német kiadás jegyzete)

** A levélben Rilke váltogatja a német és az orosz nyelvet; ahol és ahogy lehet, csillaggal jelölöm, az eredetiben hol szakad vége az egyiknek, s hol kezdődik a másik.

én mindketten ezennel meghívjuk egyszer s mindenkorra, és kérjük, ne feledkezzék meg rólunk, ha útja egyszer újra erre, nyugat felé vezetne. Milyen szép lehet most Oranienbaum-ban! Ön, látom, minden nyáron a múltnak egy nagyszerű és ragyogó darabjával köti össze vidéki tartózkodását, s amit a kis titokzatos kastélyok nem súgnak meg Önnek, azt kihallhatja az ósrégi fák lombjának susogásából és a fényes, zuhogó szökőkutak hangjaiból. – Kiadhatna egy könyvet ezzel a címmel: Peterhof, vagy egy mappát metszetekkel s valami kísérszöveggel: bizonyára sikerülne érzékeltetnie ezeknek az előkelő parkoknak egyedi, egyszeri hangulatait, mint ahogy engem is sikerült elkalauzolnia esti útjainkon e szépségek mély megértéséhez.

Bárcsak meglátogathatnám Önt Oranienbaumban; de én a következő két vagy három évben nem gondolhatok arra, hogy megismételjem nagy utazásomat, és itt is takarékosan és szorgalmasan kell gazdálkodnom, s arra korlátozódnom, hogy minden eszközt megragadjak, amely Oroszországhoz fűződő kapcsolataimat a távolból meg tudja szilárdítani. És teljes szívemből hálás vagyok Önnek mindazért a segítségért, amelyet ebben az értelemben nekem nyújtani akar! Csak most olvastam el a Sto gyélatyot,* és igyekszem pótolni ezt-azt a régebbi orosz irodalomból, és minduntalan meghökkent egyik-másik mű értéke, a szerzők fölénye, mert fölényesek... mitől is?... /≠innen az eredetiben oroszul, cirill betűkkel/ nem tudom megnevezni ezt németül... az egyszerűségük miatt... Ó! Milyen sokszor megesik velem mostanában, hogy hiába keresek egy szót vagy kifejezést, és váltig azt gondolom: milyen nehéz a dolgom, hogy egy olyan nyelven kell írnom, amelyben nincsen megjelölés arra az érzésre, amely életem alapérzése: toszka. Mert mi az hogy Sehnsucht? Nézzünk a szótárba, mi a megfelelője a toszkának. És ott különféle szavakat találunk, mint például Bangigkeit, Kummer des Herzens bis Langeweile! Ön azonban nyilván egyetért velem, hogy tíz szó közül egy sem tükrözi pontosan a toszka értelmét. És ez onnan ered, hogy a német egyáltalán nem toszkujt, és az ő áhítozása semmiképp sem ez, hanem egy egészen más, szentimentális lelkiállapot, amiből soha nem származhat valami

---

* Csernisevszkij műve

jó. A toszkából azonban, abból születtek az orosz föld legnagyobb művészei, hősei és csodatevői! És nekem folyton úgy tűnik, mintha ez a három első pillantásra egymással rokon fogalom: *langueur*, *Sehnsucht*, toszka mélyen jellemezné azoknak a népeknek mélységét, amelyek e szavakat használják.

De elég messze kanyarodtam arról az útról, amelyet levele sugallt. Bocsássa meg e kitérő megjegyzést és a pontatlan kifejezőmódot; pedig nem szalasztok el egyetlenegy alkalmat sem, hogy javítsam nyelvtudásom; de kevés alkalom adódik. Igen, ha a *Mir* isszkusztva** szerkesztőségét emlékeztetné, hogy küldjék meg nekem rendszeresen az egyes számokat, azt nagyon kedvesnek és jónak találnám. Annyira örülnék, ha elolvashatnám *Merezskovszkij*** úr esszéjét *Tolsztojról* és *Dosztojevszkijről* – ezért meg is kérném arra a baráti szívessegre, hogy küldesse meg nekem ezeket a korai számokat. A *Mir* isszkusztva** ismerete azonkívül az összes itteni festő barátom számára hasznos lenne, és némileg én is kifejezhetném hálámat e nagylelkű gesztusért azzal, hogy a folyóiratot az előttem nyitva álló német lapokban esetről esetre méltathatnám. Kérem, küldesse meg a lapot mielőbb, – hiszen azt írja, hogy az *Gyagilev*** érdekében is állna: valódi türelmetlenséggel várom az egyes számokat. –

Azt hiszem, mondtam már Önnek, milyen nagyra becsülöm *Dosztojevszkij*t. Az „*Insel*” nemsokára közli a Szegény emberek** c. gyönyörű töredéket (*Pokrovskij*** egyetemi hallgató történetét) az én fordításomban. Sok gondot fordítottam a munkára. – Képzelteti, mennyire értékelném, ha olvashatnék valamit *Rozanov* műveiből, akit sajnos csak névről ismerek! Kérem, kedves *Benois* úr, tegye lehetővé számomra, hogy olvashassak valamit, – esetleg kölcsönkaphatnám művei közül azt, amelyik a legalkalmasabb szellemének megismerésére? Azt, természetesen, nem tudom megmondani, tudok-e fordítani belőle: merőben filozófiai művek fordításához ugyanis hiányzik belőlem a bátorság és a tapasztalat, és hogy egy idegen terminológiát átlássak és egy másik nyelven megfelelően érzékeltessek, az olyan feladat, amelytől annál is inkább fázom, mert voltaképpen kívül esik érdeklődési területemen.

** A csillaggal jelölt neveket Rilke cirill betűkkel írja.

Nekem nincs semmiféle filozófiai előképzettségem vagy tapasztalatom, – én minden filozófiát, ahol csak találkoztam vele, költészetként kezeltem, túl sok esztétikai igénnyel és túl kevés fanatizmussal és lelkiismeretességgel. Ily módon én a filozófusok zömének csupán egyik lényegi oldalát ismerem, és bevallom, teljesen képtelen vagyok egy rendszert áttekinteni és összevetni egy másikkal. Ahol egyetlen ember vagy egyéni filozófiai fejlődése rendszerré csontosodik, ott engem mindig a korlátoltság, a szándékosság szinte elhomályosító érzése lep meg, és ilyenkor mindig megpróbálom ott megtalálni az embert, ahol tapasztalatainak teljessége még összefogottság nélkül, külön-külön elevenen él, és nem gyengítik meg korlátok és engedmények, amelyeket minden rendszeres gondolkodás megkövetel. Minden esetben elsietett dolog, ha a filozófiából vallást farag valaki, azaz dogmatikus igényeket támaszt másokkal szemben, hiszen a vallás minden esetben csak egy bizonyos létmódot jelöl, ahogyan az alapító élt és felvette a harcot étellel és halállal. Jézus Krisztus és Dosztojevskij élete feledhetetlen jelenségek és nagyszerű példák. De az utóbbinak nem dogmatikus rangra emelt emberi szava sokkal nagyobb hatást fejthet ki Oroszországban, mint a názáreti Jézusnak nagy rendszerekbe csempészett szava Európában. Az ember rendre megfelelkezik arról, hogy a filozófus és a költő, tehát mindkettő a jövő tartalmainak hordozója közöttünk, s ezért másoknál kevésbé számíthat korának egyetértésére; távoli jövő emberek kortársai ők, és mihelyt felhagynak azzal, hogy szomszédjukat feltüzeljék, nincs többé okuk, hogy rendszereket vagy kötődéseket teremtsenek fejlődésük során, – eltekintve azoktól a rendszeres összefoglalóktól, amelyek saját helyzetük áttekintéséhez (önmaguk számára) szükséges, de amelyeket folyton ők maguk rombolnak le saját belső fejlődésük érdekében. Ha az elért eredmény egyszer szót kapott és rendszeres formát öltött, úgy tanítványok, követők és barátok állnak mögé, és ha ellenségek támadják, úgy a filozófusnak nincs joga többé az immár benépesedett rendszer alapjait megbolygatni s ezzel veszélybe sodorni azt az ezernyi életet, amely abból táplálkozik. Mert megakadályozta saját kíméletlen fejlődését, amely – meglehet – csak e rend romjain állhatna talpra újra, s aki tegnap még ezer és ezer fejlődési esélyének

korlátlan ura volt, és akarata minden moccanásának királyi szeszéllyel eleget tehetett, most egy olyan rendszer legfőbb szolgája, amely bármelyik napon alapítójának fejére nőhet. A filozófus legyen türelmes és várakozó, ne akarjon uralomra jutni, ne akarjon birodalmat szervezni, amely csak e korszak eszközeinek segítségével maradhat életben. A filozófus a jövő királya, és koronája még egy az ércek közül, amelyek megtöltik a hegyek telérjeit... Ezért nem kívánnék hozzájárulni ahhoz, hogy egy filozófus hírnevét terjesszem, az ugyanis mindig azt jelenti: abba a veszélybe sodornám, abba a nagy veszélybe, hogy követői támadnak, azaz súlyokat akaszt vállára a kor, s megbéklyózza éppen őt, aki könnyű, hozzáköti az időhöz, amelyhez nem tartozik... Ha saját szemével látná, kedves Benois úr, mennyire megkicsinyedett Nietzsche alakja Németországban, mióta minden boltosfiúból Nietzsche-rajongó lett! Vagy legalábbis annak képzele magát. De épp ez a lidérces beképzelés sodorja veszélybe a nagy szent neveket! Hát Krisztust nem keserítik-e el naponta ezerszer épp azok, akik az ő nevét viselik? – Megkönyörült rajtuk, és azt hitte, hogy amit megnyert, azt másoknak adhatja – útjukra, erősítésül. Azonban mégiscsak úgy van, hogy aki a legmesszebb haladt, az a jövőnek adományoz, és keménynek kell lennie a jelennel szemben; nincsen kenyeré az éhezők számára – bármennyire úgy tűnik is nekik, hogy van... Nekik csak kő van a kezükben, amelyet a kortársak kenyérnek és tápláléknak vélenek, – de azok lényegében eljövendő napok alapjai és alapkövei, amelyeket nem szabad elajándékozni. – Gondoljon a hírnév nélküli és ismeretlen alakok végtelen szabadságára; a filozófusnak ezt meg kell őriznie; ő mindennap megújulhat, önmaga cáfolata lehet. Hiszen nem az volt-e az igazi, a növekvő Nietzsche, aki ellentmondott önmagának – és hanyatlása nem önmaga rendszerezésének pillanatában kezdődött-e meg? Az ezer ellentmondás Tolsztoja: nem ő volt-e a hatalmas, páratlan művész, aki most már csak fáradtsággal töri át személyes életfelfogásának organikus kövületeit, mint az a csodálatos tavaszi fűszálacska a Feltámadás** elején? –

Ó, még sosem ragadtam meg az alkalmat, hogy feljegyezzem ezeket a belátásaimat, és kérem, bocsássa meg, ha ezzel terhére voltam. – De nagyon szívesen beszélgetek Önnel.

– A téma adódott, miután Ön egy olyan filozófusról tett említést, akit szélesebb körökben kíván megismertetni, és véleményem egyszerűen égette a számat. De Ön tudja, hogyan kell ezt kezelni: hogy én ennek ellenére, és csak most igazán feszülten várom, hogy beleolvashassak Rozanov** műveibe, és hogy, ha erőim csak viszonylagosan is megengedik, fordítani is fogom őt; hogy tehát nagy-nagy örömet szerezne nekem műveinek megküldésével – amiről az Ön segítőkészsége már többször is gondoskodott. (Kérjen Ön is tőlem valamilyen gesztust, egyébként egészen elröstellem magam!) –

Tényleg elhinné, uram, hogy jutna nekem valami állás a Mir isszkusztva szerkesztőségében? Óriási kedvvel vállalnám a munkát, és mindent megtennék azért, hogy elnyerjem. De nem olyant fognak előnyben részesíteni, aki orosz beszámolókat tud írni? Az én dolgaimat először is le kellene fordítani. Meg aztán már nem is Berlinben élek, az események középpontjában, – igaz, Hamburg és Bréma, ahol ugyancsak történnek érdekes dolgok, a tőszomszédságban van, és ha rendszeresen dolgozhatnék a lapba, akkor – mivel a tiszteletdíjakat ott pontosan és megbízhatóan fizetik – fontos alkalmakkor leutazhatnék Berlinbe vagy Drezdába, hogy közvetlen tudósításokat küldhessek. Természetesen, csak a legfontosabbakról szólnék, a megfelelő tömörséggel! Nem beszélne erről egyszer Gyagilev úrral? Írjak neki én, vagy ezt túl személyes tolokodásnak venné? De eltekintve egy ilyen munkatársi viszony eszmei értékétől, komoly biztosítékot jelentene számomra, legalábbis részben, ebben a gyötrelmes anyagi helyzetben. Én még mindig nagyon a családomtól függök, ez némely kapcsolataimban is korlátot jelent, és a szabadságnak ez a hiánya most, hogy megházasodtam, gondolhatja, különösen nehezíti a helyzetet. Szeretnék munkával fokozatosan szabad emberré válni. Gyagilev úrnak, amikor külföldi munkatársat választ, természetesen nem szükséges tekintetbe vennie a jövevény személyi körülményeit, – Ön előtt azonban, tisztelt Benois úr, semmi okom rejtegetni, miért tartanék olyan fontosnak egy efféle – régóta áhított – állandó munkatársi viszonyt. Németországban jelenleg minden túl „német”, és az az ellenszenves hurrá-hangulat, amely egy „új német reneszánsz” kitörését az erőszak minden eszközével igazolni akarja, az én szememben

szinte az összes folyóiratot emészthetlenné teszi. Egy említett állás viszont megnyitná az utat ahhoz, hogy a nálunk zajló folyamatokról sine ira et studio tudósításokban számoljak be érdeklődő külföldieknek; már arról a kevés eseményről, amely a megfontolt tudósításra egyáltalán érdemes...

Ó, ha ez valóra válhatna! –

A következő napokban megküldöm Önnek a Die Zeit egyik számát is (Bécs), amely sajnos csak most hozza egyik régi tanulmányomat (Vaznyecovról), – 1899-ben írtam, első orosz utamat követően. Csak a tanulmány első, általános részét tartom érvényesnek ma is. /=Innen megint oroszul/ Vaznyecovról második oroszországi utam óta már nem úgy gondolkodom, mint akkor, most már szinte maradéktalanul osztom az Ön véleményét. – Annak idején én csak néhány felvételt láttam a kijevi Vlagyimir-katedrális belsejéről, tavaly azonban sok mindent átgondoltam az eredeti művek láttán! A tanulmány első fele nekem jobbnak tűnik, és remélem, azt Ön sem helyteleníti. Persze ma gyaníthatóan azt is máshogyan írnám meg, egyet azonban láthat belőle: hogy milyen őszintén imádom a hazáját! Ezért küldök egy folyóiratpéldányt is. Nálunk tényleg gyakran előfordul, hogy az anyagok egy vagy két évig hevernek a szerkesztőségben, és csak akkor kerülnek nyomdába, ha a mű és szerzője közt már alig-alig van valamilyen viszonylat... /=Innen ismét németül/ Olyan tárgyszerű tanulmányoknak, amelyek legalább egy ponton nem magasztalják Németország nagyságát, ez idő szerint semmi esélyük arra, hogy megjelenjenek a mi félirodalmi folyóiratainkban!

Így forog nálunk a világ /=ez a mondat az eredetiben ismét orosz nyelven/.

Mivel én minden életjelet, amely Oroszföldről érkezik, ünnepélyesen fogadok, nagyon örültem egy kis kötetnek, amelyet a napokban küldött meg nekem a futólag ismert szerző, – pedig voltaképpen kicsit többet vártam tőle. /=Innen ismét oroszul/ Erre gondolok: Jancseveckij: Egy sétáló emlékiratai. Ismeri a könyvet? Van benne néhány pompás elbeszélés (Boldogság, Kéregetők, Zarándokok). Jancseveckij úr egyszer meglátogatott engem Péterváron, én pedig különösen érdeklődtem a fiatal író iránt, aki hihetetlen energiával vállalta a gyaloglás összes fáradságát, hogy népének szolgálatot tegyen.

Lehet, hogy lefordítok egy-két részletet ezekből az elbeszélésekből a Zukunftnak vagy a Lotsénak (Hamburg). –

Na de, kedves Benois úr, nekem nagyon rossz lett közben a lelkiismeretem e végtelenül megdagadt levél miatt. Feleségem közben nagy sétát tett, látom, épp most jön vissza, én meg közben végig írtam. Ő is baráti üdvözlőket küldi Önnek, és nekem ma még sokat kell majd mesélnem neki közös eseményekről a Peterhofban!

Lenne olyan jó, és átadná tisztelt feleségének legszívesebb üdvöimet? És bocsássa meg, ha a levelemben elszórt összes óhajhoz még azt a reményt is hozzáfűzöm, hogy hamarosan hallhatok Önről (a Mir isszkuštva és Rozanov miatt), meg szívbeli óhajom is ez!... /Innen ismét oroszul/ Halljam Önről mihamarabb, hogy jó egészségnek örvend, és hogy az én drága Oroszországom nincs is olyan messzire tőlem, mint néha rémálmaimban!

Szívbeli jókívánságokkal maradok őszinte híve

R. M. Rilke

(RIRU 290–298)

EMANUEL VON BODMANNAK

Westerwede bei Bremen
1901. augusztus 17-én

Kedves barátom, Bodman,

köszönöm levelét és a verseket, bizalmának e kedves és őszinte jeleit. Igazán tudom értékelni, hogy ilyen komoly napokban írással fordult hozzám, és nyilván Ön sem fogja tolokodásnak tekinteni, ha tetteből levezetem azt a jogot, hogy mondjak valami véleményfélét ezekről a harcokról.

Ilyen esetekben mindig azt hallja az ember (legalábbis én, személy szerint): vonulj vissza magadba, és ne vedd pártfogásodba sem az egyik, sem a másik oldalt, és a szenvedést, amelyet mindkét fél együttesen okoz, ne igyekezz a szenvedés okára visszavezetni (hiszen az olyan távol van), hanem

gyümölcsöztesd a magad számára. Ha Ön érzelmi folyamatait átviszi magányába, és derengő és reszkető érzelmi világát nem telepíti át mágnesez erők veszélyes síkjára, akkor azok saját mozgásuknál fogva elfoglalják majd azt a helyzetet, amely számukra természetesnek és szükségesnek látszik. – Mindenesetre jó dolog minél gyakrabban emlékezni arra, hogy minden létező felett törvények uralkodnak, s azok soha nem függesztik fel hatóerejüket, sőt váratlanul megdelejeznek minden darab követ és minden hullani engedett tollat, és tűzzel-vassal érvényt szereznek akaratuknak.

Akke tévedése tehát csak azon törvényszerűségek fel-nem-ismerésének következménye, amelyek adott esetben mindannyiunkat köteleznek, és minden megoldás a figyelmünkkel és koncentrációnkkal kezdődik, hiszen az szerényen visszailleszt bennünket az események láncszemei közé és visszaadja akaratunknak ringató egyensúlyait.

Egyébként az a véleményem, hogy a „házasság” önmagában nem érdemel akkora figyelmet, mint amekkora a házasság intézményének hagyományos fejlődése során hozzátapadt. Senkinek nem jutna eszébe, hogy egy-egy embertől, bárkitől azt követelje: legyen „boldog”, – ha azonban valaki megházasodik, akkor nem győzünk csodálkozni azon, hogy mégsem boldog! (Pedig valójában egyáltalán nem fontos, hogy boldogok legyünk, sem magányos, sem társas éveinkben.) A házasság, bizonyos vonatkozásban, az életkörülmények egyszerűsítése, és a szövetkezés, természetesen, megsokszorozza két ifjú ember erőit és akaratát, úgyhogy ketten együtt szemlátomást messzebb érhetnek a jövőbe, mint azelőtt. – Csakhogy ezek olyan érzemények */=Sensationen/*, amelyekből nem lehet élni. A házasság mindenekelőtt: új feladat és új komolyság, – új felszólítás és új kérdés, amely mindegyik fél erejét és jóságát kísérti meg, és új, jókora veszélyt jelent mindkét fél számára. A házasságban, úgy érzem, nem az a lényeges, hogy minden határ lerombolása és ledöntése révén villámgyorsan valamilyen közösséget teremtsünk, – nem, a jó házasság olyan kapcsolat, amelyben mindegyik fél saját magányának óréül rendeli a másikat, és megajándékozza azzal a hatalmas bizalommal, amelyet valaha is adni képes. Két ember együtt létezése lehetetlenség, és ahol látszólag

létrejön, olyan korlátozást vagy kölcsönös megegyezést takar, amely az egyiket vagy mindkét felet megfosztja tökéletes szabadságától és fejlődési lehetőségeitől.

És feltételezzük bár azt a tudást és tudatosságot, hogy még az egymáshoz legközelebb álló emberek közt is megmaradnak a végtelen messzeségek, – ettől még nem hiúsul meg a csodálatos egymás-mellett-lakás esélye, amennyiben a feleknek sikerül megkedvelniük a köztük fennálló távolságot, hiszen ez adja meg nekik a lehetőséget, hogy örökké a másik fél teljes alakját lássák és hatalmas égbolt előtt pillantsanak egymásra! Ezért tehát ugyanaz a kötelező mérték mind tagadás, mind helyeslés esetén: hogy az ember képes-e örködni egy másik ember magányán, és hogy hajlandó-e ugyanezt a másik embert saját szakadékeinak kapuja elé odaállítani, hiszen a szakadékból csak az hozhat hírt, ami – ünnepi öltözetben – előgomolyog ebből a hatalmas sötétségből.

Ez tehát a véleményem, ez az én törvényem. És ha lehet, kérem, mihamarabb mondjon megint jókat és bátor dolgokat önmagáról.

Ragaszkodó híve
Rainer Maria Rilke

(CLARI 93–94)

OTTO MODERSOHNNAK
ÉS PAULA MODERSOHN-BECKERNEK

Westerwede, 1901. december 13-án

Kedves Modersohnék,

tegnap délben – meglepetésünkre – kedves kislányunk született. Clara asszony jól van, és mindketten boldogok vagyunk.

Ezer szívélyes üdvözlét:
Rilkéék

(PMR 46)

1902

PAWEL DAVIDOVICS ETTINGERNEK

/1902, az első januári napokban/

Tisztelt Ettinger úr,

már megint egy kérés: a Wiener Sezession kiállításán Maljutyin könyvei olyan nagy port kavartak és annyi barátot nyertek meg maguknak, hogy még 5 rendelést kaptam a három kötet mindegyikére (Cár Száltán, Aj-du-du, Gorodok)*. Megtenné nekem a fáradságot még egyszer, hogy beszerzi ezeket és mihamarabb megküldi? A költségeket állnám. Én, látja, szerény levélíró vagyok, aki sokat kér és követel, viszont keveset ad. De talán egyszer megjavulok. – Komolyan gondolok arra, hogy áttelepülök Moszkvába, minél hamarabb, annál jobb. De valamilyen állást kellene ott találnom, amely lehetővé tenné, hogy szerényen megéljek enyéimmel. Életkörülményeim eléggé szomorúak, és Németországhoz vajmi kevéssé kötődöm, és nincs lehetőségem, hogy valamit keressek; itt olyan szél fúj, amely számomra elviselhetetlen. Mit gondol, találnék ott állást? Ez csak amolyan faggatózás, ne tekintse tolakodásnak! – És még egyszer boldog új évet az orosz évfordulóra. – (Utóbbi levelem megkapta, ugye?)

Sok köszönet, ezer üdvözlét:

RM Rilke

(RIRU 320–321)

---

* Rilke a címeket cirill betűkkel írja.

LEONYID OSZIPOVICS PASZTERNAKNAK

Westerwede bei Worpswede
1902. január 9-én

Tisztelt Professzor úr,

volt némi okom a hosszú hallgatásra, nem utolsósorban az, hogy sok időbe telt, míg lakhatóvá tettük parasztházunkat, amely magányosan áll ezen a nagy északi síkságon; most viszont, hogy mindent berendeztünk, a sors úgy akarja, hogy valószínűleg el kell majd fogadnom valamilyen állást, ami megint elválaszt az új hazától. Bárcsak találnék valamilyen lehetőséget Moszkvában, egy állást bármilyen szerény jövedelemmel, amely lehetővé tenné, hogy nyugalomban és napi gondoktól mentesen dolgozhassak! Egy pillanatig se haboznék, menten áttelepülnék oda, honvágyam az Ön országa iránt amúgy is mérhetetlen! De igazán nem erről szerettem volna ma beszélni. Azért jövök, hogy köszöntsem Önt az újév alkalmából; egészséget és boldogságot és minden jót kívánok Önnek tiszta szívből! Hallottam a kedves Ettinger úrtól, hogy Önöknél is készül valamilyen új moszkvai „Sezession”, – engem nagyon érdekelne ez a dolog. /Az utóbbi két mondat az eredetiben cirill betűkkel./ Magamról írok még majd részletesebben; mára csak ennyit. A Voszkreszenje /az eredetiben cirill betűkkel/ reprodukciójáról, amelyet gondosan megőriztem, annak idején írtam Ettinger úrnak. Szívesen odaadtam volna neki, amikor Németországban járt; de azt írta, nem sürgős. Ha Önnek mégis szüksége lenne rá, bármely pillanatban át tudom adni. Sok-sok szíves üdvözlét tehát a boldog és gazdag új év alkalmából! Ószinte tisztelője

Rainer Maria Rilke

(RIRU 322–323)

NYIKOLAJ ALEXEJEVICS TOLSZTOJNAK

Westerwede bei Worpswede
(Bréma fölött)
1902. január 11-én

Tisztelt Nyikolaj Alexejevics!

Boldog új évet kívánok Önnek, és sok... már tudja, mi következik itt; de a boldogság nem a legfontosabb: ezért nem folytatom és ezzel fejezem be: boldog új évet! Milyen sokszor szerettem volna már írni Önnek, például akkor, amikor megkaptam és elolvastam a Don Juant, aztán később, amikor feleségül vettem egy fiatal szobrásznőt – és még később, amikor egy gyönyörű kislányunk született; ez nemrég volt; magányosan élünk egy faluban, Bréma közelében, és munkával töltjük napjainkat, egészen beszéd és társaság nélkül, ki-ki a maga módján. Amikor szemem előtt meglátom a végtelen pusztaságot és a sík vidék magas égboltját, sokszor azt képzelem, Oroszországban vagyunk: és ilyenkor szinte boldog vagyok. Képzelheti, szívből tisztelt Nyikolaj Alexejevics, hogy nagyon sóvárgok Oroszország után, és majd' mindennap valamilyen kellemes és kedvenc dologra gondolok, aminek hátat fordítottam – annak idején, amikor eljöttem Oroszországból... De bocsásson meg: noha sokat olvasok, vajmi nehezen fejezem ki magam oroszul, és ezzel voltaképpen azt szeretném megmutatni Önnek, hogy semmit nem felejtettem el, sőt ellenkezőleg, vérrel és verejtékkal... kicsit tökéletesedtem. /A levél eddig orosz nyelven, cirill betűkkel az eredetiben./

Hadd folytassam németül, kedves és őszintén tisztelt Alexej Nyikolajevics, – engedje meg, hogy újév alkalmából a legmelegebben köszöntsem Önt és szeretteit, tisztelt édesanyját, hitvesét és a gyerekeket. Nyájasság és otthonosság: ez jut eszembe, ha Önre gondolok, és boldoggá tesz a feltevés, hogy esetleg Ön is emlékszik még rám. Sokat tapasztaltam, és közben egészen más körökbe és viszonyok közé csöppentem, – de mégis teljesen ugyanaz a magányos ember maradtam, akit Ön olyan bizalommal fogadott. Egy csendes parasztházban lakom szeretteimmel, teljesen elszigetelődve minden lármától és tal-

mi, öntetszelgő nyüzsgéstől, amitől mostanában visszhangzik egész Németország, – ahol egy kalap alá veszik az Überbrett'lt* és a magas eszményeket. Csak azt fájjalom, hogy szerény otthonomat még meg sem teremtettem, s máris ott kell hagynom, hogy pénzt keressek; a könyveim még engem se tartanak el (feleségemről és gyerekeimről nem is szólva), úgyhogy valami állás után kell nézmem, hogy megmentsem az éhezéstől magamat és kedveseimet, akik úgy bíznak bennem, mintha én volnék a soruk. Közben pedig egyre világosabban erősödik bennem az érzés, hogy nekem Oroszország a hazám, és minden más: idegenség... Bárcsak dolgozhatnék ott, bárcsak kereshetném meg ott szerényen a kenyerem: de hát ez nyilván bajosan teljesíthető kívánság! És most már, hogy nem vagyok többé egyedülálló, sokkal kötöttebb vagyok, és fogalmam sincs, mikor tehetem be a lábam az Ön imádott országába. Ha ez megint lehetséges lesz, akkor először Novinkiba szeretnék elmenni, és nem megyek el többé Oroszországból, hanem addig-addig keresgélek, míg helyet nem találok magamnak és enyéimnek.

A munkám, noha tettem némi kis haladást, ugyancsak szenved a kicsinyes gondoktól, amelyek most kiragadnak majd megint csendes kis fészünkéből. De azért küldök itt egy kis prózakönyvet** (a minap jelent meg), újévi üdvözlésként. Talán felfedez majd ezt-azt a lapokon, ami felfrissítheti képeimet az emlékezetében: annyira szeretném, hogy ne feledjen el engem az Ön kedves háza népe!

Úgy gondolok Önre és szereteteire, mintha csak tegnap jöttem volna el onnan, és ha jót akar tenni nekem, kedves Alexej Nyikolajevics, akkor írjon valami jót alkalmasint magukról, a házról. Mindenkit a legszívélyesebben köszöntök, változatlan ragaszkodással és tisztelettel

Rainer Oszipovics Rilke

(RIRU 324–326)

---

* Egy berlini kabaré neve

** *Die Letzten. Im Gespräch. Der Liebende. Die Letzten*, Berlin, Axel Junkcker, 1901

Bréma, 1902. február 12-én

Kedves Modersohn asszony,

engedje meg, hogy szóljak pár szót kedvesemnek, Clara Westhoffnak írt leveléhez: hiszen az engem is érint, mint tudja, és ha nem Brémában volnék, keresném az alkalmat, hogy személyesen beszéljek Önnel a dologról, amely... na ja, milyen dologról is? Elhiszi, hogy nehezemre esik megérteni, miről is beszél Ön voltaképpen? Mert valójában nem történt semmi – vagy pontosabban: sok jó dolog történt, és a félreértést az okozza, hogy Ön nem akarja tudomásul venni, ami történt. Mindennek úgy kell maradnia, ahogyan volt, pedig minden másképp van, mint volt. Ha az Ön Clara Westhoff iránti szeretete most valamit tenni akar, akkor e szeretetnek az a dolga és feladata: tegye meg utólag, amit azelőtt elmulasztott. Ugyanis ez a szeretet elmulasztotta meglátni, hova jutott ez az ember, elmulasztotta kíséreni őt fejlődésének széles útján, elmulasztotta, hogy kiterjedjen azokra az új szélességekre, amelyeket ez az ember ma már átfog, és nem átallotta őt ott keresni, ahol növekedésének egy bizonyos pontján valaha volt, makacsul ragaszkodik egy bizonyos szépséghez, amelyet Clara már meghaladott, s mindezt ahelyett, hogy – a jövőendő új, közös szépségekben bízva – kitartana mellette.

Az a bizalom, amellyel Ön, kedves barátném, engem kitüntetett, amikor rövid bepillantást engedett naplófeljegyzéseibe, (azt hiszem) feljogosít arra, hogy emlékeztessen, milyen idegennek és távolinak és összehasonlíthatatlannak tűnt Önnek kezdetben Clara Westhoff lény, mennyire körülvette azt a magány, amelynek ajtóit Ön nem ismerte... És ezt az első fontos benyomást Ön annyira el tudta felejteni, hogy most már csak szemrehányással és intésekkel képes illetni ezt az embert, ha az – akit Ön mássága és magányossága miatt kezdett megkedvelni – egy olyan újabb magányosságot választ, amelynek alapjait Ön sokkal jobban megpillanthatná, mint annak az első zárkózottságnak az okait, amelyet Ön nem szemrehányással, hanem bizonyos csodáló rugalmassággal vett tuda-

másul. Ha az Ön szeretete éber maradt, akkor látnia kellett, hogy a Clara Westhoffot gazdagító élmények épp azzal váltak értékessé, hogy a ház benső életével (ahol a jövőnek meg kell találnia minket) szorosán és feloldhatatlanul összekötődik: minden rőzsénket saját tűzhelyünkön kellett elégetnünk, hogy házunkat először is kifűtsük és lakályossá tegyük. Kell-e mondanom Önnek, hogy voltak gondjaink, nehéz és szorongató gondjaink, amelyeket éppen úgy nem vittünk ki a világ szemé elé, mint mély boldogságunk ritka óráit? ... Csodálja tán, hogy eltolódtak a nehézkedési pontok, és az Ön szeretete és barátsága olyan gyanakvó talán, hogy minduntalan látni és tíz körömmel fogni akarja, amit birtokol? Önnek folyton csalódásokat kell elszenvednie, ha azt várja, hogy újra megtalálja a régi viszony, – de hát miért nem örül az Újnak, amely akkor veszi majd kezdetét, ha Clara Westhoff új magányossága egyszer kitérja a kapukat, hogy fogadja Önt? Én magam is csendesen és csupa bizalommal állok ennek a magányosságnak kapui előtt, mert én két ember kapcsolatában azt látom a legfőbb feladatnak: hogy egyik örködjön a másik magánya felett. Ugyanis ha a közömbösség és a tömeg lényege abban áll, hogy nem ismer el semmilyen magányosságot, úgy a szeretet és a barátság arra való, hogy folyamatosan alkalmat adjon a magányra. És csak azok a valódi közösségek, amelyek a mély elmagányosodás időszakait meg-megszakítják... Gondoljon arra, hogy amikor megismerte Clara Westhoffot, akkor az Ön szeretete türelmesen egy megnyíló kapura várt, ugyanaz a szeretet, amely most türelmetlenül azokat a falakat ütögeti, amelyek mögött dolgok történnek, általunk sem ismert dolgok... és ezeket Ön sem ismeri, én sem ismerem, – csakhogy én bízom abban, hogy ezek a változások engem mélyen és rokonszenvvel érintenek majd, ha egyszer megnyilvánulnak. – Mondja, az Ön szeretete képtelen hasonló bizalmat meríteni? Ugyanis a szeretetnek csak ebből a bizalomból származhatnak olyan örömei, amelyekből táplálkozhat anélkül, hogy éheznie kellene. –

Híve:
Rainer Maria Rilke

(PMR 50–52)

ALEXEJ SZERGEJEVICS SZUVORINNAK

Westerwede bei Worpswede via Bremen
1902. március 5-én

Nagyra becsült uram, mélyen tisztelt Alexej Szergejevics,

Maximilian Harden vezet be Önhöz, és ez a körülmény bátorságot ad, hogy megszólítsam, és reménnyel tölt el, hogy nem találok süket fülekre. Hadd nevezzem meg azonnal, mire van szükségem és Ön mit tud megadni nekem: hazát, és azt a lehetőséget, hogy szolgáljak neki és a fejlődés útjára lépjek.

Ugyanis ez mind hiányzik nekem. Több könyvem van: verseket, novellákat és elbeszéléseket írtam, és vannak drámáim is, amelyek megjárták a színpadot. Tudom, hogy igazam van, ha művészetemnek élek, mert művészetem az, ami felemel és megtart, amitől mindent kaptam, és aminek mindent odaadok, amit szerzek.

Ha gazdag volnék, művészetemből élhetnék Németország vagy Ausztria (szűkebb hazám) valamelyik eldugott fészkében, fittyet hányva arra, mit tesznek és mit dicsérnek az emberek: egy ideig így is éltem, noha szegény vagyok, és feleségem és egy csöpp kis leányom van: ők bíznak bennem. Kramszkoj mondja egyik levelében, mennyire büszkévé tette őt övéinek bizalma: ezzel én is, szívből, dicsekedhetem. De mihelyt pénzkereseti okokból valahogy kamatoztatni szeretném művészetemet, vagy valahányszor csak megkísérlek kapcsolatot találni aközött, amit gondolok és érzek, s aközött, ami mostanában Németország-szerte eltölti az embereket, rögtön ráébredek arra, hogy itt írásaim nem jelentenek semmit senkinek, sőt arra is, hogy erőimet sehol nem tudom hasznosítani és alkalmazni ennek a hiú kornak működése közben, amelyet mindenki úgy él meg, mint a „német reneszánsz” eljövételét. Magányos és felesleges ember vagyok én ebben az országban, amelyben nincsen alázat és nincsen Isten a hallgatók és alázatosak számára. És már-már azt hinném, hogy mindenütt ilyen magányos és elveszett és felesleges lennék, ha nem jártam volna kétszer (1899-ben és 1900-ban) Orosz-

országban, ahol ráébredtem, hogy van számomra haza, van talaj, amelyben gyökeret tudnék verni, és van nép, amelyet szeretni tudnék – sőt: amelyet szeretek.

Nincs rá szavam elmondani, micsoda eseményt jelentett nekem, hogy láttam Moszkvát; egész gyermekkorom, amelyet – miután elmerült a szorongásos és zavaros ifjúság esztendeiben – elveszítettnek véltem, úgy bukkant itt elő az árból, mint valami elsüllyedt város, s amikor egy húsvéti éjszakán kicsiny gyertyámmal a Kreml falai alatt álltam, olyan hatalmas és végtelen kondulással szólalt meg az Iván Velikij harangja, hogy azt hittem, az egész ország szívdobbanását halloom, amely jövőjének eljövételére vár, napról napra. De emlékeim nemcsak ilyen futó benyomásokra korlátozódnak. Első utazásom után visszatértem Berlinbe, és nekifogtam, hogy megtanuljam annak az országnak a nyelvét, amely úgy hatott rám, mint valami kinyilatkoztatás. Addig-addig olvastam Tolsztoj Kozákokját,* mígnem minden szót megértettem, és még mielőtt második oroszországi utamra felkerekedtem volna, lefordítottam Csehov Sirályát,* és elolvastam Pipin* és Kosztomarov* történeti műveit. Utána utazgattam. Ezúttal Moszkva volt első célom (ott már többeket ismertem), onnan elmentem Tulába, valamint egy feledhetetlen májusi napon Jasznajába,* ahol abban a kiváltságban részesültem, hogy elkísérhettem egyik sétájára Tolsztoj grófot, akit már Moszkvából ismertem. Nagy tavaszi szélben mendegéltünk, amely a nefelelejcekkel telehintett lankák felől szövődött a park ősi falombjai közé, és én csak néztem magam mellett a hatalmas aggastyánt, milyen nyugalmasan és robusztusan lépdel: fehér szakállát vissza-visszacsapta a légáram, a vállára simítgatta, de tekintete (óriási, gigászi életének ez a tökéletes munkája) úgy szegeződött előre egyenesen, mintha nem is fújkalna a szél, mintha lényét csak a benső csend övezné, s közben szavakat mondott, csupa kiegyensúlyozott és méltányos szót, amelyet én még ma is hallok zajtalan, kegyelmes órák mélyén. Mint akit megáldottak, úgy utaztam tovább. Egy ideig Kijevben éltem, meglátogattam a barlangkolostorokat és a környező remetéik lakóhelyeit, aztán lecsorogtam a

---

* Rilke a megjelölt szavakat az eredetiben cirill betűkkel írja.

vízen egészen Kremencsugig, bebarangoltam keresztül-kasul az egész birodalmat, és végül megérkeztem a nagy Volga partjára, Szarátovba. És nincs reményem, hogy valaha is átélhetnék újra ilyen nagyszerű napokat, mint amilyenek azok voltak, amikor árral szemben felfele hajóztam a folyón. Amit eddig láttam, jegyeztem fel annak idején a naplómba, az csak országnak, folyamnak és világnak kicsinyített képmása volt; itt azonban minden azonos önmagával. Az a benyomásom, mintha a Teremtés tanúja volnék. Itt a dolgok az Atyaisten mértékrendje szerint zajlanak...

Így ismertem meg a régi városokat: Kazanyt,* Nyizsnijt,* Jaroszlavlot* és Tvert.* Aztán Zavidovo faluban laktam Szpiridon Dmitrijevics Drozsinn,* a parasztköltő vendégeként, és gazdag, roppant ösztönző napokat töltöttem el Nyikolaj Tolsztoj* novinki birtokán. Végül jártam még Nagy-Novgorodban, hogy aztán visszatérjek Pétervárra, beülni dolgozni a nyilvános könyvtárba. Kevés emberrel érintkeztem (perzselt a nyár, mindenki elvonult). Közös érdeklődési körünk hozott össze Alexander Benois*-val (akinek XIX. századi művészettörténeti könyvét épp most fordítom németre). De mindenekelőtt feledhetetlen marad egy délutánom Anatolij Kramszkojnál:* ő sok-sok vázlatot tett elém, apja munkáit, akit én olyannyira tisztetek és szeretek. Kramszkoj leveleiben sok minden van, ami, esküszöm, kinyilatkoztatás volna a Nyugat művészeinek, ha érett és elég komoly fővel igyekeznének mondandóit megérteni.

Nehéz szívvel és elszontyolodva hagytam el annak idején Oroszországot, és úgy találtam: helytelenül cselekszem. Segítsen nekem, tisztelt Mester, jóvátenni ezt a hibát.

Nem tudom pontosan megmondani, mit kérek Öntől. Ha ez a levél nem érinti is schol, Ön bizonyára kiolvassa majd belőle, hasznomat veheti-e, és miben. És a kérésem csak ennyi: vegye hasznomat! Engedje meg, hogy tegyek valamit a művészetem mellett (hiszen ahhoz tartozom), ami hasznos, és rendesen képes élelmezni engem és enyéimet. Helyezze erőimet valamilyen jó összefüggésbe; szívesen hasznosítanám magam bármely munkahelyen, amelyet Ön megjelöl; hiszen bízom Önben. Kapcsoljon össze valahogy az Ön hatalmas és jövőszomjas országával, amelyben hiszek összes érzésemmel,

összes idegszálammal. Kössön magához és terveihez – és akkor szabadságom nagyobb lesz, mint most, amikor nem kötődöm semmihez.

Itt szükséges még tennem néhány tárgyyszerű megállapítást, kiegészítésül. Én eddig minden újságírói tevékenységtől nagymértékben tartózkodtam, mert úgy találtam, hogy (kicsinyes-irányzatos jellege miatt, ami nálunk ezt a szakmát kivétel nélkül jellemzi) veszélyeztetné elmélyült művészi munkámat, sőt megkárosítaná. Viszont évek óta írtam újságcikkeket, – képekről és könyvekről, a művészetről és az életről. Ezt a műfajt tudnám folytatni. Ami a nyelvet illeti: meglehetősen könnyen olvasok oroszul, csaknem zökkenőmentesen fordítok, és mélységesen érzem, hogy néha – az ihlet óráin – orosz verseket is írhatnék, öntudatlan tudásomból merítve. Ha vidéken élnék, és a szeretett, választott rokon nyelv venne körül, akkor nyilván rövid időn belül képessé válnék az orosz betűvetésre – amire annyira vágyom. Már sokszor írtam orosz nyelven levelet, és ha ebben az esetben ezt nem kíséreltem meg, azt csak azért tettem, mert sok olyan mondandóm volt, amit, úgy hittem, pontosabban és jobban fogalmazok meg megszokott nyelvemem.

Még egy dolgot illenék hangsúlyoznom: Ön, mélyen tisztelt uram, bizonytalán érezni fogja, hogy abban a pillanatban, amikor megteszem ezt a lépést, német múltam lángba borul, úgyhogy soha többé nem térhetek vissza hozzá. Biztos körülmények közé kellene tehát érkezniem, azaz olyan helyzetbe, amely lehetővé tenné, hogy megéljek feleségemmel és a gyerekekkel, de egyúttal olyan állásba, amely időt hagyna, hogy művészi útkeresésemnek eleget tegyek, tehát olyasmit gyakoroljak, ami annak nem ellent, és nem is emészti fel minden energiámat. Ön már oly sokszor segített művészeket és költőket, hogy bizonyára megérti, mire gondolok. Háztartásunkban egyébként semmittevőt nem kellene eltartani; feleségem ugyanis nagyon tehetséges szobrásznő, aki már jelentős műveket alkotott; egy ideig Rodin keze alatt dolgozott, Párizsban. Most itt élünk a lápon egy magányos parasztházban, távol a világtól, amit Németországnak hívnak, és csakis egyet szeretnénk: hogy kölcsönösen segítsünk egymásnak, legyen tényleg komoly és tárgyyszerű életünk, amelyből mély és

csendben felívelő művészet születik, – teremjünk, mint a fa, amelynek gyümölcsei eljövendőknek szereznek örömet.

Feleségem nem ismeri Oroszországot; de én sokat meséltem neki, úgyhogy kész volna elhagyni hazáját, amelytől elidegenült, hogy elkísérjen engem egy olyan országba, amely lelkem hazája.

Bárcsak tudnánk ott életet teremteni!

Azt hiszem, ez lehetséges, mert szeretem ezt az országot, az orosz embert, szenvedését és nagyságát – a szeretet pedig erő és Isten szövetségese.

Ez tehát a kérés, amelyet, tisztelt Mester, teljes bizalommal küld Önnek

nagy tisztelője és híve:
Rainer Mar. Rilke

/.../

(RIRU 336–341)

PHIA RILKÉNEK

Westerwede, 1902. május 17-én

/.../

Friedrich, Clara testvére egyébként tavaly járt Borkum szigetén is; és mesélt róla ezt-azt. Ezek alapján úgy tűnik, a zsidóellenes tendencia ott néha némileg nem túl finom módon nyilvánul meg (az útikönyv ezt „germán”-nak nevezi). Így például minden este zsidóellenes dalokat harsog a fürdővendégek társasága (!)... Egyébként nem sokat tudok erről. /.../

(BAM I 320)

ALFRED LICHTWARKNAK

Westerwede bei Worpswede
1902. július 28-án

/.../ Ami engem illet: most nemsokára először is – szeptember 1-jén – Párizsba megyek, a Rodin-tanulmányok végett (ennek nagyon örülök, már alig várom). Az ő életműve elsőrangú, nagy horderejű és nagyszerű, és minél többet foglalkozik vele az ember, annál erősebben hatalmába keríti a tágasság és egyetemesség érzete, – megsejti azt a hatalmas tehetséget, amellyel Rodin sokrétű benső világát úgy tudta plasztikus formákra átváltani, hogy egyetlen gondolat, egyetlen érzelem, egyetlen élmény sem maradt lefordíthatlan, és hogy minden benső és szellemi vonatkozású ténynek karja, lába, törzse és mozdulata támadt, formája és súlya és lendülete. /.../

(RIRO 33)

ARTHUR HOLITSCHERNEK

Westerwede bei Worpswede
1902. július 31-én

/.../ Tökéletesen lefoglal Rodin művészete: egyre nő és nő a szememben, minél többet hallok műveiről, minél többet látok belőle. Létezik még valaki, kérdem magamtól, aki olyan nagy, mint ő, és mégis életben van? (Sokszor úgy találom, a halál és a nagyság csak egy szó; emlékszem, amikor esztendővel ezelőtt Münchenben először olvastam a *Niels Lyhnét*,* elhátároztam, felkeresem, aki ezt írta... később aztán hallottam, úgy beszélnek róla, mint aki már régen meghalt...) Pedig Rodin még életben van. Az az érzésem – teljesen függetlenül a művészetétől –, hogy ő a nagyság és a hatalom összessége, ő a jövő század, kortársak nélküli ember. Ilyen körülmé-

---

* Jens Peter Jacobsen regénye

nyek közt gondolhatja, milyen türelmetlenül várom szeptember elsejét, azt a napot, amikor elindulhatok Párizsba... /.../

(RIRO 33–34)

AUGUSTE RODINNEK*

Westerwede bei Bremen
1902. augusztus 1-jén

Mesterem,

ah! ha mindent el tudnék mondani Önnek, amit gondoltunk és beszéltünk, amikor elolvastuk M. Maillard könyvét, és főleg amikor a könyv képanyagát lapozgattuk. Mennyi vigaszt és reményt merítettünk belőle! Egészen elfogott bennünket a nyugtalanság, a szent és ifjonti türelmetlenség, hogy végre nekivágjunk munkában kibomló életünknek, amely a jelenkor zörejein és zúgó zajain át az Ismeretlen szférája felé mozog.

Ez mindkettőnkre vonatkozik: Clara Westhoffra csakúgy, mint rám.

Haseldorfból már megírtam Önnek, Mester: szeptemberben Párizsba megyek, hogy felkészüljek az Ön életművének szentelt könyv megírására. Amit azonban még nem mondtam meg Önnek, az az, hogy saját munkám szempontjából is, nekem személyesen is (az írónak, vagy jobban mondva: költőnek is) igazán eseményszámba megy majd, ha közeledhetem Önhöz. Az Ön művészete olyan (ezt régóta érzem), hogy képes kenyeret és aranyat adni festőknek, költőknek, szobrászoknak: minden olyan művésznek, aki saját gyötrelmes útját járja, és nem sóvárog semmi másra, csak az örökkévalóságnak arra a szikrájára, amely a teremtő élet legmagasabb célja.

Én egészen fiatalon kezdtem el az írást, már nyolc vagy kilenc könyvem van: vers, próza és drámák (egypár): ezeket,

---

* Rilke összes Rodinnek írott levele az eredetiben francia nyelvű.
(A ford. megj.)

amikor Berlinben bemutatták, csak annak a közönségnek iróniája fogadta, amely szereti megragadni az alkalmat, hogy kifejezze megvetését egy magányos emberrel szemben.

Elkeserít, hogy egyik könyvem sincs lefordítva, úgyhogy megkérhetném, Mester, vessen akár egyetlen pillantást a műveimre; mégis, ha jövök, majd elhozom egyik-másikat eredeti nyelven, ugyanis alapvető igényem, hogy egyik-másik vallo-másomat elhelyezhessem az Ön dolgai közt, átruházhassam Önre és az Ön közelében tudjam őket, – mint ahogy az ember egy ezüstből készített szívet valamely csodatévő mártírnő oltárára helyez.

Egész életem megváltozott, mióta tudom, hogy Ön létezik, Mester, és hogy a nap, amelyen megláthatom Önt, az én nagy napom lesz (és talán a legboldogabb).

Ifjúságom összes tompa és határtalan bánata ugyanis abban állt, hogy úgy véltem: minden nagy mester régóta halott, és ezen az idegen világon nem létezik sem Anya, sem Mester, sem Hős. Élesen emlékszem, hogy amikor (hat vagy hét esztendővel ezelőtt) először került a kezembe egy nagy dán költő (Jens Peter Jacobsen) feledhetetlen műve, elhatároztam, megkeresem ezt az embert, és megteszek mindent, hogy méltónak bizonyuljak rá, lehessen a tanítványa, a legalázatosabb, a szívének prófétája mindazok számára, akik még nem találták meg őt. De aztán rögtön másnap értesültem róla, hogy ő már meghalt, egészen fiatalon, egészen magányosan, egy szomorú kis faluban, borongós hazája kíméletlen éghajlatának áldozataként. – És ekkor az én magányom (egy olyan gyermek magánya, amelyik a mérhetetlen pusztaság közepén ébred meg, ahol nincsen sem fa, sem madár) azzal fenyegetett, hogy még súlyosabb és reménytelenebb formákat ölt. Tragikus sors, ha fiatal emberek, akik megsejtik: nem tudnak majd élni anélkül, hogy ne legyenek költők vagy festők vagy szobrászok, mélyre zuhannak az elhagyatottság szakadékába, és nem tudnak tanácsot kapni senkitől; ugyanis miközben megbízható mestert keresnek, nem szavakat keresnek és nem jeleket, – hanem: példaképre vágnak, egy másik szenvedélyes szívre, olyan kezekre, amelyek nagyszerű dolgokat képesek teremteni. Ilyesmire áhítoznak.

Most már talán fel tudja mérni, milyen boldog vagyok, hogy szeptember 1-jén Párizsba mehetek. Ezt meg kellett mondanom Önnek, és hadd tegyem hozzá: feleségem, a szobrásznő ugyanazt érzi, amit én: csak egyetlen vágya van, az, hogy Párizsban az Ön közelében dolgozhasson, kedves Mester. És ezzel el is jutottam ahhoz a kérdéshez, amellyel levelem záránám:

Feleségemnek az a szándéka, hogy ősszel Párizsba megy, és ott több évre letelepedik. Ezt a lépést azonban (amely arra kényszeríti, hogy sok mindennek hátat fordítson) nem meri megtenni anélkül, hogy előtte ne kérdezné meg az Ön véleményét és ne szerezné meg az Ön helyeslését. Azok a szavak – azok a komolyan és valóban ösztönző szavak –, amelyeket Ön nekem feleségem munkáival kapcsolatban írt, Clarát arra a reményre jogosítják, hogy Párizsban egyszer talán, ha odaadón munkálkodik, az Ön tanítványa lehet (és minden idegszálával erre vágyik).

Mester, kérem, mondja meg: hisz abban, hogy feleségem elérheti egyszer ezt a hihetetlen magasra tűzött célt?

Nem tehetünk mást, mint hogy megkérjük Önt: mondjon nekünk csak egyetlen szót ebben az ügyben. Clara Westhoff ugyanis bajosan tudná kivárni, míg én szeptemberben meghallom az Ön válaszát, amely sorsáról dönthet. Terveit ugyanis mihamarabb rögzítenie, ügyeit maholnap szabályoznia kell. Én még tartozom a köszönettel – ezer köszönettel! – július 16-i jóságos leveléért; bocsássa meg, hogy az enyém ilyen hosszúra sikeredett; ráadásul én alig-alig írok valaha is franciául, és nem tudom kifejezni magam máshogy, csak igen kezdetleges és ügyefogyott fordulatokkal. De ezt tán megbocsátja nekem: hiszen a legmélyebb igény sarkallt arra, hogy mindezt elmondjam Önnek...

Fogadja, Mester, csodálatunkat, azt a csodálatot, amely úgy egyesít bennünket, mint valami nagy-nagy szerencse, mint valami csoda, amelynek tanúi lehettünk.

Rainer Maria Rilke

Worpswede bei Bremen, Németország.

(RIRO 34–37)

Rodin, aki rendszerint rövid, velős levelekben fogalmaz, erre a levélre 1902. augusztus 11-én így válaszol:

Kedves uram

késve felelek levelére, amelyet szívélyes érdeklődése tesz értékké számomra, s ezt Clara Westhoffé még meg is kettőzi.

Igen, feleségét, ha megmutatja nekem szobor-vázlatait – mindig szombatoként – szívesen látnám el tanáccsal. Legyen mindegyik kicsi, kicsi kezek, kicsi lábak, kicsi fogalmazványok. Mert így még tanulságot szűrhet le az ember. Ez egyébként olyan ajánlat, amelyet sokszor megismétlek. Nagyon örülök, hogy érkezése után megismerhetem Önt, és művészetemről beszélhetek Önnel, ha megengedi. Szívélyesen
A Rodin

(RIRO 37)

Egy másik kurta Rodin-levél pl. így hangzik (1908. november 30-án):

Kedves Rilke úr,

köszönet leveleiért; azok mindig az igazság színét viselik, s ez megakadályozza, hogy banálisak legyenek, mint mások.

Ön olyan időben él, amelyben a magány a legnagyobb boldogság.

Köszönet. Barátja
A Rodin
Üdvözetem a feleségének.

(RIRO 269)

ALEXANDER NYIKOLAJEVICS BENOIS-NAK

Westerwede bei Worpswede
1902. augusztus 5-én

Kedves Benois úr,

utoljára március 5-én írtam Önnek (ez régen történt), és még régebben nem hallottam Önről semmit, – először is: hogy van? és hogy van a felesége, hogy vannak szerettei? Olyan gyakran gondoltam Önökre jó szívvel: de nem volt időm írni is Önöknek. Ez az év ugyanis tele mindenféle gonddal, kicsinyes nyűglődéssel és hasonlókcal. Úgyhogy sem saját munkámhoz nem jutottam hozzá komolyan, sem ahhoz, hogy írjak kedves embereimnek – főleg Önnek, akit személy szerint annyira kedvelek, és azért is, mert Ön egy darab Oroszország, amelyhez annyira kötődöm. És higgye el, kedves Benois úr, az én életemben az a legeslegfontosabb, hogy ne veszítsem el Oroszországot, és hogy ezekben a gonosz években is kapcsolatban maradjak vele addig az időig, amíg le nem tudok ott telepedni, – mert ez minden vágyam, ez legfőbb célom.

Ezen a télen azon dolgozom majd, hogy helyzetemet külsőleg kicsit megszilárdítsam, sőt hogy megváljak szeretteimtől: feleségem, aki szobrász, Ruth kislányunkkal vagy Firenzébe megy, vagy Párizsba, megint Rodinhez, ahol egyszer már dolgozott fél éven át. – Én Németországban majd valahogy igyekszem nekifeküdni doktori munkámnak (valószínűleg Mutherhez nyújtom be, Breslauban), abban a reményben, hogy ezen az úton-módon kihalásszak valamilyen biztosabb állást...

Előbb azonban (szeptember 1-jétől) magam is Párizsba megyek, egyedül, egy bizonyos munka végett, amely jó 4-5 hétig ott fog majd.

Szerénytelen dolog, ugye, ha megkérdezem, kedves Benois úr, nem tudna-e nekem bármiféle tanácsot adni Párizssal kapcsolatban, vagy üdvözetet küldeni valakinek vagy hasonlót... főleg: oroszoknak! Például Szomov ott van, vagy valaki más az Ön köreiből? Kérem, írjon nekem! /.../

(RIRU 342–343)

CLARA RILKÉNEK

Párizs, 11, rue Toullier
1902. augusztus 31-én

/.../ Semmi kétség: Párizsban vagyok, habár a zug, ahol lakom, oltári csendes. Merő várakozás vagyok: mi lesz most? Szobám a harmadik vagy negyedik emeleten (nem is merem megszámlálni), és ami büszkeséggel tölt el, az az, hogy van benne kandalló, tükör és két ezüst gyertyatartó. /.../

(RIRO 39)

CLARA RILKÉNEK

Párizs, 11, rue Toullier
1902. augusztus 31-én (vasárnap, du. 6-kor)

Kedvesem, jószágom: hogy a leveleid olyan gyorsan eljutnak hozzám, nem tudom elmondani, ennek mennyire örülök. Épp most ér ide az a 30-i, a mellékletekkel. 4 óra van, amikor megkapom, de kora reggel óta nem voltam itthon, és lehet, hogy több óráig is várt rám. Tegnap még a te kedves, kedves kezében, és ezen a hozzám vezető gyors úton semmi nem megy veszendőbe abból, amit rábízol... Köszönöm neked, és rád gondolok és közeledben élek napról napra. – Ma vasárnap van. Esik, lassan, halkán és hallatlanul. A körutakon már nagy halmokba seprik a nyirkos, hervadt leveleket: ezúttal elcsalt tőlünk minden nyarat a sors... Tudod, hol jártam éppen? Felkerestem a Boulevard Montparnasse és a Boulevard Raspail sarkát, azt a teret, ahol laktál. Most már pontosan tudom: világos, hórihorgas sarok, és egész jó lehet ott lakni. Aztán lementem a rue Bréán a Luxembourg-kerthez, most pedig itt ülök csendes szobámban, magányosan és közel hozzád.

Kezdem lassan otthonosnak érezni kissé a szobámat. Az emberek a házban barátsággal fogadnak és készségesek (bár még nem kaptak borravalót). Vásároltam gyertyákat a kandallón álló ezüst gyertyatartóra: úgy égnek esténként, mint egy

oltáron. Ma kapok egy lámpát is: ugyanis fél 9-től vagy 9-től mindig itthon vagyok, sőt sokszor már 7 körül is; – esti óráim ezzel telnek: egy-egy könyv olvasása, jegyzetelés, töprengés, nyugalom, magány, mindaz, amire vágytam. Nappal olyan dolgokat keresek össze a városban, amelyeket látni akarok; eléggé elcsigázó dolog (ugyanis az omnibuszok nincsenek tekintettel ügyetlenségemre; a nyelvel is sok bajom van...). Tegnap voltam a Louvre-ban: csak Leonardót találtam egészen nagynak (a Mona Lisát). A középkori plasztikát: a nyolc apácát az udvarnaggal... (képzeld, festett kő!). Az egyik teremben, ahol új szerzemények vannak, felfedeztem Carpeaux kis agyag-(vagy plasztilin-)vázlatait. Igen érdekesek. Anyaguk szerint Rodin rokonai (pl. Ugolino stb.), formailag nagyon távol tőle, talán néha az ő vonalán, de egészen távol tőle. Minden zártság, amelyet ő olykor-olykor megcéloz, megvan a régi „Csoport”-ban, a felépítés, amiről Rodinnek soha fogalma sem volt... A párizsi Notre-Dame-ot is láttam. A pár, Ádám és Éva, ott áll a főhomlokaton jobbra és balra, a királyok balusztrádján, de mindkettő magában és igen távol egymástól, – különösen finom és egyszerű jelenések. Az összhatás is nagyszerű, főleg ha emlékszünk, hogy azelőtt több lépcső vezetett fel a díszkapuhoz. – Ma dél előtt: Musée du Luxembourg. Különös, különös, mindezt első ízben, és mégis viszontlátni. Csalódások vegyülnek meglepetésekkel úgy, hogy a kettőt nem lehet elválasztani. Tegnap a Louvre-ban a megkapó Courbet: Ornans temetése (lásd a te Mutheredet), mennyire másnak képzeltem! És ma a Luxembourgban: Manet Olympiája, erőteljes, hatalmas. Merész remekmű; Renoir, Degas, Besnard. (Röviden: salle Caillebotte.) Egyébként dühítően sok szamárság. Bastien-Lepage, milyen unalmas, Baskircsev ugyancsak. Túl sok Carolus-Duran és hasonlók. Az újak közt érdekes: intéreus, derengés, azaz: Lied (német), festő: Lomont. De la Gandara, tiszta divatfestő, elképzelhetetlen Zuloaga mellett. Sajnos, mindössze két Daumiers. Plasztika, Damp is, nem sok – semmi Faulguière –, az összes többtől még kevesebb – Rodin minden –, ahogy az várható volt. A Danaida: gyönyörű szép. Age d'airain*, fekete tompa bronzból, igen különös; a legcsodálatosabb: J. P. Laurens port-

---

* Bronzkor, Rodin egyik korai szobra (a ford. megj.)

réja, mellszobor! – A perui nő az őszi virágcsokorral a talapzaton, mindenesetre valami szándék is lehet mögötte, – még ha kevésbé teljesült is. Mindenesetre részben nagyon művészi hatást kelt: egyszer egész nagyban, aztán egyenként, a részletekben. – Délután: Puvis egészen lenyűgöző díszítőművészete a Panthéonban. Az összehatás páratlanul szép – számomra esemény. – Valami, amire (anélkül hogy tudnám) régóta vágytam. Mi teszi oly hatalmassá ezeket a szinte seszínű, mindenesetre színtelen-fakó szürkéket a vitorlákból és a ruhákban? Elképzelek egy teret, olyan nagyot és egyszerűt, mint a Panthéon, mindenütt Puvis műveivel: az egy egész életmű lehetne!

De olyan gonosz szomszédai vannak, olyan gonoszak, – a leggonoszabbak, akiket csak találni lehet. Még maga J. P. Laurens is (noha ő a legjobb) taszítóan hat falfestményeinek erejével. Zsíros, nehézkes és színekkel terhes. És mellette Puvis, végtelen jóságosan, végtelenül szelíden, végtelen harmóniák uraként, anyagtalanul, csendesen és hallgatagon: maga a páratlan érettség.

Most már csak az marad, hogy beosszam a következő napokat: jön a Musée Cluny, az itt van a szomszédomban, és a Musée Gustave Moreau. (A Moreau-k a Luxembourgban részben nagyon érdekesek, már úgy értem, a vázlatok.)

És aztán már csak Rodin jön. És közben folyton: a Louvre. Minden rá vonatkozik majd, köréje csoportosul. Lehet, hogy Párizs is, amely valóban egy hatalmas idegen város, nekem nagyon, nagyon idegen. Engem ijeszt a rengeteg kórház, amelytől hemzseg az egész város. Most már értem, miért bukkannak fel folyton Verlaine-nél, Baudelaire-nál és Mallarménál. Betegeket lát az ember, akik oda mennek vagy oda utaznak, szerte az utcákon, mindenfelől. Látja őket furcsa viseletükben – a betegség szomorú, sápadt rendi viselete ez – az Hôtel Dieu ablakaiban. És hirtelen megérzi, hogy ebben a te-rebélyes városban betegek hada nyüzsög, és haldoklók seregei és holtak népei tolonganak.

Ezt még egyetlen más városban sem éreztem, és különös, hogy éppen Párizsban érzem, ahol (ahogy Holitscher írta) erősebb az életöszton, mint másutt. Életöszton: ez élet? Nem, az élet valami nyugodt, tágas, egyszerű dolog. Az életöszton:

ámokfutás és vadászat. Az ösztön az, hogy birtokold az életet, mindegy, teljesen, egyetlen óra alatt. Ezzel Párizs tele van, és ezért áll olyan közel a halálhoz. Idegen, idegen város, mondom.

De nekünk nem ez a lényeg, ez a város... Hanem csak ő, Rodin. És ezért nem esem pánikba, sőt néha egyenesen boldog vagyok, mindentől. Most már hamarosan látom őt. Talán holnap, talán holnapután...

Vogüé, mint olvastad, Versaillesban van, – úgyhogy (gyakorlati okokból) egyelőre már csak Meier-Graefét keresem fel. Egyes franciák megkeresésével várni szeretnék, míg francia beszédem kicsit javul. Istenem, egészen siralmasan fejezem ki magam, sokkal rosszabbul, mint Madame Meuris-nél a Berlitz-Schoolban. Mindig éppen az nem jut eszembe, amit mondani szeretnék... Hogyan boldogulok majd Rodinnél? De megért majd, azt hiszem, meg kell értenie! És ha ehhez csoda szükséges, akkor elmegyek a Panthéonba és imádkozom: legyen csoda. Az én szememben ez egyfajta templom, a Panthéon. A küszöbön le kellett vennem a kalapom, bár láttam, hogy mindenki rá se ránt és fedett fővel csámborog bent. (Ott van az a freskó is, amelyen J. P. Laurens Rodint mint harcost ábrázolta, egészen fent, a tető alatt, szörnyű az egész.) De a Panthéon csendes, kedves és tágas... jó hely. – ...Nem szívesen látnám, ha itt volna Ruth: a levegő nyomasztó, és ha az ember fél órát kint jár, megfeketednek az orrlukái... És aztán méregdrága is. Én olcsón lakom, és mégis nagyon krajcároskodnom kell: az élelem, bárhogy spórolsz is, sokba kerül. Az ember ebédrel, estebédrel és kávéval együtt – egészen szerény adagokkal is – könnyen kiadhat naponta tíz frankot. Pedig én nem eszem húst és nem iszom bort! –

...És most: vége! Olyan gyönyörű volt, hogy ma megjött a leveled, – elhozta nekem a vasárnapot; és sok-sok szép és kedves otthoni gondolatot, amelyek után annyira sóvárogtam.

A mi kislányunké és a tiéd:

Rainer Maria

(CLARI 98–100)

Párizs, rue Toullier 11, kedd,
1902. szeptember 2-án

Délután öt óra... érzed, milyen közel vagyok Tehozzád? Csakugyan. Éppen most érkezett megint két leveled is, kedves, egyik a Te szavaiddal, a másik mellékletekkel. Köszönök, kedves, mindent, minden szavadat, cseng bennem tovább, cseng a következő levél érkezéséig: örökké őrizem és hordozom dallamaid. Köszönet a rezedáért, csuda kedvesen illatozik. Írtam Neked vasárnap, beszámoltam elég tüzetesen; s most, mielőtt saját dolgaimra térnék, előbb hadd foglalkozzam a Te soraiddal. A zivatar. Ilyen zivatatok járnak felétek? Itt is meg-megdörren az ég, beborul, zuhog, zuhog, egyszerre esik, órák hosszat, s utána tüstént pontosan ugyanolyan súlyos a lég, mint előtte, rettentő nehéz, mint az ólom. – Zivatar-leírásod gyönyörű volt... ha ilyesmikről mesélsz, rengeteg elmondhatatlan élményt tudsz roppant tömörséggel közvetíteni – mint egy nagy költő. Mint a *Requiem* költője, hiszen az voltaképpen Te vagy. Csak nyugodjatok meg, kedveseim, semmi félelem, de azért egy kis óvatosság sem árt. Ha történe valami, csak *Magaddal* és *Ruththal* törődj: az én firkálmányaim nyugodtan eléghetnek.

Tegnap, hétfő délután 3 órakor voltam első ízben Rodinnél. Atelier rue de l'Université 182. Lecsorogtam a Szajnán. Modellt ült valaki. Egy lány; Rodin kezében egy parányi gipsztárgy, azon kapargált. Megszakította a munkát, székkal kínált; szóba elegyedtünk. Jóságos volt és szelíd. Úgy tűnt nekem, mintha mindig is ismertem volna. Mintha csupán viszontlátnám; zömökebbnek találtam, s mégis hatalmasabbnak, fönségesebbnek, atyaiabbnak. Ez a homlok... ahogy az orr fölé boltozódik, mely kiúszik alóla, mint egy hajó a kikötőből... figyelemre méltó. Van valami bazaltszerű az orr és a homlok íveiben. S az ajkáról olyan nyelv röppen fel, amelynek muzsikája kedves, baráti, csupa ifjúság. Mosolya is ilyen: egy gazdagon megajándékozott gyermek zavart s egyszerre vidám mosolya. Nagyon megkedveltem. Ezt rögtön éreztem. Beszélgettünk, erről-arról – (már amennyire az én furcsa

nyelvhasználatom, no meg az ő ideje megengedte). Átadtam üdvözlétedet: komolyan, örömmel könyvelte el. Nem olyan üdvözlés volt, amit az ember úgy átabotában átad. S úgy is fogadta: másképpen, mint üdvözlő szavakat – csak úgy általában – tudomásul vesz az ember.

Aztán ismét munkába merült, s kért, tekintsek meg mindent, ami ott áll a műhelyben. Ez nem csekélység. Ott van a „Kéz”. C'est une main comme ça (szólt, s egy olyan erőteljes tartó és formáló mozdulatot tett a sajátjával, hogy azt hihetted, dolgokat látsz sarjadni belőle). – C'est une main comme ça, qui tient un morceau de terre glaise avec des... Majd a két csodálatosan mély és titokzatosan összekulcsolt alakra bökött: c'est une création ça, une création... Varázslatosan mondta ezt... A francia szó elveszítette nyájasságát, s a német szó súlyossága sem bénította: Schöpfung... kihámozódott minden nyelv szorításából, kivetkezett... egyedül élt és uralkodott a világon:

création...

Ott áll egy féldombormű; *Hajnalcsillagnak* nevezi. Hamvas, fiatal női fej, páratlanul fiatal homlokával, tisztán, bájosan, fényesen és egyszerűen; s a kő méhéből, lenn, a talpuzaton, egy kéz ágaskodik, mely óvja egy férfi, egy éppen ébredő férfi szemét a napvilágtól. Még szinte kőbe fagyva a szempár (oly mesteri pontossággal fejezi ki ezt: „Ébredőfélben” – olyan plasztikusan): csak az ajkát és szakállát látni. – Aztán ott van egy női arcmás. Több minden van ott, nem lehet elmondani, és minden kicsinység olyan jelentékeny: úgy rémlett, a H műterem egyenesen kozmikussá terebélyesedik, hogy mindent befogadhasson. –

Ma meg a folytatás: reggel 9 órakor kivonatoztam Meudonba (gare Montparnasse, onnan húsz perc az út). A villa – ő maga un petit château Louis XIII-nak nevezte – nem szép. – Háromablaknyi homlokzat, vörös égetett téglá, sárgás keretekkel, meredek, szürke tető, magas kémények. Előtte – egy karcsú völgyben – terjeszkedik Val Fleury roppant „festői” vadonja, szegényes házaival... mintha olaszországi szőlőskertekben járnál. (És biztosan vannak is ott szőlőskertek, mert a helység meredek, szemetes utcáját, ahol fölkapaszkodtam, rue de la Vigne-nek hívják...) Majd átkelsz egy

hídon; még egy kis darab utca, még egypár lépés egy parányi, szintén Olaszországra emlékeztető osteria mellett. Balra az ajtó. Előbb egy hosszú, gesztenyékkel övezett sétány, nagydarab kavicsokkal beterítve. Aztán egy kis farácsos ajtó bukkan elő. Aztán egy másik kis farácsos ajtó. Majd elballagsz a kis vörössárga ház sarka mellett, s ott állsz – egy csoda előtt állsz! egy gipsz- és kődarabokkal hintett kert látványa előtt. A nagy kerti ház, ugyanaz, amelyik a Pont de l’Alma-i kiállításon is látható volt, most a kertbe vándorolt át, melyet szemmel láthatólag teljesen ki is tölt; néhány műterem jön még, ezekben a munkásai laknak, s ezekben dolgozik ő maga is. Aztán vannak még termek agyagégetésre s mindenféle más kézművességi munka elvégzésére. Roppant lefegyverző és különös élmény látni ezt a térséges, ragyogó csarnokot öszszes vakítóan fehér alakjával; ezek úgy kukucsálnak ki egy-egy magas üvegajtó mögül, mint egy akvárium néma népesége. Lenyűgöző látvány, megrendítő látvány. Érzed – még mielőtt belépnél –, hogy mindez az ezernyi élet *egyetlen* élet, *egyetlen* energia és *egyetlen* akarat rezzenései. Mi minden van ott – minden, minden. A La prière márványalakja; s gipszmásolat csaknem mindegyik darabról. – Igen, egy évszázad munkateljesítménye, olyan... munka-hadsereg. Nagy behemót üvegszekrények, telis-tele a Portede l’Enfer csodálatos töredékeivel. Leírhatatlan. Méterek hosszán át csak töredék és töredék, egymás hegyén-hátán. Öklömnyi nagyságú aktok, még nagyobbak... de csak töredékek, alig van befejezett egész: sokszor csak egy darab kar, egy darab láb, amint párban lépdelnek, és egy darab test, mely amazokkal csaknem vérrokon. Aztán egy alak torzója, összegyúrva egy másik alak fejével, egybeöntve egy harmadik karjával... mintha egy pokoli vihar, egy páratlan erejű pusztítás söpört volna végig ezen az életművön. És mégis: minél közelebbről vizsgálódsz, annál erősebben érzékeled, hogy mindez kevésbé volna egész, ha az egyes testeket befejezi a Mester. Minden darabka olyan eleven, megragadó egység, és csakis így lehetséges, és nem is igényli a kiegészítést, hogy közben el is felejtjed, hogy e tárgyak csupán *részek*, s *gyakran különböző testek részei*, melyek egymásba kapaszkodnak, olthatatlan szenvedéllyel. Hirtelen rádöbbsz, hogy inkább a tudós feladata egészében vizsgálni

a testeket – a művész dolga pedig: új kapcsolatokat teremteni a részek között, új, nagyobb és törvényszerűbb egységeket... örökkévalóbb egységeket... És ez a gazdagság, ez a végtelen, szakadatlan kitalálási folyamat, ez a lélekjelenlét, a kifejezés tisztasága és vehemenciája, ez a kimeríthetetlen forrás, ez a fiatalos lendület, ez a még mindig valami mást, még mindig a legjobbat mondani akarás szenvedélye... ez példa nélkül áll az emberi létezés történetében. Aztán asztalok, *selles*, fiókos szekrények... teleszórva kis szobordarabkákkal – aranybaránára és okkersárgára égetett agyagfigurákkal. Karok, a kisujjamból nem nagyobb karok, de olyan életerővel, hogy elakad a lélegzeted; kezek, egy tízpfennigessel letakarhatod, s mégis a tudásnak teljességével, szigorúan és pontosan működő törvényszerűséggel, s mégsem kicsinyes pepecselés eredményeként... mintha egy óriás roppant méretűre növelte volna őket: – így növeli meg a tárgyakat – művészi erejénél fogva – ez az ember. Óriás; tervezze bár oly kicsinyre a szobrait, amilyen kicsinyre csak bírja: még mindig nagyobbak, mint az emberek... amint e szerteszórt, tenyérben mustrálgatható kis dolgokat nézegettem, az egykori Péterváron éreztem magam, az ásatásoknál talált kis Vénusz-szobrocska előtt... Ilyesmí százával van itt, s mind-mind különböző – mindegyik egy érzés, egy darab szeretet, odaadás, jóság és kutatási eredmény. Délután háromig voltam kint Meudonban. Rodin időnként odalépett hozzám, kérdezett vagy mondott valamit, apróságot. A nyelv *falazata aggasztóan* mered közöttünk. Ma elvittem hozzá a verseimet: bárha olvasni tudná... Most úgy gondolom, a *Végítélet* mondana neki valamit. Élénken, figyelmesen átlapozta a könyveket. Külalakjukon meglepődött; azt hiszem, főleg a *Buch der Bilderen*. És akkor ott szorong közöttünk ez a két ostoba nyelv, gyámoltalanul, mint két híd: párban ugyanazt a folyót ívelik át, mégis egy szakadék választja el őket. Ez csak csekélység, véletlen, s mégis elválaszt...

12 után Rodin ebédhez tessékelt. A szabadban volt megterítve; nem győztem hüledezni. Madame Rodin (már előtte is észrevettem őt – Rodin *nem* mutatott be neki) fáradtnak, izgágának, lobbanékonynak és szétszórtnak látszott. Szemközt velem egy veres orrú francia úr foglalt helyet; neki sem mutattak be. – Tőszomszédságomban egy nagyon bájos ki-

csi leány, alig tízéves (róla sem tudtam meg, kicsoda-micsoda...). Épphogy letelepedtünk – Rodin panaszkodni kezdte, hogy késett az ebéd; már felöltözködött, igyekezett volna a városba. Erre Madame Rodin egészen kigyulladt. Comment, bosszankodott, puis-je être partout? Disez-le à Madeleine (talán a szakácsnőre célozott), s most hegyes és lázas szólavina zúdult a nyelvéről: azaz hát, nem hangzott gonoszan vagy gyűlölködően ez a szósz, csupán egy súlyosan megbántott ember dohogása volt, akinek a következő pillanatban minden idegszála szét pattanhat. Egész testében megremegett – kicsit megtáncoltatott minden tárgyat az asztalon, úgyhogy azt vélhetted volna: itt éppen cihelődni készül egy imént belakott asztaltársaság. Minden, ami pár perce még glédában állt, most – mint étkezés után – valahogy szétszórva hevert a terítőn. Nem volt *kínos* ez a jelenet, csupán *szomorú*. Rodin megőrizte hidegvérét, nyugodt hangon folytatta, *miért* fakadt panaszra, igen pontosan indokolni kezdte méltatlankodását; szelíden s egyszersmind hajthatatlanul beszélt. Végül megjelent egy igencsak szurtos ember, néhány tállal a kezében (pompás készítmények a tálakon), körbekínálta őket, engem pedig – udvarias körítéssel – *kényszerített*, ha nem álltam kötélnék, hogy vegyek már, vegyek már – nyilván igen félénken tűnhettem. Nem emlékszem, hogy valaha is részt vettem volna egy ilyen furcsa déjeuner-n. Rodin eléggé közlékeny volt – néha hadarni kezdett (nem is értettem), de többnyire jól artikulált. Worpswederől meséltem neki – a festőkről (harangozni se hallott róluk), amennyire láttam, csak Liebermann és Lenbachot ismeri – mint illusztrátort... A társalgás sem szokványos nem volt, sem másmilyen, olyan valamilyen. Néha Madame Rodin is megmukkant, mindig hallatlanul izgatottan és szenvedélyes szófűzéssel. Már őszül. Sötét, mélyen ülő szempár; soványnak, fáradtnak, szétszórtnak és öregnek tűnik, valami gyötörheti. Ebéd után nagyon barátságosan váltott szót velem – csak most, háziasszonyként –, unszolt, látogassak el mindig, ha Meudonban járok, déjeuner-re stb. Holnap, már kora reggel, megint kimegyek, s még talán pár napig: hihetetlen élmény. De szörnyen fárasztó – először is a tárgyak mennyisége miatt, másrészt azért, mert minden fehér; úgy bolyong az ember a sok vakító gipsz között – a

fényesre virradt pavilonban –, mint egy hóviharban. Szemem lüktet, a kezem is fáj... Bocsásd meg ezt az ákombákomot. Te biztosan el tudod olvasni. Csak gyorsan meg akartam írni Neked, mi mindent éltem át ma. Ez fontos. Isten Veled, kedvesem! Te jó, Te kedves! Boldog vagyok, hogy olyan sok emberi nagyság létezik, s hogy mi – a rettentő nagyvilágon át – megtaláltuk hozzá az utat. Mi, mindketten. Csókold meg Ruthot az én csókjaimmal!

A Te

Rainer Mariád

(B 36–42)

CLARA RILKÉNEK

Párizs, rue Toullier 11,
1902. szeptember 5-én

...Azt hiszem, most, nemrég, néhány dolog megvilágosodott számomra Rodinnál. Az egyik déjeuner után (s ez sem kevésbé furcsán és nyugtalanul zajlott le, mint a legutóbbi) kísértáltam vele a kertbe, egy padra telepedtünk, mely csodálatos kilátást nyújtott a lenti Párizsra. Csönd volt, szép idő. A kicsi (mégiscsak Rodin kislánya lehet), a kicsi is a nyomunkban bóklászott; Rodin ügyet sem vetett rá. S úgy tűnt, a gyerek nem is igényli. Lecsüccsent, nem messze tőlünk, az útra, és lassan, szomorúan furcsa köveket keresgélt a kavicsok között. Néha elénk toppant, Rodin ajkát fürkészte, ha ő szólt, vagy az enyémet, ha éppen én mondtam valamit. Egyszer csak felmutatott egy szál ibolyát. Kis kacsójával félénken Rodin kezére tette a virágot, valahogy a tenyerébe akarta dugni, valahogy szerette volna rászégezni erre a kézre. De az – mintha kőből volna – meg se moccant; Rodin csak a szeme sarkából pillantott oda, keresztülnézett a kis riadt kezecskén, az ibolyán, a gyermekén, egyszerűen átsiklott a szeretetnek ezen az icipici pillanatán; tekintete a dolgokon függött, melyek láthatólag örökké formálódnak benne.

A művészetről beszélt, a műkereskedőkről, magányos helyzetéről, s nagyon sok szép dolgot mondott; inkább éreztem, mintsem értettem szavait, mert gyakran nagyon fátyolosan beszélt, hadart. Újra meg újra a szépség témájához tért vissza; a szépség mindenütt jelen van annak számára, aki helyesen érti és látni akarja, a dolgokra tért vissza, e dolgok életére – de regarder une pierre, le torse d'une femme... És újra, fáradhatatlanul, a munka témájára. Mióta a valóban nehéz, testi erőfeszítést igénylő kézművességi munkát lefitymálja a világ – ezt mondta –, azóta végképp megszűnt a munkavégzés. Őt, legfeljebb hat embert ismerek Párizsban, akik csakugyan dolgoznak; talán még egy párat. Az iskolákban, ott is mit művelnek, évekig? – „komponálnak”. S közben semmit, semmit nem tapasztalnak meg a dolgok lényegéről. Le modelé... Tudom, jól tudom, mi az: a felületek tulajdonsága, ellentétben, mondjuk, a kontúrral; az, ami minden kontúrúrt kitölt. Ezeknek a felületeknek a viszonya és törvényszerűségei. Érted már? számára csak *le modelé* létezik... minden dologban, minden testi jelenségben; kioldja belőlük ezt – miután megtanították rá –, önálló dologgá avatja, tehát plasztikává, plasztikus műalkotássá. Ezért tekint egésznek egy darab kart vagy lábat vagy testet, egységnek, mert nem karra, lábba, testre gondol többé (ezt túl anyagszerűnek vélné, érted? túl novellisztikusnak, úgymond), hanem csak a *modelé*-re, amely bezárul, és bizonyos értelemben befejezett, lekerékített. Hihetetlenül tanulságos ebben a vonatkozásban a következő kis történet. A pöttöm lányka egy kis csigaházat talált a kavicsosban, azzal kérkedett. Rodin a virágra rá se hederített – ezt azonban tüstént észrevette. Elmosolyodott, forgatta-forgatta a tenyerében, mustrálta, megcsodálta, majd hirtelen így szólt: Voilà le modelé grec. Rögtön megértettem. Még hozzáfűzte: Vous savez, ce n'est pas la forme de l'objet, mais: le modelé... Aztán egy másik csigaház került elő, darabokban, szétlapítva...: c'est le modelé gothique-renaissance, mondta Rodin nyájas, ragyogó mosolyával. És körülbelül erre gondolhatott: a kérdés számomra, tehát a *par excellence* szobrász számára nem az, hogy lássa vagy tanulmányozza a színeket vagy a kontúrokat, hanem azt kell ismernie, ami a szobrászat lényege: a felületeket. A felület minőségét, hogy érdes vagy sima, fényes vagy tompa

(nem a színét, hanem a lényegét tekintve!). A dolgok itt csalhatatlanok. Ez a kis csiga a görög művészet legnagyobb alkotásaira emlékeztet: ugyanaz az egyszerűség, simaság, benső ragyogás, ugyanaz a derűs és szilárd felület... És ebben nem csálnak a dolgok! Ők a törvények legtisztább foglalatjai. Egy ilyen csigának még a törésvonalai is azonos jellegűek, azok is mind-mind: modelé grec. A csiga örökké kerek egész marad, ami a modelé-t illeti, még a legparányibb csigaszilánk is le modelé grec... Csak most hökken rá az ember, micsoda haladás Rodin szobrászata. Milyen kinyilatkoztatás lehetett, amikor először sejtette meg, hogy még senki emberfia nem kereste ezt a szobrászati alapelemet! Neki kellett megtalálnia, pedig ezer és ezer dolog sugallta volna – de főleg a meztelen emberi test. Ő alkalmazta ezt az ismeretet, azaz: saját anyanyelvűvé formálta, miközben arra szorította magát, hogy *mindent* a modelé révén mondjon el, és *nem másképpen*. Látod, itt van ennek az óriási művészéletnek a második fontos üzenete. Az első tett az volt, hogy egy új alapelemet fedezett fel művészetének, a második pedig: semmi mást nem akart az életből, csak azt, hogy önmagát és összes mondandóját ennek az alapelemnek a közvetítésével fejezhesse ki. Megnősült, parce qu'il faut avoir une femme, mint mondta (más összefüggésben, nevezetesen amikor baráti csoportokról tettem említést, akik szövetkeznek valamilyen célra, s úgy véltem, csak magányos tevékenység hozhat gyümölcsöt, akkor mondta ezt, így szólt: Non, c'est vrai, il n'est pas bien de faire des groupes, les amis s'empêchent. Il est mieux d'être seul. Peut-être avoir une femme – parce qu'il faut avoir une femme)... valahogy így. – ...Mély hallgatásba merült, majd azt mondta, csodálatosan komolyan mondta ezt: ...il faut travailler, rien que travailler. Et il faut avoir patience. Nem szabad arra gondolni, hogy csinálni akarunk valamit, csak folyton tökéletesíteni kell kifejezőeszközeinket, és el kell mondani mindent. Dolgozni kell, dolgozni türelemmel. Nem nézni jobbra, nem nézni balra. Az egész életet bele kell vonni ebbe a körbe, és nem gyakorolni semmi mást, csakis ezt az életet. Rodin így tette. J'ai y donné ma jeunesse, mondta. Bizonyára így is van. A másikat föl kell áldozni. Tolsztoj dohos levegőjű háztartása, Rodin kényelmetlen szobái... mindkettő ugyanazt hirdeti: döntenünk

kell, vagy-vagy. Vagy boldogság, vagy művészet. On doit trouver le bonheur dans son art... Rodin még ilyesmit is mondott. És persze napnál világosabb ez, napnál világosabb. Minden nagy ember hagyta elordasodni az életét, s összes tapasztalát művészetébe telepítette. Életük elcsenevészedett, mint egy olyan szerv, amelyre nincsen szükségük többé...

...Rodin semmit nem élt át, ami nincs meg művészetében. Az meg csak gyarapodott körülötte. Nem vesztette el magát, még azokban az időkben sem, amikor – pénzsűkében – méltatlan munkákra fanyalodott, nem vesztette el magát, mert nem maradt terv csupán, amit átélt, mert esténként azonnal megvalósította, amit napközben elgondolt. Így lett művészetében mindig minden *valóság*. És ez a fő: nem szabad megrekedni az álmodozásnál, a tervezgetésnél, a fölhangolódásnál, hanem mindig mindet – akár erőszak árán – *dologgá kell avatni*. Mint Rodin tette. Miért győzött? Nem taps ösztönözte. Barátja alig akad, s mint mondja, indexre tették. De közben ott tornyosult az életműve, ez a roppant, nagyszerű valóság, amit nem lehet kikerülni. Jogot és teret vívott ki magának. Elgondolhatsz egy embert, aki mindezt akarta, érezte magában, s várt volna jobb időkre, hogy majd egyszer megvalósítsa ötleteit. Bagózna-e rá manapság valaki? Vén bolondnak tartanák, aki csődöt mondott! Csinálni, csinálni, ezen sarkallik a dolog. És ha egyszer létrejött valami, tíz vagy tizenkét figura, vagy 60, 70 kicsi akt veszi körül az embert, melyeket hol ez, hol az a belső parancs segített világra, már egy új földrészt hódított meg, amelyen megvetheti a lábát. Akkor nincsen vereség többé. Amikor Rodin a tárgyai közt jár-ke, érzi az ember: örökké ifjúság, biztonság és munkakedv lengi körül. Nem tévedni. Életműve hatalmas angyalként mellette áll és megvédi őt... hatalmas életműve!...

(J 32–38)

Párizs, 11, rue Toullier
1902. szeptember 9-én

Kedves jó Mama, nagyon köszönöm kedves leveled, tegnap ért ide; bocsáss meg, hogy nem írtam hamarabb, de képzelheted, mi minden tenni- és néznievaló akad itt egész nap.

Párizs óriási és nagyon sajátos város. Bécs sok szempontból kedvesebb nekem, más értelemben Pétervár is. – A hangneme, amelyben itt minden lezajlik, nekem hihetetlenül ellenszenves, és bizonyára már rég szedtem volna a sátorfámat, ha nem marasztalna a feladat, amely ide szólított, és ha nem volna Rodin és az ő nagy-nagy életműve. Ez a műcsupa fenség: Párizs egészen eltörpül mellette. Arra törekszem, hogy felolvadjak ebben a műben, minden mást csak úgy meg-megérintek, ha máshogy nem megy, és főleg ennek a magányos embernek a hatalmas munkájában mélyedek el, aki páratlanul jó és szelíd és komoly, és csak a munkát ismeri, a nagy, szigorú, szakadatlan munkát. Rodin – a maga ropant nyájás módján – személyesen kalauzol engem dolgainak megértésében. Szinte minden áldott nap ott vagyok nála. Hol kint, meudoni vidéki birtokán, hol itt a városban, egyik műtermében (mert sok műterme van). Így aztán nincs időm és nincs is kedvem pillanatnyilag más ismeretségek után nézni. Ami időm marad, azt látogatással töltöm: a Louvre-ba járok, a Musée Clunybe, megnézek egy-egy kis templomot, vagy a Nemzeti Könyvtárban ülök és olvasgatok. Közben úgy illan el a nap, mint egy pillanat, esténként aztán holtfáradtan zuhanok az ágyba. – Lakásom kedves kis fészek, mindenesetre a 4. emeleten van, a Quartier Latin, a híres és hírhedt egyetemista negyed kellős közepén. Az utca életéről (miután az akkor kezdődik, amikor én aludni megyek) alig-alig észlelek valamit. – Az élet itt drága, az embernek pokolian résen kell lennie, a kis frank-érmék úgy pattognak le róla, mint a gombjai. Igényeimet a legszerényebb dolgokra korlátozom, és jó, hogy nem esik nehezemre, ha napokon át kakaón és némi gyümölcsön kell tengődnöm. Ez nyáron még egészen kellemes is, nem is fűlik másra a fogam. – A szezon

egyébként még nem kezdődött el: a Sorbonne-on még tart a szünidő. A színházak zöme még zárva van, ennek ellenére az élet lenyűgözően hemzseg a sugárutakon és a Bois-ba vezető úton. Itt időzik a sah, és segít tetszetősen gyarapítani a semmittevők tömegét. A gépkocsikból már sok berreg kifele, a Bois erdői felé, minden lehetséges formát felfedezhet köztük az ember. Milyen örülten süvítenek el a fiákerek mellett, keresztül-kasul a tolongó tömegben! De néha még fel-felbukkan egy-egy lovas hintó és más homokfutó: hála istennek! Mert ha már csak gépkocsik lesznek, alig bírja majd ki az ilyen nagyvárosi életet az ember a félelemtől, bűztől és mindenféle veszélytől. –

Nagy szerencse, hogy láthatom a Louvre-t, a lenyűgöző re-mekműveket; mint ahogy általában is hihetetlen, mi szépség van itt, amit igyekszem is kiélvezni; és örülök, hogy egy ilyen szép munka ittlétem célja, és Rodin személyében az egyik legnagyobb művészt tisztelhetem, és az egyik legjóságosabb és legmagányosabb embert. –

Új verseskötetem* az utóbbi hetekben járta meg a nyomdát. Szándékosan nem írtam róla neked, ugyanis szerettem volna meglepni vele. Voltaképpen az volt a hátsó gondolatom, hogy – ha nem szereznél róla előbb tudomást – a karácsonyfád alá teszem. De most lelepleződtem, s miután már meg is rendeltél egy példányt, még attól a lehetőségtől is megfosztottál, hogy adhassak neked egyet belőle. Itt nincs is szabad példányom. Persze ha legközelebb találkozunk, írok majd bele neked valamit, – akkor az mégiscsak olyan, mintha én adtam volna neked. Nem igaz? – Kár, hogy ez az ostoba újság elárult engem! Olyan szívesen leptelek volna meg veled! –

Azt hiszem, szép lett a könyv; olyan könyv ez, amely nekem, és mindenkinek, aki elolvassa, mindig örömet okoz majd. – Hogy meddig maradok itt, az egészen a munkától függ, ma még nem fogalmam sincs erről, nem tudok mondani semmi biztosat. Te csak maradj viszont sokáig Karlsbadban, kedves Mama, kíméld és pihend ki magad. Az ősz, úgy

---

* *A Das Buch der Bilder (A képek könyve)* 1902 júliusában jelent meg Berlinben.

tűnik, jobb lesz, mint amilyen a nyár volt. Legalábbis volt itt pár pompás napunk. Halljak jót rólad mihamarabb! Csokol-
lak és öllelek ezerszer! És vigyázz az egészségedre!

Renéd

/.../

(BAM II 339–341)

AUGUSTE RODINNEK

Párizs, 11 rue Toullier
1902. szeptember 11-én

Kedves Mester,

nem kétlem, furcsállani fogja, hogy elkezdek levelet írni
Önnek, holott – amilyen jóságos – megadta a lehetőséget,
hogy gyakran meglátogathatom. Csakhogy én minden alka-
lommal érzem: nyelvismeretem elégtelen, olyan, mint egy
betegség, amely éppen abban a pillanatban választ el Öntől,
amikor egészen közel érzem magam Önhöz.

Szobám magányában ezerszer nyelvemre igazítom a sza-
vakat, amelyeket másnap mondani szeretnék Önnek, de ami-
kor helyzetbe kerülök, mindet holtnak érzem, és új érzések
rohannak meg, és én azonnal elveszítek minden eszközt,
hogy kifejezzem magam.

Olykor-olykor érzékelem a francia nyelv szellemét, és
egyik este, amikor a Luxembourg-kertben sétáltam, a követ-
kező verseket találtam, – nem németből fordítottam őket, és
nem is tudom, milyen titokzatos úton jutottak el hozzám eb-
ben a formában, íme:

/A párrímes verset nyersfordításban közlöm:/

Ezek a napok a tömény koplalás napjai,
az üres, őszből lehullott kútkávák (napjai).

És az ember minden meg-megkonduló harangból kitalálja
az ajkakát, amelyek olyanok, mintha a félénk fémből készül-
tek volna.

Részvétlenül elutasítók a nagyvárosok (fővárosok).

De az esték, amelyek hirtelen lepottyannak (lecsusszannak),
alkonyatot gyűjtenek a parkban, égő (vörösre) festik az alkonyt,
és hagyják, Velence Kanálisa, ahol a vizek szabódva áramlanak,
hadd töprengjen álmodozva,
és magányossággal ajándékozzák meg a szeretőket.

Hogy miért jegyzem fel Önnek ezeket a verssorokat? Nem
mintha hinni merném, hogy jók; csak a vágy munkál ben-
nünk, hogy közeledjem Önhöz, aki a kezemet vezeti. Ön az
egyetlen ember a világon, aki – mivel merőben egyensúly és
erő – életművével harmóniában emelkedik a magasba. És ha
ez a nagyszerű, méltányosságot sugárzó életmű számomra
olyan eseményé vált, amelyről csak rettegéstől és tisztelettől
reszkető hangon fogok majd számot adni tudni, akkor belá-
tom: ugyanolyan, mint az Ön személye – példa, életemnek
és művészetemnek szóló példa, és ösztönzés mindannak a
tisztá készségnek megmozdítására, amely lelkem mély alap-
zatán szunnyad. Nemcsak azért jöttem Önhöz, mert tanul-
mányt szerettem volna készíteni, – hanem azért, hogy meg-
kérdezzem: hogyan kell élnünk? És Ön azt válaszolta: Úgy,
hogy dolgozunk. És én ezt nagyon megértem. Érzem, hogy a
munka életet jelent anélkül, hogy meghalnánk. Csupa hála
vagyok és öröm. Hiszen én legkorábbi gyerekkorom óta nem
akartam mást, mint ezt. És meg is próbáltam ezt elérni. De
a munkám, mivel annyira szerettem, az esztendőök folyamán
egyfajta ünneppé változott, ünnepélyes rítussá, és az ihlet rit-
ka óráihoz kötődött; és akadtak hetek, amikor semmi mást
nem tettem, mint végtelenül szomorúan vártam a teremtő
órát. Életem csupa szakadék volt. Reszketve kerültem min-
den művészi eszközt, hogy előidézsem az inspiráció pillanatait,
lassanként megtartóztattam magam a bortól (ezt évek
óta folytatom már), megpróbáltam életemet közvetlenül kö-
zelíteni a Természethez... De minden kétségtelenül értelmes
erőfeszítésem ellenére nem volt bátorságom munka közben
tollam alá hajlítani az ihlet távoli pillanatait. Most már tu-

dom: ez az egyetlen lehetőség, hogy megőrizzük őket. – És ez életem és reményem nagy újjászületése. Az Ön ajándéka. És ez érvényes a feleségemre is; tavalyl csakugyan súlyos pénzügyi nehézségeink voltak, és ezeket a mai napig nem oldottuk meg: most azonban azt hiszem, hogy a szakadatlan munka még a szegénység félelmeit is képes lefegyverezni. Feleségemnek meg kell válnia kisgyereinktől, és mégis nyugodtabban és méltányosabban gondol erre a szükséges lépésre, mióta megírtam neki, amit Ön mondott nekem: munka és türelem. Boldog, boldog vagyok, hogy ő is az Ön közelében, nagy Művének tőszomszédságában élhet majd. Mert az Ön közelében nem juthat tévútra az ember...

Én pedig szeretném kipuhatólni, meg tudom-e keresni a kényerem valamilyen formában itt, Párizsban – (kevés dologra van szükségem). Ha lehetőség adódik, maradok. És milyen boldogan maradnék! Ha viszont nem érhetnék el sikert, úgy arra kérném, Mester: segítsen feleségemnek, ahogyan nekem segített életművével és szavával, és összes örök-kifogyhatatlan és tevékeny erejével.

Kertjének csendjében tegnap történt meg, hogy magamra találtam. És most messzebbre húzódtól tőlem a hallatlan nagyváros lármája, és szívemet tömény csend övezi, és e csendből szoborként emelkednek fel az Ön szavai.

Szombatig, Mester!

Őszinte és feltétlen híve:

Rainer Maria Rilke

(RIRO 52–54)

AUGUSTE RODINNEK

Párizs, 11 rue Toullier
1902. szeptember 16-án

/.../

Megint a nyelv akadályozott meg abban, hogy úgy vegyek részt a beszélgetésben, ahogyan szeretnék. Ha túl gyors a beszéd, alig-alig fogok fel valamit, és lélekjelenlétem is hiányzik, hogy kifejezzem magam. Ez elszomorít, de talán egyszer javulás áll be. Remélem.

/.../

(RIRO 56)

HEINRICH VOGELERNEK

Párizs, rue Toullier 11,
szeptember 17-én, késő este (1902)

Kedves Heinrich Vogeler,

még csak nem is láthattam Önt. Ez részint a sors rendelése volt, részint az én akaratom. Fáztam ettől a búcsútól (hiszen sejtettem, hogy az lesz). Az ember nem szívesen vesz búcsút, ha nem tudja, merre visz az útja... (ez az oka, hogy a holtak is olyan nehezen búcsúznak el). Azt gondoltam, Párizs sokat kínál majd: életet, vágyakat, jövőt és bizakodást, és főleg egy *szentséget*: a munkát.

Az utóbbit megadta, de mivel minden mással adós marad, nemigen vagyok szorgalmas, alig dolgozom. Talán javul a helyzet. Legalábbis remélem. Ma csupán néhány szót szeretnék írni; búcsú helyett íme pár hűséges, üdvözlő szó Önnek és kedves feleségének, s mindenekelőtt: köszönet. Hallom (Clara Westhoff írja): – Önök mindketten jószágok hozzá, fölkarolják, segítenek neki. – Istenem, hiszen tudja, hogy alakult a sorsunk, látja, hogyan mondott csődöt minden, minden próbálkozásunk. Közelről tapasztal-

hatta rajtunk, csaknem velünk együtt a bukást, nem kell tehát mondanom semmit, kedves barátom. Mindent tud. Így azt sem kell Önnek mondanom, mennyire drága és jó és fontos minden segítség, amit most megtesz. Kérem, kérem mindkettőjüket: lássák el jó szóval Clara Westhoffot, segítsenek neki jelenlétükkel és pártfogásukkal, ha – a drága Ruth nélkül – egyedül kell beköltöznie a lerombolt házba... A távolság nem orvosolja a fájdalmat ezekben a napokban – mindent átérzek, együtt szenvedek vele, és nem reménykedem majdnem semmiben. Meg akarják terhelni meghitt otthonukat a mi kis cókómókjainkkal; szerénytelenség ezt elfogadnunk, kedves Vogelerék: mégis meg kell tennünk. Szerénységhez honnan is meríthetnénk most erőt? Nagy vigasztalás, hogy otthont kívánnak nyújtani a dolgainknak. Pusztá romhalmaz lett volna minden – de így (míg Önöknél várakoznak) ismét építőkké válnak – a jövőre, még ha egy távoli jövőre is. Köszönöm Önöknek – nagyon-nagyon!

Párizs? Párizs nehéz. Gályarabság. Nem tudom elmondani, milyen ellenszenvvel tölt el itt minden, képtelen vagyok leírni, milyen ösztönös undorral ődöngök itt! Az emberek (ez a színigazság) találtak itt valamilyen egéruat; ahogy jön, úgy veszik és kihasználják az életet. De ez az élet olyan, mint egy felcícomázott, keretes tükör, nincs benne semmi, csak az, aki éppen belenéz. És – ilyenek a tükrök – igazából, lényegében, még ő sincsen benne, senki, semmi nincs benne; – és az, aki kíváncsian mögé dugná az orrát, csak egy majom, akin a többiek jót nevetnek...

...Minden a nyelvben foglal helyet, az arcokon, az emberek hajában – sőt a ruhájukon, minden a levegőben didereg, a levegő hátán, kiszolgáltatottan. Az emberek itt úgy mossák meg szívükkel a kezüket, az arcukat, mint egy darab szappannal, és lelkiismeretükkel fésülködnek...

...egykor, Firenzében... mikor a *Mädchenliedert* írtam, az más idő volt, más idő.

Végül – s erről csak dióhéjban pár szót –: Rodin óriási művész, nagyon hasonlít saját életművéhez, mely fölülmúl minden, minden várakozást. Egy egész világ ez, körötte kering a Nap, a Föld és minden csillagok: egy új naprendszer.

– Minden jót, fogadják (mindketten) hálás köszönetem s ezer
üdvözetemet: ezer!

Hívük

Rainer Maria Rilke

Üdvözlőjék – ha látnák – Otto Modersohnt. Nem, Párizs
nem, nem neki való!

(B 43–44)

PHIA RILKÉNEK

Párizs, 3, rue de l'Abbé de l'Épée
(1902) október 19-én, vasárnap

Kedves Mama,

ilyen sokáig, mint ezúttal, többé nem váratlak meg, ígérem,
levelemmel... De annyi minden történt az utóbbi napokban.
Azt már tudod, hogy Clara itt van: mondhatom, nehéz idő-
szak áll mögötte, és nehézségeit – a távolból – én is megszen-
vedtem. Az elmúlt hetekben rengeteg keserves munkája volt:
felszámolta westerwedei háztartásunkat, mindent eladott
(pár kedvenc dolog kivételével), számot kellett vetnie egész
eddig közös életünkkel, miközben megvonta annak mérle-
gét, és mindezt egyedül tette meg, mert én már itt voltam Pá-
rizsban és nem tudtam segíteni neki. – Végül hosszú időre el
kellett válnia kedves gyermeküktől, miután hiába kerestük a
módját annak, hogy Ruthot magunkkal hozhassuk ide. Nem
volt megoldható. És Clara és munkája számára, amihez Wes-
terwedében szinte minden fontos feltétel hiányzott, lassan
szükségszerűvé vált, életkérdéssé, hogy kiszabaduljon és el-
tűzzön onnan valahová, ahol kizárólag a munkájának élhet,
és nem kell néznie se jobbra, se balra. Mivel Rodin korábbról
emlékezett rá és melegen érdeklődött munkái iránt, megígér-
te neki, hogy tanácsaival is támogatja, – úgyhogy Párizs tűnt
a legjobb kiútnak. Ki tagadná, hogy nem lett volna lehetsé-

ges idejönnie, ha nem karolja fel Brémában néhány ember, és nem helyez kilátásba számára egy kis gyámolítást tanulmányai folytatásához. – Én nemigen tudok adni neki semmit, és csak brémai ügyvédünk pártfogása tette lehetővé, hogy Clara mostantól fogva néhány évig itt Párizsban meglehetősen nyugalomban dolgozhat majd (igaz, nem nélkülözésektől mentesen). Ugyanabban a házban bérelt ki ő is egy csöpp manzárdot, ahol én lakom (a hatodikon), ott alszik, ezenkívül van egy pompás kis műterme 12 percre a lakásunktól, ott dolgozik egész nap reggel 8-tól estig.

Már mélyen elmerült a munkában, egyenesen belevetette magát, úgyhogy csak a reggelinél látom és beszélek vele, meg vasárnaponként. Látható, mennyire szüksége volt a munkára, most pedig kettősen is szüksége van rá, hogy a Ruthtól való elválás nagy fájdalmát kissé elzsibbassza. Én – hogy ugyanezt a gondot csillapítsam – ugyanazokat az eszközöket alkalmazom, és azt tervezem, ezen a télen úgy dolgozom majd, mint ahogy még soha nem dolgoztam. Belső és külső okokból is ezt kell tennem! Az élet drága Párizsban, és noha én egy ötödik emeleti kis szobácskában lakom, pokolian takarékoskodnom kell, és – pénzt keresnem.

Eredetileg a napokban Breslauba szerettem volna menni, hogy ott Muther keze alatt folytassam tanulmányaimat, – a napokban azonban úgy döntöttem, az idei telet, ha lehet, Párizsban töltöm, és itt a Collège de France-on előadásokra járok majd. Már csak azért is, hogy Clara ne maradjon itt olyan hirtelen egy szál egyedül, elhagyatottan. Így mégiscsak segíthetnénk egymásnak ebben-abbban, és beszélgethetnénk drága gyermekünkéről, ami mindkettőnknek jót tenne. – Annak idején nyilván említettem neked, hogy Westhoffék eladták városi házukat, és most már vidéken, Oberneulandban laknak, ott is telelnek át. Ruth náluk él. És mindketten úgy érezzük, hogy Westhoff mama kizárólag vele foglalkozik, és hogy teljesen nyugodtak lehetünk sorsa felől. Amúgy még egy rendkívül megbízható leány is gondját viseli. És ha továbbra is csupa olyan jó hírt kapunk Oberneulandból, mint eddig, akkor, remélem, a jövő télen beletemetkezhetünk a munkába. Isten segédelmével! Nehéz ez a megválás, ez az új hontalanság ebben a hatalmas, mindkettőnk számára elképesztően gyű-

lölletes városban: nagyon nehéz életünk van. De nem adódott számunkra más kiút... Semerre. –

Bocsásd meg, drága jó Mama, hogy Clara csak egy képeslapot küldött neked. Szörnyű darab munkákon van túl, és nem volna jó (nem is tudna), úgy érzi, most mindent újból elmesélni és mindenre visszagondolni. Most csak dolgozzon, dolgoznia kell. Rodin nagyon jó hozzá, igencsak kedveli és nagybecsüléssel fogadta. Egyébként jól vagyunk.

Örülnék, ha megírnád, mi van veled, s azt kívánom, csak jót írass. – És még egyszer bocsásd meg hosszú hallgatásomat. Nehéz volt számomra mindenről beszélnem, segédkez-nem is kellett, hogy jól berendezzük Clara műtermét, és rengeteg egyéb dolgom is volt.

Kérlek, Nagymamának mondd meg: kezeit csókolom, – Clara minden jót kíván, és én is! Sokszor csókollak, a te

Renéd.

(BAM II 341–343)

OSKAR ZWINTSCHERNEK

Párizs, 1902. október 18-án

/.../ A Mona Lisa van itt, a Notre-Dame és Rodin. Ez a három örökkévalóság ennek a nagyvárosnak ezerszeres elmúlásában és enyészetében. /.../

(RIRO 61)

OTTO MODERSOHNNAK

Párizs, 1902. december 31-én

/.../ Párizs /.../ mint egy pályájáról letévedt csillag, úgy száguld valamilyen rettenetes összeütközés felé. Ilyenek lehetnek azok a városok, amelyekről a Biblia meséli: feltámadt

mögöttük Isten haragja, hogy betemesse és megrendítse őket. Mindehhez jön még Rodin, a hatalmas, nyugodt, lenyűgöző ellentmondás. Az idő leperreg róla, s ahogy így dolgozik, életének minden, minden áldott napján: érinthetetlennek tűnik, szentségesnek és szinte névtelennek /=*unantastbar, sakrosankt und beinahe namenlos*/. Ő és életműve ugyanolyan természetű és lényegű, mint a régi katedrálisok, mint a Louvre dolgai, és: mint az Önnél töltött napok, Otto Modersohn. /.../

(RIRO 65)

1903

PHIA RILKÉNEK

Párizs, 1903. január 17-én

/.../ A Madeleine-templomba így hát nem tudtam elmen-
ni, de Bretagne-ban jártunk, a híres zárándokhelyen, Mont
Saint Michel, és ott a csodatévő Madonna előtt gondoltam
rád./.../

(BAM I 353)

PAULA MODERSOHN-BECKERNEK

Párizs, 3 rue de l'Abbé de l'Épée
1903. január 29-én

Kedves Paula Modersohn asszony,

Clara Westhoff naponta készül írni Önnek, de most fontos munkák kezdetén áll, tehát olyan időszakot él át, amelyben kezei nem az írás mozdulatára hivatottak. Eltarthat tehát még egy ideig, míg tényleg írásba fog; közben azonban, kérem (és tudom, hogy szerénytelen vagyok ebben a pillanatban) – kérem, hadd írassak én Önnek, nem sokat, csak pár olyan szót, amelyet már réges-régen meg kellett volna mondani, írni, süggni Önnek.

Ezt a pár szót: Kérem, próbáljon meg minden ellenünk irányuló bizalmatlanságot, minden ellenszenvet és minden idegenkedést levetkőzni; mi szenvedünk ettől, és szenvedünk ettől rögtön az első pillanattól fogva, mióta ez a félreértés közénk fészkelte magát, és aztán egyre csak nőtt és nőtt és nőtt; ebben mi vagyunk a vétkesek, mert mi hagytuk, hogy nőhessen, – vagy pontosabban: én vagyok a vétkes, én vádoló magam, amint azt Ön is – már rég – megtette.

Én vagyok az oka, hogy az Ön Clara Westhoffhoz fűződő kapcsolata elveszítette világosságát és egyszerűségét, hogy megbonyolódott: mert én voltam az, aki ezt az Önhöz közel álló, kedves embert új étellel, gondokkal és nyomasztó dol-

gokkal terheltem meg, – mindez számára azelőtt idegen volt. Ez az Ön szemében megváltoztatta őt, merthogy általában is megváltoztatta. Önt rögtön az elején meglepte az az érzés, hogy mi, úgymond, visszahúzódtunk – pedig minket csak a felágaskodó akadályok és félelmek préseltek ki minden addigi kapcsolatunkból. Ne feledje, hogy – mindjárt közösségünk első napjaiban – olyan óriási gondokkal kellett szembenéznünk, amelyeket nem oszthattunk meg senkivel; ha áttekintheti westerwedei időszakunk lefolyását, és felidézi a tényeket, amelyek nehézségei elől mi sose tértünk ki, el sem tudja tán képzelni, hogy magányosság iránti igényünk elmondhatatlanná erősödött, s hogy időnket – apró gondok megoldására elfecsérelt időnket – szinte ki kellett magunknak csikarnunk, nehogy mindenestül elveszettnek érezzük életünket. És közben, persze, minden máshogy zajlott le nálunk, mint ahogy Ön ismerhette; de, mondja, lehettünk volna mások?

És ne ítéljen most Clara Westhoff gondtalan-serdülő hajadon napjainak mértékei szerint: mert akkor hirtelen oly sok minden csapódott ránk és olyan nehézségekkel kellett szembesülnünk, hogy a bizonytalanság is, amelynek addig kedvező értelmet tulajdonítottunk, a nehézség színeit öltötte; és ne gondoljon most rám, amilyen formában először betoppantam a worpswedei mindennapokba, és hogy miként jöttem meg és adtam ki magam anélkül, hogy számolnék vagy számítanék.

Nem voltam elég gazdag, hogy így szedjem a sátorfámat; takarékos ember lett belőlem, és kényszerítem is magam arra, hogy egyre inkább az maradjak, épp mert az adás olyan végtelemül jól tesz nekem. Amikor Ön ezt a takarékoságot észrevette nálunk, elidegenedésnek érezte; de méltánytalanul bánt velünk, még ha ezt nem tudtuk is megmondani Önnek. Ugyanis távol voltunk attól, hogy meg tudnánk magyarázni magunknak, mit éltünk át, – átéltük, és nehéz volt –, és most is nehéz, kedves Paula Becker. Ne nehezteljen ránk ezért! Ne vesse szemére Clara Westhoffnak, hogy én felbukkantam és sok nehézséget görgettem az életébe, amelyben ő közben szép csöndben megváltozott; amelyben komolyabb, magányosabb, másképpen dolgozó emberré vált, fejlődni kezdett... Talán egyébként máshogy fejlődik? Én tönkretettem valamit, eltereltem őt vagy agyonnyomtam? Ön gyakran rettegett ettől, de, kérem, még ne ítéljen.

Hírből, mástól hallottuk, hogy Ön Párizsba jön, lehet, hogy már maholnap. Ez a hír igazi örömmel töltött el bennünket! Jöjjön! Clara Westhoff örül Önnek! Abban a hosszú levélben, amelyet egyszer Clara mindkettejüknek írt, nem érezte meg, milyen sokszor gondol ő itt Önökre és azokra a közös élményekre, amelyek ma is elevenen élnek bennünk?

Nem tudná megpróbálni, mindennek ellenére, hogy elfogulatlan legyen irántunk? Magamról is beszélek itt. Nem óhajtom felidézni a múltat, amely más képet közvetített Önnek rólam, de kérem, legyen hozzám türelemmel.

Csak ezt szerettem volna mondani Önnek: nagyon örülünk, hogy idevárhatjuk; bár lenne ebből valódi viszontlátás!

Híve
Rainer Maria Rilke

Sok-sok szíves üdvözet, mindkettőnktől, kedves férjének,
– hamarosan magam is megköszönöm neki baráti levelét!

(PMR 52–54)

FRANZ XAVER KAPPUSNAK

Párizs, 1903. február 17-én

Tisztelt Uram,

levele alig néhány napja érkezett. Szeretném megköszönni feltétlen, lefegyverző bizalmát. Nem is tehetek egyebet, nem taglalhatom költeményeinek minőségét; tőlem ugyanis távol áll minden, minden kritikus szándék. Semmi nem alkalmatlanabb arra, hogy megérintsen egy műalkotást, mint a kritikus szavak: a bírálat legfeljebb többé vagy kevésbé szerencsés félreértéseket szül. Egyetlen dolog sem olyan könnyen érthető és magyarázható, mint azt sokan szeretnék elhiteni velünk; az események zöme elmondhatatlan, s egy olyan térben zajlik, melyet emberi szó még eddig el nem ért; mindennél rejtelmesebbek azonban a műalkotások, titokzatos egzisztenciák, melyeknek élete a miénkhez képest, amely mulandó, örök.

Ha e megjegyzéssel kezdtem, hadd folytassam alkalmasint ezzel: verseiből hiányzik ugyan a sajátos hanghordozás, mégis egy személyiség nyugodt és rejtett csírát hordozzák. Legelevenebben érzem ezt az utolsó, „Lelkem” című versben. S a „Leopardihoz” címzett szép költeményben ki is bomlik talán valamiféle rokonság ezzel a nagy magányossal. Ennek ellenére, a versek: még nem önálló, nem külön világ, az utolsó sem, a Leopardi-vers sem. Jóságos levele, melyet mellékeltem, iparkodik megmagyarázni némely makulát; ezeket éreztem is verseinek olvasásakor, persze nem tudtam volna néven nevezni őket.

Azt kérdezi, jók-e a versei. Kérdez engem. Előtte másokat kérdezett. Műveit föl kínálja folyóiratoknak. Összehasonlítja őket más költeményekkel, s nyugtalankodik, ha egy-egy szerkesztőség visszautasítja kísérleteit. Nos (hiszen fölhatalmazott a tanácsadásra): kérem, mindezt felejtse el, Ön *kifele* figyel, és most főleg épp ezt nem szabadna tennie. Senki nem tud tanácsot adni és segíteni Önnek, senki. Csak egyetlen helyes út létezik. Szálljon magába. Bányássa ki azt az okot, mely írásra ösztökéli; vizsgálja meg, hogy ez a szenvedély szívének legmélyebb tárnáiba vájja-e gyökereit, latolja meg, hogy belepusztulna-e, ha kiütnék kezéből a tollat. De főleg: faggassa magát éjszakájának legcsöndesebb óráján: *kell-e írnom?* Ásson mélyre magában válasz után. S ha igenlő válasz érkezik, ha e komoly kérdést egy szilárd és egyszerű „*Szükséges írnom*”-mal válaszolhatja meg, akkor szervezze életét e szükségszerűség törvényei szerint; életének – egészen közömbös és könnyű óráit is beleértve – jelet kell hagynia, tanúságot kell tennie erről a törekvésről. Azután közeledjék a természethez. Azután próbálja meg *első emberként* szóba foglalni, mit lát és mit tapasztal és mit szeret és mit veszít el. Ne írjon szerelmes verseket; eleinte térjen ki olyan formák elől, amelyek túl szokványosak és közkeletűek: ezeknek alkalmazása a legnehezebb feladat; mert huzamosan érlelt, hatalmas művészi erő szükséges ahhoz, hogy valami sajátosat tudjunk közölni ott, ahol már megbízható, sőt részint ragyogó, kiterjedt hagyomány áll rendelkezésünkre. Ezért az általános motívumok elől meneküljön azokhoz, melyeket tulajdon hétköznapjai nyújtanak; ábrázolja szomorúságait és vágyait, futamló gondolatait és bármilyen szépségbe vetett

hitét – ábrázolja mindezt belső, nyugalmas és alázatos őszinteséggel, s vegye szemügyre úgymond környezetének tárgyait, álmodozásainak képanyagát s emlékezetének adományait. Ha hétköznapijai szegényesnek rémlenek, ne illesse váddal azokat; vádolja önmagát, vallja be önmaga előtt: nem eléggé költő, hogy kiszűrje gazdag jeladásait; mert az alkotó számára nincsen szegénység, nem létezik szegényes, közömbös hely a földön. Még ha börtönben csücsülne is, melynek falai a világ egyetlen árva zörejét se hagynák elhatolni a füléig – nem maradna-e meg témának, még mindig, saját gyermekkora, ez a nagyszerű, királyi gazdagság, ez az emlék-kincseskamra? Erre fordítsa figyelmét. Próbálja meg kikaparni e messzi múlt elsüllyedt érzelmvilágát; személyisége megszilárdul majd, magánya dimenziót nyer, s olyan derengő lakássá változik, melyet mások lármája nagy ívben elkerül. – S ha e befelé fordulásból, e saját világába való elmerülésből *versek* születnek, nem gondol majd arra, hogy másokat kérdezzen: jó verset írt-e. Azt sem fogja megkísérelni, hogy e munkákra felhívja a folyóiratok figyelmét: mert természetes tulajdonának, élete részének s egy szeletének fogja tekinteni őket. Egy műalkotás akkor jó, ha szükségszerűségből keletkezett. Eredetének minősége már eleve ítéleti ismérv: és más ismérv nem létezik. Ezért nem tudtam más tanácsot adni, mélyen tisztelt uram: szálljon magába, s vizsgálja meg a mélységeket, ahol élete gyökerezik; itt, e forrásnál választ nyer arra a kérdésre: *kell-e* alkotnia. A választ értse úgy, ahogy hangzik, ne csűrje-csavarja. Talán bebizonyul, hogy Ön művésznak született. Akkor fogadja el a sorsát, és viselje terhét és nagyságát, s ne firtassa, van-e külsődleges díjazás. Mert az alkotó, s ez nem is lehet másként: egy külön világ önmagának, mindent magában talál meg, és a természetben, amelyből táplálkozik.

De lehet, hogy e magányos magába szállás után le kell mondania arról, hogy költővé váljék (mint mondtam, elegendő megérezni, hogy írás nélkül is tudna olyan életet élni, mely végképp lehetetlenné teszi az írást). De akkor sem volt haszontalan az önvizsgálat, amire unszoló. Élete attól a pillanattól fogva mindenképpen megleli saját útjait, s hogy azok gazdag és tágas utak lesznek: ezt annyira kívánom, hogy szavakkal el sem tudnám mondani.

Mit mondjak még? Úgy tűnik, mindent méltányosan hangsúlyoztam; és végül is csupán azt óhajtottam tanácsolni Önnek, hogy komolyan és nyugalommal lépdeljen fejlődésének vándorútján; ezt a folyamatot nem is zavarhatná meg hevesebb erőszakkal, mintha kifelé tekint, s kívülről remél választ azokra a kérdésekre, melyeket csak legbensőbb érzése, a legcsöndesebb órán válaszolhat meg, talán.

Öröm volt olvasnom levelében Horacek professzor nevét; nagyon tiszteltem ezt a szeretetre méltó, tudós embert, s há-lám esztendőök óta csorbíthatlan. Lekötelezne, ha megemlítené neki ezt az érzésemet; igen megható, hogy még emlékezik rám; nagyra értékelem a professzor úr gesztusát.

A költeményeket, melyeket barátilag rendelkezésemre bocsájtott, együttal visszaküldöm. S újólág köszönöm szíves és korlátlan bizalmát: őszinte, legjobb tudásom szerint adott vá-laszommal igyekeztem kissé méltóbbnak bizonyulni rá, mint amilyen méltó – idegenként – valójában vagyok.

A legnagyobb hódolattal és odaadással:

Rainer Maria Rilke

(D 7–11)

ELLEN KEYNEK

Viareggio, Pisa mellett (Olaszország)
Hotel Florence
1903. április 3-án

Hogyan köszönjem meg, kedves Ellen Key, két lefegyver-zően kedves levelét? Legszívesebben írnék egy hosszú-hosz-zú válaszlevelet, egy egész könyvet, és elmesélném Önnek, hogy s mint volt minden, milyen volt a gyermekkorom, ne-héz, nehéz gyermekkorom. De hát ezt nem *tudom* megten-ni! – Végre – nehéz döntés volt – megszabadultam Párizstól; eleinte a Riviera di Levantén akartam meghúzódni, de az annyira tömve volt, mint egy füstös, fülledt szoba. Gondol-tam hát egyet, s leruccantam erre a csöndes kis helyre, a du-

ruzsoló, eleven tenger mellé; ez a hely Pisa és a carrarai márványhegyek közt fekszik. Nyáron zsúfolt, nagyvilági tengeri fürdőhely – most azonban csak egy kisváros, kongó utcákkal, píniaerdők gyűrűjében, s néha bele-belenyilall a hatalmas tenger. Öt esztendeje voltam már itt egyszer, s eltöltöttem néhány áldásos, ajándékba kapott gyönyörű napot, néhány verőfényes napot, s ez a pár nap sok-sok költeményemnek adventje lett. Ezért bízom ebben a kisvárosban, s szeretnék itt lakni egy darabig.

De hiszen Ön is fölkerekedett, és elviszi kedves, messze hangzó és hívogató szavát sokakhoz, akik éheznek erre. Gondolataim és jókívánataim elkísérik Önt ezen az úton; és nyomába küldöm majd levelem s a Rodin-könyvet is, mely végre, végre megjelent. Bár szeretnék örömet küldeményemmel! Nem is hiszi, milyen boldoggá tesz, hogy megért, szeret és pártfogol, s milyen nagy szívbeli hálával viszonzom mindezt, tisztelt barátném. Úgy tűnik, könyveimnek soha, még soha nem volt olyan jó sorsuk, mint az Ön kezében. Eleddig ritka eset, hogy valaki ilyen komolyan megértette s ilyen cirógatással becézte volna a műveimet.

Köszönöm Önnek!

Második levelét Párizsból küldték utánam. Már nem tartózkodtam ott, amikor megérkezett. De a feleségem azon nyomban felbontotta, s az Ön összes üzenetét átadta Bojeréknek. Gyakran látja őket, rengeteg munkája akad, s jó híreim vannak felőle.

Nos, kedves Ellen Key asszony, a lehető leghamarabb küldöm a képeket: van még, azt hiszem, néhány elosztogatható példányunk, és mi is azt szeretnénk, ha Ön minél előbb megismerne bennünket! Természetesen Ruth picit is elküldjük. Ha az utolsó (westerwedei) felvételekből nem volna már több levonat, akkor újakat készítettünk: ebben az esetben viszont még néhány hét türelmet kérek.

Nehezebb ügy: a régi könyveim. Azt hiszem, java része nekem sincsen meg saját példányban, a kiadók pedig nem léteznek többé! Ami meg, valamicske, még megmaradt belőlük, az ládádba tömve hever Worpswedében, s én nem tudok hozzáférni. De Wilhelm Michelnél, aki a „Zeit”-ben megjelent tanulmányt írta, még bujkálhat némi anyag; s magam is igyek-

szem majd, hogy Ön idővel mindent megismerjen; hiszen roppant *boldog* vagyok, hogy ennyire érdeklődik irántam.

Ó, s hogy egyébként elmondjam, ki vagyok... az nehéz feladat. Remélem, nemsokára találkozunk (s talán éppen itt, Olaszországban!): akkor szeretnék sok mindent elmesélni magamról, hogy mintegy pótolhassa, amit tulajdonképpen régen tudnia kellene: mert úgy rémlik, mintha Ön mindig is a közelemben lett volna!

Nos, ősi család vagyunk. Családunk már 1376-ban a karintiai ősnemességhez tartozott, később (legalábbis részben) kivándorol Szászországba és Brandenburgba, és a XVII. században, majd a XVIII. század első évtizedeiben három terebélyes ágon fölvirágzik. Aztán hanyatlás következik, pörpatvar, mely csaknem az egész vagyont felemészti, elúszik az összes ingó és ingatlan, és azután: szegénység, csaknem névtelenség. Egy évszázad sem telik el (ez az időszak homályba vész), s dédapám ismét hatalomra tesz szert. Megszerzi a Kamenitz an der Linde-i uradalmat (ez egy csehországi kastély, ide menekült a család a viharos átmeneti időkben). Ápolja az ősi hagyományt, megóvja (merthogy épp kiveszőfélben van) a nemzetség ősrégi nevét a feledéstől. De rögtön utána ismét bezárul a kör: megint mélység. Nagypám, aki még a kamenitzi uradalomban töltötte ifjúkorát, később birtokigazgató egy idegen uradalomban. Apám katonatiszti pályára lép (hűen a családi hagyományhoz), de aztán a hivatalnoki életpályát választja. Vasúti hivatalnoknak áll, igen magas beosztásba kerül egy magánvasútnál; végtelen lelkiismeretességgel tornászta fel magát erre a polcra. Prágában él. *Ott* jöttem világra én. Huszonhét esztendővel ezelőtt.*

Anyám családjáról semmit nem tudok. Édesapja dúsgazdag kereskedő; vagyonát egyik fia kótyavetyélte el. Gyermekkorom bölcseje egy szűk prágai bérlakás; szomorú, szomorú volt. Szüleim házassága már hervadásnak indult, amikor én megszülettem. Kilenesztendő koromban nyíltan kitört a viszály, s anyám faképnél hagyta az apámat. Vékony, fölöttebb izgága, fekete bőrű asszonyság volt, aki maga se tudja, mit várjon az élettől. Meg is maradt ilyennek. Ennek az

---

* (a katolikus keresztségben a René Maria nevet nyertem el)

emberpárnak voltaképpen jobban meg kellett volna értenie egymást, hiszen mindketten roppant sokat adnak a külsőségekre; kicsinyke háztartásunk, mely valójában kispolgárinak nevezhető, szántsándékkal a bőség látszatát keltette, ruházatunknak meg kellett tévesztenie az embereket, s bizonyos hazugságok megbújtak a természetesség máza mögött. Nem is tudom, mint növekedtem. Gyönyörű ruhákat kellett hordanom, s iskoláskorom küszöbéig kislánynak öltöztettek; azt hiszem, anyám játékot űzött velem, mint egy nagy babával. Egyébként mindig büszkén emlegette, ha „kisasszony”-nak szólították. Fiatalnak akart tűnni, szenvedőnek és boldogtalannak. S az is volt, szerintem, boldogtalan. Azt hiszem, mindannyian boldogtalanok voltunk.

Nem sokkal azután, hogy anyám elköltözött, engem bedugtak az egyik tisztnevelő intézetbe. Tízestendős voltam. A legundokabb kényeztetés után ötven fiú közé csöppentem (addig soha nem láttam se testvért, se játszótársat), s ezek – mind, egyöntetűen – maró gúnnyal fogadtak. Altisztek neveltek minket. Amit ebben az öt évben (mert ilyen sokáig maradtam az intézetben, betegségek és tiltakozások dacára) elszenvedtem, az egy külön élet: hosszú, súlyos élet. Szüleim még ma sem sejtenek semmit erről. Meg sem értenék. Amikor leszereltem, s levágtam a mundért, tudván tudtam: szüleimtől testestül-lelkestül elidegenedtem. S ez most mind sűrűbben mutatkozott meg. Bedugtak egy kereskedelmi iskolába, olyan viszonyok közé, amelyek csaknem pusztulással fenyegettek; ekkor apámnak egyik testvére (akkor már elértem a tizenhatot) magánúton beíratott a gimnáziumba. Minden erőmet megfeszítve, három év alatt elvégeztem a nyolc osztályt; leérettségiztem. Belefásultam, jött egy idő, amikor gyűlöltem a szüleimet, főképp anyámat. Az esztendőik során kinőttem ezt a tévedésem. Látom anyámat néha-néha, s minden idegenség ellenére érzem, hogy rettentően elmagányosodott s nagyon boldogtalan. Apámnak pedig szeretnék sok-sok szeretetet nyújtani. Ő csupa jóság, s az életemet, melyet nem bír megérteni, megható gondoskodással, naponta fontolgatja magában. Tudom: szinte kiéhezett rá, hogy megtudja, ki vagyok és mit csinálok, de – mivel szegények vagyunk – ő mindenekfölött csakis egyet lát: hogy nem vagyok képes megke-

resni a kenyeremet, s ezért nem bízik képességeimben, vagy legalábbis ismételten kétségbe vonja tehetségemet. Én meg szenvedek, mind gyötrelmesebben szenvedek amiatt, hogy még mindig neki kell engem eltartania, noha tudom, hogy ez nehezebbre esik: de nem találok más megoldást.

Enyéimnek senki nem ad kenyeret, és tudom, hogy nincs elég erőm kettéhasítanom magamat: egy pénzkeresőre meg egy alkotóra. S még ha a világ minden erejét ajándékba kapnám is, *minden erőmet* legfontosabb belső hivatásomnak kellene szentelnem: ezt joggal követeli tőlem. Igazam van? Mondja meg, barátném kedves! Az utóbbi két évben – házasságkötésem óta – megpróbáltam pénzt keresni, állhatatosan, napról napra: de – részint – alig csurrant-cseppent valami, részint pedig *vészesen sokat* kellett feláldoznom cserébe. Tudja, néha megrettenek attól, hogy mindent elveszítettem ebben a hajszában! – Tudtam ugyan, hogy csak legbensőbb készítésre vagyok képes írni, de – mihelyt tollamat pénzkeresésre fogtam – mégiscsak reménykedtem, hogy ez a legbensőbb készítés gyakran hatalmába kerít majd. Azonban, kérem, kedves és tisztelt Ellen Key, higgye el nekem: mióta külső kényszer szorongat, mind ritkábban moccant meg bennem ez a benső készítés, és az utóbbi időben csaknem teljesen kimúlt. Nem is tudja elképzelni, *mit szenvedek* és mit szenvedtem az elmúlt hónapok során; tudom, még nem jutottam a tönk szélére; de a mindennapokra és csip-csup ügyekre elfecsérelt állandó kis töprengéseim annyira elgyötörnek, hogy saját hivatásomra alig emlékszem már. Hogy is mondjam: korábban fölfülestem magamban minden hangra; most meg úgy érzem, mint ha valaki becsukta volna a kerti ablakokat, pedig az én dalaim a kertben élnek: messze a távolban hallok mormolni valamit, és hegyezem a fülem, és nem tudok többé különbséget tenni. Fejem nevetséges póthangoktól zúg. És alighogy pár garas üti a markom, s arra gondolnék: no, most dolgozz a sajátodon – máris újból sürget az idő, hogy a *következő* pár garason törjem a fejem... vajon hol akadok rá, hogyan s miként teremtem elő. Ez örli fel idegeimet, időmet, bátorságomat, és napról napra elherdálom magam, és ott vagyok, ahová el sem érek, csupa kókadt virágszál között, melyeknek hervadt illatai terhesen rakódnak életemre. – Persze nem újdonság nekem ez

az érzés. Művészetemnek – az első perctől fogva – ellenállással kellett dacolnia: az altisztek csúfolódásával és vigyorával, apám gyanakvásával, mindenkivel, egész környezetemmel; most azonban veszélyesebb a helyzet, mint egyébként. Mert a pénzkérés gondolatával és kényszerével az az ellenállás, mely eddig mindig *másoktól, kívülről* származott, most bennem, belül szerveződik, mindenhová hordozom magammal, nem tudok elbújni előle, s ezért gyötrődöm minden fontos, igazi benső ügyem miatt. Határtalanul gyötrődöm. Most leutaztam ide, hogy kipihenjem és összeszedjem magam; ez a bájos, csöpp kis város – melyet jótékony múltam is óv – talán segít visszatérnem önmagamhoz; lassan-lassan két hét csordogált el itt, még lábadozom – s voltaképpen máris, újra kezdhetnék őrlődni a jövő gondjain... S a pénzgondokkal való bibelődés másféle kínokat is előidéz (a pénz egyébként, úgy önmagában, alig foglalkoztatott valaha): például aggaszt, hogy eleve tudom: képzettségem semmiféle hagyományos pályát nem tesz lehetővé, szinte még az újságírói tevékenységet sem. És éppen *ettől* iszonyodom megnevezhetetlen borzongással! Érzem, csalhatatlanul érzem, hogy az irodalom és az újságírás csak látszatra rokon pályák: az egyik művészet s az örökkévalóság jegyében születik, a másik pedig egy iparág a kor kellős közepén: százszorta erősebben a korba vájja gyökerét, mint bármely más iparág. Én meg oly távol vagyok a kortól, távol minden óhajától és minden sikerétől; *nem vagyok képes* részt venni benne. Nincstelen vagyok a korban, még csak hazám sincs. Nem állok közepette élek, hanem egy olyan valóság képei közt, ami talán a jövő. Egyedül Oroszországban, két hosszú, országos utamon: ott éreztem hazát, valahogy otthonra leltem ott, talán mert ott alig érzékeljük az időt, a kor esetlegességeit, mert ott már örökké beköszöntött a jövő, és az örökkévalóságnak rokona minden múltékony óra. Mindig azt hittem, egyszer oda kellene költözni... De lassanként kifogyok a tervekből; lassanként, úgy rémlik, hihetetlen fennhéjázás terveket koholnom, miközben az orrom előtti valóság ilyen siralmas, ilyen komor, s kicsinyes kérdéskéntől hemzseg. Úgy tűnik, behálózta; minden mozdulattal, érzem, szorosabbra hurkolódnak kezemen a hálók, hiába szeretnék felágaskodni, szabadon.

Egyik nap azt gondolom, mégiscsak meg kellene tennem, hogy végre szabadon élhessek; másnap az az ötletem támad, hogy tanulmányaimat kellene befejeznem; harmadnap kikémlelek valaki után, aki – jó ember lévén – megérti szorult helyzetem, s mégsem tart koldusnak: mert *ettől* a gondolattól borzadok leginkább. S végül semmire nem marad időm, s ha rosszul kerület, alig van elég erőm legyűrni, és minden csapdává alakul körülöttem és fellázad lelkem virágai ellen...

Hogyan javítsak helyzetemen? Eddig 11 vagy 12 könyvet írtam, s majdnem semmit nem kaptam értük: csak 4 kötetre fizettek pár garast. A többi kiadó (az Insel, és például Axel Juncker is) fizetség *nélkül* fogadta el könyveimet. A Worpswede-monográfia megbízás volt, szépen honorálták is – de a Rodin-könyv, amelyben hónapokig éltem, csak 150 márkát fialt! És van bennem valami legbelül, ami nem is kívánja, hogy e könyveknek híre futamodjék; egyenesen vágyakozom rá, hogy névtelen maradjak, és szíves-örömmel el is pusztulnék akár dalaim után, mint valamely kiveszett ősi nép... De ez megint – „nem okos dolog”, ahogy apám mondaná...

Miért mondom el mindezt Önnek, kedves, kedves Ellen Key? *Kinek* is mondanám? Bájos fiatal feleségem tud minderről és hűséggel viseli velem együtt a terhet, s társítja hozzá a maga sorsát, amely hasonló, és tűri, hogy el kell szakadnia a kicsi Ruthtól, komolyan gondolt hivatásának érdekében. – Az én vállamon azonban *olyan súlyossá* vált a teher... és oly szívesen beszélnék erről egy irgalmas embernek, és megkérdezném ezt az embert, aki szeret és megért: hiszel-e abban, hogy van még kiút? Csodának kell-e történnie, hogy egy kis csöndre találjak s újra halljam a saját hangomat – és ha ehhez csoda szükségeltetik: éljek-e és higgyem-e, hogy egyszer eljön? Vagy mit kell tennem? Tévedek, ha éjt nappallá téve, *sebesre sérülve vágyakozom* a fontos benső feladat után, miközben – az élet hangjaival – állandóan hívogat a nem fontos feladatok tömege? De nem, azt hiszem, nem az élet hangja ez. Mert egyet szerettem volna még megvallani Önnek, drága jó ember: szeretem az életet, és hiszek benne! Egész lényemmel hiszek. Ön megsejtette, hogy leveleim valamilyen keservnek árnyékában fogalmazódnak, s ezért küldte legutóbbi írásában is azt a jótékony, gyönyörű, életigenlő, harangzúgású szót.

Gyermekkoromban – amikor mindenki mostoha volt hozzám, amikor oly roppant elhagyatottnak, oly idegenbe tévedtnek éreztem magam –, akkor adódhattak néha-néha időszakok, hogy el-ki vágyakoztam. De aztán – minthogy az emberektől továbbra is idegenkedtem – a *dolgokhoz* fordultam: megérintett örömmel ösztönző lehetőségek, eltöltött a létezés öröme, mely mindig egyenletesen nyugodt és erős maradt bennem; a habozást vagy kételyt – ezen a téren – soha nem hagytam eluralkodni magamon. A katonaiskolában – hosszasan, komoran vívott harcok árán – föladtam heveny-katolikus, gyermeki jámborságomat, megszabadultam tőle, hogy még gyötrelmesebben, még vigasztalanabb szívvel magányos lehessenek; a *dolgoz* azonban (a dolgok türelmes tűrése és kitaratása) később, jóval nagyobb, jóval áhítatosabb szeretettel ajándékoztak meg, valamiféle hittel, amelyből hiányzik a félelem és a korlátozottság. Az élet is ennek a hitnek a része. Ó, mennyire hiszek benne, az életben. Nem abban, mely a korban zajlik, hanem abban a másik életben, a kicsi dolgok, az állatok és széles fennsíkok életében. Abban az életben, mely évszázadok óta tart, láthatólag részvétlenül, s mégis megőrzi erőinek egyensúlyát, és csupa mozgás és melegség és gyarapodás. Ezért nyomasztanak annyira a nagyvárosok. Ezért szeretek nagyokat sétálni mezítláb, hogy egyetlen homokszemet se mulasszak el, és testemnek ezernyi formában kínáljam az egész világot – mint érzést, eseményt és rokonságot. Ezért élek, hacsak lehet, zöldségen és gyümölcsön, hogy valóban megtapasztaljam az egyszerű, semmiféle mesterséges táplálékkal nem fokozott életérzést; ezért nem iszom bort: mert azt akarom, hogy csak tulajdon nedveim jussanak szóhoz és pezsejének és legyenek boldogok – mint a gyermekek és az állatok –, mélyen önnönmagukból merítkezve!...

És ezért is szeretnék levetkőzni minden gőgöt, és nem tolnakodni följebb, mint a legparányibb állati lény, és nem tartom magam nagyszerűbbnek egy kődarabnál. De azzá válni, ami vagyok, élni, amiért élnem adatott, elzengeni, amit senki más nem képes helyettem elzengeni, olyan virágot bontani, mely szívemnek parancsa: *ezt akarom* – és ez csak nem gőg és fennhéjázás.

Drága barátném, napjaim csupa, csupa teher. Nem is lehetne már terhesebb a sorsom, s talán, ha mindezt elolvas-

sa, talál majd valami jó szót, amelyen egy icipicit fölegyenesedhetem. – Apám, ha minden kötél szakad – drága, örökké készséges jótekonysággal – kilátásba helyezte, hogy beszerez engem Prágában egy hivatalnoki állásba. Nem is gyanítja, hogy ez számomra egy második „katonaiskola” volna. Én azonban rettegek, mint a börtöntől, ettől a mentő ötlettől. Tudom, hogy belepusztulnék, ha a nap 3/4 részében rideg hivatali szobák mélyén számokat kellene másolnom; tudom, hogy akkor mindennek, mindennek vége, és mindörökre. Nincs szó rá, úgy borzadok ettől. Oly gyakran gondolok Ellen Ljunggrenre. Vajon ő eléri, amit akart? * Tán valami ilyesmit kellene vállalnom nekem is? Két-három esztendeig csak pénzt keresni, és aztán... de úgy tűnik, már eddig is túl sokáig, túl sokáig hanyagoltam el saját dolgaimat: annyi minden próbálkozott volna már a tollam hegyén!...

Igen, most sokat megtudott rólam, kedves Ellen Key asszony, többet, mint szeretett volna: bocsássa meg – bizalmamból fakadó – szerénytelenségemet; mikor nekifogtam, nem gyanítottam, hogy ennyi mindent elsorolok majd; bele-sodródtam, elragadott az örvény... hol kellett volna abba-hagynom?

De hiszen Ön is érezte, újra meg újra, mindegyik levelemben a gátlást, valami idegen dolog árnyát, melyet nem ismer. Most tán mindent megért, meg is kell értenie.

Egyik kedves levelében gyönyörű, előkelő asszonynak festette le az anyámat, kinek keze virágcsokortól gyermekéig ér; milyen gyakran vágytam volna egy ilyen asszonyra; egy anyára, aki maga a jószág, melegség, nyugalom, szeretet... Nemzet-ségünk múltja rejthet is ilyen asszonyokat, hiszen néha érzem magamon, hogy jelenlétük át-átmelegít, mint egy távoli csillag ragyogása vagy egy sötét pillantás. És Önnek úgy is írtam, mintha egy ilyen anyának vagy egy idősebb nővérnek írnék, aki többet tud az életről és az emberekről, mint én magam.

Fogadja nagy-nagy jószágába leveletem! S egyszersmind fogadja, kérném, Rodin-könyvemet. Csak még egy kérés: a Rodin-könyvből mellékelek egy másodpéldányt; el tudná juttatni a kötetet – *ha ez Önnek semmi fáradságába nem kerül*

---

* (Van-e hír felőle?)

– Georg Brandesnek? Címével nem rendelkezem, s annyira szeretném, hogy *bizonyosan* megkapja. (Utóbbi két könyvet ugyan, azt hiszem, Juncker elküldte Brandesnek, de nem tudom, csakugyan megérkeztek-e.) De *kizárólag* akkor, ha ez Önnek nem esik nehezére. És köszönet!

S csakugyan, ott havazik-e még? s elvonult-e már a tél? De akkor hogyan jön el a húsvéti reggel? Arrafelé mikor tavaszodik, a svéd hazában? – Gondolok Önre, csupa szeretettel, csupa hálával, csupa bizakodással: híve

Rainer Maria Rilke

Címem még három hétig: Viareggio, Pisa mellett (Olaszország)

(K 19–29)

FRANZ XAVER KAPPUSNAK

Viareggio, Pisa mellett (Olaszország)
1903. április 5-én

Bocsásson meg, kedves és tisztelt Uram, hogy február 24-i levelét csak ma tudom megköszönni: állandóan fájdalmak gyötörtek az utóbbi időben; nem voltam épp beteg, de valami influenzaszerű bágyadság kerülgetett s tett képtelenné bármiféle tevékenységre. Végül is – mit volt mit tennem – leutaztam ide a mediterrán tengerhez, melynek áldásait élveztem már egyszer. De még nem vagyok makkegészséges: nehezemre esik az írás; ezúttal meg kell elégednie e pár sorral.

Persze tudhatja, hogy mindegyik levelével örömet szerez nekem, s talán megbocsájtja, ha válaszaim olykor üres kézzel érkeznek; hiszen lényegében, s éppen a legmélyebb és legfontosabb dolgokban, *névtelenül egyedül* vagyunk, s ahhoz, hogy valaki valakinek tanáccsal vagy segítséggel tudjon szolgálni, sok mindennek kell történnie, sok mindennek sikerülnie, rengeteg dolognak kell összejárnia; egyébként semmilyen fölkarolásnak nincs foganatja.

Ma csupán két dologról szeretnék beszélni: előbb az iróniáról.

Ne tűrje – főleg ne az alkotóerő lankadásának időszakai-
ban –, hogy az irónia eluralkodjék műveiben. Az alkotás
idején természetesen élhet vele: egy eszközzel több a létér-
telmezéshez. Ha tisztán alkalmazzák, tiszta is marad, s nem
kell szégyenkeznie miatta, ha pedig már túlságosan kezelni
tudja, s szinte fél ettől a növekvő bizalmi viszonytól, úgy ve-
gyen kézbe nagyszerű és komoly tárgyakat: s meglátja, ott ez
az eszköz csődöt mond s alkalmatlanná válik. Kutassa a dol-
gok mélyebb rétegeit: az irónia *oda* soha nem képes leszállni
– ha ekképpen a nagy dolgok pereméhez érkezik, puhatolja
ki egyszersmind, hogy ez az ábrázolási mód valóban termé-
szetének legfőbb vonása-e. Mert a komoly dolgokkal való
találkozás során vagy levetkezi majd iróniáját (ha az valami-
lyen *véletlen* adottság), vagy (ha természetének fontos eleme)
az fontos alkotóelemmé válik, s beilleszkedik azon eszközök
sorába, melyek meghatározzák az Ön művészetét.

A másik dolog, amit ma érinteni szerettem volna, ez:

Könyveim közül – az összes közül – csupán néhányat
tartok nélkülözhetetlennek; kettőt azonban mindig pogy-
gyászomban hordok, bárhová vetődjem is. Most is itt vannak
velem: a Biblia, valamint a nagyszerű dán költő, Jens Peter
Jacobsen művei. Csakugyan, ismeri-e az ő műveit? Köny-
nyűszerrel megszerezheti őket, hiszen – kiváló fordításban –
megjelentek a Reclam Universal-Bibliothek sorozatban.
Ajánlanám a „Hat novellá”-t és az író „Niels Lyhne” című re-
gényét: kezdje talán az előbb említett kötet első novellájával,
a „Reggel”-lel. Egy egész világ tárul itt szeme elé, egy egész
világ boldogsága, fölfoghatatlan nagysága és gazdagsága. Él-
jen együtt kicsit ezekkel a könyvekkel, olvassa el belőlük, ami
megragadja figyelmét, de főleg: szeresse őket. Százszor és
ezerszer meg fogják hálálni ezt a szeretetet, s bármiképpen
alakuljon is az élete – ez a szeretet (nem is kétlem) átítatja
majd fejlődésének szövetét, s az egyik legerősebb szál lehet
tapasztalatainak, csalódásainak és örömeinek szövevényében.

Ha meg kellene neveznem, kitől tanultam a legtöbbet az
alkotómunka lényegéről, mélységéről és örök törvényeiről,
úgy csupán két nevet tudnék megemlíteni: Jacobsen, a lenyű-

gözöen nagyszerű dán költő nevét, s Auguste Rodinét, a szobrászt, akinek nincs párja az összes kortárs művész között. –
És sok sikert kívánok útjain!

Híve

Rainer Maria Rilke

(D 12–14)

CLARA RILKÉNEK

Viareggio presso Pisa (Italie),
Hotel Florence, 1903. április 8-án (szerda)

...megint egy nap: csupa nyugtalanság és erőszakosság. Vihar vihart kerget a tengeren. Menekülő fény. Éjszaka az erdőn. És az a parttalan mormolás a táj felett. Egész délelőtt jártam az erdő; négy-öt fényes nap után minden érzékemnek jót tett a fák között lapuló sötét és a hűvösség és a szinte csípős szél. Képzeld ilyennek ezt az erdőt: nagyon, nagyon sudár törzsek, sötét, cövek-egyenes píniafák, s fenn a csúcaikon kibomló lombkoronák. A talaj sötét a tűlevelektől, és nagyon magas, tüskés rekettyebokrok borítják: mindegyik telehintve sárga virággal, virág virág hátán. Ma egyenesen virított a sárgaság a hűvös, csaknem éjszakai virradatban, és intett és ringatózott, és alulról volt megvilágítva az erdő, árván, magányosan állt. Órákig föl-alá sétálgattam ott (miután légfürdőt vettem s járkáltam egy kicsit meztláb), rengeteget töprengtem, meghánytam-vetettem szinte mindazt, amit aztán kedves, oly kedves leveled tartalmazott, mely már várt, mikor hazaértem. Vasárnapi és hétfő reggeli leveled. Nem kívánok sokat beszélni magamról, de mindenben annyira igazad van, annyira tudod, mire van szüksége mindkettőnknek, hogy csak helyeselni tudom minden szavadat, hogy elmesélhessem, mit akarok...

Életének középpontját mindenkinek a munkában kell megtalálnia, és ebből a centrumból kifele kell növekednie, sugár formában, amennyire csak lehet. És a munka közben

senki nem leskelődhet rá, s éppen a számára legkedvesebb és legdrágább ember nem: hiszen még ő maga sem lesheti meg önmagát. Egyfajta tisztaság és szűziesség van ebben a magunktól távol tartott tekintetben; mintha rajzolna az ember, a dologra szögezi a szemét, összeolvad a természettel, s a kéz egymagában járja, valahol lent, a maga útját, megy és megy és megy, megtorpan, imbolyog, ismét földerül, meg és megy mélyen a tekintet alatt, mely mint egy csillag, úgy áll fölötte, szilárdan, és nem néz, csak *süt és ragyog*. Úgy tűnik, mintha én mindig is így alkottam volna: tekintetem távoli dolgokra szegezve, s a kezem egymagában. És bizonyára így is kell lennie. Ilyenné is kell válnom idővel; de ehhez olyan magányosnak kell maradnom, mint most vagyok, magányomnak ismét meg kell szilárdulnia, biztonságot kell szereznie, mint egy olyan erdőnek, ahol még senki se járt, s mely nem fél senkinek a lépteitől. Magányomnak le kell vetkőznie minden hangsúlyt, minden kivételes értéket és minden kötelezettséget. Hétköznapivá, természetessé és szokványossá kell alakulnia; a fölülülő gondolatoknak – legyenek bármily futólagosak – úgy kell rám találniuk, hogy egészen egyedül fogadhassam őket: akkor újra megajándékoznak majd bizalmukkal; nincs retetesebb dolog számomra, mint leszokni a magányosságról: s már csaknem magányos voltam. Ezért most hosszú utakat kell tennem, éjjel-nappal, visszafelé, a múlt összes zűrzavarán át. S akkor, ha megérkezem az útkereszteződéshez, s rátalálok arra a helyre, ahol minden tévelygés kezdetét vette... akkor, ott újra akarok kezdeni utat és életművet, komolyan és egyszerűen, kezdőként, hiszen az vagyok. Szívem nagyokat dobban, ünnepélyesen, ha arra gondolok, hogy ebben most egyetértünk, és e sötét titkokat hasonlóan ítéljük meg. Úgy rémlik... mintha végtelen fejlődési szakaszokon haladtunk volna át, együttesen, át világokon, és világok át mirajtunk...

(B 48–50)

Viareggio presso Pisa (Italie)
Hotel Florence, 1903. április 8-án (szerda)*

/.../ Képzeld: ma, egyidejűleg a tieddel, jött egy nagyon kedves levél Rodintól is (diktálta), roppant szívélyes és csupa érdeklődés. Mondd meg neki, nagyon örvendek ennek a levélnek és nagyon köszönöm neki. És hogy mennyire örülök, hogy láthatom majd az új dolgait. Ó, hogy nő és nő és nő ez az ember! – (Hokusai, a nagy japán festő mondja valahol, ahol a Fudzsijama hegyének száz – általa megalkotott – arcáról és nézetéről beszél: „C’est à l’âge de soixante-treize ans que j’ai compris à peu près la forme et la nature vraie des oiseaux, des poissons et des plantes.”) /≠, *Hatvanhárom esztendőskoromban értettem meg a madarak, a halak és a növények formáját és valódi természetét.*’/ Ma elküldöm neked a két Plume-számot a Cladel-dolgozatokkal; mindkettő nagyon szép! Rodin Rembrandtnál Amszterdamban. Ne zavarjon a rengeteg behúzás és felkiáltójel (az egyik dolgozatban); ideútban olvastam őket, és így szabadultam meg a vasúttal, alagutakkal, emberekkel, lármával stb. kapcsolatos összes viszolygásomtól. Meg aztán átküldöm neked az orosz Mereskovszkij Leonardo-regényét is: nagyon sápadt, a rengeteg felhasznált anyag dacára nélkülöz minden elevenséget és mozgalmasságot. Állóvíz. De mivel M. átfésülte az összes könyvet és dokumentumot, a szövegében megsütött tényanyag mégis érdekes, és – mivel épp most olvasod Muther Leonardo-könyvét – mint kiegészítés nem jelentéktelen. Persze csak itt-ott lapozgass bele, egyes részei felüdítenek. Tudtad-e, hogy Leonardo csak növényen-gyümölcsön élt és kerülte a húst? – Kérdezd meg alkalmasint Rodin asszonyt, olvasta-e a könyvet, valószínűleg ismeri. – /.../ Úgy örülök Rodinnek, hogy érzi a rózsákat és a kezeket; légy jó hozzá, és mindig azt mondd neki, ami épp eszedbe jut, köntörfalazás

---

* A két itt közölt levélrészlet viszonyát az idézett német kiadások alapján nem lehet megállapítani. Egy bizonyos: mindkettő az április 8-i levél része. (A ford. megj.)

nélkül: ő mindent meg tud érteni. Ő mindent a gyökerénél fog fel. /.../

(RIRO 70–71)

FRANZ XAVER KAPPUSNAK

Viareggio, Pisa mellett (Olaszország)
1903. április 23-án

Húsvéti levelével, kedves és tisztelt Uram, nagy örömet szerzett nekem; hiszem jó sorsáról tanúskodik; ahogyan Jacobsen hatalmas és drága művészetéről beszél, az megerősített abban, hogy nem tévedtem, amikor az Ön életét, életének számtalan kérdését ezen a teljességen mértem.

Nos, feltárul majd szeme előtt a „Niels Lyhne”, ez a nagy-szerű és mélyseges könyv; minél gyakrabban olvassuk: úgy tűnik, az élet legfinomabb illataitól kezdve legteltebb gyümölcsseinek érett, összetett ízéig minden, minden benne van. Semmi, amit ez az író ne értett volna meg, ne sajátított volna el, ne tapasztalt volna meg s ne rögzített volna az emlékezés remegő utóhangjaival; nem kicsinyelt le semmilyen élményt, s könyvében a legparányibb történés is sorsszerűen bomlik ki, és a sors maga olyan, mint egy csodálatos, szélesen elomló szövet, amelyben minden szálát egy végtelenül finom kéz szövöget, egy másik szál mellé illeszt, és az egész szövetet száz másik kéz tartja és hordozza. Abban a nagy szerencsében lesz része, hogy első ízben olvashatja ezt a könyvet, s úgy imbolyog át majd a meglepetések szövevényén, mint valami újszerű álomban. De biztosíthatom róla, hogy az ember később is, ismételten, ugyanolyan ámulattal mélyül el e könyvek olvasásában; semmit nem veszítenek csodálatos varázsukból és meseszerűségükből, amivel már első olvasásra elhalmoz-zák az olvasót.

Jacobsent egyre nagyobb élvezettel és hálával olvassuk, s valamiképpen pontosabb és egyszerűbb szemlélettel, mélyebb életörömmel, saját életünkben is tökéletesebben és boldogabban. – És később olvassa majd el a Maria Grubbe

sorsáról és vágyakozásáról szóló bámulatos könyvet, és Jacobsen leveleit és naplójegyzeteit és töredékeit, s végtére a verseit, melyek (noha igen mérsékelt színvonalú a fordítás) végtelen dallamaikból élnek. (Javasolnám is Önnek, hogy alkalmasint vásárolja meg Jacobsen műveinek gyönyörű összkiadását – mindent megtalál benne. Három kötetben jelent meg Eugen Diederichsnél, Lipcsében, jó fordításban, s azt hiszem, csak öt vagy hat márka kötetenként.)

Az „Itt rózsák illatoznának...” *Bevezetőjének szerzőjéről* írt lesújtó véleményét, természetesen, fenntartás nélkül osztom (hiszen maga a mű páratlan finomságról és formaművészetről árulkodik!). S itt rögtön hadd kérjem meg erre: olvasson lehetőleg kevés esztétikai-kritikai értekezést – ezek vagy pártoskodó vélemények, értelmetlenül megkövülve holt foglalatukban, vagy furfangos szójátékok: ma ez a vélemény uralkodik, holnap meg az ellenkezője. A műalkotás: valami végtelen magányosság hordozója, és semmi más eszköz nem alkalmatlanabb a megértéséhez, mint a kritika. Csak szeretettel lehet megragadni és megőrizni emlékezetünkben; csak szeretet lehet méltányos vele szemben. – Hagyatkozzon mindig önmagára s érzéseinek sugallatára, ha az efféle vitákat, elemzéseket vagy bevezetőket értékeli; s ha netán tévedett, belső életének természetes növekedése majd, lassan és idővel, amúgy is más belátásra bírja. Ne sürgesse ítéloképességének saját törvények szerint lezajló, zavartalanul nyugodt fejlődését; ennek belülről kell fakadnia, és semmiféle kényszer nem siettetheti. Az a feladat: *mindent* kihordani és *azután* megszűlni. Minden kifejezést és érzéscsírát egészen mélyen, a sötétben, a kimondhatatlan, öntudatlan, tulajdon értelmünknek is kibogozhatatlan emberi lélek-televényben tökéletessé érlelni, s mélységes alázattal és türelemmel kibőjtölni azt az órát, amelyben egy új világosság létrejön: csak akkor él művészi életet, ha *így* tesz; úgy a megértés, mint az alkotás pillanatában.

Itt nincsen időmérték, itt nem érvényes az esztendő, és tíz év semmi; művésznek lenni azt jelenti: nem számolni és nem méricskélgni; érni, mint érik a fa, mely nem sürgeti nedveit és bízvást dacol a tavasz viharával, és nem latolgatja, hogy utóbb beköszönt-e a nyár. Igen, beköszönt. De csak a türelmesek-

hez jön el, akik úgy élnek, mintha az örökkévalóság feküdne lábuk előtt, gondtalan nyugalomban és határtalan távlatokkal. Én naponta tanulom, tanulom fájdalmaik között, miközben hálálkodom fájdalmaimnak: minden, minden *türelem!*

Richard Dehmel: Úgy vagyok könyveivel (s mellesleg magával az emberrel is, hiszen futólag ismerem őt), hogy – miután rábukkantam egy-egy gyönyörű részre – folyton félek továbblapozni, mert a következő oldalon képes megint mindent lerombolni s a szépséget méltatlan fordulatokkal eltorzítani. Igen, helyesen jellemezte őt ezzel a szóval: „gerjedten élni és költeni”. – És csakugyan: a művészi élmény olyan közeli rokonságban áll a nemi élménnyel, fájdalmaival és gyönyörével, hogy a két jelenséget én, voltaképpen, csupán egy és ugyanazon vágyakozás és boldogság különböző formájának tekintem. S ha gerjedelem helyett – nemiséget mondanánk, nemiséget a szónak általános, tágas, tiszta, nem egyházi tévedésektől meggyanúsított értelmében, úgy Dehmel művészetét roppant jelentősnek és végtelenül fontos tarthatnánk. Költői ereje hatalmas és olyan zabolátlan, mint valami ősi ösztön; sajátos, féktelen ritmussal formálja szövegeit, s ezek a ritmusok mint valami hegyi tárnából, úgy törnek föl műveiből.

Úgy rémlik azonban, hogy ez az erő nem mindig egészen őszinte, nem mentes a póztól. (De hiszen éppen ez az alkotó egyik legnehezebb próbája: öntudatlanul, gyanútlanul kell kamatoztatnia legszebb érényeit, egyébként csorbít ártatlan tisztaságukon!) Aztán meg: ahol ez az erő – a költő lényén átrobogva – nemiséggel oltódik, ott nem talál olyan tiszta embert, mint amilyenre számított. Nem felhőtlen és hosszasan érlelt nemiség ez, nem eléggé *emberi* nemiség, csupán *férfiasság*, gerjedelem, mámor és nyugtalanság, régi előítéletek és fennhéjázások terheivel, melyekkel a férfi ordassá tette és eltorzította a szerelmi érzést. Minthogy csak férfiként szeret, s nem *emberként*, van nemi érzélemvilágában valami szűkös, nyilván elvadult, gyűlölködő, korhoz kötött, nem-örök vonás, ami foltot ejt művészetén, és kétségessé, kétértelművé teszi azt. Dehmel életműve *nem* makulátlan, magán viseli a kor és a szenvedély bélyegét; maradandóságra aligha tarthat igényt. (Gyakori eset a művészet történetében!) Ennek ellenére igazán örömünket lelhetjük abban, ami nagyszerű benne; csak

nem szabad megfeneklenünk, nem szabad vakon hinnünk ebben a költői híradásban, amely oly végtelenül szeszélyes, csupa házasságtörés és zűrzavar, s a valódi sorscapásokkal nem törődik: pedig emezek több szenvedéssel járnak, mint Dehmel korszerű komorságai, s persze egyúttal több alkalmat kínálnak az emberi nagyság, több bátorságot az örökkévalóság jeleinek megidézésére.

Ami végül saját könyveimet illeti: legszívesebben mind-egyiket elküldeném, ha ezzel csakugyan örömet szerzek. Csakhogy én igen szegény ember vagyok, s könyveim – mihelyt megjelentek – nem tartoznak többé a vagyonomhoz. Én magam sem tudom megvásárolni őket – s azoknak adni, akik szeretettel olvasnák műveimet (pedig oly gyakran szeretném megtenni ezt).

Ezért felírom egy kis cédulára közelmúltban megjelent könyveim címét s a kiadókat (csak a legújabbakat említem, összesen vagy 12-13 kötetet publikáltam), s biztatom, kedves Uram, rendeljen meg alkalmasint egyet-egyét a kiadótól.

Szívesen gondolok rá, hogy könyveimmel foglalkozik.
Minden jót!

Híve:

Rainer Maria Rilke

(D 15–19)

PHIA RILKÉNEK

Párizs, 3 rue de l'Abbé de l'Épée
1903. június 17-én

/.../

Egészségem nem a legjobb. Az idő nagyon hideg, esős. – De nem lehetsz igazságtalan Westerwedénkkel, kedves lakóhelyünkkel! Az a táj csodákat művelt velem, egyetlenegyszer sem voltam beteg! – Ami elpusztít, a folytonosan szorongató gondok, amelyek házasságkötésem óta betörték az életembe, meg ez a rettenetes Párizs, amely nekem olyan, mint a pokol.

Ez szipolyozza ki mindkettőnket, Clarát és engem is. Mihelyt a körülmények megengedik, menekülünk innen, és soha, de soha nem tesszük be ide a lábunkat! De ez most még nem megy, és összes tervünk bizonytalan. Nemsokára megint írok.
/.../

(BAM I 378–379)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK *

Párizs, 3 rue de l'Abbé de l'Épée
1903. június 23-án (kedden)

Hetek óta szeretném leírni e szavakat, de nem merem, félek, túl korán tenném; de ki tudja, jöhetnek-e a legnehezebb órában.

Idén nyáron, júliusban és augusztusban, Németországban leszek (valószínűleg Worpswedében).

Ha ebben az időben csak egyszer, egyetlen napra menedéket kereshetnék Nálatok! Nem tudom, lehetséges-e.

De ha nem lehet, akkor legalább elmondhatom-e ezt a kérést: megíratnád nekem (esetleg Johanna Niemann révén) Dr. Pineles címét? Július elsejéig még Párizsban vagyok, és akár az egyik, akár a másik hírt ugyanolyan hálával fogadnám.

Rainer

(S 56)

---

* Lou Andreas-Salomé 1901. február 26-i „elbocsátó szép üzenete” óta ez az első Lounak írt Rilke-levél (a ford. megj.). LAS 1903. június 27-én a következőképpen válaszol: Kedves Rainer, mindig jöhetsz hozzánk, mind a nehéz, mind a jó órákban. Mégis azt javaslom: találkozzunk ezúttal először írásban. Két régi firka szemében, mint amilyenek mi vagyunk, ez semmiképpen nem mesterséges megoldás; és bármiről akarsz is beszélni velem, ugyanúgy fogadom majd, mint egykor. Lou (S 57)

Párizs, 3 rue de l'Abbé de l'Épée,
1903. június utolsó napján (kedd)

Köszönöm, Lou, rövid kis leveled: órákig olvasgathatom, s mégse érek a végére. Minden érzékemmel érzem a belőle áradó nyugalmat; s olyan jószág van benne, hogy ezer között is felismerném rajta a Te kezed nyomát.

Köszönöm Neked.

Megengeded, hogy írjak... olyan sok mindent szeretnék elmondani: mert olyan sok minden történt. Ha visszanézek, jóval több esztendővel gyarapodott az életem, mint ahány valójában eltelt. S mégsem lettem tapasztaltabb, gyakorlatiasabb, ügyesebb. Még mindig kezdő vagyok az életben, és nehezen viselem a sorsom.

Nem panaszkodom; és nem esik nehezemre, hogy nem teszem. Annyi minden a tenyerén hordozott, megóvott; és kissé türelmesebbé, egyszerűbbé váltam, minthogy a valóságot élttem át.

Az a körülmény is nevel és formál, hogy egy fiatal nő van a közelemben, aki megosztotta velem a sorsát, és munka közben velem együtt növekedik. És hogy Ruth, a kisgyermekünk él és létezik: ez – itt távol, idegenben is – megajándékoz az otthon érzetével, minden parányi eseménynek rokonává tesz, a dolgok, fák és állatok rokonává, melyekről egyre többet tudok.

Volt egy idő, amikor – hármásban – egy magányos kis házban laktunk a mocsaraknál, falai körül járkált a szél, és úgy közeledett az éjszaka, mint maga a világ. Aztán ott kellett hagynunk mindent, a nagyvárosba költöztünk, ott élt Rodin; mert dolgozni tanulni akartunk tőle. Semmi mást nem akartunk, mint munkát, azt, hogy ki-ki művéhez állhasson, nyugalomban, a közös lét gondjai nélkül.

Aztán írtam egy könyvet, egy jó könyvet Rodinról. És megpróbáltam – csöndben, szigorúan – folyamatosan dolgozni, és szinte rémületbe ejt, ha látom, hogy erőfeszitésem kudarcba fulladt.

A város terhemre volt, föllázadt életem ellen; olyan volt, mint egy meg nem állt vizsga. Roppant zsvivájával betolakodott

csöndes napjaimba, szörnyűségeivel egészen a szobám mélyéig üldözött, hétköznapjainak látványa rátelepült szememre. Lebetegedtem; három influenzás roham, lázas éjszakák, se vége, se hossza, és rettegés, rettegés; erőm és bátorságom elszállt, utolsó morzsáival menekültem, át a behemót hegyeken, egy egész életen át... és egyik este megérkeztem Viareggióba.

Csönd fogadott. És *Mädchenlied*jeim leányai kirajzoltak az utcákra, énekeltek és hallgattak, úgy, mint egykor. Széles-hatalmas volt a tenger, magányos volt az erdő, megismertek az emberek, és mosolyogva, bizalommal *Signorinó*nak szólítottak: fiatalúrnak.

Csak nagy nehezen kaptam lábra. De amint fölépültem, s épp moccanat volna bennem a dallam, fájdalmak s különböző nyavalyák törtek rám; eleinte azt hittem, képzelgés; azt hittem: saját testem meghibásodott teremtőfunkcióival van dolgom, és ádáz harcot folytattam ellenük. Részint le is győztem őket. De aztán valami rettentő érzés kerített hatalmába, elmúlt, jött, elmúlt, jött, nem is távozott el egészen, és fogalmam sincs, micsoda lehetett.

Gyermekkorom mélyén, betegségek lüktető lázaiban ropant félelmeim támadtak, féltem valami túl nagy, túl kemény, túl közeli hatalomtól... elmondhatatlan mélyen gyökerező félelmekre emlékszem; és most egyszer csak megint ugyanezek a félelmek kezdtek gyötörni, csakhogy nem az éjszaka és a láz ürügyén... a nap kellős közepén is kirázott a hideg, amikor bátornak és egészségesnek véltem magam, és megragadták a szívem és fellótték az üres semmibe. Bizonyára érted, mire gondolok; ilyenkor elváltozik minden, érzéseim elfásulnak, s úgy érzem, mintha kiszorítanának egy meghitt és közeli és csupa értelem világból egy másik környezetbe, amelyik bizonytalan, és tele van megnevezhetetlen borzalmakkal. Vajon hová? Ekkor úgy rémlett, nincsen ott semmi ismerősöm, aki hozzám léphetne, s mintha én magam is idegen volnék mindenkinek: valami idegenben elpusztult ember, aki magára maradt, fölöslegesen, másféle összefüggések szilánkszerűségéért.

És akkor reszkettem nagyon.

Megborzadtam attól a gondolattól: lehet, hogy itt ér majd utol legsúlyosabb óráim, ebben az idegen világban, amelyből senkihez nem tudok többé visszatérni.

Az első időkben, olaszországi tartózkodásom után, gyakran elkapott ez a furcsa állapot, és nem tudtam úrrá lenni rajta. Majd hosszú szünet, aztán megint egy influenzás roham, amelyből csak lassan-lassan épültem fel, majd mindenféle kis lábadozások, lagymatag nekilódulások – és most utóbb, éjszaka, ismét kopogtatott. (Ha érzem, hogy jön, mindig szeretnék valami valóságos tapasztalatban megkapaszkodni; de semmi nem valóságos eléggé, minden hátat fordít, cserbenhagy és lemond életemről...)

Másnap reggel írtam azt a bizonyos levelet Johanna Niemann-nal. Bocsáss meg, ha gondjaimmal zavarlak felhőtlen napjaidban. Senkitől nem tudok tanácsot kérni, csak Tőled; egyedül Te tudod, ki vagyok én. Csak Te tudsz segíteni rajtam, s már első leveleden érzem ezt az erőt: nyugodt szavaidnak hatalmuk van rajtam. Te tudod megmagyarázni, amit nem értek, Te tudod megmondani, mit kell tennem; Te ismered, mitől kell félnem és mitől nem: – Mondd, kell-e félnem?

Lehet, hogy túlzok; lehet, hogy túl csekély az ürügy, s nem lett volna szabad zavarnom panaszaimmal. Talán csak ez a szörnyen nyomasztó város az oka minden bajomnak, s én bizonyultam Párizshoz túl érzékenynek és puhánynak; vagy talán csak szegénységünkől adódó félelmeinknek tükörképe mindez: hiszen annyit rettegtünk a westerwedei évben, meg itt is, ahol oly rokon egymással szegénység és pusztulás... De hiszen megértesz. Lehet, hogy nem ebből a levélből, amely kusza és hevenyészett (kezem is reszket az örömtől, hogy írhatok Neked); hanem más, nyugodtabb környezetből küldött leveleimből; írok, ha már nem leszek Párizsban, és zöldet látok az ablakom előtt és madárhangot hallok, mely összesít magában minden messzeséget.

Csomagok közül írom ezt; sokat bíbelődtem cókómókjaimmal, hiszen csaknem egy évet töltöttem itt. Három-négy nap múlva, remélem, már Worpswedében leszünk; Heinrich Vogeler hívott meg vendégségbe, s rendelkezésünkre bocsátott néhány szobát; két hónapot szeretnénk ott tölteni. Persze, szívesebben mentünk volna máshová, valamilyen tökéletesen idegen, csöndes helyre, amely nem emlékekkel terhes; de nem volt mit tenni, el kellett fogadnunk, ami kínálkozik. És ez kedves, barátságos módon kínálkozott.

Majd onnan, egy békés kis kertből, hol nyugodtan és egyenletesen telnek napjaim... onnan írok néha Neked, és mesélek erről-arról, sok mindenről, és kikérem tanácsodat, ha nem értek valamit. S ha akkor ismét belenézel az életembe, mondd meg, kérlek, hogy helyesen élek-e.

Ne félj, nem jövök gyakran, nem jövök csip-csup ügyekkel. És amúgy is megmondod, ha úgy gondolod, hogy terjengős vagyok. Minden szavadat őrzöm: mindegyik él és rezeg bennem, sokáig él.

És most sokszor üdvözöllek Benneteket; hálám, örök hálám.

A faszor, odakint, mondd, elcsöndesült-e már? Élénken emlékszem rá; láttam egyszer tavasszal: virágba borult, zöldellt, virított a lomb, s átbújt a levelek közt a napfény. Bizonyára most is ilyen. Itt ellenben mindegyik fa öreg és fekete; s bár naphosszat vizet isznak hosszú csövekből, hervadt és csenevész a lombjuk, akár a múlt nyári levél. S mindez elszomorít, ha nem védekezik ellene az ember.

De védekezni nehéz.

Minden jót, Lou. Köszönöm Neked. Tudom, hogy eztán minden jóra fordul, hiszen beszélhetek Hozzád, s Te meghallgatod a szavamat. Köszönöm Neked.

Rainer

(Vajon megismeri-e már az új kiskutya levelem illatát?
– Következő címem tehát ismét Németország; elég ennyi: Worpswede, Bréma mellett.)

(S 57–61)

Párizs, 3 rue de l'Abbé de l'Épée
1903. július 3-án

/.../

Persze ne hidd, hogy Párizs csak rosszat tett velünk. Clara számára, és nekem is nagy segítség volt és nem eléggé nagyra értékelendő szerencse, hogy egy olyan csodálatos és hatalmas mester közelében élhettünk, mint amilyen Rodin! Clara pedig sokat, rengeteget dolgozott is itt, és végül egy csodálatos munkát fejezett be. – Párizs csak az egészségünk szempontjából volt rossz, nagyon rossz hely, lármás, brutális és szörnyű létmódja nehéz próbát jelentett az idegeinknek, és mi nem egészen álltuk meg ezt a próbát. Innen ered Párizs iránti gyűlöletünk – és annyi mélységes oka van!

És ne aggódj, mert nem igaz, hogy házasságkötésünk engem nagyobb gondokba taszított volna, mint amilyenek azelőtt kínoztak; igaz, így volt egészen addig, amíg közös háztartásban éltünk: de ennek most már vége, mindegyikünk magának él, és abból, ami rendelkezésére áll, minden közös kötelezettség nélkül. Így tehát mindegyikünket csak a maga része kötelezi, és ezzel akkor is meg kellene birkóznia, ha egyedül élne, pártalan. –

És most az újságok. Lehet, hogy még ma Brémába utazunk, azaz Worpswedébe. Heinrich Vogeler két hónapra meghívott oda minket, legyünk a vendégei. Sok más, sokkal előnyösebb tervünk is lett volna a pihenésre, de végül is nem válogathatunk, és azt kellett elfogadnunk, amelyik a legkevesebb költséggel jár; nem nagyon szívesen megyünk oda, mert a szakítás az ottaniakkal még frissen él az emlékezetünkben, és minden viszontlátás több fájdalmat okoz majd, mint örömet. – De hogy két hónapig szinte ingyen élhetünk ott, az most nekünk a legfontosabb, főleg hogy ősszel Itáliába szándékozunk lemenni, hogy jövőre ott dolgozhassunk és tanulhassunk, és mindkettőnknek leghőbb vágya, hogy eszközeink ezt lehetővé tegyék!

/.../

(BAM I 379–380)

Worpswede, Bréma mellett
1903. július 13-án, hétfőn

Te, kedves Lou, azt mondod, ne féljek, és meg is próbálok félelem nélkül élni.

Egy hete itt vagyunk Worpswedében; de még nem tudtam megköszönni Neked jóságos leveledet, amely öröm volt; ugyanis ronda hét áll mögöttünk.

Rengeteg fájdalom gyötör folyamatosan, ezer vesződés között élek. Annak, ami panaszra indít, lehet, ugyanaz az oka, mint a félelemnek. Mindkettő mögött a vérkeringés rendszertelenségei húzódnak meg, amelyek vagy szokatlan szellemi állapotokat gerjesztenek, vagy fájdalmasat összpontosítanak a testnek ezen vagy azon a pontján. Mostanában megint a fejemben éreztem a sajgást, napokon át lüktető, heves fogfájás kínozott, a szemem is fáj, és végül tompa lázhullámok öntöttek el, torokfájással (hasonlóan a tavalyi influenza-rohamokhoz); egész időm a szüntelen védekezéssel telt. Gőzfürdővel próbálkoztam, megint mezítláb járkáltam odakint, amit Párizsban annyira hiányoltam, és át-átprésem magam az egyik napból a másikba. És ezek hosszú esős napok voltak, és eleinte csak egy nyirkos, hideg szobában húzódhattam meg, magas fák mögött, de ott nem bírtam ki, és ha kimentem, és dolgokat és embereket láttam, azt is nehéznek találtam, és mindent ürügynek a szomorúságra. Ma kicsit jobban vagyok; és ha így marad, elégedett is volnék, főleg mert Heinrich Vogeler a minap ideadta nekem a kicsi vörös szobát, amelynek ablakai délre néznek. Az utóbbi esztendőkből szinte soha nem volt egy csendes szobám, úgyhogy ezt a szobát, ahová nem lép be senki, olyannak találom, amelyet keresek: ez az egyedüllét maga. De ma már nem olyan csendes az élet a *Barkenhoffon*, mint valaha. Vogeler szőke felesége második gyermekét várja, a kertben pedig a sápadt kis Marie-Luise Vogeler csicsereg, aki olyan idős, mint Ruth, de sokkal kecsesebb és betegesebb, mint az én lányom.

Ruthot is látni fogjuk megint. Ő kétóránnyira innen egy tanyán lakik, feleségem szüleinél. Mihelyt egy kicsit helyre-

jövök, egy hétre átutazunk Oberneulandba, nehéz szívvel, ugyanis a viszonyok ott olyanok, hogy bizonyára mindenféle izgalmakkal kell majd szembesülnök, ezektől már most rettegek. De azt hiszem, a kisgyerekekkel való viszontlátás csak ott lehetséges, ahol – akár csak néhány napra – be tudunk illeszkedni az ő jó, nyugodt életrendjébe anélkül, hogy bármiképpen megijesztenénk vagy elidegenítenénk. Ha emlékek vagyunk számára, talán akkor ismer és kedvel majd meg a legjobban, ha úgy talál ránk, mint akik elvesztek valamikor az ő mindennapos és meghitt dolgai közt. Nem szeretnék elmenni újra anélkül, hogy őt ne láttam volna, még ha ez egybeesik is szinte egy újabb búcsúzással. Öröme van szükségem, és ezt a dolgot öröme szeretném elkönyvelni és megtartani; hiszen hát hol keressek egyébként olyan örömet magamnak, amely az enyém...

De lehet, hogy főleg csöndre van szükségem. Sokat fogok itt ücsörögni a szobámban, és mezítláb járkálok majd – kék orosz ingemben – le-föl a kertben. És megpróbálkozom valamilyen munkával. A *Szlovo o polky Igorját** még Párizsban elkezdtem lefordítani; talán itt folytatni tudom. Az írás egyelőre nehezemre esik: látod ezen a levélen is, amely annyi mindent szeretett volna Neked elmondani, és mégsem tud hordozni semmit. Pedig oly szívesen írnék Neked sok mindenről, oly szívesen kérdegetnélek. De türelmesen ki kell várnom az órát, amikor könnyebben le tudom majd írni a szavakat. Akkor majd pontosabban elmondom Neked, ha megtűröd.

Köszönöm, drága Lou, hogy írtál, és meséltél a kicsi házról és a kicsi kertről és Oroszországról; mindenben Magadról beszélteél.

Rainer

(S 63–65)

---

* Rilke 1902-ben kezdte el az *Igor-ének* fordítását.

jelenleg Worpswede, Bréma mellett,
1903. július 16-án

Mintegy tíz napja hagytam el – fáradtan, fájdalmak között – Párizst, és idehúzódtam, erre a széles északi sík vidékre: ennek csöndjétől és tágas karolású égboltjától remélek gyógyulást. Csakhogy éppen egy hosszan tartó, esős időszakban érkeztem; bárha most kissé derülni látszik az ég a nyugtalanul süvítő táj fölött; meg is ragadom tüstént ezt a pár pillanatnyi derűt, hogy köszöntsem Önt, kedves Uram.

Kedves Kappus úr: sokáig válasz nélkül hagytam utóbbi levelét, nem mintha megfélemedeztem volna róla – ellenkezőleg: olyan levél az, melyet újra-újraolvasunk, ha fölbukkan küldeményeink között: szemtől szembe, közletről ráismerem Önre a sorokban. A május 2-i levélről beszélek, bizonyára emlékszik rá. – Ha most, itt, a szélesen elterülő sík vidék csöndjében újraolvasom levelét, meghatnak az étellel szemben táplált aggályos töprengései, sőt jóval elevenebben érintenek, mint Párizsban, ahol minden másként hangzik és elfullad a rettentő lármában, amitől ott reszketnek a dolgok. Itt, ahol egy roppant ölelésű táj lélegzik körülöttem, és szelek süvítnek a tengerről, itt érzem csak igazán, hogy azokra a kérdésekre és érzelmekre, melyek külön életet élnek az Ön szívében, senki emberfia nem képes válaszolni; mert a legjobbak is csupán bolyonganak a szavak között, ha a legfinomabb árnyalat, csaknem elmondhatatlan tapasztalat kíváncskozna a nyelvükre. Mégis azt hiszem, nem kell vigasz nélkül maradnia, ha olyanféle dolgokhoz igazodik, melyektől most az én szemem is gyógyulást remél. Ha a természethez, a természet egyszerű üzenetéhez fordul, a kicsi dolgokhoz, melyeket kevesen látnak meg, s melyek egy szempillantás alatt mérhetetlenül nagygyá képesek növekedni; ha a parányi dolgok iránti szeretetét, valamint a sivárnak tűnő környezet bizalmát tolatkodás nélkül, egy szolgálatnak értelmezett figyelem keretében igyekeznek megnyerni: akkor mindent könnyebbnek, egységesebbnek s valamiképpen békésebbnek tekint majd, talán nem is az eszével (hiszen az ámulva vissza-visszamarad),

hanem legbensőbb tudatával, éberségével és tapasztalatával. Ön olyan fiatal még, a kezdet kezdetén áll... és szeretném megkérni, szívből megkérni, kedves Uram: legyen türelemmel szívének minden megoldatlan kérdése iránt, s próbálja meg *magukat a kérdéseket* megszívlelni, mint zárt szobákat vagy mint valamilyen sosem hallott nyelven írt könyveket. Ne kutakodjék most olyan válaszok után, melyeket senki meg nem adhat Önnek: még nem kelnének életre ezek a válaszok. Most arról van szó: éljen át mindent. *Élje át* a kérdéseket. Akkor majd talán, lassanként, egy szép napon élete beletorkollik a válaszba, szinte észrevétlenül. Lehet, hogy Ön magában hordja – az élet különösen tiszta és boldog adományaként – a formálás és alakítás képességeit; nevelje rá magát erre – de fogadja nagy bizalommal mindazt, amit megtapasztal; s ha benső akaratának sugallatára vagy bármiféle szükséghelyzet következményeként tolul föl ez a tapasztalat, vegye a hátára, és semmit ne gyűlöljön, semmit. A nemiség terhe nehéz; igen. És általában nehéz a feladat, melyet ránk róttak; de csaknem minden komoly feladat nehéz, és minden feladat komoly. Ha ezt felismeri, és *saját* természete és élete felől, saját tapasztalata és gyermekora felől, saját erejéből egy egészen egyéni (a hagyomány és az erkölcs befolyásától mentes) viszonyt képes kialakítani a nemiséggel, akkor nem kell félnie többé attól, hogy fejét veszti s legszebb kincsére méltatlanná válik.

A test gyönyör: érzéki élmény, akár a tiszta látvány vagy a tiszta érzés, amellyel a nyelv egy szép gyümölcs ízét érzékeli; végtelenül nagyszerű tapasztalat ez, amit örökbe kapunk, tudás a világról, minden tudás teljessége és ragyogása. S nem az a baj, hogy megszerezzük; az a baj, hogy majdnem mindenki visszaél ezzel a tapasztalattal, és elpazarolja és ingerként illeti életének fáradt pontjaihoz; szórakozásnak tekinti, nem csúcspontokhoz vezető koncentrációnak. Az emberek az étkezésből is valami mást faragtak: az egyik oldalon az éhínség, a másikon a fölösleg ténye elhomályosította ennek a szükségletnek a világosságát; hasonlóan zavarossá vált minden mély, egyszerű szükséglet medre, amelyben folyamatosan megújul az élet. De az egyes ember képes arra, hogy világosan éljen és kitisztítsa a maga számára ezt a medret (és ha nem az életviszonyaitól túlságosan függő egyes ember, akkor az egyedü-

li ember). Ő képes emlékezetébe idézni, hogy az állatok és növények minden szépsége a szerelemnek és vágyakozásnak nyugodt, maradandó formája; s láthatja az állatokat, láthatja a növényeket: azok türelmesen és önként egyesülnek és szaporodnak és növekednek – nem testi gyönyörérzetet hajhászva, nem testi szenvedések között, hanem olyan szükségszerű törvényeket követve, melyek erősebbek minden gyönyörnél és szenvedésnél, és legyűrnék minden akaratot és ellenkezést. Ó, bárcsak alázatosabb értelemmel fogadná és komolyabban viselné az ember azt a *titkot*, amellyel legkisebb porcikájáig tele van a föld... bárcsak hátára venné s érezné, milyen szörnyű nehéz, ahelyett hogy félvállról veszi. Bárcsak fogadná rettegő hódolattal ezt a termékenységet, mely *egyetlen egység*, tűnjék bár szelleminek vagy testinek; mert a szellemi teremtés is a testiből ered, azzal egylényegű, s olyan, mint a testi gyönyör csöndesebb, elragadtatottabb, örök érvényűbb ismétlődése. „Az a gondolat, hogy alkotók vagyunk, foganni és alkotni képesek lények”: semmit nem ér a folyamatos, nagyszerű, a *világban lezajló* megerősítés és megvalósulás nélkül, semmit nem ér a dolgok és az állatok világából felénk sugárzó ezerszeres helyeslés nélkül – s élvezete csakis azért olyan leírhatatlanul szép és gazdag, mert millió és millió fogantatás és születés örökölt emlékeivel van tele. Egyetlen teremtő gondolatban ezernyi elfelejtett szerelmi éjszaka éled újra; s megtölti ezt az *egyed* nagysággal és méltósággal. S akik egymásra találnak és ringató gyönyörben összekulcsolódnak az éjszakák mélyén, a legkomolyabb munkát végzik, és gyönyört és erőt és mélységet gyűjtenek egy eljövendő költő énekéhez, aki eljön egyszer, hogy elmondhatatlan gyönyöröket tudjon szóba foglalni. Ők teremtik a jövőt; s még ha tévednek is, még ha vaktában ölelkeznek is, a jövő beköszönt egyszer, megszületik az új ember, s a véletlen talapzatán, mely ekkor beteljesedni látszik, öntudatra ébred a törvény, amelynek révén egy ellenállásra képes, erőteljes hímsejt áttör az őt készségesen befogadó petesejthez. Uram, ne tévelyegjen a felületen; a mélyben minden törvény-nyé alakul. S akik hamisan és hiányosan élik a titkot (és ilyen az emberek zöme), azok elveszítik önmaguk számára, s mégis úgy adják tovább – öntudatlanul –, mint egy lezárt levelet. Ne tévessze meg a nevek sokasága és az esetek bonyolultsága.

Lehet, hogy egész életünk felett – közös vágyakozásként – egy roppant anyaság törvénye uralkodik. Egy szűznek, tehát egy olyan lénynek a szépsége, amelyik – mint olyan találóan mondja – „még nem teljesített semmit”: már anyaság, mely sejtelmesen készülődik, retteg és vágyakozik. Az anya szépsége szolgáló anyaság; s az elaggott asszony szívében hatalmas emlékezetté változik. Úgy tűnik, a férfi életében is van – testi és szellemi értelemben – anyaság: az ő megtermékenyítő aktausa is egyfajta szülés, és szülés az is, ha benső terhességénél fogva teremt. S lehet, hogy a nemek közelebből rokonok, mint hinnénk, és a világ nagyszerű megújulása talán abban áll majd, hogy férfi és nő – megszabadulva minden tévedéstől és kelleetlen érzéstől – egyszer csak nem ellenlábasként érzékelik egymást, hanem mint testvérek és szomszédok, s úgy egyesülnek mint emberek, annak érdekében, hogy közösen hordozzák – egyszerűen, komolyan és türelmesen – a nemiség súlyos terhét, melyet vállukra rótt a sors.

De a magányos ember – a kezével, mely kevésbé hajlamos a tévedésre – már most előkészítheti és felépítheti mindazt, ami egyszer majd sokak számára lehetségessé válhat. Ezért, kedves Uram: szeresse magányát, és tűrje bizakodó panaszszal a fájdalmat, amit magánya okoz. Egyre távolibbnak érzi azokat, akik közel állanak szívéhez, írja; nos, éppen ez mutatja, hogy kezd kitágulni Ön körül a szellemi térség. S ha egyre tágasabb ez a térség, akkor határa nőttön-nő s fokonyként a csillagokig ér; örüljön ennek a növekedésnek: de ebben a folyamatban semmilyen társ nem kísérheti el... és legyen jó azokhoz, akik elmaradnak, őrizze meg velük szemben a nyugalmát és biztonságát; ne gyötörje őket kételyeivel s ne ijessze el bizakodásával vagy örömeivel: úgysem értenék. Alapítson velük valamilyen egyszerű és rendíthetetlen közösséget, amelynek nem kell szükségszerűen megváltoznia, ha Ön közben egyre előrébb halad; szeresse bennük az idegen formában mutatkozó életet, s legyen kíméletes az öregedő emberekkel, akik félnek az egyedüllétől: Ön már nem fél tőle. Abban a drámában, mely örökké feszültségekkel terheli a szülő és gyermek közötti viszonyt, ne élezze tovább az ellentéteket; ez nagyban elpocsékolja a gyerekek erejét, és fölemészti az öregek szeretetét, mely akkor is táplál és melegít, ha *megérteni*

már képtelen. Ne kérjen tanácsot szüleitől és ne számítson megértésükre; de higgyen a szeretetben, melyet – mint valami örökséget – megőriznek Önnek, s bízzék benne, hogy ebben a szeretetben olyan erő és áldás lakozik, amit Önnek nem kell feltétlenül elutasítania, bármilyen messze igyekeznek!

Bölcsen dönt, ha előbb egy olyan polgári foglalkozást választ, mely önállóságra neveli, s teljesen, minden értelemben, önmagára utalja vissza. Várjon türelmesen, míg eldől, vajon legbensőbb életét csakugyan korlátozza-e egy gyakorlatias élethivatás. Én magam nagyon nehéznek és megerőltetőnek ítélem ezt a második hivatást, mivel óriási konvenciók terhelik, és alig hagy teret a személyes feladatmérlegelésnek. Az Ön magánya azonban – szokatlan viszonyok közepette is – emberi tartással és otthonnal ajándékozhatja meg, s e magányból kiindulva minden útra rátalál majd. Összes jókívánásaim készségesen elkísérik Önt, és számíthat bizalmamra.

Híve

Rainer Maria Rilke

(D 20–25)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Worpswede, Bréma mellett,
1903. július 18-án (szombat)

Szeretném elmondani Neked, Lou kedves, hogy Párizs hasonló tapasztalat volt számomra, mint a katonaiskola; akkor is egy szorongó nagy ámulat kerített hatalmába, s most ismét megrettentem, főleg attól, amit – valami elmondhatatlan zűrzavar közepette – életnek neveznek. Akkor fiú voltam a fiúk között, egyedül éreztem magam közöttük; de micsoda egyedüllét rohant meg most, itt, az emberek között, mennyire folyamatosan megtagadott minden, ami szemem elé került; a kocsik keresztülhajtottak rajtam, s azok, amelyek robogtak valahová, ki se kerültek, csak roppant megvetéssel átcsörömpöltek fölöttem, mint valami gyanús lyuk fölött, melyben meg-

gyűlt és megposhadt a víz. Elalvás előtt gyakran elolvastam Jób könyvének 30. fejezetét, és minden igazolódott rajtam, az utolsó szóig. És fölkeltem éjszaka, előkerestem kedvenc Baudelaire-kötetemet, a *Petits poèmes en prose*-t, és fennhangan elszavaltam a legszebb verset, az a címe: *A une heure du matin*. Ismered? Így kezdődik: *Enfin! seull! On n'entend plus que le roulement de quelques fiacres attardés et éreintés. Pendant quelques heures nous posséderons le silence, sinon le repos. Enfin! la tyrannie de la face humaine a disparu, et je ne souffrirai plus que par moi-même...* Nagyszerű a befejezése: fölével, röpül és messze jár, mint egy ima. Baudelaire imája; valódi, egyszerű ima, kézzel formált, ügyetlen és gyönyörű, mint egy orosz ember imája. – Ő hosszú utat járt meg ezért, Baudelaire, és térden állva és csúszva-mászva könyörgött. Mennyire távol állt tőlem ő minden más vonatkozásban, a legidegenebbek egyike; sokszor alig értem, és mégis: néha az éjszaka mélyén, ha – mint egy kisgyermek – elismételtem szavait, barátom lett, emberbarát, és velem lakozott, és ott állt sápadtan a vékony fal mögött és hallgatta fölhangzó szavaimat. Micsoda furcsa közösség támadt közöttünk! Osztottunk mindenben, ugyanaz a szegénység és talán ugyanaz a félelem.

Ó, ezer és ezer kéz dolgozott az én félelmemen; egy isten háta mögötti faluból várossá változott, nagyvárossá, amelyben mondhatatlan esemény történik. Nőtt, nőtt már jó ideje, s kimetszette érzelmeimből a zöld szín csöndjét: meddőségre ítélte. Már Westerwedében növekedett, és házak és utcácskák szöktek fel a szorongó környezetből, az ott töltött órák sűrűjéből. S amikor elérkezett Párizs, akkor egy szempillantás alatt olyan lett: óriás. A múlt esztendő augusztusában érkeztem Párizsba. Ez az az időszak, amikor a városban – még az őszi érkezése előtt – elhervadnak a levelek, amikor a melegtől kitágult utcák nem és nem akarnak véget érni, s az ember – mint komor szobák rengetegén – szagokon vándorol át. Elsétáltam a kórházak hosszú kerítései mentén, kapuik – a türelmetlen és mohó irgalom mozdulatával – szélesre tárva. Amint első ízben haladtam el az *Hotel Dieu* előtt, éppen egy nyitott konflis gurult be a kapun, egy ember lógázott benne, meg-meghimbálózott minden zökkenőnél, ferdén, mint egy kifércelt bábu, kiszürkült, nyurga, imbolygó nyakán gennyes

kelevény. És micsoda emberekkel találkoztam azóta, majdnem minden álló nap; kariatidák romhalmazai, testükön ült még az egész szenvedés, a szenvedésnek egész épülete, s ők úgy éldegéltek alatta, mint a teknősbékák. Egy halom ideiglenes élet, magára hagyva és sorsában bántatlanul. Legfeljebb benyomásnak vélték őket a többiek, és nyugodt, tárgyilagos kíváncsisággal vették szemügyre alakjukat, mint valami állatot, mely különös szerveket, éhező- és halálszerveket fejlesztett ki a szükség elviselésére. És túrték az óriásira duzzadt városok vigasztalan, szürke mimikrijét, és kitarítottak minden egyes nap rugdosásai közt, mint szívós férgek, túrték, mintha még várniuk kellene valamire, meg-megrándultak, mint egy felkoncolt kövér hal darabjai, amely ugyan már rothadásnak indult, de még mindig él. Éltek, éldegéltek a semmiből, a porból, a koromból, ruhájuk piszkából, abból, ami ki-kipottyant a kutyák foga közül, egy értelmetlenül széttört dolog táplálékából, amit – rejtélyes célzatú használatra – még mindig megvásárol valaki. Micsoda világ ez. Darabok, ember-darabok, állat-cafatok, holt dolgok maradékai, s még mind-mind mozog, valami iszonyatos szélviharban meg-megkoccan, hordoztatik, és egyúttal ő maga hordoz, zuhan és le hagyja önmagát zuhanás közben.

Idős asszonyokat láttam, letették nehéz kosarukat valamelyik falmélyedésben (egészen parányi asszonyokat, akiknek szeme kiszáradt, mint egy tócsa), s amint tovább bicegtek volna, lassan és aggályosan egy hosszú, rozsdás kampó villant ki kabátujjukból, s félelmes biztonsággal a kosár fölére fonódott. És láttam más idős asszonyokat, akik egy ódon éjjeliszekrény fiókjával a kezükben ódöngtek, és váltig bizonygatták kinek-kinek, hogy hús, eladásra szánt rozsdás tű lapul fiókjaik mélyén. Egyszer, egy késő őszi estén egy ilyen töpörödött kis anyóka toppant mellém egy kirakat fényében. Csak ácsorgott csöndesen ott, azt hittem, velem együtt mustrálja a kiállított portékákat, rá se hederítettem. De aztán nyugtalanított a közelsége, s nem is emlékszem, miért, hirtelen furcsán összekulcsolt, ráncos kezére tévedt a pillantásom. Kezéből egészen, egészen lassan egy régi, hosszúka, vékony kis ceruza óvakodott elő, és nőtt, nőtt, s egy örökkévalóság volt, míg teljes hosszában láthatóvá vált, láthatóvá egész nyomorúságá-

ban. Nem tudom megmondani, mi hatott olyan rettenetesen ebben a jelenetben, de úgy éreztem, egy egész sors bontakozik ki a szemem előtt, el addig a pillanatig, mikor a ceruza egyszer csak megtorpant a növekedésben, csak oltári csöndben reszketve fölhogadt az üres kezek magányos gyűrűjében. Aztán kapiskálni kezdtem: megvételekre kínálja őket...

És láttam asszonyokat, akik sebesen elhussannak az ember mellett, hosszú redőzetű bársonykabátban (a nyolcvanas évek divatja), ódon kalapjukon papírrózsák, csokorba tűzve, s hajuk mintha összeolvadt volna, úgy csüng le a karima alól. S láttam mindannyiukat, férfiakat és asszonyokat, akik valamilyen átmenetben élnek, talán az örület felé vánszorogva; mind-mind valami végtelen finom vonással az arcán, szeretettel, tudással, örömmel, olyasféle fénnel, amely épp csak egy árnyalatnyit komorul el, s nyugtalan lobog, s bizonyára kitisztulhatna, ha odapillantana és segítene rajta valaki... De senki nem segít. Senki nem segít azoknak, akik épp csak egy parányit ütköztek meg, csak kicsit rettegnék és vacognak; azoknak, akik éppen most kezdik másképpen olvasni a dolgokat, mint saját alkotójuk; azoknak, akik – bár még szívvel-lélekkel ezen a világon élnek – egy picit ferde derékkal bicegnek, s ezért úgy vélik, függnek fejük felett a dolgok; azoknak, akiknek nem hazája a város, csak bolyonganak utcáin tanácstalanul, mint egy gonosz erdő labirintusában, mindazoknak, akik naponta sérelem esik, mindazoknak, akik nem hallják akaratuknak lépteit a lármában, mindazoknak, akiknek fejére nőtt a félelem – miért nem segít rajtuk senki a nagyvárosokban?

Hová igyekeznek, ha föl-fölbukkannak, városszerte? Hol hajtják fejüket nyugovóra? és ha nem alszanak, mi zajlik le szomorú szemük előtt? Mire gondolnak, ha napokig ücsörögnek a nyilvános kertekben, kezükbe temetve arcukat? ez a kéz is olyan, mintha messziről érkezett volna csupán azért, hogy a másik kézben eltemetkezzen. És milyen szavakkal szólnak önmagukhoz, ha ajkuk megmoccan és munkába fog. Valódi szavakat szőnek-e még?... Mondatok-e még a mondataik? vagy már zavartan buggyan ki szájukon – mint egy égő színház romjai alól – mindaz, ami bennük néző volt és színész, és hallgató és hős? Senki nem gondol rá, hogy gyermekkor

szunnyad bennük is, mely veszendőbe megy, erő, mely megbetegszik, és szeretet, mely egyszer egykettőre kilobban?

Ó, Lou, úgy, de úgy kínoztam magam, napról napra. Mert egytől egyig megértettem ezeket az embereket, s noha nagy ívben kerültem őket, nem volt titkuk előttem. Kiszakadtam tulajdon életemből, átítatódtam az ő életükbe, mindegyiküknek életébe, mindegyiküknek terhes életébe. Gyakran hajtogattam magamban fennhangon: nem vagyok egy közülük, el kell menekülnöm ebből a szörnyű városból, amelyben majd utoléri őket a vég; ezt mondogattam magamnak, s éreztem, nem csalogok. S mégis, amikor észrevettem, hogy ruháim hétről hétre kopnak és elnehezülnek, és láttam, hogy több helyen kirojtozódnak, akkor megdöbbsentem, és beláttam, hogy menthetetlenül az elveszettekhez tartozom, ha csak rám nézett egy véletlen arra tévedt gyalogos, és – félig-meddig öntudatlanul – engem is egy kalap alá vett ezekkel a nyomorultakkal. Bárki fia letaszíthatott volna engem is közéjük, megvető pillantásának futó ítéletével. Nem voltam-e csakugyan egy közülük, hiszen olyan szegény voltam, mint ők, s egyetlen tiltakozás mindaz ellen, ami a többi embert foglalkoztatta, szórakoztatta, hitegette és éltette? Nem tagadtam-e mindazt, amit körülöttem érvényesnek ismert el a világ? – Nem voltam-e valóban hajléktalan, a látszat ellenére, hogy volt egy kis szobám, amelyben olyan idegenül éreztem magam, mintha egy ismeretlennel osztottam volna meg az életemet? Nem éheztem-e az asztalok körül úgy, mint ők, mert – bár roskadoztak az élelemtől – nem ehettem belőle, mert nem volt tiszta és egyszerű, mint az én kedvenc ételeim? És nem különböztem-e a köröttem nyüzsgő emberek zömétől – éppen úgy, mint ők – már pusztán azzal, hogy nem kotyogott a véremlen sem bor, sem semmiféle más mámorító ital? Nem voltam-e tiszta életű, mint ezek a magányosok? Nekik is csupán bőrük felületéig hatolt a gőz, a város maró lötytye és röhögése, mely mint a kojtoló (s e fertőt tápláló) tűzből fölgomolyodó füst, úgy terjed... Semmi nem volt olyan alig-nevetés, mint e kítaszítottak nevetése: nevetésük úgy hangzott, mintha lezuhanna bennük valami, zuhanna és ripityára törne, és szilánkokkal töltené meg a testüket. Komolyan néztek; és komolyságuk úgy nyilallt belém, mint a

nehézkedési erő, és magával ragadott a mélybe, nyomorúságuk középpontjába.

Mit számított, hogy némely reggel derűsebben ébredtem, s bátrabban keltem útra, fölfegyverkezve egy nyugodt nap pompás kihívásaira... Egyszer (hajnalok hajnalán) lefelé csorogtam a Boulevard St. Michelen, a Nemzeti Könyvtárba igyekeztem; időm java részét ott töltöttem. Lépdeltem, s örültem mindannak, amit a reggel és a napkelte még egy városban is képes kibontani maga körül: a frissességnek, kivilágosodásnak s bátorságnak. Örültem a kocsikerekek vörösének, mely nedves és hűvös volt, mint a virágok levelei, megörültem, amint az utca végén felvillant valami világoszöld folt; nem is gondoltam rá, vajon mi lehet. Lomposan cammogtak fölfelé a lejtőn a locsolókocsik, a víz frissen és ragyogó cseppekben csöpögött vázaikról, s tompított kissé az úttest fényén: nem is vakított többé. Lovak baktattak villogó lószerszámok kalodájában, s mint száz kalapács, patájuk úgy dobogott. Másképpen harsant a kofák kiáltása: lágyabban emelkedett s visszhangzott a magasban. Kézikocsijuk hátán úgy hullámzott a zöltség, mint egy kicsi rét, szabad reggeli eget vont maga fölé, és rengett sötéten, zölden, harmatosan. Egy-egy pillanatra elcsöndesült az utca, az ember kitáruló ablakok zörrenéseit hallotta a feje felett...

Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy szemközt igyekvő gyalogostársaim furcsán viselkednek; volt, aki hátraszegett fejjel, bóklászva lépett, úgyhogy ügyelnem kellett rá, nehogy felökleljen; de akadt olyan is, akinek földbe gyökerezett a lába... s amint tekintetük nyomába eredt a szemem, egy karcú, fekete ruhás férfit pillantottam meg, aki útközben mindkét kezét arra használta, hogy felöltőjének gallérját visszahajtsa (nyilván bosszantotta, hogy fel-felpöndörödik). Ebbéli fáradozása közben (mely, semmi kétség, tetemes erőfeszítést követelt) meg-megfeledkezett a járdáról, botlott-botladozott, majd fürgén átugrott egy-egy akadályt. Miután ezt több ízben is, rövid egymásutánban megismételte, szemét ismét a járdára szögezte, de mégis – furcsa módon – két-három lépés után megint megtorpant s félreugrott valami elől. Önkéntelenül is megszorítottam lépteimet, s mihelyt közvetlenül a férfi háta mögé értem, láthattam, hogy lábának mozgását egyáltalán

nem a járdához igazította (hiszen az sima volt s makulátlan), csupán meg akarta tévesztetni a járókelőket; ezért fordult meg minden biccenés után, mintha valamilyen vétkes kis tárgyat szeretne kérdőre vonni. A járdán valójában semmit sem lehetett látni. Közben persze egyre ernyedtebben rángatózott, most egészen szaporán haladt, egy ideig rá se hederített a reggeli tömeg. Hirtelen azonban újra belenyilallt a nyugtalanság kórja, kétszer magasra vonta, majd leejtette a vállait, úgyhogy egészen ferdén lógadoztak az orra előtt, miközben tovább araszolt. Jócskán elhűltem, amikor egyszer csak azt látom: bal kezét villámgyorsan kabátgallérjába böki, csaknem észrevétlenül megmarkolja és feltűri, majd mulatságos pipogyasággal, két kézzel, lefele próbálja gyömöszölni a gallért, de a művelet – akárcsak az imént – sehogyan sem akar sikeredni. Bólingat előre, bólingat balra, nyakát nyújtogatja, bólong, bólong, bólong magasra nyújtott fürgé keze mögött, mintha most már az inggallér is nyugtalanítaná, s amott fönnt még elegendő munka várna rá. Végül úgy tűnt, minden gondja megoldódott. Menetelt vagy tíz lépést (ügyet sem vetettek rá), s a vállak – ismét egy pillanat alatt – megint hintáznizni kezdtek, le-föl. Erre már egy pincér is felfülett (egy kávéház teraszán takarított), s kíváncsian meredt a bicegőre, aki váratlanul megrázkódott, megdermedt, majd apró ugrásokkal folytatta útját. A pincér elmosolyodott, bekurjantott pár szót az üzletbe; erre megsokasodtak az arcok az ablaküveg mögött. Közben az idegen gallérja mögé akasztotta görbe kampójú sétabotját, s menet közben így tartotta, függőlegesen, pontosan a gerince fölött; ez a fordulat nem keltett ribilliót, őt pedig támasztotta egyúttal. Az új tartás persze megnyugtatta, s egy pillanatra egészen megkönnyebbült. Senki nem bámulta többé; én azonban – nem tágtítottam tőle, szemmel tartottam továbbra is – tudtam, hogyan tér majd vissza fokozatosan a nyugtalanság, hogy s mint hatalmasodik el rajta, hogyan próbál hol itt, hol ott kitörni megint, hogy rázza majd vállban, hogy akaszódik a fejére s zökkenti ki egyensúlyából, s – mint derült égből villámcsapás – hogyan roncsolja s szaggatja szét a lépteit. Még alig lehetett sejteni közeledtét; alattomosan, csaknem titokban, apró lökésekkel kopogtatott, de már megjelent s erőre kapott. Éreztem, hogyan telik meg

ez a férfi, tetőtől talpig izgágasággal, hogyan nő testében, kifogyhatatlanul a nyugtalanság, hogyan sokasodik, s láttam elszánt akarát, láttam félelmét, s görcsbe gémberegett kezének elkeseredett harcát, ahogy gerincéhez szorítja a sétatbotot, mintha a szerencsétlen, zötykölődő test részévé szeretné avatni, melyben az inger ezernyi táncban tombolni kezd. És tanúsíthatom, mint vált ez a bot valami... valami fontos, sorsdöntő dologgá: a férfi összes ereje, egész akarata ebbe a botba költözött, hatalommal ruházta fel azt, olyan lény nyé ütötte, aki netán még segíteni is tud, s akiben ez a beteg ember rendíthetetlenül, vakon bízik. Egy isten született itt, s roppant hatalommal kelt ki a férfi ellen. Míg tombolt a harc, ő persze továbbcsordított, hátán a bottal, s pillanatokra úgy tűnt: egyszerű, ártatlan halandó ő is. Áthaladt a Michel téren, s bár a kocsi és a járókelők nyüzsgése ürügyet kínált volna szokatlan mozdulatokra, most hidegvérrel, keményen lépkedett, sőt valami furcsa, dermedt nyugalom ömlött el egész testében, mihelyt az úttest túlsó oldalán a híd járdájára lépett. Most szorosan haladtam a nyomában, bágyadtan, félelme uszályában: félelme elegyedett az enyémmel. A bot hirtelen meglazult, a híd kellős közepén. A férfi megtorpant; halálos nyugalommal és mereven állt, meg se moccant. Várakozott; mégis olyan volt, mintha az ellenség csupán nem adna hitelt megalázkodásának; habozott – de csak egy pillanatig. Aztán kiobbant, mint valami tűzvész, mely egyszerre lobog a ház összes ablakán. Kitört a tánc... A sebtiben összecsődült, tömött embergyűrű engem lassan-lassan a peremre szorított, már semmit sem láttam. Térdem reszketett, szinte kivetkeztem magamból. Egy darabig a híd korlátjára támaszkodtam, majd visszatámolyogtam a szobámba; értelmetlen lett volna folytatnom utam a könyvtárba. Hol van a könyv, mely elég erős, hogy kigyógyítson abból, ami ott történt velem? Mint akit kiszípolyoztak; mintha az én véreimből táplálkozott volna egy másik ember rettegése, annyira kimerültem.

És rengeteg ilyen reggelt éltem át – és estét. Ha én magam *teremthetem meg* mástól szerzett félelmeimet, ha dolgokat formálhatok belőlük, valódi, nyugodt dolgokat (megteremtésük derű és szabadság), melyek – ha elkészültek – nyugalmat sugároznak,akkor nem történt volna velem semmi rettenetes.

De ezek a naponta rám zuhanó félelmek száz másik félelmet ébresztettek és felágaskodtak bennem, szövetkeztek ellenem, s én gyöngye voltam kilábalni ebből a szakadékból. Miközben formálni igyekeztem őket, alkotóvá váltam anyaguk megismerése révén; ahelyett, hogy akaratom tárgyaivá /=*zu Dingen meines Willens*/ fogadtam volna őket, csak saját életet kölcsönöztem nekik; s ők ezt az életet fegyverként fordították ellenem, és üldözőbe vettek, egészen az éjszaka mélyéig. Ha sorom irgalmasabb, nyugodtabb és emberibb, ha szobám kitart mellettem, és egészséges maradok, talán lett volna rá erőm: *dolgozat teremteni félelemből*.

Egyszer sikerült, ha csupán rövid időre is. Viareggióban voltam; soha nem látott mértékben csaptak össze fejem fölött a félelem hullámai, és letepertek. És túl hatalmas volt a tenger, mely csak mormolt és mormolt, és betemetett tavaszi hullámainak zajával. De jött, jött a félelem. Imák születtek ott, Lou, egy könnynyi ima. Neked el kell mondanom ezt, mert első imáim a Te kezedben nyugszanak: olyan gyakran gondoltam rájuk, olyan gyakran igazodtam el rajtuk a távolban. Mert olyan eleven dallam él e sorokban, s mert a Te kezedben pihennek,* ezért tudtam eligazodni rajtuk. És egyszer szeretnék eljönni, és az új, azóta keletkezett imákat hozzátenni a többihez, Neked ajánlani, a Te kezedbe, a Te nyugalmas házad oltalmába.

Mert nézd: én idegen vagyok és szegény. És majd eltávozom; de nyugodjék akkor a Te kezedben mindaz, ami egyszer hazám lehetett volna, ha erősebbnek bizonyulok.

Rainer

Lou, szemed elé kerültek a könyveim? a Worpswedéről és Rodin művészetéről szólnak? Átlapoznád-e egyszer ezeket? És Te írtál-e új könyvet? Elolvashatnám? –

(S 65–75)

---

* (és mert csak mi tudunk róla, Te meg én...)

Oberneuland bei Bremen
1903. július 23-án

/.../ Nehéz elmondani, Ruth milyen kedves, és közben erős és durcás és büszke, és már-már egy kis ember, szinte önálló lény. Egy anyagból öntve. Majd még mesélek róla, de most nem tudok, amíg itt vagyunk; ugyanis csak pár napot szándékozunk maradni, és ezt az időt teljesen arra szeretnénk fordítani, hogy Ruthot megismerjük, körülvegyük, és emlékeket gyűjtsünk arra az időre, amikor megint távol kell majd tőle élnünk. A kislány először, mondanom se kell, nem ismert meg minket, de aztán megenyhült irántunk, és már a második napon teljesen természetesnek találta, hogy Clarát anyának nevezze /=*Mutter*/, és nem tágtott mellőle, amikor Clara kissé odébb lépett volna. Engem „ember”-nek nevez /=*Mann*/, vagy „jóember”-nek /=*guter Mann*/, és nagyon kedves hozzám. – Egész nap a kertben van, szinte meztelelenül, egy kis vasgyúró, majd kicsattan az egészségtől, szinte kövér! Sokat játszik a homokban szép kis faedényeivel, amelyeket tőled kaptott; most már ez a kedvenc játéka, úgyhogy nehezen válik meg tőle esténként.

A mi szobánkban alszik, és reggelente, ha felébred, már egészen bizalmaskodó, és bájosan és rengeteget mesél az életről. Nagyon boldogok vagyunk, hogy újra látjuk – ez hosszú időkre sok bátorságot és reményt és örömet ad. Clarát is teljesen feloldja a kislánnyal való foglalkozás, és csodálatosan megértik egymást.

Westhoff mama sokszor-sokszor üdvözöl! Nem tudta a postacímedet, ezért nem írt neked olyan sokáig; de most majd pótolja, ígéri.

De már jön is Ruth és hív: Ember! úgyhogy ennyi futotta mára. Egyszer, nemsokára most már te is látod majd! Clara is szeretettel köszönt, én pedig szeretettel öllelek

Renéd

(BAM I 383–384)

jelenleg: Oberneuland, Bréma mellett
1903. július 25-én (szombat)

Leveledet, Lou, Worpswedéből továbbították ide. Tegnap reggel kaptam meg, és a kis Ruth is velem volt, amikor első ízben elolvastam. Azóta többször is átfutottam, föl-le sétálgatva a kertben, s minden alkalommal felpezsdített, úgy föl-rázott, mint valami új, nem remélt, minden mérték felett jóságos híradás. A madarak jöttek el így – kenyér-adomány-nyal – azokhoz, akik éheztek a pusztában; lehet, hogy önmagukból táplálkoztak, ínségük és magányuk mélységeiből, de nem tudták, amíg el nem jött hozzájuk a messzi idegen madár, csőrében falatka kenyérrel; annak a belső élelemnek külső jele volt ez, amiből addig éltek... Így jön el hozzám a Te hangod, így jön el hatalmas ösztönzésed, talán meg sem érdemlem: mert érzem, Lou, nagyon erős még bennem a Wolfratshausen előtti élmény, és azt hiszem, nem is vagyok még ura ennek az időszaknak. A mérhetetlen szenvedésnek nagy, naponkénti megtapasztalása, a pusztulás *kinyilatkoztatása*, aminek Párizsban lettem részese, talán mégiscsak túl erős élményként hatott rám, és áthullámozott az akaratomon. *Neked* írhattam róla, hiszen égek a vágytól, hogy kitárulkozzam Előtted: láss meg engem egészen; de az csak levél volt. És még semmit nem formáltam meg belőle, még nem alkotam egyetlen dolgot sem, ami tanúságot tenne rólam: és létrejön-e majd valaha is? Én úgy vagyok, hogy amit valóságosan érzékelek, az túl mélyre hull bennem, hull, hull évekig, s végül nincs erőm fölemelni, és aggodalmasan hurcolom körbe mélységeimet, de lényegükhöz közelebb férkőzni nem tudok. Persze igaz, hogy a türelmetlenség árt e folyamatoknak és átváltozásoknak, melyek – mintegy szívkamrákban – sötétben mennek végbe; és a türelem mindennek feltétele: alázatnak, erőnek és mértéknek. De az élet halad, s olyan, mint egyetlen nap, és aki türelmes, annak ezer ilyen napra volna szüksége, noha talán egy sem adatik neki. Az élet halad, és elhalad sokak mellett a távolban, és kikerüli a várakozókat. Ezért én dolgozni szeretnék, hogy ne legyek várakozó, szeretnék

műhelyem közepében állni minden napnak alkonyatáig. És mégis képtelen vagyok rá, mert majdnem semmi nem érik meg bennem, vagy nem tudok róla, és hagyom senyedni és túlélni távoli termésemet. Belül még mindig csupa zűrzavar vagyok; amit megtapasztalok, olyan, mint a fájdalom, s amit valóban szemügyre veszek, sebet üt rajtam. Nem ragadom meg az élményt: hegyes és éles oldalával nyomja kezembe a világ, tenyerem közepébe, csaknem akaratom ellenére; más dolgok meg, melyeket szeretnék megfogni, kisiklanak kezemből, mint a víz, és másfelé csorognak, miután engem – cseppekben – visszatükröztek. Mit tegyen az, aki ilyen kevéssé fogja föl az életet, akinek bele kell törődnie, hadd történjenek meg vele a dolgok, s azt tapasztalja, hogy tulajdon akarata eltörpül egy másik hatalmas akarat mellett, melynek örvényébe olykor-olykor belepottyán, mint egy folyón lefele sodródó tárgy? Mit tegyen az, Lou, akinek a könyvek (hiszen tájékozódni szeretne...) csak úgy táruznak föl, mint nehéz ajtók, melyeket egy következő széllelés megint becsap? Mit tegyen az, aki az embereket ugyanolyan nehéz feladatnak tekintti, mint a könyveket, ugyanolyan fölöslegesnek és idegennek, hiszen nem azzal kínálják, amire szüksége van, és nem válogathat közöttük, fontosat és fölöslegeset egyaránt átvesztőlük, s agyonterheli magát az életükkel? Mit tegyen ez az ember, mondd, Lou? Vonuljon teljes magányba, vagy szokjon hozzá, hogy a dolgokkal lakik, melyek jobban hasonlítanak rá, és nem is raknak terhet a vállára?

Igen, Lou, magam is azt hiszem, hogy az utóbbi esztendőik tapasztalatai jót tettek nekem, hogy ami csak jött, szilárdabban önmagamba szorított, és nem szórt szét, mint azelőtt oly gyakorta: sűrűbbé változtam, és kevesebb bennem a pórus, a köztes térség, mely megtelik, ha idegen anyag veszi birtokba, és csak duzzad és dagad.

De tartást nem tudok nyújtani senkinek: kisgyermekemnek idegeneknél kell cseperednie, fiatal feleségem (neki is megvan a maga munkája) másoktól függ, mások gondoskodnak képzéséről, én magam pedig nem tudok semmi hasznosat hajtani, nem tudok vagyont teremteni. S még ha a legközelebb állók (akikre ez tartozik) nem tesznek is szemrehányást, a szemrehányás mégis jelen van, és tele van vele a ház, ahol

most éppen tartózkodom. És ezért itt megint csak ellenállásra van szükség, önuralomra és védekezésre, s csak erőt fecsérlek és rettegés mered rám minden dologból.

És sokszor arra gondolok: mintha – minden értelemben – úgy alakulna, hogy semmit nem vagyok képes nyújtani annak a két embernek, aki *összefügg* velem (a kicsinek s a nagynak), semmitől nem tudom megóvni őket, így, ahogy vagyok. Mert oly keveset tudok, és rosszul tanultam meg gondoskodni és csaknem sehogyan segíteni. És annyi munkám van önmagammal éjjel-nappal, hogy sokszor majdnem ellenségesen viselkedem szeretteimmel, akik zavarnak, és mégis joguk van hozzám. Embertől emberig minden olyan nehéz és próbálatlan és példa nélküli; minden viszonyban teljes figyelemmel kellene élnünk, teremtő módon minden pillanatban, mely újat kíván és feladatokkal bíz meg, és kérdésekkel és követelményekkel szembesít...

Nos, viszontláthattuk kisleányunkat is. Itt él Oberneulandban, feleségem szüleinél, akik évek óta egy régi, széles, nagy tanyát bérelnek. Egy magas, szalmatető s fehér ház áll a kertben, jobban mondva egy jókora park közepén, égbe magasodó fákkal, pázsittal és utakkal, melyek lassan merülnek alá a sötétbe. És a messzi mezőkről befújdogál a szél, és távolságot és illatot sodor, és nagyobbnak mutatja, mint amilyen, a kertet. Itt cseperedik Ruth. Majdnem mindig az udvaron hancúrozik, pucéran, s mint egy vad törzsből származó kisgyerek, boldogan s természetesen szaladgál meztelenül. Ha meg felöltözködik, egészen egyszerű ruhát ölt: Millet képein hordanak ilyet a gyerekek; elnyúni való ruhácskák, megfelelnek gyermeki igényeinek, s pontosan elegendők a csúszás-mászás és tapogatózás szakadatlan kis erőfeszítéseéhez, amik kitöltik napjait, reggeltől estig.

Amikor ideérkeztünk, megpróbáltunk szép csöndben éldegélni, olyan nyugodtan, mint maguk a dolgok, és Ruth csak ücsörgött és hosszasan delejezett minket. Komoly, sötét-kék szemét ránk szögezte, mi meg vártunk egy órát is, szinte mozdulatlanul, mint ha az ember várja, hogy közelebb tipegjen egy kismadár, melyet bármely kis moccanás elriaszthat. S végül – unszolás nélkül – oda is bújt hozzánk, megpróbálkozott néhány szóval, hátha megértjük; aztán, egészen közel-

ről, felismerte a szemünkben ragyogó kis arcát. És gügyögött és mosolygott; ez volt első bizalmas vallomása.

Egyébként valami fölényes kímélettel, derekasan viselte felénk fáradozásunkat, hogy a közelében lehessünk s megosszuk vele mindenünket. Egyszer csak természetes könnyedséggel bökte ki: mama, aztán ismét – mintha emlékezne közben – kitérte a karját, és röpült felénk, szeretetre áhítóva. Mostanában kegyesen jó hozzánk; engem úgy szólít: „ember” és „jóember”, és elégedett, hogy még itt vagyok.

Még három vagy négy napig maradunk itt. Aztán visszatérünk Worpswedébe Vogelerékhez, onnan majd menesztem a könyveket; a Worpswede-könyvet meg a Rodin-könyvet. Úgy olvasd majd, mint ezeket a leveleket; mert sok mindent Neked írtam bennük, s abban a tudatban, hogy *Te létezel*.

Rainer

(S 78–82)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Worpswede, Bréma mellett
1903. augusztus 1-jén (vasárnap)

Nézd, drága Lou, nem akar csendesedni a helyzet körülöttem. Hiába várom a nyugalmas órát, amikor megint egy hosszú levelet írhatok Neked; nem jön. A napok világítanak, mint egy lobogó lámpa, mint fény a szélben, az éjszakákon meg nagy a nyugalanság, amely a múltból ered vagy a jövőből. És nincs és nincs, nincs saját szobám, és nem találok ablakot, amelyen át valami nyugodtabb pontra kitekinthetnék. Oberneulandban ugyan hatalmas, öreg, kibomlott fák állnak a ház körül, amelyekben *egyensúly van* akkor is, ha hajlonganak; de ott sem használhatok zavartalanul egy szobát, amelyből szemlélném a lombok mozgalmas életét. Súlyos, nyomasztó hangulat ül ezen a házon, a ház ura miatt, aki egy rosszul megöregedett zsarnok szeszélyes, zavaros szokásaival mindenkit sakkban tart; korábban értelmetlen és hirtelen dühkitöréseivel tartott rettegésben mindenkit, most pedig vé-

kony, panaszos nyöszörgéseivel kínozza környezetét, – ideg-
betegségének új stádiuma ez, amely egyre inkább hatalmába
keríti, és még rengeteg tartalék erejét is felemészti. Számomra
furcsa módon elegendik ennek az idős embernek a drámája
azokkal a benyomásokkal, amelyeket kisgyermekünkön ta-
pasztalok, úgyhogy emlékezetemben nemigen tudom meg-
különböztetni egyiket a másiktól. Jaj, hogyan bánik az élet
az emberekkel, hogy így kell megöregedniük, eltorzult arccal,
izgágán kapkodó kezekkel, szemekkel, amelyek semmit nem
őriznek többé, és nem találnak semmit. És mennyire kopott
már a mosoly, és rossz és törékeny, és a mozdulatok úgy hulla-
nak le a testről, mint öreg levelek a szélben, és semmit nem je-
lent, hol tapadnak meg a földön. És érdektelen, hogyan enyé-
szik el a ház ezek körül az öregek körül, hogyan tér ki előlük,
és hogy minden halott, bármit tesznek is. Nehéz vigaszt lel-
ni egy ilyen házban, nehéz a kisgyermek hangjára figyelni, aki
oly megvesztegetően gyanútlan, és olyan végtelenül egyedül
van minden zöreje között.

Szóval a nyolcnapos oberneulandi kaland után, amely – hála
kínosan megőrzött óvatosságunknak – jól telt, visszatértem
ide, és örültem, hogy néhány nyugodt hetet tölthettem Voge-
ler házában, a vörös szobában, amelyet régebben, kedvezőbb
időkben, saját dolgaimmal és könyveimmel tettem kényel-
messé; most azonban kiderült, hogy itt sem maradhatok, mert
Vogeler fiatal feleségének vészesen közelgő szülése – jobban,
mint azt eleinte ők maguk is sejtették – mindinkább megha-
tározza, betölti és beszűkíti a ház légkörét, úgyhogy más fő-
lősleges dolgok nem is maradhatnak ott. És mivel számunkra
lehetetlen, hogy vendéglőben lakjunk, továbbá drága és kö-
rülményes volna, ha valahol Worpswedében rendezkednénk
be, újra vissza kell mennünk Oberneulandba, ha itt megtör-
tént a szülés.

Nem várom, hogy komoly koncentrációt hozhatna ez az
újabb – feleségem szüleinek házában elviselt – tartózkodás,
és tartok is kicsit attól, hogy folytassam a kísérletezést, amely-
nek ideje valójában lejárt; mivel azonban téli terveim taka-
rékosságra intenek, nem gondolhatok arra, hogy egy másik
helyre menjek, úgyhogy túrnöm kell, és meg kell várnom, mi
lesz mindebből. Azonban már most, mivel nyarunk eléggé

értelmetlen, és oly nyugtalanná vált, meg kell fontolnunk egy augusztus vége előtti elutazást. Először is Lipcsében meg kell ejtenem egy viszontlátást az apámmal, aztán pedig – München, Velence és Firenze érintésével – Rómába utazunk, ahol a feleségemnek (Rodin kívánsága szerint) a jövő év folyamán dolgoznia kell. Közben én is ott maradnék egy vagy két hónapig Rómában, ugyanis nagyon vágyom arra, hogy megismerjem az ókort, amelyet voltaképpen még egyáltalán nem ismerek, főleg a kicsiny dolgokat, amelyek oly felnőtt szépséggel közelednek az emberhez. Rodin életműve (amelyet oly mélyen és türelmesen magamba szívtam) engem ezekhez a dolgokhoz, valamint a gótikus kép-művészethez vezetett el, és az itáliai tartózkodást most a legnagyobb – Párizsban megszerzett – tapasztalatok természetes folytatásának tartanám. De nem akarok túl sokáig Rómában maradni, és megesik, hogy egyedül szeretnék elmenni valami eldugottabb helyre, ahol kellemes a tél. Hogy aztán hol lakom majd, azt még nem tudom. Kellemes számomra a toscanai vidék, és nyilván ott szeretnék élni, ahol Szent Ferenc úgy tárta szét ragyogó szegénységét, mint valami köpenyt, amelyben elfért az összes állat: Subiacóban vagy Assisiben; de az hegyes-völgyes vidék, és lehet, télen túl szigorú. De meglehet, hogy elmegyek valahová Rómától délre, talán a kicsi Ravellóba, Amalfi mellé, azoknak a boldog partoknak kék golfáramlatai fölé. Talán ott utolér a magányosság és a hatalmas csend, amelyre minden lélegzetemmel szomjazom; és akkor csöndben szeretnék élni a dolgokkal folytatott érintkezésben, és hálálkodni szeretnék mindazért, amit a túlságosan erős hétköznapiok megtagadnak tőlem. És akkor szeretnék írni néha Neked, és még sok mindent elmesélni, amire most az óriási hajsza miatt nem találok szavakat. Sok minden történt még Párizsban, amit el szeretnék mondani Neked, és hallanod kell a Mont Saint Michelről is, az Arkangyal gótikus templomhegyéről, amely Normandia északi partjain szökken a magasba, és szinte teljesen csak tengervíz veszi körül; és sok minden másról, ami engem megragadott, adnom kell Neked egy kis emléket.

A Rodin műveiről írt kis könyvem, amelyet ma elküldök Neked, ugyancsak sokat mesél majd; csupa személyes élmény lenyomata ez, első párizsi időszakom tanúsága, amikor egy

óriási, túl nagy élmény oltalmában kissé védettnek éreztem magam az ezerszeres félelem ellen, ami később tört rám.

Megküldöm a worpswedei könyvet is, amelyet 1902 tavaszán írtam Westerwedében.* Légy kíméletes velem; ez számomra – inkább, mint a Rodin-könyv – „megbízás” volt és maradt, miközben írtam. Magában az anyagban túl sok ellen-szenves és korlátolt elem lappangott; a festők, akiket akikről írnom kellett, művészek egyoldalúak, embernek pedig... szóval túl sok figyelmet szentelnek a kicsiny és mellékes dolgoknak. Méltatlannak tűnt volna, hogy megítéljem őket, viszont miközben megpróbáltam szeretni őket, szétporladtak az ujjaim közt; maradt tehát a vidék, és az, ami nagyság abból árad. Akkor azt nagynak tudtam látni, és ez segített (ma, visszatértemkor, kicsinynek találtam, németnek... és minden a megtelepedettektől hemzseg). Meg aztán segített az is, hogy az adott ürügy kényszerített: legyenek visszhangja sok dolognak, és közben előgomolygott minden, és átömlött a sorokba mindaz, amit a megbolydult napok visszaszorítottak a megformálatlan Semmibe.

Boldog, boldog vagyok, hogy – miközben stílusom oly ingatag és foghíjas – legalább ezzel a két könyvvel megajándékozhatlak, – felismered majd belőlük, mi nőtt meg bennem. És kérlek, drága Lou, ne tekints fáradt csalódással kevéske levelemre; oly végtelenül fontos nekem, hogy elmondhassam Neked azt is, ami hétköznapi, ami állandóan összezavar, mert képtelen vagyok átlátni; a Te színed előtt mindez rendbe áll és más dologgá érik. És hogy én ezt tudom, többet segít nekem, mint elmondhatnám.

Rainer

(Levélcímem marad: Worpswede, Bréma mellett, mivel még nem tudom, melyik napon kell megint átutaznunk Oberneulandba; innen majd mindent átküldenek amoda.)

(S 82–86)

---

* A worpswedei könyvből (mivel nincs a kezemenél másik) saját példányomat küldöm át, a Rodin-könyv azonban maradhat Nálad.

Oberneuland, Bréma mellett,
1903. augusztus 8-án (szombat)

Vogeleréknél megint egy pöttöm kisgyerek, egy lány; rá-
aggatnak majd egy ódivatú, szürke nevet: Helene Bettina...
s ha nem áll a sarkára, egy olyan életre cseperedik majd fel,
mely bizony réges-régen alámerült. És egyre szűkebb minden
Heinrich Vogeler körül, köré gubbaszkodik a ház, s megtelik
hétköznappal, békességgel, szokványos mozdulatokkal és
lomposzággal, úgyhogy nem történik többé semmi meglepő.
A zömök asszonyka, aki oly karcsú és mesésen csöndes volt
azelőtt, minden szüléssel vastagabb lesz, parasztosan elte-
rebélyesedik, nemsokára hasonlít az anyjához, aki nyirkos,
sötét szobák mélyén sápadt, bamba gyerekeket szült, sorjá-
ban. Heinrich Vogeler művészete pedig elveszíti biztonságát,
szemlélete egyre pontatlanabb és hanyagabb, és szeszélyes
ötletek véletleneivel bűvészkedik: mind távolabb kerül a dol-
goktól. Az ilyen házaknál a gyermekáldás már nem gyarapo-
dás; a gyerekek nem a nagyvilág kihívásaira születnek töb-
bé, s nem kínálnak új lehetőségeket. Örökké kísért a múlt,
és ismétlődik élet és halál: nem újdonságok többé. Művészet
persze ebből nem születik, mert a művészet soha nem ismét-
li önmagát. És engem, aki ismét a messzeségből bukkantam
elő, elszomorít, ha látom ennek az életnek nyájas szerénysé-
gét; a strófákra gondolok, melyeket áprilisban Viareggióban
írtam:

Wie einer, der auf fremden Meeren fuhr,
so bin ich bei den ewig Einheimischen;
die vollen Tage stehn auf ihren Tischen,
mir aber ist die Ferne voll Figur.

In mein Gesicht reicht eine Welt herein,
die vielleicht unbewohnt ist wie ein Mond, –
sie aber glauben keinen Stern allein
und alle ihre Worte sind bewohnt.

Und alle Dinge, die ich mit mir nahm
sehn seltsam aus – gehalten an das Ihre –:
in ihrer weiten Heimat sind sie Thiere,
jetzt halten sie den Athem an vor Scham...

(A három szakasz prózafordításban):

Mint valaki, aki idegen tengereken járt,
olyan vagyok az örök őshonosok között;
a teljes napok állanak asztalaikon,
számomra azonban a messzeség tele van figurákkal.

Arcomba ér egy egész világ,
mely talán lakatlan, mint a hold, –
ők azonban azt hiszik, hogy egyetlen csillag sincsen egyedül
és minden szavuk meglakott.

És minden dolog, melyet magammal hoztam,
furcsának tűnik – ha az ő dolgaikhoz mérem őket –:
dolgaim tágas honukban olyanok, mint az állatok,
most visszatartják lélegzetüket a szégyenkezéstől...

Heinrich Vogelernek szüksége volt egy állandó, szilárd otthonra; de most, hogy az végül elkészült és megtelt, tovább terjeszkedik hétköznapjaiba; ő pedig nem érzékeli, hogy környezete mindinkább elnehezül. Kramszkoj megérezte ezt, amikor jöttek a gyerekek, és velük együtt a jelen és a közeljövő gondjai a távoli jövő gondjai helyett; eltolódik akkor minden mérték: nem fontos többé a távol eső dolog, csak a tegnapi; s érdekesebb a holnap, mint az örökkévalóság.

Mikor első ízben mentem el Rodinhez, s künn Meudonban reggeliztem nála olyan emberek társaságában, akiket nem is ismertem, egy asztalnál vadidegenekkel, akkor ébredtem rá: a háza tökéletesen jelentéktelen számára, talán csak egy kicsi, szegényes szükségvlakás, tető esős napokra és éjszakára; nem is törődött vele, nem esett latba magányában és koncentrációjában. Mélyen magában hordozta házának sötétjét, nyugalját és menedékét, és *ő maga* vált égbolttá fölötte, erdővé körülötte, és pusztasággá és bő folyammá, melynek hömpölygése

örök. Ó, micsoda nagy magányos ez az aggastyán, aki – önmagába merülve – oly rendíthetetlenül áll dús életnedveivel, mint egy öreg fa az őszben. Csupa mélység; mélységet véselt a szívébe, s szíve messziről dobban, akárha egy hegység gyomrából. A gondolatok ebben az emberben körbe-körbe járnak, súllyal és édességgel telítik, s nem fecsérlődnek el a felületen. Elfásult, megkérgesedett a fölösleges dolgokkal szemben; úgy él az emberek között, mintha egy ősi héj fogná körül. De ami fontos, az fölpatintja; s egészen nyitott, ha *dolgokkal* foglalkozik, vagy ha állatok és emberek csöndben, mintegy *dolgok formájában* megérintik. Akkor tanítvány és kezdő, és csupán nézője és utánzója olyan szépségeknek, melyek egyébként csak a szórakozott, részvétlen, álomba zuhant emberek szemé előtt vonulnak el észrevétlenül. Akkor éber és semmi nem kerül el figyelmét, akkor szeret és egyfolytában megtermékenyül, akkor türelmes és nem fukarkodik idejével, és nem gondol arra, mi a legközelebbi feladata. Örökké az számára az Egyetlen, amit éppen szemlél és körülölel figyelmével; akkor az a világ: s e pillanatban minden e kis világban történik; ha egy kezet formáz meg, akkor egyedül az a kéz létezik a térben, és semmi más nem létezik, csak az az egy kéz; Isten hat nap alatt csak egy kezet teremtett, és köréje árasztotta a vizeket és fölője görbítette a mennyboltot; és fölőtte pihent meg, mihelyt minden kiteljesedett, és ragyogott ég s föld és ez az egyetlen kéz.

Azért gyökerezik olyan szilárdan alkatában a látásnak és életszervezésnek ez a képessége, mert kézművesként kezdte: amikor meghódította művészetének roppant anyagtalan és egyszerű alapelemét, akkor szerezte óriási méltányosságát is, semmiféle elnevezés előtt meg nem rendülő egyensúlyát a világgal szemben. Mivel megadatott neki, hogy minden jelenségben *dolgokat* lásson, kezében van az a lehetőség, hogy dolgokat építeni is képes; mert ebben áll hatalmas művésze. Őt már nem téveszti meg semmilyen mozgás, mert tudja, hogy egy nyugodt felület hullámozásában is mozgás van, és mert csak felületeket és felületrendszereket érzékel, melyek világosan és pontosan formákat határoznak meg. Hiszen számára semmi nem bizonytalan többé egy tárgyon, mely példaképpül (sic!) szolgál a műalkotáshoz: ezernyi kis felületelem

illeszkedik a térben, s az ő feladata – a mű megformálásának folyamatában – éppen az, hogy a dolgot még bensőségesebben, még szilárdabban, ezerszer pontosabban hozzáigazítsa egy tágasabb térhez, egyszersmind úgy, hogy meg se mocsan, hiába rázza az ember. A dolognak helye van, a műalkotásban megtestesült dolognak azonban (Kunst-Ding) mozdíthatatlan talapzata; megfosztva minden véletlentől, megtisztítva a homálytól, kihántva az időből és beleoltva a térbe: a műalkotás maradandóvá vált, képes az örökkévalóságra. A modell csupán *látszik*, a műalkotásban megtestesült dolog azonban *létezik*. Ezért az egyik roppant erővel meghaladja a másikat, s a műalkotás a természetben mindenütt megtalálható lét-akaratnak csendes és fokozódó megvalósulása. Ezzel Rodin megcáfolja azt a tévedést, mely a művészetet a legönkényesebb és leghiúbb iparágá kívánta korcsosítani; a művészet a legalázatosabb szolgálat és a törvényszerűségek leghitelesebb foglalata. Pedig ez a tévhit – minden művészeti ágazatban – széltében-hosszában dívott az alkotók között; egy ilyen óriásnak kellett megcáfolnia. Annak, aki cselekszik, aki nem fecseg, hanem szakadatlanul végzi a dolgát. Rodin művészete kezdettől fogva *megvalósítás* volt (s a zene ellentéte, mely a mindennapi élet látszólagos valóságait változtatja át és tovább „valótlanítja” könnyű, futamló látszatokká. Eből fakad, hogy a zene mint ellen-művészet, hígítás, kiáradásra csalogató kísértés annyi barátot és hallgatót és vakhitű hívőt, annyi megláncolt és élvezethez kötözött, önfejlődésen át nem vándorolt s külsődleges ajzószerekkel kábított rajongót szerzett magának...). Rodin – szűkös viszonyok közé, szegénynek születvén – élesebben látta, mint bárki más, hogy a szépség – embereken, állatokon, dolgokon – veszélybe került a kor viszonyaiban, hogy a szépség csupán egy pillanat, ifjúság, mely minden életkorban keletkezik és elmúlik, de nem maradandó. Ami nyugtalanította, az épp annak a *lát-szata* volt, amit nélkülözhetetlennek, szükségesnek és jónak ítelt: a szépség látszata. Azt akarta, hogy a szépség *valóságosan létezzon*, s feladatát abban látta, hogy *dolgokat* illesszen (mert a dolgok maradandóak) a térnek kevésbé fenyegetett, nyugodtabb és örökebb világába; és öntudatlanul alkalmazta életművére az illesztésnek összes törvényét, úgyhogy az

szervesen fejlődött s életképpé vált. Már egészen fiatalon arra törekedett, hogy semmit ne „külalakra” formázzon meg; s nem volt pályáján visszakozás ettől a belátástól, csak örök közellét és az alakuló mű körüli gondoskodás. És mára ez a belátás úgy megerősödött benne, hogy azt mondhatnánk: a dolgok külalakjával szemben közömbös: annyira elevenen éli át *létezésüket*, valóságukat, bizonytalan környezetükből való komplex kihámozásukat, jóságukat, függetlenségüket és tökéletességüket; a dolgok nem is a földön állanak többé, hanem keringenek a föld körül.

S mivel nagyszerű életműve a kézművességből bontakozott ki, abból a csaknem szándéktalan és aláztatos akarattól, hogy egyre jobb és jobb dolgokat csináljon, ezért még ma is úgy áll – csalhatatlanul, anyagszerűségtől és szándékoktól mentesen – megnövekedett dolgai közt, mint a legegyszerűbb ember. A nagy gondolatok, a fenséges jelentéstartalmak úgy társultak dolgaihoz, mint a törvények, melyek a jó és tökéletes dolgokon teljesülnek; Rodin nem szólította őket. Nem akarta őket; mint egy szolgál, magába merülve járta az útját, és Földet teremtett, százszorosán Földet. De minden Föld, mely életerős, kisugározza saját égboltját, és csillagos eget hint, messze kifelé, az örökkévalóságba.

Főképp ez az egy: hogy semmit nem agyalt ki, ez teszi művét megragadóan közvetlenné és tisztává; a figurák csoportjait, az alakok nagyobb összefüggéseit nem előzetesen – még az ötletek stádiumában – állította össze (mert az ötlet egy dolog – és majdnem *semmi* –; a megvalósítás azonban egy másik dolog – és *minden*). Egyszerűen dolgokat csinált, rengeteg dolgot, s csak azután formált új egységet belőlük; hagyta érlelődni őket, és művészetének összefüggései azért válhattak bensőségesen törvényszerűvé, mert abban nem eszmék, hanem dolgok kapcsolódtak össze. – Ezt az életművet csak egy megfeszített munkával dolgozó ember volt képes létrehozni; aki megépítette, az nyugodtan tagadhatja az ihlet létezését. Nem törhet rá az ihlet, hiszen magában hordozza, éjjel és nappal, minden pillantásának eredményeként, kezének minden mozdulatával fölcsiholt melegség formájában. S minél több dolog növekedett körülötte, annál ritkábban érték el a világ zavaró körülményei; mert minden zörejt visszapattant

a körötte csoportosuló valóság falazatáról. Maga a mű óvta és védte őt; művében lakozott, mint egy erdőben, s élete nagyon hosszú lehet, hiszen amit még ő ültetett, az időközben terebélyes erdőséggé gyarapodott. S ha az ember jár-kei a dolgai közt, ott, ahol él és dolgozik, s látva látja, amit ő naponta lát és naponta tökéletesít, rögtön érzi: háza, s benne minden zöreij roppant apróvá és mellékessé zsugorodik; úgy tekintünk rá, mintha álmodnánk: furcsán elmozdul minden, és fakó emlékek darabjai rakódnak a környezetre. Hétköznapi életének medre, egész háza népe úgy hever ott, mint üres ágy: Rodin nem tölti meg többé létével őket; de ez semmiképp nem jelent szomorúságot: mert egyúttal halljuk annak a folyamnak széles mormolását s óriás lépteit, mely nem óhajtott két ágra szakadni...

S azt hiszem, Lou, ennek így kell lennie; ez az *egyik* élet, s a másik a másik, s nem arra születünk, hogy két életünk legyen; amikor folyton valami valóságra vágytam, egy házra, emberekre, akik messzeláthatóan hozzám tartoznának, amikor hétköznapi létre vágytam – mennyire tévedtem. Mióta megszereztem, levásik rólam, szép sorjában. Mi más volt az én házam, mint idegenség, amelyért gürcölnöm kellett volna? és mennyiben több minden hozzám közel álló ember, mint pusztá látogató, aki nem és nem akar cihelődni? Mennyire elveszettnek érzem magam, amikor görcsösen igyekszem, hogy *jelentsek nekik valamit*; mennyire kivetkezem magamból és nem tudok megérkezni hozzájuk, és köztük és önmagam között téblábolok, útközben, úgy elcsigázva az út fáradalmaitól, hogy nem is tudom már, hol vagyok és saját dolgaim közül mit tud még elérni a kezem. Kinek számára lehetnék én kicsoda és micsoda, hiszen nem hívtam az emberekhez, és nincsen hozzájuk jogom. Hogyan éljen az, aki gyermekét valóban a sajátjának nevezheti; mert ő hogy is tehetne mást, mint hogy éjjel-nappal igyekszik gyermekévé tenni? S közben ezernyi feladat származik minden kapcsolatból, követelmények és kényszerek horgadnak föl minden emberi viszonyból, s az ember persze megelheti bennük az élet nagyszerűségét és boldogságát, és önmagává növekedhet általuk. Vannak, akik képesek erre. Mások azonban eleve, törvényszerűen magányosak s nem születtek társasági lénynek;

számukra minden kapcsolat veszélyt és ellenségességet rejt magában; a ház, melyet felépítenek, az ő hátukon nyugszik, mert nincsen hazájuk, mely hordozná a házat, s a kedves, közel álló emberek valami túl közeli terhet sodornak életükbe, s a távlat kimarad.

Ó, Lou, egy sikerült költeményemben több valóság van, mint bármelyik emberi kapcsolatomban vagy átérzett vonzalmamban; ha alkotok, akkor vagyok valódi és igaz, s szeretnék valahogy erőt méríteni ahhoz, hogy életem teljes mértékben erre az igazságra alapozzam, erre a végtelen egyszerűségre és örömrre, ami néha-néha megadatik. Már amikor Rodinhez bekopogtattam, ezt kerestem; mert sejtésszerűen ismertem már, esztendőők óta, művészetének végtelen, példaadó erejét. S most, hogy tőle jövök, tudván tudom, hogy én sem kívánhatok és kereshetek másféle megvalósulást, mint műveim igazolását; ott van az én házam, ott vannak azok a figurák, akik valóban közel állnak hozzám, ott vannak a nők, akikre szükségem van, és ott a gyerekek, akik felnőnek majd és sokáig élnek. De hol kezdjem el, hogyan lépjek rá erre az útra – hol van az én művészetemnek kézművességi alapja, legmélyebben rejlő s legparányibb pontja, ahol elkezdhetném bizonyítani alkalmasságomat? Megtennék minden visszautat, egészen eddig a kezdőpontig, és minden, amit eddig csináltam, legyen semmi, kevesebb mint egy küszöb lesöpörése, amelyhez a legközelebbi vendég ismét kitapossa az út nyomát. Évszázadokra való türelem lakozik bennem, s úgy akarok élni, mintha időmet hosszúra szabták volna. Szeretném összeszedni magam összes szétszórtságaimból, és sebtiben végbevitt herdálásaimból visszaszerezni és megtakarítani saját tulajdonomat. De hangokat hallok, melyek jót akarnak, lépteket hallok közeledni, s ajtóm máris... És ha embereket keresek, ők sem szolgálnak tanáccsal, és nem értik meg, mire gondolok. A könyvekkel szemben meg ugyanolyan vagyok (ugyanolyan gyámoltalan), azok sem segítenek, mintha még ők is túlságosan emberek volnának... *Csak a dolgok beszélnek hozzám.* Rodin dolgai, a gótikus katedrálisok dolgai, az antik dolgok – dolog mind, tökéletes dolog. Ők vezettek el példaképeimhez; ők tártak fel számomra egy mozgalmas, eleven világot, mihelyt egyszerűen, magyarázat nélkül, dolgokhoz utaló

ürügyként szemléltem őket. Kezdem már gyanítani, ami új; a virágok gyakran oly sokat mondanak nekem, s az állatok a legszokatlanabb ösztönzésekkel szólnak hozzám. És néha már az embereket is így tapasztalom meg, valahol életre kelnek a kezek, szólásra emelkednek az ajkak, és mindent nyugodtabban s nagyobb méltányossággal veszek szemügyre.

De még mindig hiányzik a fegyelmezettség, a munkabírárs, a munka akarata, amire évek óta vágyom. Nincs tán elég erőm? Vagy akaratom hagy cserben? Vagy talán az álmaim gátolnak meg minden cselekvést? Napok telnek el, s néha hallom az élet mozdulását. S még mindig nem történt semmi, még nincs semmi valóság köröttem; újra és újra megosztom magam és összenyaklok – pedig olyan szívesen járnék *egyetlen* mederben, hogy növekedjem. Mert – nem igaz, Lou? – így kell lennie; olyannak kell lennünk, mint egy folyó, és nem szabad csatornába elszivárognunk és vizet szolgáltatnunk a legelőknak. Nem igaz? Egy folyományban kell hömpölyögnünk, összesodorva hullámainkat. Talán egyszer, ha majd megöregszünk, egészen a végén, elernyedhetünk, kiszélesedhetünk, s beletorkollhatunk egy deltába... *Drága Lou!*

Rainer

(Július 25-én küldtem el egy levelet; augusztus 1-jén egy másodikat: ehhez két könyvet is mellékeltem. Ezt csak a biztos megérkezés kedvéért, hiszen egyik küldemény sem volt ajánlott. Címnek most ezt adhatom meg: Oberneuland, Bréma mellett [Fr. Th. Westhoff leveleivel]; mert előreláthatólag itt lakunk elutazásunkig, s csak futólag – egy rövid látogatás erejéig* – ruccanunk át Worpswedébe.)

(S 90–99)

---

* (Mert ott nagyon elidegenedtünk mindentől.)

Oberneuland, Bréma mellett,
1903. augusztus 10-én (hétfő)

Elmondhatatlan örömmel olvastam, Lou, hogy kis Rodin-könyvem sokat jelent Neked. Semmi más, semmi nem képes olyan biztosságot és reményt adni, mint a Te igenlése, legérettebb művemre mondott helyeslő szavad. Csak most lett *érvényes* számomra, csak most fejeződött be igazán, most ismerte el a *valóság*: tökéletesült, felegyenesedett.

Ami pedig leveled fejtegetéseit illeti: jótékonyságuk végtelen, s tündököltek szemem előtt, nyugalmas ragyogással; szombati levelemben (bizonyára megkaptad) megpróbáltam hasonló utakat bejárni, s megindokolni az eseményt, amit számomra Rodin jelentett. Ő a legfontosabbak egyike, meszsze az idő fölfe terjeszkedő jel, roppant példakép, távolra világló csoda – s mégis semmi egyéb, mint egy ritka magányos, idős ember, magányos öreg matuzsálem. Nézd: ő nem hullatott el semmit, ő *egybehordott* s mindent maga köré gyűjtött egy hosszú életen át; semmit nem hagyott a bizonytalannak, mindent megvalósított: már egy riadt, megrettent érzésből, már egy álom romjaiból, egy sejtelem csírájából dolgokat teremtet, s maga köré rendezte őket, dolgot dolog mellé; ezért sarjadt körülötte *valóság*, és a dolgok nyugodt, széles rokonsága, mely őt másféle s ősbibb dolgokkal kapcsolta össze, miközben lassanként úgy tűnt, hogy ő maga is nagy dolgok dinasztiájából származik: innen ered nyugalma és türelme, félelemtől mentes, hosszú öregkora, az emberekkel szembeni fölénye, mert ők túl mozgékonyak és túl ingatagok... túl könnyedén játszadoznak azokkal az egyensúlyokkal, melyeknek centrumában ő – csaknem öntudatlanul – pihen. Olyan csodálatosan igazad van, Lou kedves: szenvedtem a túl nagy példaképtől, kinek követéséhez az *én* művészetem nem nyújtott elégséges eszközöket; az a hiányérzet, hogy lehetetlen testszerűen, tárgyakból alkotnom, testi fájdalmat okozott, s a rettegés is (melynek tartalma a túl kemény, kőkemény, túl elementáris művészet szoros közelsége volt) a két művészeti ág gyökeres különbségeiből fakadt: mennyire

érezed és megvilágítod ezt a Te nagy emberi tudásoddal, Te igazmondó...

De éppen mert magyarázó szavaiddal, leírhatatlanul jóte-kony, illeszkedő megértéssel segítettél – világosodhat meg előttem, hogy mégis őt, Rodint kell követnem: nem műveim szobrászi megformálása terén, hanem a művészi folyamat belső rendje szerint; nem a formálást kell megtanulnom tőle, hanem a formálás érdekében megőrzött alapos összeszedettséget. Dolgozni kell megtanulnom, Lou, dolgozni, ez hiányzik nekem! *Il faut toujours travailler – toujours* – mondta egyszer, amikor a termékeny napjaim között tátongó mély szakadékokról beszéltem neki; ezt ő már alig tudta megérteni: hiszen tökéletesen munkává változott már (annyira, hogy minden mozdulata egyszerű mozgás, a kézművesség mozdulatárából!). – Talán csak egyfajta ügyetlenség gátol a munkában, tehát abban, hogy kigyűjtsek valamit minden megtörtént eseményből; mert rögtön tanácstalan vagyok, ha könyvekből vagy találkozásokból ki kellene szűrniöm a magamét; mire fölismerném, már eltorzítják és eltakarják előlem a külső események, s nem tudom megkülönböztetni a fontosat a fölöslegestől, s annyi minden megfélemlít és megzavar. Hetekig ücsörögtem a párizsi Nemzeti Könyvtárban, és régen áhított könyvekbe merültem; de fabatkát sem érnek ott készített jegyzeteim; mert amíg olvastam, minden hihetetlenül újnak és fontosnak tűnt, s már csaknem arra vetemedtem, hogy kimásolom az egész könyvet, merthogy nem vihettem magammal; tapasztalatlan vagyok a könyvekben, csak ügyelgek bennük körbe-körbe, állandó, ostoba, parasztos ámuldozással, s végül a legfölslegesebb vicik-vacakkal megrakodva, megilletődötten pottyanak ki az utolsó lapon. S hasonlóan gyámoltalan vagyok az eseményekkel szemben is (melyek jönnek és mennek), választási és nyugodt elsajátítási képesség híján... olyan vagyok, mint a jobbra és balra forogtatt tükör, amelyből minden kép kihull.

És mennyi erőfeszítésembe kerül, hogy megkapaszkodjam abban, ami *fontos!* Folyton közbeszólnak a hétköznap kicsinyességei, a pénzgondok, az apró kényelmetlenségek és véletlenek, az ajtók, az illatok, az órák, melyek csak ütnek és ütnek és valamilyen semmiségre hívnak – ezernyi hang tüskéje

szurkál és nem hőköl hátra tőlem és életembe gyömöszöli a mindennapok egészen alantas fecsegését. Már korábban is így volt, de az egyre gondterhesebb és védtelenebb évek során a helyzet csak rosszabbodott: minden átömlik rajtam, fontos és mellékes dolog egyaránt, és semmi nem képes maggá, szilárd ponttá alakulni bennem: csupán egy sor belső ütközet színhelye vagyok, huzatos átjáró, és nem ház! Szeretnék kicsit mélyebben magamba húzódni, lényem kolostorába, ahol függnek a nagy harangok. Szeretnék elfelejteni mindenkit, feleségemet és gyermekemet, mindent, minden nevet és kapcsolatot és közösséget és reményt, mely másokkal összefűz. De mit is használna ez a messze vezető út, kifele a világból, ha mindenütt hangok tülekednek, és sehol egy csöndes, nyugodt, irgalommal óvó menedék, mely befogadna. Nincs hely, sehol egy szöglet, hol ne ugyanilyen erővel tolakodna és ne nyomasztana a kicsinyesség. Ha a sivatagba vonulnék, napfény és éhség pusztítana el; mert a madarak sem látogatják többé a remetéket: élelmüket a tömegbe vetik, mely rögtön dulakodni kezd érte...

És éppen ezért van rettenetesen szükségem arra, hogy megtaláljam művészetemnek eszköztárát, a kalapácsot, az én kalapácsomat, hogy ő legyen az úr és lebírjon minden zörejt. Ebben a művészeti ágazatban is bizonyosan létezik kézművességi megalapozottság! A hűségesen kitartó, hétköznapi munkának, mely a mű megteremtésekor egész tudását mozgósítja, itt is lehetségesnek kell lennie! Ó, munkanapokra éhezem, Lou, arra, hogy műhelyként és cellaként és mentevárként oltalmazzon szívem legtitkosabb kis kamrája; hogy alapítson kolostort bennem a remeteség, munkám és áhítatom érdekében. Hogy ne veszítsek el semmit, hanem mindent eligazíthassak környezetemben, rokonsági és fontossági rangsor szerint. Hogy föltámadjak, Lou! Mert darabokra hullottam, mint a halott egy régi sírban...

Valamiképpen nekem is dolgokat kell teremtenem; nem plasztikai, hanem írásos dolgokat – *valóságokat*, melyek a kézművességi tudás eredményei.

Valamiképpen nekem is meg kell találnom művészetemnek legkisebb alapelemét, a sejtet, az egyetemesen érvényes, megragadható, nem anyagszerű kifejezési eszközt: akkor

munkára kényszerítene és tette szólítana az előttem tornyosuló roppant munka világos, rendíthetetlen tudata; akkor sürgőre a kezem, egyik munkanapom hasonlítana a másikhoz, és munkám örökké sikerrel járna, mert a teljesíthetőn és a kicsiségen kezdeném, s mégis a nagyszerűség territóriumán mozognék, kezdettől fogva. Akkor egy csapásra eltakarodna minden, az összes hang és gátlás, s még az ellenséges világ is szervesen beleilleszkednék a munkába, mint ahogy a zörejek is föloldódnak az álomban, s csöndesen terelik egy váratlan fordulat felé. A mű anyaga fokozatosan elveszítené fontosságát és terheit, már csak ürügy lenne; de éppen ez az anyaggal szembeni látszólagos közöny képesítene rá, hogy bármilyen anyagot kézbe vehessek, bármit formálhassak az ürügyekből, és mindenre rátaláljak méltányos és szándéktalan eszközeimmel.

Talán magában a nyelvben rejlik ez a kézművességi tudás? Talán segítene belső életének és akaratának, fejlődésének és múltjának tüzetesebb megismerése? (A nagy Grimm-szótár ezt a lehetőséget sejteti; láttam egyszer Párizsban...) Talán valamilyen egyetem nyújtani volna képes? vagy *egyetlen* dolognak pontosabb ismerete? (Sokak számára bizonyosan nyújtja is, bárha nem sejtjük: ott egy-egy szakterület kínálja ezt a mindennapos kézművességi munkát.) Vagy netán valamilyen szerencsésen örökölt és szorgalmasan gyarapított kultúrában rejlik? (Hoffmannsthal éppen erre tanúbizonyság; s egy kis tanulmány a *Neue Freie Presse*-ben – véletlenül kaptam a napokban, mellékelem is – szintén erre utal; gyönyörűen írja: a szép kézművességi eszközök a szép művészet tartozékai.) De nálam más a helyzet: nekem ellenségesen szembe kell fordulnom minden örökséggel, s amit szereztem, olyan csekély; kultúrával pedig szinte nem rendelkezem. Folyton meg-megújított kísérleteim, hogy valamilyen egyetemen tanulmányokba fogjak, csúfos kudarcot vallottak; ennek külsődleges okai voltak, s közben állandóan kísértett egy furcsa érzés: mintha valami öröklött tudásanyagtól kellene visszatérnem egy fáradtságos útra, mely – rengeteg kacskaringóval – ismét ugyanahhoz a tudáshoz vezet. Lehet, hogy túl elvont tudományágakat választottam; lehet, hogy más kísérletek új gyümölcsöket teremnének? ... De mindehhez hiányzanak a

könyvek, s a könyvekhez az ujj-mutatások. – És sokszor gyötrelmet okoz, hogy olyan keveset *tudok*; talán csak az, hogy olyan keveset tudok a virágokról és az állatokról és az egyszerű folyamatokról, melyekben úgy lélegzik az élet, mint a népdalokban. S ezért fogadkozom váltig, hogy mostantól pontosabban nézem, *látom* a világot, több türelemmel s – mint egy színházi előadáson – elmélyülő igyekezettel torpanok meg a legparányibb dolgok előtt, melyekre eddig fittyet hánytam. A látszat mögött rejlő dolgokban érvényesülnek legártatlanabb formában a törvényszerűségek: ott egyedül a dologgal vélnek összeszövődni, őrizkedve a világ kíváncsiságától. A kicsi dologban csalahatatlan a törvény, kiütözik minden oldalán, kitör belőle. S ha csak tanulhatnék, s edzhetném a szemem, akkor nem hagyna cserben a hétköznapi munka, amire olyan szótlánul áhítozom...

Légy hozzám irgalmas, Lou. Tekints úgy: túl öreg vagyok ahhoz, hogy a keresés révén megifjodhatnék; de hiszen gyermek is vagyok Előtted, s ezt nem kendőzőm el, s úgy szólítalak, mint a gyermekek éjszaka: arcom kezedbe rejtem, szemem behunyom, s érzem, hogy közel vagy és megoltalmazol jelenléteddel:

Rainer

(S 102–107)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Worpswede, Bréma mellett,
1903. augusztus 11-én (kedden)

Drága Lou, hosszú – a hűvös hajnali fűben tett – mezítlábas járkálásom után elolvastam mindkét leveledet, és most, mielőtt megkezdem a napot, szeretném megköszönni őket. Augusztus 8-án kelt soraid, amelyek még mindig a Rodin-könyvvel foglalkoznak, nagy örömmel töltenek el, és minden egyes szavadba vetett hitem nyugalommal és bizalommal ajándékoz meg. Milyen türelmetlennek tűnhettem Neked leveleimben (min-

den bizonygatásom ellenére, hogy immár megnyugodtam); a vasárnapiban, és aztán megint a tegnapiiban. De, kérlek, drága Lou, ne tévesszenek meg, és én sem. Én bizonyosan ott vagyok, ahol megtalálta, és ott olyan vagyok, amilyennek látsz. Még ha nem vagyok is tudatában egyelőre; de lehet, hogy örömeim, amelyeket szólongattam, igenis, már útban vannak, és a Te leveleid előttük járnak, hírnökként.

Mert nézd: én sem szeretném elszakítani egymástól a művészetet és az életet; tudom, hogy ezeknek valamikor és valahol azonos értelme van. De én az élet balekja vagyok, és ezért az, ahogyan rendre összerándul körülöttem, sokszor csak tartózkodás, késlekedés, amelyben sokat veszítek; valahogy úgy, ahogy néha álmunkban nem tudjuk befejezni az öltözködést, és két makacs cipőgomb miatt soha vissza nem térő, fontos dolgokat szalasztunk el. És az is igaz, nem tagadom, hogy az élet halad, és nem hagy időt mindenféle mulasztásokra és más veszteségekre; különösen nem annak, aki a művészetet akarja. Ugyanis a művészet túl nagy és túl súlyos és túl hosszadalmas dolog egy élethez képest, és azok is, akik magas kort érnek meg, csak kezdők lehetnek benne. „C'est à l'âge de soixante-treize ans que j'ai compris à peu près la forme et la nature vraie des oiseaux, des poissons et des plantes” / = „Hatvanhárom esztendőskoromban fogtam fel valamennyire a madarak, halak és növények formáját és igazi természetét” / – írta Hokusai, és Rodin ugyanígy érzi, és Leonardóra is gondolhatunk, aki nagyon magas kort ért meg. És ők folytonosan művészetükben éltek, és – az Egyetlen eltökéltség körül összpontosítva figyelmüket – minden mást hagytak elsorvadni. De hogyan ne keseredne el az, aki csak ritkán léphet be művészetének szentélyébe, mert odakint megreked ágaskodó életének összes csapdájában és belefásul a rengeteg ellenállásba. Ezért akarom olyan sóváran és türelmetlenül megtalálni a munkát, a munkanapot, mert az élet csak akkor válhat művészetté, ha megelőzi a munka. Tudom, nem metszhetem ki az életemet azoknak sorsából, akikkel összenőttem; de meg kell találnom az erőt, hogy egészen, ahogy van, mindennel együtt beleoltsam a nyugalomba, átvihessem a magányba, a komolyan átdolgozott munkanapok csendjébe: mert engem csak ott találhat meg minden, amit Te nekem megígértél, és Te is,

drága Lou, csak ott találhatsz rám. Légy kíméletes velem, ha megváratlak; Te úgy lépdeltél, mint egy bölcs, én viszont úgy lépdelek, mint az állatok, ha a kímélet ideje lejárt.

Rainer

(S 107–109)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Oberneuland, Bréma mellett,
1903. augusztus 15-én (kedd)

Lou kedves, nézd: a ház körüli park mögött nagy zajjal elzakatolnak a gyors hamburgi vonatok, s elnyomják a lombok susogását; napról napra nyomatékosabbá válik minden... megrokkann lassan az a kis nyugalom is, mely körülvett minket; derengenek már az út körvonalai, és érezzük közeledni az új élményeket, a távoli városok – jövendő keservekkel elegy – ígéreteit, s halljuk az Isten háta mögötti vidékek szellemhangjait... Talán jövő pénteken vagy szombaton indulunk; az első pihenő Marienbad (itt – megbeszélés szerint – találkozom apámmal), majd megállunk Münchenben, hogy megtekintsük Párizsban megismert barátunknak egyik nagyméretű festményét. Egy torreádor családja: Ignacio Zuloagá festette; a spanyol festő emberként is annyira elbűvölt minket keresetlen egyszerűségével, hogy a képnek – melybe nem egy személyes tapasztalatát is beépítette – már előre örülünk, szinte vizionlátás lesz. Velencében is (ez a következő pihenőállomás) az ő képeit néznénk meg; talán ez a festészet lesz az egyetlen *valóság* ebben az álomszerű városban, mely egyébként olyan, mint egy valótlán tükörkép. Majd – rövid tartózkodás után – Firenzének vesszük utunkat; bájos, tündöklő vidék, sok áhítatra, hírnévszerzésre és gyönyörre kínált már alkalmat... Ott is csupán néhány napot időzünk, mert: vár ránk Róma, roppant csábításaival; Róma ma még csak egy név nekünk, de remélhetőleg hamarosan több lehet: ezer dologból összegyúrt dolog; óriási, darabokra tört edény ez a vá-

ros, melyből a századok alatt tömény történelem szivárgott a talajba; vár ránk a romhalmaz Róma, melyet *mi* újra föl akarunk építeni. De nem olyannak képzelnénk, mint amilyen valaha lehetett; a múltban rejlő belső jövőt akarjuk kiásni, amelyben oly tömérdék örökkévalóság pihen. Az elmagányosodott időből kihámlott dolgokat keressük majd, kései utódként; téved a tudomány, ha nevekkal és korokkal terheli meg ezeket a dolgokat; árt nekik csodálatával, ha egy meghatározott és leírható szépségeszményt kíván felfedezni bennük; hiszen ők a föld alá rejtették arcukat, és levetköztek mindenféle elnevezést és konkrét jelentést; s mikor újra előbukkantak, kissé kidomborodtak a föld színe fölé, csaknem kivándoroltak az égi madarak közé: térbeli lények ők, akár a szilárd csillagok a zilált idő folyama fölött. Azt hiszem, ebben rejlik ezeknek az újra-felfedezett dolgoknak páratlan értéke: egészen úgy tekinthetünk rájuk, mint *ismeretlenségre*; nem ismerjük szándékaikat, és nem akaszkodik rájuk semmi anyagszerűség (legalábbis a nem-tudós szemében); semmilyen mellékszöveg nem töri meg koncentrált létük csöndjét; egyszerűen vannak, *tartanak*, hátratekintés és félelem nélkül. Alkotóik neve semmit nem számít, semmilyen félreértett hírnév nem teszi pontatlanná tiszta formáikat, semmiféle történelmi pletyka nem árnyékolja be meztelen világosságukat – egyszerűen *vannak*. És ez minden. Ilyennek gondolom az antik művészetet. Ilyen az a kis tigris, amelyik Rodin műhelyében áll, ilyen az ezernyi töredék és torzó a múzeumokban (sokáig figyelmetlenül el-sétálunk mellettük, mígnem egy szép napon, mintegy varázslásra, megnyilatkozik valamelyik darabjuk, kitárulkozik, fölragyog, mint valami ősi csillag, s körötte hirtelen – miután fölfigyeltünk rá – száz másik lobban föl az égbolt mélyén, fojtott ragyogással); és ilyen a lenyűgözően nagyszerű *Niké*, mely egy úszó hajóorron lebeg a Louvre-ban, mint egy boldog szelekkkel suhanó vitorla – s még annyi minden más él és lélegzik – főnségesen és tökéletesen – ezekben a megcsönkült s csak megsejtetett figurákban – annyi minden más, amit leki-csinyel, aki még mindig az anyagszerűségben keresi a szobrászat lényegét, s megfeneklik már a művet létrehozó ürügyön. Hasonlóan nagyszerűek a gótikus dolgok is, melyek – noha az időben közelebb esnek hozzánk – ugyanolyan távoliak,

ugyanolyan *névtelenek*, ugyanolyan önállóak magányosságuk rezervátumában; szinte eredetük sincs, akár a természet dolgainak. Ők, valamint Rodin munkái vezettek el minket a legtávolabbi korok műtárgyaihoz, a görögség előtti kor művészetéhez, melynek fő-fő jellegzetessége egy bizonyos szobrászati kíméletlenség, dologiság, ólmos nehézkesség, kemény sziklaszerűség. Rokonságok támadtak itt, melyeket *így* még senki nem érzékelt, összefüggések tárultak föl s kapcsoltak egybe az időn át hömpölyödő folyamatokat; dolgok végtelen nemzetségeinek történetét lehetett megsejteni az emberi történelemben: olyan volt, mint a lassú és nyugodt fejlődések szerkezete, melyek nagyon mélyen, bensőségesen és csalhatatlanul mennek végbe. Ebbe a történelembé fog majd, Lou, talán egyszer beilleszkedni az orosz ember, aki – mint Rodin alkotóként – türelmes, arányosan fejlődő emberként a dolgoktól származik, velük rokon, vérrokon. Az orosz ember türelme (amit a német, a fölösleges dolgokkal serényen bíbelődő fontoskodása közben lustaságnak bélyegez) így új és biztos értelmezést nyerne: lehet, hogy az orosz ember arra született, hogy hagyja elzúgni maga mellett az emberi történelmet, hogy aztán később daloló szívvel foglaljon helyet a dolgok harmonikus rendjében. Csak léteznie kell, kitartania, s mint a hegedűsnek, aki még a karmester intésére vár, ülnie a zenekar közepén, hangszerét óvatosan szorongatva, nehogy megsérüljön... Egyre emlékezetesebben, egyre nagyobb benső helyesléssel ápolom rokonszenvenem e tengervégtelenségű szent ország iránt; magányomnak új motívuma ez, s egyúttal magas akadály emberi kapcsolataimban.

Meséltem ezt Neked? Párizsban (főleg eleinte) gyakran voltam Eugéne M. de Vogüé társaságában. De milyen keserűen kellett csalódnom benne és Louis Léger-ben, és mindenki-ben, akinek neve – Oroszországgal kapcsolatban – azelőtt oly előkelően csengett fülemben. Vogüé szemernyi sem hasonlít könyveire: egy hiúságban és sértődékenységben megöregedett, zömök kis ember, aki kissé Parlandt profeszszorra emlékeztet, sőt még annál is cudarabb, hisz oly nevetéséges módon maradt agglegény; noha van egy terebélyes, roppant jelentéktelen felesége és négy gőgös ifiúr ivadéka. Istenem, milyen gyámoltalan voltam én Vogüé színe előtt

(s épp tőle vártam és reméltem értő tanácsot orosz ügyekben!), milyen képtelen voltam akár csak pár hasznos szót ki-szedni belőle... pedig néha még komolyan figyelt is. Hiába, mindig ugyanarról szól a történet: túl kevés tényszerű és józan adattal rendelkezem kedvenc témáimról ahhoz, hogy egy tárgyilagos beszélgetésben a víz felszínén tudjak maradni, és beszélgetőtársammal – lassú bűvármerülésekkel – letapogatózzam mélyebb rétegekbe –: vonzalmaim egész terhével rögtön lemerülök a vizek fenekére, és elijesztem az embereket hirtelen (s csaknem ügyetlenül adagolt) bizalmammal, merthogy azonnal a legmélyebb és legtitkosabb szempontokról kezdek el beszélni; ez hiba az emberekkel szemben, csaknem durvaság, csodálkoznak is rajta eleget; nagy baj ez, olyan mánia, mely az emberekkel ápolt valóságos (tehát gyümölcsöző és hasznos) érintkezést számomra lehetetlenné teszi; kötve hiszem, hogy egy beszélgetés, amely valamilyen fecsegéssel kezdődik, egyszer komolyan végződhet; biztosan közbeszól valami véletlen, vagy elterelődik a beszélgetés, vagy egy önmagában jelentéktelen félreértés történik, és máris lóttak az egésznek: ezért összpontosul mindig minden figyelmem rögtön a végső, legfontosabb, legmélyebb pontra, s mindenkori beszélgetőtársam aztán már nem is próbál meg lépést tartani velem; fölényes mosollyal hátradől – látván faragatlanságomat –, s amint futásom végén zihálva körbepillantok, látom: ő messze-messze... egészen eltörpült ugyan, de mégis nyájasan mosolyog, s iparkodik úgy tenni, mintha semmi sem történt volna...

De nem, nem bölcsesség ez: nem ez táplálja bennem a fontosság ökonómiáját. Alkatom hibája, hogy örökké elfelejtem az *odautat*, sőt örökké elfelejtem a megérkezést, még a mindenkori utolsó megérkezést is, amelyről aztán csak én tudok beszámolni. Abból fakadna tán ez az ösztövérség, hogy túl sok célba próbálok vagy berepülni, vagy bekötött szemmel járva begyalogni (úgyhogy az út befejezése egyszersmind megfoszt az út ismeretétől)? Vagy egyszerűen emlékezetem restsége bénít, mely csupán a végösszeget őrzi, s közben megfeledkezik az azt eredményező fürge számla-mozgásról? Alkatom hiányosságaiból ered állandó szegénységem, napi bevételeimhez képest szerény vagyonom, napjaim temérdek

üressége és tétovasága: minthogy semmi egyebet nem hordozok magamban, mint valamiféle imént megszerzett terméket, magát a számlát, amelyben persze ez a termék ismét tényezővé válik, miközben olvashatatlan formát ölt – két összegzés között csak toporgok, csak toporgok. Hogy vadidegenekkel szemben aránylag könnyen megnyilatkozom, az sem csupán lelki záróizmaim ernyedtségére vall, mint sokáig véltem; csak *egyetlen* mondandó lakozik bennem, s vagy be kell zárkóznom (tehát hallgatnom vagy fecsegnem) – vagy meg kell nyilatkoznom, akkor azonban rögtön lelepleződik a bennem bujkáló egyetlen sivatag-lakó. Belső életemnek ez a csökevényessége voltaképp eltorlaszol mindenféle emberi érintkezéstől, mivel az – az említett okoknál fogva – többnyire félreértésekhez és hamisan aránytalan viszonyokhoz vezet, s nem-én-akartam kapcsolatokba sodor, melyektől szenvedek és főleg veszélyes pofonokat várhatok. Jellemző, hogy összes „barátomat” ilyen hazug módon szereztem: ezért is tartom számon oly rossz lelkiismerettel s olyan felemásan őket. Ezért volt lehetséges az is, hogy (mint például három esztendeje, a worpswedei időszakban) egy csomó olyan barátot szereztem, akik állandó lelki adakozásaimat nem voltak képesek viszonzni semmivel, s hogy általában senki nem bír viszonzni semmit: mert elvetemülten és kíméletlenül, nem a másik igényei szerint adakozom, egyszerűen lerakodom itt meg ott, ahelyett hogy ajánlanék, javasolnék és finom érzékkel választva ajándékoznék a rendezett kínálatból. Az utóbbi években jobban sikerült belátnom betegségeimet, többek közt ezt is; s mostanában óvatosabban érintem meg az embereket, s folyton elhatározom: ez alkalommal én leszek, aki vár, esetleg viszonz; de soha nem kezdeményezek. Új felfogásom értelmében már ki is alakult néhány kapcsolatom, s ezeknek őszintébben tudok örülni, mint a korábbiaknak; efféleképp levelezem Ellen Key-vel (aki segíteni akar a gyakorlati dolgok terén), ilyen új formában szívélyesen érintkezem Gerhard Hauptmann-nal, aki szép leveleket küldött legszebb alkotó napjaiban, megismerhettem Zuloagát, s legnagyobb nyereségem Rodin; az utóbbi két esetben különösen biztatónak érzem, hogy fegyelmezetlen, vaktában gerjesztett felolvadásaim nem okozhattak csalódást a másik félben; ezt ugyanis

megakadályozta az idegen nyelv. Mindkét esetben eléggé fáradságos igyekezettel értettük csak meg egymást, francia nyelvi közvetítéssel, sőt még könyveimnek sem adatott meg (noha szíves-örömet meggleptem volna őket ezzel), hogy szólhasanak értem és rólam; – s hogy minden nehézség ellenére (ó, mostoha körülmények...) komoly kapcsolatokat köthetem e magányos emberekkel, kapcsolatokat, melyeket talán ápolni sem kell, hiszen néhány nagy, hosszasan érlelt tudásra utaló közös elképzelésen nyugszanak, ez valamivel több biztonságot nyújt az emberekkel szemben. De alkatom továbbra is fenyegetés számomra, különösen akkor, ha jelzéseit másokkal szembeni gyakorlati ügyetlenség irányítja, valamint az a fojtogató érzés, hogy a többiek mind fölényben vannak az életismeret terén; az ilyen alkatot lehetetlen átkalapálni, s a legtöbb, amit remélhetek: szolidabban és szerényebben kell élnem vele, érettebben és több tapasztalattal kell alkalmaznom. Műveim legbelső járataiban is látni ennek az alkatnak a nyomait; a lehető legtudománytalanabb eljárások során (hiszen általában minden anyagot és minden munkaalkalmat így ragadok meg) a szintézis, a végső s legtávolabbi cél örökké kiindulópontnak tűnik: s nekem onnan kell visszatámolyognom, utat-módot találnom, csak homályosan sejtve a lezajló folyamat minőségét, csak a *cél* titkaiba, a lezáró, a végső összefüggésbe és apoteózisba beavatva.

Az út nem ismerése, ez a csupán a végső, legtávolabbi *célok* környezetében érzett biztonság teszi összes léptemet olyan súlyossá, ez tölt el mindazok szomorúságával, akik eltékozták önmagukat; noha magam is még csak épphogy keresem magam. Hogy Oroszország a hazám, ezt azokhoz a nagy, titokzatos biztonsági tartalékokhoz sorolom, melyek örök táplálékaim – de hogy megkísérelnék oda eljutni, vonat vagy emberek vagy könyvek segítségével... ó, nem, nem! az inkább eltaszítás volna, mintsem közelítés Oroszországhoz. Erőfeszítéseim mint egy csiga vánszorgása, s mégis vannak pillanatok, amikor a roppant távoli cél úgy ismétlődik bennem, mint egy közeli tükörben. Annyi szertelenség közepette élek és tanulok, hogy gyakran csakugyan fogalmam sincsen, mire lesz jó mindez egyszer. Párizsban nem kerültem közelebb, egy jöttányit sem, Oroszországhoz, s mégis valahogy

úgy gondolom, hogy most is, Rómában, az antik dolgok látványa előtt, lelkileg Oroszországba készülődöm majd, arra, hogy oda visszatérjek. Ha nem tudnám, hogy minden fejlődés körkörös formában zajlik, megborznának, hiszen látom: megint egy hívogató idegen ország kísértései ragadnak el, mely saját tapasztalatait duruzsolja majd fülembe. Az olasz vidék nemegyszer megbabonázott és szárnyra emelt már, de többször sajjággal zuhantam vissza a repülésből; most ellenben talán bátoríthat, hogy együtt utazik velem ez a fiatal művész, ez a nő, aki – alkotóként, létszükségletből – soha nem vágyakozott e mediterrán vidék után, mert északi lelkivilága bizalmatlan volt e táj ragyogó, lenyűgöző nyitottságával szemben, s mivel érzékeny alkata, mely már eltelt a komor lápvilág hallgatag mondandóival, nem hiányolt beszéde sebb ösztönzéseket. Nos, művészetének ezen az érlelődési pontján, Rodin tanácsára, most elszánta magát erre az útra, miután az antik emlékekkel való párizsi megismerkedése az ő olasz vágyait is kissé megélénkítette; nem azt az Itáliát szeretné látni, amely körülhízelgi a szájtáti műélvezőt, vagy a mindenféle élménynek menthetetlenül kiszolgáltatott ifjú tanítványt, hanem azt az Itáliát, mely tenyerére emeli az igyekvőt, aki megpróbálja ott nyugodtan folytatni a munkáját, s néha – a szünetekben – fölpillant az újdonságokra, melyek nyüzsgönek körülötte. E szünetekben közösen tekintenénk meg ezt-azt; én azonban egyébként már eleinte is minden igyekezetemmel a szemem pallérozom majd, sok dolgot szeretnék megismerni; én Rómában (ahol Clara Rilke egész télen át dolgozna) csak egy ideig szeretnék kihúzni, s mielőtt érezném a város nyomását, kivonulok egy magányos helyre (talán a tenger mellé), ahol a tél is enyhe, s korán is tavaszodik. Bárha olyan napokat érnék, Lou, amikor elmélyedve, összeszedetten dolgozhatom; bárha találnék ott egy magas mennyezetű szobát, egy teraszt, egy fasort, hol senki se jár, és szomszédok nélküli szállást; ha a köznapi gondok csak egy kis időre is megadnák azt az életet, melyért rimánkodom – soha nem vallanám be, hogy panaszkodni is tudok, történjék velem később akármi, akármi...

Ebből a csendből (ha megadatnék) néha fölemelkedem majd Tehozzád mint annak a távoli országnak a szentjéhez,

melyet nem tudok elérni; megrendítő, hogy Te, ragyogó csil-
lag, éppen azt a helyet őröd, ahol engem legmélyebbre taszít
a vastag, sötét szomorúság.

Rainer

(S 109–117)

FRANZ XAVER KAPPUSNAK

Róma, 1903. október 29-én

Kedves és tisztelt uram,

augusztus 29-én kelt levelét Firenzében kaptam meg, és csak most – két hónap múlva – mondom meg Önnek. De megbocsátja tán késedelmemet, – tudja, én útközben nem szívesen írok levelet, mert a levélíráshoz többre van szükségem, nemcsak a legfontosabb eszközre: ahhoz némi csend kell és magány és egy nem túl idegen óra.

Rómába körülbelül hat hete érkeztünk meg, olyan időszakban, amikor a város még az üres, forró, lázasság hírében álló Róma volt, és ez a körülmény – más gyakorlati berendezkedési nehézségek mellett – csak fokozta azt a benyomást, hogy nem akart véget érni körülöttünk a nyugtalanság, és az idegen világ a hontalanság terhét rakta a vállunkra. Ehhez járult még az, hogy Róma (amíg nem ismeri az ember) az első napokban nyomasztóan szomorúnak tűnik: talán az okozza ezt, hogy ma már nem eleven és bánatos múzeumi hangulatot áraszt, talán az, hogy régről előkotort és fáradságosan életben tartott múltjával van tele (amelyből egy apró kis jelenkor szívja táplálékait), talán az, hogy mindezt a torz és romlott dolgot valamilyen névtelen, tudósok és filológusok táplálta és szokványos olaszországi utazók által szájról szájra adott túlzó rajongás veszi körül, – pedig olyan dolgok ezek, amelyek alapjában nem jelentenek többet, mint egy másik korszak és élet véletlen maradványait, amely már nem a miénk, és nem is kell, hogy a miénk legyen. Végül az ember, a mindenna-

pos háritás hetei után, noha kissé zavartan, visszatalál önmagához, és azt mondja: nem, itt nincsen több szépség, mint másutt, és mindez a szakadatlanul, nemzedékről nemzedékre megcsodált tárgy, amelyet napszámoskezek javítottak és foldozgattak, semmit nem jelentenek, semmik, és nincsen már szívük és nincsen értékük; – de sok szépség van itt, mert mindenütt sok szépség van. Végtelen fürge, csupa elevenség vizek inálnak le a régi vízvezetékeken a hatalmas városba, és táncolnak a nyüzsgő tereken a fehérleő kőtányérokon, és szétterpeszkednek a tágas, terebélyes medencékben, és zúgnak nappal és felemelik zúgásuk hangjait az éjszakába, amely itt óriási és csupa csillag és lágy a szelektől. És kertek vannak itt, feledhetetlen sétányok és lépcsők, lépcsők, Michelangelo megálmodta lépcsők, amelyeket a lefele suhanó vizek mintájára épített a szellem, – széles lejtők, ahol lépcsőfokot szül lépcsőfok, mint hullámot a hullám. A sok benyomás közben összeszedi magát az ember, visszanyeri önmagát az igényes élmények sokaságából, amely körülötte fecseg és lefetyel (mert milyen beszédes ez a város!), és lassan megtanulja és megismeri azt az igen-igen kevés dolgot, amelyben az örökévalóság kitaróan szunnyad, amelyet szeretni, és a magány rejlik, amelyben könnyen részesedni boldogság.

Most még a Kapitoliumon lakom, a városban, nem meszse a legszebb lovas szobortól, amely a rómaiak művészetéből ránk maradt, – Markus Aurelius lovas szobrától; de néhány héten belül keresek majd egy csendes, egyszerű helyet, egy régi erkélyes tetőt, amely egészen elveszette, egy hatalmas park magánya mélyén vesztegel, elrejtözve a város lármája és véletlenei elől. Egész télen át ott fogok lakni, és örülni a nagy csendnek, amelytől jószágos és derék órák ajándékát várom...

Onnan, ahol jobban otthon leszek majd, írok Önnek egy hosszabb levelet, amelyben az Ön írására is kitérek. Ma csak annyit mondhatok (és meglehet, méltánytalan, hogy nem tettem ezt meg korábban), hogy a levelében bejelentett könyv (amely az Ön munkáit tartalmazta volna) ide nem érkezett meg. Visszaküldték talán, esetleg Worpswedéből? (Ugyanis: csomagot nem szabad külföldre utánküldeni.) De ez a legkedvezőbb lehetőség, – szívesen hallanám, uram, hogy ezt

megerősíti. Remélem, nem veszett nyoma útközben, – ez ugyanis, sajnos, az olasz postai viszonyok között nem tartozik a kivételek közé.

Ezt a könyvet is (mint mindent, amely életjelt hoz Öntől) szíves-örömmel fogadtam volna; a verseket pedig, időközben keletkezett verseit (ha kitüntet bizalmával) mindig elolvasom majd, újra és újra elolvasom és átélem, amilyen jól és nyitottan csak tudom. Jókívánságokkal köszöntöm

híve:

Rainer Maria Rilke

(D 26–28)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Róma, Via del Campidoglio 5,
1903. november 3-án (kedd)

Ismered-e még Rómát, Lou? Hogy él az emlékeidben? Én csak a vizekre fogok egyszer emlékezni, ezekre a ragyogóan, csodálatosan mozgékony vizekre, melyek elárasztják a város tereit; lépcsőire, melyek – minthogy zuhogó vízeseések mintájára építették őket – oly furcsán, hullámszerűen csúsztatnak lépcsőfokot lépcsőfokra; ünnepélyes kertjeire és széles teraszainak pompájára; éjszakáira, melyek hosszan-hosszan tartanak, csöndesen, hatalmas csillagképek alatt.

A múlttól, mely itt ügyel-bajjal őrzi magát, talán semmi emlékem sem marad; és semmi a múzeumokról, melyek értelmetlen szobroktól ásítanak... talán csak egy-egy képre emlékszem majd, meg Marcus Aurelius bronzszobrára a Kapitóliumon, egy szép márványszoborra a Ludovisi-múzeumban (Aphrodité trónusa), egy kis oszlopra valamelyik eldugott templomban; néhány teljesen ismeretlen dologra, egy campanai pillantásra, egy magányos esti sétára... és rengeteg szomorúságra: mert itt szomorúan éltem.

És úgy is élek.

Elégedetlen vagyok magammal; hiányolom a mindennapos munkát; fáradt vagyok (bár nem beteg), és félelmek

gyötörnek. Mikor, Lou, mikor fordul végre jóra ez a nyomorúságos élet, mikor növi ki ezt a restséget, fásultságot és zűrzavart? mikor örül végre egyszerű, jámbor örömmel, amire annyira vágyik? S növekszik-e egyáltalán? Alig merem megkérdezni, haladtam-e, mert félek (mint a híres Tolsztoj-figura), hogy úgy találom majd: tétova lépteim körbe-körbe járnak, s örökké ahhoz a romlott, vigasztalan ponthoz vezetnek vissza, ahonnan már számtalanszor elindultam.

Ahonnan most is el akarok indulni, ezer jajveszékelés és gyámoltalanság közepette.

Így kezdődik a római tél. Sok dolgot szeretnék megnézni, szeretnék könyvtárba járni és olvasni; és aztán – ha majd kezd kivilágosodni bennem – szeretnék sok időt otthon tölteni és összpontosítani még el nem veszített benső értékeimre. Mert erőm és időm, ahogyan látom, csak *erre*, csak *erre* az *egyetlen* feladatra elég: hogy megtaláljam az utat a nyugodt, naponta elvégzett munkához, amelyben több tartással és biztonságosabban élhetnék, mint ebben a bizonytalan, beteges világban, mely összedől a hátam mögött és *nincs előttem*. A kérdés, hogy rátalálok-e erre az útra, nem új – de egyre sürgetőbb, mert telnek az évek, és válaszolnom kellene... Hiszen oberneulandi leveleimből ismered helyzetemet. Szorult helyzetemet.

November közepétől lesz egy csöndes kis lakásom: a leghátsó ház egy hatalmas, régi kert mélyén a Porta del Popolo előtt, a Villa Borghese közelében; kerti laknak épült, mindössze egyetlen, magas ablakboltozatos, egyszerű helyiségből áll, és lapos tetejéről, a kert fölött, kilátni a tájra és a hegyekre. Ott megpróbálom majd a Waldfrieden-napok mintájára berendezni az életemet; igyekszem olyan csöndesen, türelmesen, *háttal a külvilágnak* élni, mint azokban a gyönyörű, várakozással teli, derűs napokban: ezeket itt római Waldfrieden-napoknak keresztelném...

De most szinte könyvek nélkül vagyok, és könyvtár-kölcsönzői tapasztalat híján nem könnyen boldogulok; szeretnék is rögtön megkérni: vissza tudsz-e emlékezni arra a modern, tudományosan megbízható német Biblia-fordításra, amelyről egyszer említést tettél? s ha lehet, kérlek, nevezd meg a fordítót és a kiadót is, megpróbálom esetleg itt megsze-

rezni. S ha nem sokallod kéréseimet: megemlítenél egy-egy új könyvet, melyet mostanában olvastál?... ez most nagyon segítene rajtam.

De kivált leveledet várom, Lou.

Annyit gondoltam Rád az úton és itt is, és százszorta kívántam, hogy jó egészségben térj vissza a hegyekből. Mert ha Rád gondolok, összes gondolatom közül ez a legfontosabb; csak ebben a gondolatban tudok megpihenni, néha testestül-lelkestül belefekszem, és alszom benne és belőle ébredek...

Nálad már őszre járhat; már sétálhatsz, barangolhatsz az erdőn; messze mélyen bekukucskálhatsz a fák közére, a szélben, mely megváltoztatja a világot. A kicsi tóra gondolok most, balra a dahlemi úttól; az mindig megnőtt magányában ez idő tájt. Az estekre gondolok, aztán az éji viharra, mely minden kórót kifésül a fák közül; a viharra gondolok, az éjszakára, mely a csillagos ég alatt röpköd a reggel felé. Az üres, friss, tisztára söpört reggel felé... Ó, itt nem változik semmi; csak egy-egy fa váltja színét... mintha sárgán virítana. És a babér ugyanolyan.

Rainer

(S 120–122)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Róma, Via del Campidoglio 5
(1903. november 13-án, pénteken)

Lou kedves, olyan furcsa érzés, hogy *otthon* van körülöttem, egy ház, melyet lényed kitölt, egy kert, mely általad él, egy tágas térség, mely Hozzád tartozik; most értem meg igazán, hogy mindez *lassan* született, *lassan kellett* megszületnie: mert a Te világod *valóságot* akar, s meg is van az ereje ehhez az akarathoz; az az első, távoli *Loufried*, az olyan volt, mint egy álom, csupa elővételezett dolog és könnyen elpusztítható; de mégis azonosult Veled, és ha jöttél, megnövekedett a ház, és nem tudott véget érni a kert. Akkor így éreztem, ma

pedig tudom, hogy éppen ez a Téged övező végtelen valóság volt számomra annak a roppant jóságos, adakozó és termékeny időnek legmélyebb eseménye; az a formáló tapasztalat, mely engem ott, száz ponton egyszerre, megragadott: az a Te emberi alakod elmondhatatlan valóság-élményének gyümölcse volt. Tapogatózó tétovaságom azelőtt soha még nem érzékelt más létezőt ilyen elemi erővel, soha nem hitt abban, ami *van*, soha nem ismerte fel világosan, ami majd bekövetkezik; Te minden kétely ellentéte voltál, és tanúbizonyságot tettél arról, hogy minden *létezik*, amit Te megérintesz, fölérsz és szemügyre veszel. A világ elveszítette gőzeit, el a cseppfolyós formálódásnak és önfeladásnak azt a ragacsát, mely első verseimnek bélyege és szegénysége volt; *dolgok* keletkeztek, megkülönböztethető állatok, valódi virágok; megtanultam az egyszerűséget, lassan és bukdácsolva megtanultam, milyen egyszerű minden, s megértem arra, hogy szóvá tegyem ezt az egyszerűséget.

Mindez azért történt, mert találkozhattam Veled akkor, amikor első ízben abba a veszélybe sodródtam, hogy elsüllydek a formátlanság örvényeiben. S bár ez a veszély valahogy mindig (és mind erősebben) vissza-visszatér, egyúttal a Te emléked is erősödik bennem: egyre szilárdabban tudom, *hogy létezel*. Párizsban, a legnehezebb napokban, amikor – mintha megvakulnék – minden dolog visszahúzódott tőlem, amikor reszkettem a félelemtől, hogy nem ismerem meg többé a legeslegközelebbi ember arcát... – akkor abba kapaszkodtam, hogy szívemben Téged még mindig megismertelek, hogy a Te arcod nem vált idegenné és nem fordult el tőlem, mint minden más dolog, hanem rendíthetetlen erővel eleven maradt számomra abban az idegen űrben, amelyben akkor élnem adatott.

És itt is, ahol megint ezernyi szétszórtság közepette teszem első lépéseim, Te voltál a nyugvópont, amelyre tekintetem rászögeztem.

Megértem, tökéletesen megértem, hogy – mint fészükre a madarak – messziről megtérnek Hozzád a dolgok, ha esteledik. Ezer nagy és ezer kicsi törvény teljesedett be a Te háza-don. És olyan boldog vagyok, hogy áll ez a ház, s úgy tűnik, mintha egészen Rómáig sugározná jótékony hatását.

Az én küzdelmem, Lou, s a rám leselkedő veszély abban áll, hogy nem vagyok képes *valóságossá válni*, hogy mindig vannak dolgok, melyek *megtagadják* az életemet, események, melyek átvágtatnak a szívem közepén, nálam valóságosabban, mintha én nem is léteznék. Korábban azt hittem, javítana helyzetemen, ha lenne egyszer egy házam, feleségem, gyermekem, valóságosan és tagadhatatlanul; azt hittem: ezzel láthatóbbá, megfoghatóbbá, tényszerűbbé válnék. Hiszen, nézd: Westerwede valóságos volt, valóságos: én magam építettem a házat, s benne mindent. De ez a valóság *rajtam kívül* volt, én nem voltam benne, nem azonosultam vele. És hogy most, amikor a kis ház, szép csendes szobáival, már nem létezik, tudom, hogy van még ott egy ember, aki hozzám tartozik, és valahol egy kisgyerek is, akinek életéhez semmi nincs oly közel, mint ő maga és én magam – s ez egy kis biztonságot ad, és sok-sok egyszerű és mély dolog tapasztalatát –, de nem segít hozzá ahhoz a valóság- és azonosságérzéshez, amelyre annyira vágyom:

valóságosnak lenni valóságosok között.

Csak az (oly ritkán adódó) munka- napokon vagyok valóságos, akkor *vagyok*, terjeszkedem a térben, mint egy dolog, fekszem, nehézkedem, hullok, és jön egy kéz és fölemel a földről. Egy hatalmas valóság épületébe illeszkedem akkor, úgy érzem, hogy egy mélyen megásott alapzaton én is hordozok valamit, s engem is hordoz valami, balról és jobbról. De az illeszkedés órái után ismét eldobott kő vagyok, mely nem törődik azzal, hogy a tétlenség füve, sokáig háborítatlanul sarjadván, megszírosodik fölötte. S hogy ennek a kivetettségnek órái nem ritkulnak, hanem most már szinte állandóan gyötörnek... hát hogyan alázna meg ez az állapot? Ha így fekszem, és betakar a fű: ki talál rám majd a létemen nőtt televény alatt? S nem mállottam-e szét már régen, nem porladtam-e földdé, sima talajjá, elannyira, hogy a keresztül-kasul szaladó szomorú utak egyike egyszerűen átvezet fölöttem?

Ezért tornyosul örökké előttem az *egyetlen* feladat: sohasem fogok hozzá, pedig hozzá kellene fognom: a feladat, hogy az utat megtaláljam, a naponként lezajló valóság lehetőségét...

Úgy írom ezt, mindezt, Lou, mint egy naplót, mert levél-írásra most nem vagyok képes, s mégis szerettem volna szólni Hozzád. Csaknem elszoktam az írástól, bocsásd meg, kérlek, ha hebehurgyán írok, összevissza. Talán nem is érzed, hogy ez az ákombákom tele van a Te házad iránt érzett örömmel, és ezer jókívánsággal tölti meg. Ezerrel. Az összessel.

Rainer

Kérlek, add át szívélyes üdvözetemet férjednek is; bár vonatkozhatnának jókívánságaim őrá, valamint új keletű nyilvános működésére is!

Melléklet: Itt küldök egy képet az awesterwedei napokból: látni rajta a szobát, melyet akkor magam építtettem. Az egész bútorzat ósdi, a Rilke-család hagyatéka. Azért küldöm el, mert mégiscsak egy darabka ház volt, nem több egy szét-tört csigaháznál, de mégiscsak ház. És mert annyira szeretnék Neked adni valamit, annak ellenére, hogy levelem üres kézzel érkezik.

(S 124–127)

FRANZ XAVER KAPPUSNAK

Róma, 1903. december 23-án

Ne maradjon egy szó köszöntés nélkül, gondoltam, ha jön a karácsony, és – az ünnep közepén – nehezebben viseli majd magányát, mint máskor. És ha észlelni fogja, hogy magánya hatalmas, – örüljön neki; mert hát (kérdézi majd magától) mi volna a magány, ha nem jellemezné a nagyság? Csak egy magány létezik, és az nagy és nem egykönnyen elviselhető, és szinte mindegyikünk életében akadnak órák, amikor szívesen elcserélnénk magányunkat bármiféle mégoly banális és olcsó közösségre, akármilyen csekély látzatért: hogy megfelel nekünk az első adódó – akármilyen méltatlan – kis közelség és szeretet... De lehet, hogy éppen ezek azok az órák, amikor növekszik a magány; ugyanis

növekedése fájdalmas, mint a fiúk növekedése, és szomorú, mint a tavaszok kezdete. De ne hagyja, nem szabad, hogy ez megtevéssze Önt. Amire most szükség van, az csak ez: magány, nagy belső magány. Magunkba szállni, és órákig nem találkozni senkivel, – ezt kell elérnünk, elérni tudni. Magányosnak lenni, mint amilyen magányosak voltunk gyerekként, amikor felnőttek surrogáltak körülünk, dolgokkal összefonódva, amelyekről úgy tűnt: fontosak és nagyok – mert a Nagyok olyan serények voltak, s mert semmit sem fogtunk fel sürgés-forgásukból.

Mert ha egy napon belátjuk, hogy nyüzsgésük szegényes, hivatásuk zajlása megcsontosodott, és nem kötődnek már az élethez, miért is ne tekinthetnénk akkor már gyermekként erre a lőtás-futásra, saját világunk mélyéből, saját magányunk messzeségeiből, hiszen az maga is munka és rang és hivatás? Miért cserélnénk el egy gyermek bölcs nem-értését háritásra és megvetésre, hiszen hát a meg-nem-értés: egyedüllét, a háritás és megvetés azonban részvétel abban, amitől ezekkel az eszközökkel meg szeretnénk válni.

Gondoljon, kedves uram, a világra, amelyet önmagában hordoz, és nevezze úgy ezt a gondolkodást, ahogy akarja; legyen az a saját gyerekkorára utaló emlék, vagy legyen a saját jövőjére irányuló vágyakozás, – egy a fontos: legyen figyelmes azzal szemben, ami Önben belül keletkezik, és helyezze azt fölébe mindannak, amit maga körül lát. Ez a benső történet megérdemli az Ön egész szeretetét, azon kell valahogy dolgoznia, és nem túl sok időt és nem túl sok bátorságot elfecsérelnie azzal, hogy tisztázza az emberekhez fűződő kapcsolatát. Ki mondja meg Önnek, hogy ilyen egyáltalán létezik? – Tudom, az Ön hivatása kemény, és merőben ellenkezik az Ön szándékaival, és láttam előre a panaszát, és tudtam, hogy az egyszer eljön. De most, miután eljött, már nem tudom megnyugtani Önt, csak azt tudom tanácsolni: mérlegelje, nem ilyen-e minden hivatás, csupa igény, csupa ellenséges indulat minden egyes emberrel szemben, – mintegy teleszívta magát azok gyűlöletével, akik némán és morgolódva beilleszkedtek a józan kötelességek hétköznapjaiba. Az a hivatásrend, amelyben Önnek jelenleg élnie kell, nem viseli több konvenció, előítélet és tévedés terhét, mint bármely más

hivatásrend, és ha van olyan, amely nagyobb szabadsággal kecsegtet, olyan akkor sincsen, amely tágas és térséges volna, és kapcsolatban állna azokkal a nagy dolgokkal, amelyekből az élet áll. Csak az egyes embert, aki magányos, csak őt itatják át – mint valami dolgot – a mélységes törvények, és ha valaki kigyalogol a világosodó reggel fényeibe vagy kipillant az este sötétjébe, amely csupa esemény, és megérzi, mi történik ott, akkor lehull róla, mint egy halottról, minden hivatásrend, noha az élet kellős közepében áll. Amit Önnek most, kedves Kappus úr, mint tisztnek meg kell tapasztalnia, azt hasonlóan átélhette volna bármely más létező hivatásrendben, sőt ha – minden hivatás korlátain kívül – csak könnyed és önálló érintkezést keresett volna a társadalommal, ezt a nyomasztó érzést akkor sem kerülhette volna el. – Mindenütt ugyanolyan a világ; de ez nem ok a félelemre vagy szomorúságra; ha nincs közös vonás, nincs közösség az emberek és az Ön élete között, akkor próbáljon meg a dolgokhoz közel lépni: ők nem hagyják el Önt; egyelőre még itt vannak az éjszakák és a szelek, amelyek át- meg átjárnak a fák lombjain és sok-sok ország határain; a dolgok közt és az állatok körében egyelőre még minden: esemény, és abban Ön is részt vehet; és a gyermekek is ugyanolyanok még, amilyenek voltak gyermekkorukban, olyan szomorúak és boldogok, – és ha Ön saját gyerekkorára gondol, akkor újra megéled közöttük, a magányos gyerekek között, és belátja: a felnőttek megsemmisülnek, és méltóságuk értéktelen.

És ha Önnek szorongást és gyötrelmet okoz, hogy saját gyerekkorára gondol, és az egyszerű dolgokra és a csendre, amely a gyerekkorral összefügg, mert nem képes többé hinni Istenben, aki gyerekkorának minden szegletében előfordult, akkor kérdezze meg magát, kedves Kappus úr, hogy valóban elveszítette-e Istent? Nem úgy van-e inkább, hogy soha nem is birtokolta? Mert hát mikor is történhetett mindez? Azt hiszi, egy gyerek tartani tudja őt, őt, akit férfiak is csak fáradtsággal hordoznak, s akinek súlya még az aggastyánokat is agyonnyomja? Azt hiszi, aki valóban birtokolja őt, el is veszítheti, mint egy kicsiny követ? Vagy nem inkább arra gondol-e: aki birtokolná, azt már csak ő tudná elveszíteni? – Ha azonban felismeri, hogy ő az Ön gyerekkorában

nem létezett, és előbb sem, és ha megsejti, hogy Krisztust megcsalta saját vágyakozása, és Mohamedet becsapta saját büszkesége – és ha megrettenve érzékeli, hogy ő most sem létezik, ebben az órában, amelyben róla beszélünk –, mi jogosítja akkor arra, hogy őt, aki soha nem létezett, mint valami elmúlt Valakit hiányolja és keresse, mintha elveszett volna valahol?

Miért nem gondolja inkább, hogy Ő az eljövendő, aki örök időktől fogva létezik, a Jövő, egy faág végtelen gyümölcse, amelynek mi vagyunk a levelei? Mi tartja vissza attól, hogy az Ő születését kivetítse a leendő időkbe, és saját életét úgy élje, mint egy fájdalmas és gyönyörű napot, amely egy hatalmas terhesség történetének része? Hát nem látja, hogy minden, ami megtörténik, szakadatlan kezdet, – és nem lehetséges-e, hogy az Ő kezdete, hiszen minden első lépés önmagában gyönyörű? Ha Ő a legtökéletesebb, akkor a csekélység nem előtte áll-e, hogy kiválaszthassa magát a teljességből és bőség-ből? – Nem szükségszerűen Ő-e az Utolsó, aki mindent elfog magában? És mi volna a mi értelmünk, ha Ő, akit annyira óhajtunk, már létezett volna?

Ahogy a méhek a mézet összehordják, úgy préseljük ki mi is a Legédesebbet mindenből, és építjük Őt. A csekélységgel kezdjük, igen, a szerénnyel, aprósággal (csak legyen tet-teinkben szeretet), a munkával és utána a nyugalommal, egy csepp hallgatással vagy egy kis magányos örömmel, minden-nel, amit egyedül – társak és követők nélkül – megteszünk: így kezdjük el Őt, akit nem fogunk megélni, ahogy a mi elő-deink sem éltek meg bennünket. És mégis itt vannak ők, akik régen elmúltak, mibennünk: ők a hajlamaink, ők sorsunk terhei, ők a zúgó vér ereinkben, és ők a mozdulat, amely az idő méhéből felszáll.

Létezhet valami, ami megfoszthatja Önt a reménytől, hogy egykor Benne, a legtávolabbi, legmagasabb térben ma-gára talál?

Ünnepelje a karácsonyt, kedves Kappus úr, azzal a jámbor érzéssel, hogy Neki talán éppen erre az élettől való félelem-re, az Ön rettegésére van szüksége, hogy elkezdődjék; az Ön átmeneti ideje: tán éppen ez a pár nap az az időszak, amikor az Ön szívében minden az Ő eljöttén dolgozik, mint ahogy

már egykor, gyermekként, lélegzet-visszafojtva dolgozott az
Ő eljövételén. Legyen türelmes és ne legyen makrancos, és
gondoljon arra, hogy a legkevesebb, amit tehetünk, az, hogy
nem nehezítjük meg jobban az Ő érkezését, mint ahogy a
Föld nem hátráltatja a tavaszt, ha jönni akar.

Legyen derűs, a vigasz tudatában.

Híve

Rainer Maria Rilke

(D 29–33)

1904

(1903. november 9-én)
Róma, Strohl-Fern villa,
1904. január 15-én (pénteken)

Lou, drága Lou, utolsó leveled dátumát írom az enyém fölé, – csak azért, mert tudni akarom, nem veszett-e nyoma bármelyik küldeményednek; az itáliai posta folyton teret hagy efféle gyanakvásnak, mégpedig minden úton-módon.

Nos, itt vagyok, drága Lou, kis kerti lakomban, és sok nyugtalanság után ez az első háborítatlan óráim itt kint; immár mindennek megvan a helye ebben az egyszerű kis vacokban, minden lélegzik és él, és éjjel-nappal megtalálja saját ritmusát; odakint pedig, ahol annyi eső esett, virul a tavaszi dél után, szemérmes tavasz percek sorakoznak, amely maholnap tán már nem is lesz tavasz, most még azonban olyan, mintha örök időktől fogva itt lélegezne: annyira egyensúlyban van a könnyű, karcsú szél, amelyet ringva követnek a levelek meg a babérfa ragyogó lombja meg a halvány levélbálák a magyaltölgy-bokrok vállán, annyira vigaszt árasztanak a parányi vörös rügyecskék az alig kikopaszodott fákon, és annyira hatalmas a levegő, amely hangtalan kerti völgyem világosszürke-zöld nárciszmezejéről dől és árad, egy régi, töprengésre hajló híd feszes ívei felől. Lesepertem sima tetőmről az eső súlyos maradványait, útszélre gereblyéltem a hervadt tölgyavart, – és ettől kimelekedtem, és most, e rövidke valódi erőfeszítés után, úgy csereg bennem a vér, mint a fában. És legeslegelőször érzem úgy hosszú idő után, hogy kissé szabad vagyok és ünnep övez, és hogy bármikor beléphetnél ide hozzám...

De ez az ideiglenes boldogság-érzet is elmúlik hamar, és ki tudja, nem készülődik-e a távoli hegyek háta mögött egy esős éjszaka, amely megint elárasztja majd tetőmet, vagy valami harapós szél, amely megint avarral tölti meg útjaimat. –

Hogy azonban nem múlhat el úgy ez az óra, hogy nem írtam Neked, azt érzem; mert nem vesztegethetem el azt a kevés pillanatot, amikor írhatok Neked, amikor eléggé nyugodt, világos és magányos vagyok ahhoz, hogy közeledjem Hozzád... mert sokat, sokat kell mesélnem Neked. Párizsban, tavaly tavasszal,

Durand-Ruelnél láttam egyszer kiállított antik festményeket, faliképeket, egy Boscoreale környéki villa darabjait – aztán újra kiállították őket, romos-darabos, hevenyészett egymásutánban, mielőtt az árverés véletlene szerteszórtá volna szegényeket a világban; ezek voltak az első antik képek, amelyeket láttam, és itt sem láttam szebbeket, és azt mondják, hogy még a nápolyi múzeumban sincsenek jobbak, abból a szinte teljesen elfeledett korszakból, amelynek ilyen bámulatos festői voltak. E kép-töredékek közül egy teljesen épen és sértetlenül maradt fenn, noha ez volt a legnagyobb és talán legérzékenyebb darab: egy nőt ábrázolt, aki nyugodtan ülve, komoly, csendesen éber arccal figyelt egy férfira, aki halkán és elmélyülten beszélt, önmagához és a nőhöz beszélt, azon a sötét hangon, amelyben egykori sorsok derengő vízpartokként tükröződnek; a férfi, ha jól emlékszem, egy botra tette a kezét, a botra kulcsolta ujjait, amellyel bejárta a világot, távoli országokat; keze pihent, miközben ő beszélt (ahogyan kutyaák leheverednek aludni, amikor uruk mesélni kezd, és észlelik, hosszú lesz a mese –); de noha a férfi már nagyon mélyen járt a történetben, még egy jó darab emléket is fel kellett idéznie (sima emléket, amelyben azonban sokszor váratlanul megfordulnak az utak), az ember mégis sejtette, már első felpillantása közben megsejtette: ez az ember az, aki Eljött, aki ideutazott ehhez a nyugodt, ünnepet váró asszonyhoz, ő az Idegen e sudár, meghittséggel és az otthonlét ígérétevel eltelt nő szemében: annyira ott ült még homlokán küldetésének halvány árnya, mint ahogy (noha már üvegesen csillogva simulni kezd) visszahúzódva jelez még valamit a vízparti hullám; még nem múlt le róla egészen a sietség csilláma, amitől egy érettebb vándor sem mentes, érzelmi világa még mindig valamilyen váratlan és meglepő eseményt szimatolt, a vére a lábában élénkebben zakatolt még, mint kezének ereiben. Nyugalom és mozgás így jelent meg a képen, párhuzamosan, nem mint kontraszt, hanem inkább mint hasonlat, mint valami véges egység, amely lassan záródik, mint egy seb, amely gyógyult-gyógyult; hiszen már a mozgás is nyugalom volt, elcsitult, ahogyan lágy hullongás után megülekszik a hó, tájjá szélesedik és betakarja a távolság határtalan formáit, és ami elmúlt, miközben visszatért, az örökkévaló színét öltötte, és azokkal az eseményekkel azonosult, amelyek az asszony életét kitöltötték és beragyogták.

Örökké tudni fogom, mi módon ragadott meg engem az a hatalmas, egyszerű kép, amely azért volt merő festészet, mert csak két figurát ábrázolt, és azért volt ilyen jelentékeny, mert ez a két figura megtelítődött önmagával, megsúlyosult önmagától, és páratlan szükségszerűséggel forrott eggyé. Mint ahogy közösségi-ősi legendák tartalmát a jó képeken egyértelműen érzékeli az ember, úgy értettem meg én is e kép jelentőségét már az első pillanatban. Abban a fölöttébb zűrzavaros párizsi időszakban, amikor minden fájdalmas és súlyos benyomás nagy magasságból zuhant a lelkemre, az ezzel a gyönyörű festménnyel való találkozás határozott nyomatékot kapott az életemben; mintha minden még elkövetkező dolgon túl valami Véglegeset láttam volna meg, úgy hatott rám, úgy akasztott meg az a pillantás. Akkor fogant meg bennem a bátorság, drága Lou, hogy írjak Neked; mert úgy tűnt, mintha minden, még a legzűrzavarosabb út is értelmet kaphatna azzal, hogy végül így visszatérünk egy, az egyetlen – érettségben és nyugalomban élő – asszonyhoz, aki hatalmas, és mindent képes meghallgatni, mint egy nyári éjszaka: a parányi, magától is megrettent zörejeket és hívásokat, és a harangok zúgását is...

Én viszont, Lou, a Te tékozló Fiúd valamiképpen, én még messze, messze nem vagyok *Elbeszélője*, nem vagyok *Jósa* és *Igaz-mondója* saját utamnak, *Leírója* egykori sorsomnak; amit hallasz, az csupán lépteim zaja, hiszen menetelésem ma is folytatódik, és – kacskaringós utakon – ma is távolodik, nem is tudom, mitől, és azt sem tudom, közeledik-e valamihez. Csak azt tudom, hogy a szám, ha hatalmas folyammá változott, egykor Beléd torkoll majd, a Te figyelmed tengerébe és megnyílt mélységeid nagy-nagy csendjébe, – ez az én imám, amelyet minden kegyelmes órában megismétlek, a szorongáshoz és vágyakozáshoz vagy örömhöz intézett imám, hátha azok megelőznek valamit vagy meghallják fohászomat. Ha életem kevés is ma még, és olyannak tűnik is, mint egy műveletlen ugar, amelyen a dudva az úr és a véletlen madarai, akik finnyásan magvakat keresgélnek a szántatlan barázdában, – csak akkor teljesezhet ki, ha elmesélhetem Neked... de akkor olyan lesz, ahogyan Te meghallod!

Rainer

(S 127–130)

PHIA RILKÉNEK

Róma, Strohl-Fern villa
1904. január 19-én

Drága jó mama, sietek jelteni, hogy lapodat (Bécsből küldted), az újságokat és végül kedves – a Bécs–Arco közötti úton írt – leveledet nagy örömmel vettem kézhez! Már kicsit aggódtam, és régen tollat ragadtam volna, ha találok rá időt. A hosszadalmas, véget érni nem akaró rendezgetés azonban, amely minden erőnket felemésztette és elszívta, azt eredményezte, hogy csak most kezdünk igazán nekifogni a munkának (ki-ki végleg a maga helyén elszigetelődve). És rám hihetetlen munka vár, hiszen még nem csináltam itt semmi számottevőt; sóvárgással várt munka, és egyéb is, amit meg kell tennem, ha nem akarok egy szép napon kenyér nélkül maradni; nem panaszkodom, hiszen a munka minden formában és módon jó és üdvös, nekem azonban néhány hónapra szemellenzőt kell felennem, hogy ne nézzek se jobbra, se balra, és csak azt lássam, amit létrehozok. Mostanában már enni se járok ki, délben magam főzök valamit magamnak (kását, tojást, ilyesmit), részben a pénz miatt, aztán meg hogy kevésbé zavarjon a világ, és egyben enyém legyen a nap. Ezért nem írtam neked sem eddig, és ugyanebből az okból írok ma is röviden. Boldog vagyok és megnyugtató, hogy tudom, Arcóban vagy, és örvendek, hogy a prágai időnek vége. Rossz, nagyon rossz, hogy még fel is izgattad magad. /.../

(BAM I 415)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Róma, Strohl-Fern villa,
1904. január 21-én (csütörtökön)

Itt van, drága Lou, megjött a leveled, amelyre annyira vágytam. Köszönöm, hogy hírt adtál magadról és nagyszerű, hangtalan világodról; ha egyszer viszontláthatnám és magam köré építhetném azt, ha csak egyetlen napra... *viszontlátni:*

mert nekem úgy tűnik, mintha ismerném, mintha már rég éppen ez övezne Téged, és mindez élt volna már régen a Te életed előtt; csak most egyszerűbb lett, csendesebb és bensőségesebb, mert a valóság mindent mindig egyszerűbbé tesz, és minden természetes teljesedés csak azt teljesíti be, ami fontos. Fontos dolgok vannak körülöttem, és egészen idáig, szívemig érzem dolgaid békességét és örömét. És tudom, Lou, hogy mindez az élet alapját alkotja, az én életemét is; csakhogy engem a homályos felület és valami nyugtalan mélység elválaszt ettől a rendületlen alapzattól; és közben nem tudom, hogyan viseljem magam, hogy ne kavarjam fel vizeimet, és nem vagyok képes megtalálni azt a helyet, ahol az áramlat alatt nyugodtan meghúzódik ez az alapzat, mint üveg alatt a kép.

De szeretem mindazt, amiről beszélsz, és tanácstalan, fél-szeg életem, ahol csak tud, folyton ilyen egyszerű napok felé törekszik, és egy darabig növekszik – ha szerencséje van – ebben a hatalmas csendben, közel a dolgokhoz, és igyekszik követni útját. Itt sok minden olyan, mint amilyen Schmargendorfban volt; sokszor napokig be sem megyek a városba, és azzal táplálkozom, amit magam elkészítek: darakásán, tojás-salátával, zöldségkonzerven és tejen élek; a *tropon* helyére (amiről ma már nem hallani) a *sanatogen* lépett, mivel szükségem van valami élelempótlékra, amíg a vegetáriánus étrend csak egyoldalúan és hiányosan megvalósítható. A vendéglőben (egy kis szomorú *trattoriában*) néha bizony hústelt is magamhoz kell vennem, bármennyire fázom is ettől; híve vagyok (jobban, mint valaha) a vegetáriánus étrendnek, mint ahogy az utóbbi időben is, engedmények nélkül, tartózkodom minden alkoholtartalmú italtól, anélkül hogy lemondtam volna az illatos teák és a magam készítette kávé örömeiről, – ami valódi öröm.

Feleségem (aki megszokta ezt) elhozta ide összeszerelhető gőzfürdő-készülékét, úgyhogy időről időre egy efféle fürdőzés nagyszerű kiváltságaiban is részesülök, a napi légfürdők mellett, amelyeket itt a kertben egészen zavartalanul élvezhet az ember. Gyakran kimegyek itt a kertbe (amely nagyon elvadult, s amelynek egyik része még külön is az én kis házikóhoz tartozik) nappal és éjjel is, és – régi orosz ingemben – némi rendezgetést végzek, ültetek és gyomlállok, és csak azért

kezdek néha morgolódni, mert az ilyen munkát is csak rosszul és ügyetlenül tudom elvégezni, és bármelyik pillanatban csődöt mondhatnak a tapasztalataim vagy elszáll az erőm, és akkor nincs tovább. A mezítláb való járkálás az egyetlen, ami hiányzik; ehhez itt a talaj túl bizonytalan és tövises, a pázsit túlságosan elhanyagolt, és ha az idő melegebbre vált, mindenféle barátságatlan állatocskák is meg-megmoccan a fűben; a minap két órát utaztam, kimentem a tengerhez, és ünneppel ajándékoztam meg a lábaimat a lágy, tajték mosta homokban Anziónál, ott, ahol Nero nyári villái álltak; és olykor újra szeretném őket, a lábaimat, ünneppel megajándékozni.

Közben kiderült, hogy a közeli tengerparton ott áll egy régi, a Borghesék tulajdonában álló villa (az egészet ki lehet bérelni, de egyenként is, egy-egy szobát), és olyan gyönyörűen kukucskál ki – hatalmas oszlopaival, lépcsőivel és teraszokkal – a dús narancslombok közül a tengerre, hogy (még inkább, mint abban az egykori viareggiói házban) itt lehetett volna kitalálni a „Fehér hercegnő”-t.* Egyelőre üresen áll az egész hatalmas ingatlan, át is sétáltam rengeteg visszhangos szobáján, amelyek ablakai minden lépésnél új távlatokat és csodákat tártak szemem elé.

Meglehet, ha korábban rátalálok erre a lakásra (mielőtt ide költöttem volna), ezen a tengerparti részen szerettem volna lakni, ebben a hatalmas, patetikus házban; de aztán megint azt gondolom, mégiscsak jó, hogy itt vagyok és ennyire egészen egyedül; mert amoda más emberek is befészkeltek volna magukat, hangok és léptek zaja lepte volna el a környéket, és én csupán Egy lettem volna, Egy, aki a legszűkebb szobát lakja egy dolyfős házközösségben. Itt ellenben, az én kis vackomban, itt én vagyok minden, a ház egész élete és szíve és szívverése; és egyben „senkinek nem ura és senkinek nem szolgája”, mivel minden dolgomat magam intézem, ameddig erőm és ismereteim engedik. Egy kutyára, arra eleinte nagyon vágytam, és mivel házikóm nagyon magányosan áll a kiterjedt kert peremén, a villa tulajdonosa maga is ajánlotta ezt nekem; de végül aztán mégiscsak lemondtam személyi háztartásom efféle bővítéséről: elegendő kiadásom volt, más is zavart, és

---

* Rilke költeménye

mivel egy egészen kicsi kutyát kellett volna vennem (Wolfratshausenra),* az hosszabb távon már túl sok lett volna; aztán meg: egy ilyen egymásmellettségéből és két lény ideiglenes kapcsolatából is új sorsközösség jön létre, váratlan, nehéz, mindenesetre némileg túl bonyolult helyzet, legalábbis egy olyan kezdő számára, amilyen én vagyok.

(Így hát egyelőre Schimmel** marad számomra a „legközelebbi” kutya, vagy pontosabban: kutya-felebarát, és mint ilyet üdvözlöm is. –)

Nagy ablakaim vannak; látom, hogyan épül fel a park, sok eget látok, tehát sok éjszakát is. Az egyik előtt áll az íróasztalom, írópultom pedig (többnyire ott tartózkodom) a szoba közepén helyezkedik el, úgy, hogy mindkét ablaknak örülni tudjon. – Délelőtt ott lassan araszol előre a *Szlovo o polky Igorja* fordítása, amelyhez hosszú szünet után ismét visszatértem,** az utóbbi esték pedig az *Ellen Olestjerne* olvasásával teltek, amelyben Franziska Reventlow végre regényesen elmeséli életének eseményeit. Írnom kellene egy ajánlót a könyvről a *Zukunft*-ba, de hiába olvasom és olvasom és olvasom a könyvet, csak nem akaróznak megszületni bennem a helyes, jóserejű szavak. Ez az élet, amelynek legfőbb értéke éppen abban áll, hogy pusztulás nélkül megélte valaki, meglehet, nagyon veszít szükségszerűségéből, ha az meséli el, aki átélte és megszenvedte anélkül, hogy közben művésszé vált volna. Hirtelen úgy fest, mintha az az ember, akiről szó van, nem is a legfontosabb volna ebben az életben, az élet összefüggéseiben, s mintha közben – az ő életén túl – egy másik élet keletkezett volna, amelyet ő egyáltalán nem képes megérteni... De lehet, hogy elfogult vagyok és nem látok világosan, mert a könyvből nem lett olyan szokatlan mű, amilyen annak érett sorsa volt, aki megírta, – de lehetséges az is, hogy ez a sors egy kicsi, beteg arcon összezsúfolódva, egy fiatal és furcsa nő alakjában felhalmozva, és naponta megmutatkozó súlyával**** szükségszerűen komolyabbnak, hatalmasabbnak és hallatla-

---

* Lou kutyájának a neve Wolfratshausenban (azóta kimúlt)

** Lou új kutyájának a neve

*** Az *Igor-ének* fordítását Rilke 1902-ben Párizsban kezdte el.

**** (ahogy én azt egykor megismertem) (Rilke jegyzete)

nabbnak tűnt, mint amilyen valójában volt; azzal a könnyelműséggel, amelyet én csupán valamilyen boldog mimikrinek véltem (hogy ti. valaki nehéz sorsában képes láthatatlanul elrejőzni), tele van ez a könyv, de olyan alakot ölt, mintha azonos volna a legfelületesebb és legkönnyedebb életformához, a folytonos élvezethez való igazodással, és ebből nem keletkezik semmi. És ezt még igazolja is az emlékezetem, mint ahogy korábban mást is igazolt, az évek alatt keletkezett leveleket lehet így olvasni és úgy olvasni,* – és az egyetlen kiút, hogy beszélhessünk a könyvről, hogy minden befolyás és emlékezés nélkül kell elolvasnunk, úgy, ahogy van.

De közben beesteledett, oda kell fordulnom ehhez a munkához, amely régóta vár rám. Még csak egyet: jól ítélte meg a képemet: valóban ronda napok kezdetén keletkezett; nekem csak azért kedves, mert látszik rajta valami a szobából, amely mégis egy darabka otthon és nyugalom volt, egy szűk kicsi pont, még ha csak egyetlen pillanatra is; valóság éppoly kedvessé volt, mint ahogy ez a kis itteni ház sem valóság, amelyről ma ezt meg azt megírtam; azért mutattam be Neked, hogy tudd, hová és miféle életbe pottyan a Te kis fényképed; mert kérlek, drága Lou, arra kérlek, adj nekem egyet. A legkedvencebb dolgaim közt őrizgetném, és az ő színe előtt folytatnám napjaimat; hasonló kedvességet fog árasztani, mint drága leveled, és mindazt a mást, amire gyakran emlékszem, s ami, úgy tűnik, visszanyúlik messze a gyerekkoromba, – olvasni fogok benne, mint ahogy a Bibliában olvas az ember, amely minden egyes étellel újra kezdődik és zárul.

Rainer

Sok-sok üdvözetem férjednek és nyájas bergwaldi házadnak!

(S 133–138)

---

* Rilke kifejezésmódja itt kissé homályos (A ford. megj.)

Róma, Strohl-Fern villa
1904. február 14-én

Kedves barátném,

ezer köszönet kedvességéért, jóakarataért és cselekedeteiért!

Amennyire tudom, kitöltöm a „kérdőívet”; szívesen írtam volna bővebben is, de a helyzet a következő: egy nagyobb munka elején vagyok, nehéz kezdet, és néhány hétig a legszívesebben semmit nem tennék és gondolnék, legalábbis amíg nem mélyültem el teljesen.

Hiszen olyan sokáig semmit nem tettem, pedig emelkedni vágyom, lépést tenni előre. – Nem kívánom tehát megszakítani munkámat, ezért csak a legszükségesebbekre szorítkozom.

Ó, kedves barátném: Ön az embereknek (kedves északi embereinek!) szeretne beszélni rólam; szinte tartok ettől. Tartok tőle, mert én még semmi nem vagyok, annyira kezdő vagyok, az elején vagyok annak, amivé lennem kell!

Ön persze, átható pillantása folytán, már sokat tud rólam, felismeri bennem a jót, érez engem, barátném!

De a könyveimben még szinte semmi nincs belőlem, – hiába is keresne ott bárki...

Talán, ha sikerül a következő hetekben egészségben és megszakítás nélkül dolgoznom, talán következő könyvem tükröz majd valamit lényemből, valóságaimból!

Az út hosszú. És nekem nagy életkorra van szükségem, ha el akarok jutni életművem első szavához. Most minden: előkészület. –

/.../

KÉRDŐÍV

Születési év, nap, hely?

Prágában születtem, 1875. december 4-én.

Szülők?*

Apám: Josef R., szüleinek kívánsága szerint, katonatiszti pályára lépett, azonban rögtön az 1959-es itáliai hadjárat után hivatalnoki állást vállalt az akkor újonnan alapított vasúttársaságnál, amelyre fivérének, egy Csehország-szerte híres ügyvédnek, nagy befolyása volt. – Anyám családjáról szinte semmit nem tudok. Felmenői a 19. század elejétől Prágában éltek, de állítólag elzászi bevándorlók voltak. (?) – A címer-jelmondatnak nincs jelentősége, mivel az ősi, 14. századból származó címerpajzs nem tartalmaz jelmondatot; a körfeliratot csak a nemeslevél megújításakor, a legújabb időkben illesztették hozzá, ez azonban csupán a család egyik ágára vonatkozott. –

* A címer jelmondata – pecsét? Milyen vér, anyai ágon?

Nevelés?

Szorongásos, nehéz gyermekkor, szűkös, szegényes viszonyok közt, amelyek kifelé a valóságosnál nagyobb jelentőséget színeltek. Tízéves koromban beléptem egy katonatiszt-képző intézménybe (katonai reáliskola). Az első magány kialakulása a sok közül; különös jellegű vallásos élmények; azt a képességet, hogy kisebb csodákat tegyek, gerjeszti minden erőnek koncentrációja, amire a mesterséges körülmények szinte ösztönzik a gyenge, magányos kisfiút. A kis védtelen, mindenfelől kigúnyolt lényt ilyen légkör övezi. Rengeteg átmenet. A gimnáziumi tanulmányok elvégzése erőltetett ütemben, három év alatt, magánúton; csalódás az egyetemeken.

* (Úgy emlékszem, erről a pontról az a hosszabb levél, amelyet 1903. április 4-én Viareggióból küldtem Önnek, mindenféle tájékoztatással szolgált! Talán előkeresi még egyszer. Ezt csak melleleg.)

Első könyv? Mikor? Mi?

Larenopfer, versek, prágai emlékek, hangulatok. Mivel ez az első könyvem, megküldöm Önnek; persze csak kölcsönbe,

mert a feleségem példánya, – több nincs is belőle... Aligha érdekes, de talán mégis talál benne itt-ott egy-egy dallamot, és egy kis valamit gyermekkoromból, amelyről egyébként szinte semmit nem tudok ma, semmit nem tudok újra. Mindennek még ezután kell eljőnie. (A művészet: gyermekkor.)

A *Larenopfert* 1894-ben és 1895-ben írtam, 1896-ban jelent meg.)

További könyvek?

Két verseskötet következett, és kétkötetnyi novella; 3 kis dráma (ebből kettőt játszottak is, sikertelenül). Mindez mint-ha nem is lett volna, tökéletesen jelentéktelen.

Megnevezni csak ezeket tudnám: Verseskönyvek:*

Mir zur Feier 1900

Buch der Bilder

Drámák:

Das tägliche Leben

Die weiße Fürstin (az utolsó Pan-számban)

Próza:

.....

Die Letzten

Das Buch vom lieben Gott

Worpswede (monográfia)

A *Rodin*-könyv

De ezek a könyvek sem tartalmazznak szinte semmit belőlem, s nem mutatják meg utamat, amely hosszú-hosszú. Úgy érzem (jobban, mint el tudnám mondani): minden kezdet előtt állok. És azt hiszem, nagyon hosszú életre van szükségem, hogy csak az első szót is elmondhassam, az első valódi szót.

** Úgy sejtem és remélem, hogy Önnél mindezek a könyvek megvannak. A *Mir zur Feier* is. Ha nem, kérném, küldjön egy lapot, és akkor megbízom a kiadót, küldje meg őket Önnek. A fehér hercegnő csak a Panban jelent meg (a lap utolsó számában), de nekem nincsen példányom!

/.../

Utazások?

Az első nagy úti élményeket Itália adta nekem, – Toscana, Firenze, Fiesole... Leány-dalaim ott keletkeztek (a *Mir zur Feierben*). – De később jött Oroszország, és ezzel minden más elmúlt; Oroszország volt a valóság, és egyszermind a mély, mindennapi belátás, hogy a valóság valami távoli dolog, amely végtelenül lassan eljön azokhoz, akik türelmesek. Oroszország az az ország, ahol az emberek magányos emberek, mindenki külön világ önmagában, mindenki csupa sötétség, akár egy hegység, mindenki mélységes az alázatában, és nem retteg, hogy megalázkodják, és ezért jámbor. Mindenki Ember, tele távolságokkal, bizonytalansággal és reménnyel: mindenki készülődő ember. És minde fölött ott él a soha meg nem dermedő, örökké változékony, növekvő Isten. – Később jött Párizs, a nagy fájdalom és nehéz próbatétel. A valótlan és a játszó tükrök városa. És egyúttal: annak a hatalmas góti-kus sóvárgásnak a városa is, a katedrálisokban...

Házasság?

A szándék, hogy mint magányos őrizzek egy másik magányos embert, hogy növekedjék és teremtsen: a házasság nehéz kihívás, és akik komolyan veszik, kezdők, akik szenvednek és tanulnak!

A worpswedei időszak?

Az az idő, amikor a gyermek jött; egy parányi kis ház várt nagy-nagy csendben a lápon. Az az idő, amikor jót tudtam tenni, – de az az idő is, amikor beláttam, hogy a csendes kis ház nem valami végleges dolog, csupán szünet. Hogy mindkettőnknek tovább kell lépnie, s hogy a teljesülés csak egészen a végén jön el – és hogy a vég nagyon messze van. A csend, a széles égbolt s a magányos ház hatalmas befolyása. – Magas éjszakák kutyaugatással, s utána a csodálatos csend. A csalógányok, amikor úgy hívnak, mint a nagy madarak: mindez sokat változtatott rajtam, noha nyugtalan időszak volt, sok-sok gonddal.

Befolyások?

Magányos emberek befolyása, nem ismerem őket. Távoliak befolyása, magányosoké. Fiatal lányok befolyása, akik éjszakánként kinyitják ablakaikat. Dolgok, állatok, kövek és csillagok befolyása. –

Képek befolyása: Leonardo, Goya (korábban az ősrégi itáliai festők), Zuloaga.

Orosz emberek, parasztok, asszonyok befolyása. Tolsztojt, akit egyszer meglátogattam Jaszna Poljanában; átmeneti és idegen benyomások. Dosztojevszkijé, akit (akár Tolsztojt) oroszul olvasok, Garsiné, Gogolé; az orosz festőké, Kramszkojté és Ivanové.

Jacobsen, Jens Peter Jacobsen befolyása, akit elfelejt a világ, s aki számomra a legkedvesebb, a legközelebbi, a legbőkezűbb ajándékozó: a kimeríthetetlen, aki látott és tudott. –

És mindenekelőtt: Rodin befolyása, aki mindenre megtanított, amit még nem tudtam, és mindent, amit tudtam, megnyitott előttem. Csendes, végtelen mélységgel hömpölygő létezése, magabiztos, rendíthetetlen magánya, hatalmas – önmagára irányuló – koncentrációja, és növekvő életkora, amelyben minden dolog otthonra talált.

Filozófust szinte senkit nem olvastam, általában is: kevés könyvet; egypárat Nietzschétől és Maeterlincktól, de őket csak ott értem meg, ahol költők, ahol átváltoztatnak valamit, és nem akkor, amikor leszögeznek valamit vagy törvényt hoznak. –

Csak pár dolgot hordok magammal: az Ószövetséget, Baudelaire-t, Jacobsent és Hofmannsthal egyik-másik versét. Ber-Hofmann egyik gyönyörű versét. – Ez minden, amit mindenüvé magammal viszek.

Isten-érettség?

Mindebből a lassan érlelődő és gyakran erőimet meghaladó nehéz tapasztalatból az a hit alakult ki bennem (ugyanis nevelésem és időm síkjairól száz és száz visszautat kellett megtennem egy betegeskedő testben), hogy azoknak van igazuk, akik egy bizonyos szellemi fejlődési stádiumban úgy vé-

lik és azt mondják: Isten nem létezik, és soha nem is létezhetett. De ez a belátás számomra valami végtelen igenlést jelent, ugyanis így minden félelem, hogy esetleg elhasználódhatott és elmúlhatott, megszűnik, és most már tudom: hogy Isten lesz csak, a jövőben. Lesz, és azok, akik magányosak,* és kivonják magukat az időből, ők építik Őt, építik a szívükkel, agyukkal és kezükkel, – a magányosan alkotók, akik műalkotást hoznak létre (azaz: jövőbeli dolgokat), ők építik Őt, ők kerítik be Azt, aki egykor majd lesz, ha beteljesedik az idő az örökkévalóságban. A magányosak egyetlen mozdulata sem vész kárba, és a fájdalom, amelyet viselnek, mutatja a jövőbeli útját. Minden esemény, amely megtörténik velük, annak a dolognak tükörképe, amely a jövőben létezik. Minden csak lesz. Azonban mi vagyunk az előfutárok és a jósok.

Ezért ami bennem bizalom, az a magányosok iránti bizalom; ami szeretet: irántuk való szeretet. A magányosokban, akik nem hagyják megteveszteni magukat, a próféták lelkében, akik nem jósolnak, azok életében, akik nehezek némaságuktól és édesek ki nem öntött vágyaiktól: bennük születik majd meg az Üdv.

Ó, mennyire előresietett Krisztus. És milyen gyorsan talál egy ilyen átokfutó... még nagyobb átokfutókat – mert ekkor Isten nagyon hamar múlttá válik, mint minden, amiről beszélünk.

Naplójegyzet: 1901. március

„Ó, ti emberek, ha majd Istent színetek elé hozzák ők, a derék és tanulékony kutyák, akik életveszélyben hordozták Őt a hátukon, akkor vegyétek és vessétek ki Őt a mérhetetlen terekbe; mert Istent nem vethetik partra derék, tanulékony kutyák. Ő nincs veszélyben a feltorlódó habokon, – Őt egy hatalmas jövőbeli hullám veti majd partra, amely méltó Hozzá. –”

* Magányosságon, amely itt többször előfordul, azt értem: akik nem tévelyegnek útjukon, akik önmagukból jönnek – saját életüket hozzák, saját erejüket. De mert az én idevezető utam nehéz volt és ma is nehéz, ez a benső magányosság nálam külső magánnyal jár, életbeli tanácstalansággal és az

emberektől való vonakodással, – de ez nem minden fejlődési forma szükségszerű jegye. Aki sokak közt magányos tud lenni és magában képes vándorolni, az boldogabb és messzebb jutott, mint én...

(K 48–55)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Róma, Strohl-Fern villa,
1904. március 17-én (csütörtökön)

Drága Lou,

január 22-én volt. Akkor írtam Neked. Elmeséltem, milyen az életem apróban; megköszöntem a leveledet; kértem Tőled egy kis fényképet.

Azóta semmi hírem Rólad, és a körülmények aggodalomra adnak okot. Naponta meg kell gondolnom, az orosz háború nem hozott-e riadalmat és veszélyt a Tiéidre: unokaöcsédre, édesanyádra és Rád. És hogy ennek a kárhozatnak be kellett következnie, ennek az ezreket gyötrő szenvedésnek, akik a háborúra, mindannyian, úgy tekintenek, mint ahogy Garsin tekintett: mint kényszerű szenvedésre.

Istenem, ha az embernek volna ereje, erőtartaléka – ha nem ilyen életet élne, amilyet én élek: csendes, elhúzódó életet, szűkösen és félelmek közt, az erő mindennapi kenyéréből táplálkozva, – ha vált volna az emberből valami valóságos (orvos, mondjuk, mert alapjában annak kellett volna menem –), akkor most azokon a kötöző-helyeken, ahol orosz emberek nehezen és rettenetesen pusztulnak el, ott volna a helye, mert oda szólítaná a hivatása, és ott hasznosíthatná és valóban rugalmassá tehetné magát.

Arra a fiatalemberre gondolok most, Szmirnovra, az egyik ifjúmunkásra, akit a kis Schillnél ismertünk meg. Később még két levelet is kaptam tőle; Varsóban volt katona. Lehet, hogy ő is ott van a kiválasztottak között, szenved és gondolkodik, és megpróbálja megérteni a dolgokat...

Vajon mi zajlik le most ezekben az emberekben, akiket hirtelen elküldtek Keletre, kitépve őket behavazott falvaikból és elővárosaikból? –

De hogy Rólad megtudják valamit, most erre volna mindenekfelett szükségem. Otthon vagy, vagy Oroszországban vagy? –

Itt, na ja, itt kopogtat a római tavasz; a város egyre inkább megtelik hagyományosan elragadtatott idegenekkel; a mi parkunkon is át-átlötyög néha egy-egy csoport, és a bokrok mögött meg-meghallja az ember az ellenszenvesen lelkesedő német sóhajokat. Ilyenkor még mélyebbre bújok vörös házikómba, szinte ki se mozdulok. Soeren Kierkegaard-t olvasom. És ezen a nyáron tanulok dánul, hogy őt és Jacobsent saját nyelvükön olvashassam.

A *Szlovo* fordítását befejeztem. Aztán februárban egy nagyobb munkába vágtam a fejszém, egyfajta 2. részét írom a *Jóisten*-könyvnek; most valahogy a kellős közepén járok, de fogalmam sincs, hogyan tovább, mikor és hová. Mindenféle gondok is jöttek, többször akadályoztatás, véletlen, és az ilyesmi nagyon kiragad köreimből, bármennyire is beletemetkezem a dolgaimba. De most megint vissza kell térnem ehhez a munkámhoz; éppen mert nehéz, bízom benne, hogy egy szép napon mégiscsak lesz valami belőle, valami jó.

A *Jóisten*-könyvből még az idei tavasszal megjelenik egy kisebb, egyszerűbb, dísztelenebb kiadás, a voltaképpen régi címmel: *Történetek a Jóistenről*. Májusban küldhetek majd Neked belőle, drága Lou.

Bárcsak lennél otthon a kertedben, amely épp moccani kezd; a kis vándormadarak, amelyek itt hangolnak, még Hozzád is eljutnak majd.

Rainer

(S 138–140)

Róma, Strohl-Fern villa,
1904. március utolsó napján (csütörtökön)

Hrisztosz voszkrjesz!*

Drága Lou,

Ivanov és Gogol /az eredetiben cirill betűkkel/ egyszer innen küldték el ezeket a szavakat, és sokan még ma is innen küldik haza őket a húsvéti hazába. Ah, de ez nem húsvéti város és nem olyan ország, amely megtalálja helyét a nagy harangok alatt. Itt minden kiadás és költség, nem jámborság, ünnepi előadás, nem ünnep.

Nekem egyszer adatott meg a húsvét; ez azon a hosszú, szokatlan, ünnepien izgalmas éjszakán történt, amikor az egész nép összecsendült, s amikor az *Ivan Velikij* lecsapott rám a sötétben, ütésről ütésre. Ez volt az én húsvétem, és azt hiszem, ez elég egy életre; az örömhír furcsán, hatalmasan szállt át rám azon a moszkvai éjszakán, a vérembe ivódott és a szívembe, még most is hallom:

Hrisztosz voszkrjesz!

Tegnap a Szent Péterben Palestrinát énekeltek. De ez nem volt semmi. Minden széttörik ebben a dölyfös-hatalmas üres épületben, amely olyan, mint egy üres lárva, amelyből kimászott egy sötét óriáspillangó. Ma azonban hosszú órákat töltöttem egy kis görög templomban; egy pátriárka volt ott súlyos öltözetben, és az *Ikonosztáz* császárcapuján át hosszú sorban behozta neki a hívőseleg a díszeit: hatalmas koronáját, elefántcsontból, aranyból és gyöngyházból készített pásztorbotját, egy edényt ostyákkal meg egy aranykelyhet. És ő mindent átvett, és megcsókolta az ereklyehordozókat, csupa aggastyán volt, ők hozták be a tárgyakat. És később lehetett látni az idős,

---

* Krisztus feltámadott! – a keleti húsvéti köszöntés, amelyre a köszöntött így válaszol: Valóban feltámadott!

szakállas embereket: aranszínű köpenyt viseltek, ott álltak a szentély közepén a hatalmas, egyszerű kőasztal körül, és hosszan olvastak. Odakint pedig, a képek falazata előtt jobbra és balra, egymással szemközt, fiatal kispapok álltak, kolostorlakók, énekre fakadtak, felszegett fejjel és feszülő torokkal, mint valami fekete madarak a tavaszi éjszakában.

És akkor, drága Lou, *Hrisztosz voszkijeszt* mondtam Neked.

És aztán, rögtön azután, hogy hazaértem, már várt a lapod, ezzel a köszöntéssel. Köszönöm Neked!

És a levelet is, és a fényképet is. Ezzel sokkal több vágyam teljesült, mint az az egyetlen kérésem; múlt, ami elveszett, és jövő, ami nem jöhetett el, mindez felsejlik belőle, és újra kibomlik előttem, drága Lou.

A háború – a mi háborúnk – szinte olyan bennem, mint valami fizikai nyugtalanság, – de keveset olvasok róla, mert teljesen elszoktam az újságoktól, és undorodom tőlük, mert eltorzítanak mindent. A *Zeit*ben (a napilapban) néhány napja megjelent egy orosz tiszt levele, elküldöm Neked; persze a szerkesztőkben még annyi tapintat sem volt, hogy ezt az egyszerű, reszkető tudósítást bántó bevezető nélkül közöljék. Valahol azt is olvastam, hogy a háború évekig fog tartani; állítólag Kuropatkin mondta ezt; de ez lehetetlen!

Jó, hogy saját házában vagy, nyílani vágyó virágaid közt; a Tíidhez is közel vagy akkor, mégis élvezed az otthont, és a tél tavaszát, amit átéltél. De hogy beteg is voltál...?

Jobbulást, drága Lou, – Neked és szeretteidnek, akiknek szüksége van Rád.

Rainer

(S 142–144)

Róma, Strohl-Fern villa,
1904. április 15-én (pénteken)

Drága Lou,

ha Te – ami néha megtörténik – megjelenysz álmaimban, akkor ez az álom és másnapi utórezgése valóságosabb, mint bármiféle valóság, mert ez világ és esemény /=*ist Welt und Geschehen*/. Azért gondolok erre, mert a tizenegyedik előtti éjszaka és ez a nap (ugyanaz, amelyiken lapodat írtad) így telt el: a Te közeledben, mert megnyugtat, türelmessé és jóvá tesz.

Az utóbbi időben rengetegen zavartak, és hogy egyik háborítás jön majd a másik után, azt már előre éreztem, amikor február nyolcadikán nekifogtam az új munkának; kiderült, hogy a munkamódszerem (ugyanúgy, mint sokkal nagyobb befogadásra kész látásmódom) megváltozott, úgyszólván soha nem leszek képesek többé tíz nap alatt (vagy tíz estén) megírni egy könyvet, hanem ellenkezőleg: mindegyikhez hosszú és mérhetetlen időre lesz szükségem; és ez jó, ez előrelépés a folyamatos, örök munka felé, amelyet mindenáron el akarok érni; lehet, hogy az első lépcsőfok ebben az irányban. Ez a változás azonban új veszélyt is rejteget; mert a külső háborgatást nyolc-tíz napig távol tudom tartani, igen, ez lehetséges – de hetekig, hónapokig? Ez a félelem nyomasztott, és meglehet, ő a vétkes leginkább abban, hogy megtántorodtam a munkában és március elején abbahagytam. És amit egy kis pihenőnek és szünetnek véltem, az – engem is meghökkent – súlyos „vakáció” lett, és ez még most is tart.

Anyám idejött Rómába, és még mindig itt van. Ritkán látom, az igaz, de – hiszen tudod – minden vele való találkozás egyfajta visszaesés. Valahányszor ezt az elveszett, valótlan, semmivel össze nem függő asszonyt, aki nem képes megöregedni, látni kényszerülök, annyiszor érzem újra, hogy már gyerekként menekültem előle, és mélységesen félek, hogy – a futás és ellépdelés esztendei után – még mindig nem vagyok elég messze tőle, és hogy bensőleg még mindig vannak mozgulataim, amelyek az ő megromlott gesztusainak másik fe-

lét alkotják, olyan emlék-darabokat, szilánkokat, amelyeket ő önmagában hordoz; és ilyenkor megiszonyodom szétszórt jámborságától, konok hitétől, főleg eltorzult és kiforgatott hitéből, amibe kapaszkodik, bár ő maga üres, mint valami ruha, kísérteties és borzalmas. És hogy mégis a gyermeke vagyok; hogy ezen a senkihez nem tartozó, agyonmosott falon vezetett engem a világba egy alig felismerhető tapéta-ajtó!... (ha egyáltalán másféleképp vezet ajtó a világba...)!

Nehéz és zavaró ez nekem, akinek annyi mindent kell helyrehoznia, miközben folyton inába száll a bátorság. De más is történt. Emberek jöttek, akik Rómába kíváncsok voltak, kinyilvánították azt a szándékukat (noha én senkivel nem érintkezem), hogy látni szeretnének, vagy megismerni. Néhálynak közülük volt ajánlólevele is, és nem egy bonyolult levelemből és szabadkozásomból került, hogy sikerült őket elhárítanom. És Róma közben felduzzadt, egészen megkövült, tele van németiséggel és lelkesedéssel. Egyúttal, minden hirtelen szellőváltással, beköszöntött a tavasz is, és minden nap meredeken vezetett a fagyos hajnaltól a napszitta déli órákig, és közben, gondolhatod, a meghülés és az influenza-érzés sem maradhatott ki. Hangyák, fűrtökben, hangyahadak dőltek ki házikóm összes falrepedéséből, és támadtak és támadtak. Kidugták fejüket a (szokatlanul nagy és korai) első skorpiók. És végül beállított egy festő, akitől ősszel átvettük a bútorokat (kölcsonbe, egy, sajnos, csak szóbeli és nem eléggé kidolgozott megállapodás keretében, amely esetleg később, szükség esetén, lehetővé tehetné volna a megvásárlást), – szóval megint betoppant Rómába ez a festő, és se szó, se beszéd, fittyet hányva minden megállapodásnak, visszakövetelte a tulajdonát, úgyhogy kicsi lakom most egy csapásra szinte kiüresedett. Pedig végig a télen át én gondoskodtam az összes dolgról, ők voltak a felebarátaim, már-már gyökeret eresztettem beléjük. Most azzal vigasztalom magam, hogy egy könyvespolcot és egy ágyat ideiglenesen megtarthattam, hogy állópultom az enyém, és hogy a nyár nem igényel sok kacsatot körülöttem.

Ugyanis ami itt ránk tört, az, három-négy napja – Isten tudja – nem is tavasz már, hanem tömény, fiatal nyár. A pici ágyásomban sorakozó száz jácint, bár sokáig vonakodott, hir-

telen úgy kimeresztette virágszemét, mint akit ébresztőóra vert fel álmaiból, és most mind peckesen, sudáran, egyenesen feszít. A házam előtti szilfák és tölgyek kigömbölyödtek, a júdásfa elvirágzott és minden levele máról holnapra lehullott; egy orgonafa, amely csak három napja tolt ki bogyóit, máris hervad és lángol. Éjszaka alig hűl le a levegő, és nyüzsgő békáknak hangot a sötétnek. A baglyok ritkábban kiáltanak, és a csalogány még mindig nem kezdte el énekét. Dalolni fog vajon még, ha eljön a nyár?

Nyár Rómában. Ez új szükséghelyzet. Azt hittem, még messze van, és vágytam arra, hogy most, ha anyám megint elutazik majd, legyen még egy-két nem túl nyomasztó munkahónapom. És még mindig remélem, hogy ez lehetséges, hogy mégiscsak visszatér a tavasz néhány próba-nyári nap után. (Egyébként valószínűleg nyáron is ki kell tartanom majd itt, ugyanis aligha adódik lehetőség addig, hogy eltűzzek innen, nem is tudnám, hova. De hát ez csak a holnapután kérdése; a holnapi ez: munka és koncentráció, és látni akarom, hogy ez a kérdés mihamarabb eldőlj.)

Gyönyörű itt lakni egyébként ebben a hatalmas kertben, noha nem sok minden virágzik benne, és az igazi rómaiság itt talán túl lármás, túl terhes is ahhoz, hogy tavasznak lehessen nevezni. A kökörcsinekekkel és százszorszépekkel telehintett mezők is túl tömények, túl súlyosak, túl fojtogatóak, és az égbolton nem derengenek fel azok a szürke napok a még kopasz fák mögött, nem szisszennek fel azok a messzeségeket sodró, változást ígérő szelek és lágyan hulló esőcseppek, amelyek számomra minden tavasz legfontosabb ajándékai. Ah, idegekkel való tavasz ez, olyanoknak, akiknek csupán kevés ideje van, – tolakodó és hangos és túlfűtött. De van egy fa a kertben, amelyik a toscanai vidéken is állhatna, egy régi kolostorban: egy magas, öreg *ciprus*, egészen benőtték a *kúszó akác*cindák, amelyek most mindenütt, egészen a csúcsockig, a fa sötét sűrűjéből fel-fellövellik és el-elejtik könnyed, kék-lila függőiket – és ez öröm. Ez is itt van, meg a csodálatos fügefák, amelyek mint oltár-gyertyatartók állnak itt körben felkunkorodó ágaikkal, és lassan nyitogatják világoszöld leveleiket.

És hogy én most mindezt nyugodtan és türelmesen meg tudom figyelni és tanulni, ez, érzem, egyfajta haladás és elő-

készület; de, tudod, az én „haladásaim” valahogy csak egy amolyan gyógyulófélben lévő beteg léptei: szokatlanul súlytalanok, támolygó tapogatózások, és mérhetetlen segítségre szorulnak. És a segítség hiányzik. Segítség volna, ha beszélhetnék Neked erről meg arról, és látnám, hogy meghallgatsz és hallgatással ajándékozol meg; vagy olvashatnék Neked egyszer valamit... De hogy az is segítség, ha írhatok Neked, drága Lou, azt tudom, ha azokra az esztendőkre gondolok, amikor nem adatott meg nekem ez a menedék. – És kérlek, gyógyulj meg mielőbb!

Rainer

(S 145–148)

FRIEDRICH WESTHOFFNAK

Róma, 1904. április 29-én

Kedves Friedrich,

anyától gyakrabban hallhattunk rólad az utóbbi időben, és anélkül hogy pontosan ismernénk sorsodat, érezzük: nehéz időkön mész át. Anya nem tud segíteni rajtad, hiszen alapjában senki nem segíthet senkinek az életben; unos-untalan tapasztaljuk minden konfliktusban és minden bajban, hogy az ember egyedül van.

De ez nem olyan rossz, mint amilyennek első pillantásra tűnik; mert másrészt az a legjobb az életben, hogy mindenki önmagában hordoz mindent: a sorsát, jövőjét, összes végtelen lehetőségeit és világát. Persze akadnak pillanatok, amikor nehéz egyedül lenni és kitartani saját Énünk határai közt; de megtörténik, hogy az embernek éppen azokban a pillanatokban, amikor szorosabban és – szinte azt mondhatnám – konokabban kellene önmagába kapaszkodnia, mint azelőtt bármikor, valami külsődleges dologhoz csatlakozik, s fontos események közben, tulajdon középpontját önmagából kivéttve, lényegét egy másik ember életébe helyezi. Ez viszont az

egyensúly legelemibb törvényeit szegi meg, – ebből csak baj származhat.

Clara és én, kedves Friedrich, mi mindketten éppen abban értünk össze s abban értünk egyet, hogy minden közös életet csak két szomszédos magány megerősödése képes megteremteni, és hogy ellenben minden, amit odaadásnak nevezünk, lényegében árt a közös életnek: ha ugyanis az ember feladja önmagát, akkor semmivé válik, és ha két ember adja fel önmagát, hogy egymásra találjon, akkor megszűnik lábuk alatt a talaj, és együtt-létük folytonos zuhanás. – Mi, kedves Friedrich, nagy fájdalom árán tapasztaltuk meg ezt, – megtapasztaltuk azt, ami egyszer mindenkinek, aki saját életet szeretne, így vagy úgy tudomására jut.

Egyszer, idősebb és érettebb koromban, talán eljutok oda, hogy írjak egy könyvet, egy ifjú embereknek szánt könyvet; nem azért, mintha azt gondolnám, hogy jobban csináltam valamit, mint mások. Ellenkezőleg: azért, mert én mindent nehezebbnek tapasztaltam meg, mint más ifjú ember, – már gyerekkoromtól fogva, egész ifjúságomon át.

Én akkor újra meg újra megtapasztaltam, hogy aligha van nehezebb dolog a világon, mint a szeretet. Mert az munka, napszámos robot, Friedrich, napszámos robot; tudja Isten, nincs erre más szó. És hidd el, ezt még az is súlyosbítja, hogy a világ az ifjú embereket erre a nehéz szeretetre *=Lieben* jelenthet szerelmet is/ nem készíti elő; a konvenció megpróbálta egyfajta könnyű és könnyed dologgá mesterkedni az emberi kapcsolatnak ezt az igen bonyolult és szélsőséges formáját, – azt a látszatot kölcsönözte neki, mintha arra mindenki képes volna. De ez nem így van. A szeretet *=Liebe* lehet szerelem is/ nehéz dolog, nehezebb, mint bármi más. Más konfliktusok esetén ugyanis a természet maga ösztönzi arra az embert, hogy koncentráljon és teljes erővel megkapaszkodjon a talajon, – a szeretet, ez a fűtött állapot azonban arra ingerel minket, hogy kiadjuk önmagunkat. Azonban gondold meg: szép dolog lehet-e az, hogy kiadjuk önmagunkat, de nem mint valami egész és rendezett érzelmi összeget, hanem mint a véletlen részhalmozatot? Hogy kiadjuk magunkat darabról darabra, csak úgy, átbotában? Mondd, lehet-e ez az önkiadás, amely

az eldobásra és szétszakadásra hasonlít, jó dolog? Lehet-e boldogság, öröm, haladás? Nem, nem lehet... Ha valakinek virágot adsz, akkor előtte elrendezed a csokrot, ugye? Az ifjú emberek ellenben, akik szeretik egymást, egymás karjaiba omolnak türelmetlen és izgága szenvedélyükben, és észre sem veszik, a kölcsönös nagybecsülésnek micsoda hiánya szorul meg az efféle rendezetlen odaadásban, – erre csak annak a viszálynak az idején hökkennek rá nagy hüledezés és hitetlenkedés közepette, amely épp e rendezetlen ámok folyamánya. És ha beállt köztük a hasadás, a zűrzavar csak napról napra nő; egyikük életében sincsen már semmi töretlen, tiszta és romlatlan mozzanat, és csak a szakítás vigasztalan állapotában próbálhatják megőrizni boldogságuk látszatát (hiszen, úgymond, a boldogság végett történik meg mindez). Ah, nem is képesek emlékezni már arra, mit értettek ők boldogságon. Mindenki, aki bizonytalan, egyre méltánytalanabb eszközöket alkalmaz a másikkal szemben; s akik egymásnak egykor csak jót akartak, most basáskodnak és sercegnek egymás ellen, és éppen abban az igyekezetben, hogy kikecmeregjenek valahogy tarthatatlan és túrhetetlen állapotuk dzsungeléből, elkövetik a legnagyobb hibát, amelyet emberi kapcsolatokban elkövethetünk: elveszítik türelmüket. Lezárást szeretnének kicsikarni, valamilyen (mint gondolják) végleges döntéshez jutni, – megpróbálják viszonyukat, amelynek meghökkentő változásaitól megijedtek, egyszer s mindenkorra megszilárdítani, hogy mostantól fogva „örökké” (mint mondják) ugyanaz maradjon. Ez azonban csupán a legutolsó tévedés a szorosan egymáshoz tapadó tévelygések hosszú láncolatában. Még ami holt, azt sem lehet véglegesen rögzíteni (hiszen szétesik és változik a maga módján), hát akkor mennyivel kevésbé lehet egyszer s mindenkorra véglegesíteni azt, ami eleven, forrongó élet. Éppen az élet jelenti az örök változást, és az emberi kapcsolatok, amelyek az élet kivonatai, éppen azok változnak szakadatlanul, felívelnek és elzuhannak pillanatról pillanatra, és a szerelmesek azok, akiknek kapcsolatában és érintkezésében egyik pillanat sem hasonlít a másikra. Olyan emberek ők, akik közt soha nem történik semmi szokás szerint, nem bukkan fel olyasmi, ami már előbb is létezett, – az ő viszonyuk merő váratlanság, csupa hallatlan új esemény.

Akadnak olyan viszonyok is, igaz, amelyekben nagy-nagy, szinte elviselhetetlen boldogság születik, ezek azonban csupán nagyon gazdag emberek közt jöhetnek létre, és olyanok között, akik (mindkét fél önmagában is) gazdag, rendezett és fegyelmezett háttérből érkeznek. Csak két tágas, mély, saját világ képes összefonódni. – Ifjú emberek, ez kézenfekvő, nem nyerhetnek el ilyen kapcsolatot, de lassan (miközben valóban felfogják életüket) felnőhetnek ehhez a boldogsághoz, és előkészülhetnek rá. De miközben szeretnének szeretni, nem feledkezhetnek meg arról, hogy kezdők, az élet kontárjai, a szerelem tanoncai, – meg kell tanulniuk a szerelmet, ahhoz pedig (mint minden tanuláshoz) nyugalom kell, türelem és fegyelem!

Komolyan venni a szerelmet és szenvedni, és mint valami munkát, úgy megtanulni: erre, Friedrich, az ifjú embereknek erre van szüksége. – Az emberek, mint annyi minden mást, a szerelem életben betöltött funkcióját is félreértették: játékká és szórakozássá silányították, mert úgy vélték, a játék és a szórakozás boldogítóbb, mint a munka. Azonban nincsen boldogítóbb, mint a munka, és a szerelem, éppen mert a boldogság csimborasszója, a szerelem sem jelenthet mást, csak munkát. – Aki tehát szeret, próbáljon meg úgy viselkedni, mint aki hatalmas munkát végez: mert sokat kell egyedül lennie, magába vonulnia és megkapaszkodnia. Dolgoznia kell. Válnia valamivé!

Ugyanis, hidd el, Friedrich, minél több az ember, annál gazdagabban fogadja magába mindazt, amit átél. És aki életében a mély szerelmet kívánja megtapasztalni, annak takarékoskodnia kell és gyűjtögetnie a boldogságra és mézet összehordania.

Az ember soha ne essen kétségbe, ha elveszít valamit: egy másik embert, vagy valami örömet vagy a boldogságot; minden még nagyobb csodaként tér vissza. Aminek el kell hullania, hulljon el; ami hozzánk tartozik, nálunk marad, ugyanis minden törvények szerint zajlik le, és azok tágasabbak, mint a mi belátásunk, és csak látszólag állunk velük szemben. Az embernek önmagában kell élnie, és az egész életre gondolnia, összes millió lehetőségeire, távlataira és jövő-formáira, – mert ezekkel szemben nem létezik múlt és veszteség. –

Annyit gondolunk rád, kedves Friedrich; és meggyőződésünk, hogy az események zűrzavarában már rég, önmagad mélyén, megtaláltad volna saját magányos utadat (hiszen csak az segíthet), ha nem nyomná válladat a katonai év egész terhe... Emlékszem, engem szabadságvágyam és eltorzult öntudatom – berácsozott katonaiskolai időszakom után – (miközben az elszenvedett hegeket és horpadásokat csak lassan-lassan hevertem ki) olyan sodródásokhoz és sóvárgásokhoz akart sodorni, amelyek egyáltalán nem tartoztak az életemhez, és szerencsém volt, hogy lefoglalt a munkám: én abban találtam magamra és találok magamra naponta, és nem is keresem magam másutt. Így teszünk mindketten; ez Clara élete, ez az én életem. És te is el fogsz jutni ide, nem is kétlem. Ne csüggedj, minden előtted áll még, és az idő, amely nehéz terhekkal halad, soha nem megy veszendőbe. Szívből köszöntünk, kedves Friedrich, addig is

Rainer és Clara

(Forrás: Internet)

LOU ANDREAS-SALOMÉNAK

Róma, Strohl-Fern villa,
1904. május 12-én (csütörtökön)

Leveledet, drága Lou, sokszor elolvastam; igaz és jóságos. Amikor megérkezett, csendes, hatalmas este ült a kerten, és én csak olvastam lassan házikóm lapos tetején, – és eltöprengtem. Talán – szólalt meg bennem valami –, talán holnap hajnalban elkezdek valami jót, talán. És sok-sok elfojtott remény rétege alatt egy kis derű fogant meg bennem – de nem borulhatott virágba. Ugyanis vakációs időm terhe mindennap nőtt. Pár nap alatt meghűvösödött az idő, a háborgatás megszűnt, és bennem mégsem kezdett megjavulni semmi; mint ahogy tavaly év elején valami furcsa elgyengülés, esendőség és általános ború vett rajtam erőt, úgy most is megint minden elnehezült és megszorodott. Nem torkollt, igaz, abba

a félelemérzetbe, amelynek mélyéből egy esztendeje Érted kiáltottam; elmém világos volt, felismertem a helyzetet és mindent láttam rettegés nélkül magam körül. Csak a tehetetlenség, amelynek – megértettem – fizikai oka volt, az szorított vissza a lét legkisebb mértékére: valami kimerültség, velőkig ható kiszáradás megkülönböztetett mindattól, ami létezik, és olyan egyedülivé tett, amilyen egy eldobott tárgy, amely nem vesz részt többé semmiben. Mintha azoknak a bizonyos áprilisi napoknak túl korán izzásnak indult parazsa megragadt volna a tagjaimban, és úgy állna idegeim alján, mint szellőzetlen szobákban: így, ilyen terhes érzéssel, torkig megtelve jártam-keltem a világban, minden reggel újra kezdve a harcot minden teher ellen, minden este szétlapulva a súlya alatt. Azok a vérkeringésemben fel-fellépő furcsa szeszélyességek, amelyekről egy éve beszéltem Neked, megint előálltak, és olyan éjszakákat és nappalokat okoztak, amelyek kínos és lassan múló, igen heves fej- és fogfájással jártak, – aszerint, éppen melyik ponton volt a legféktelezenebb és a legnyomasztóbb a vértolulás. Az ilyenféle napokon mindig minden erőfeszítés, hogy tegyek valamit, azzal végződik, hogy végül minden vér a rakoncátlan hely felé tódul, sokszor rettegő álmaim mélyéig hatóan reszketést gerjeszt még a szemhéjamban is, és szememet megtölti mintegy közelgő nyugtalansága jeleivel, bánatos képeivel.*

Ezekben az időszakokban óriási sóvárgás fog el, szeretnék látni egy valódi orvost, akinek egyszer minden ínségemet elmondhatnám; egy ilyen, gondolom, nyilván türelemmel meghallgatna. Mert még ha ez hisztéria is, mégiscsak valami olyasmi, ami ellen az akaratom éppen annyira tehetetlen, mint ahogy egy sebet sem képes hegedésre kényszeríteni. Annyira jó volna ez nekem: ha találkozónék egy orvossal, aki nem csupán beosztana, első szavaim alapján, valamilyen csoportba, hanem komoly türelemmel, barátsággal, időt szánva rám úgy tekintene beszámolómról, hogy azok az *élet* tünetei, amely – miközben szenved – *minden más élet* vágyaira emlé-

---

* Gondoljunk e sorok olvastán Rilke egyik alapvető képzetére, a szemhéj-alvás-álmom-halál képzetre, pl. a *Sírfeliratban*. (A ford. megj.)

keztet: hogy ti. túlélje a betegség állapotát, felülemelkedjen azon, és közben lassan megtanulja a kiválasztódás öntudatlan kiváltságait...

Ha magamat faggatom, mi lehetett ezúttal pipogyaságom oka, azt hiszem, három okot tudnék megnevezni.

Az első: februárban elvégzett munkámat talán bizonyos túlfeszített igyekezet jellemezte; akkor arra törekedtem, hogy – új könyvem összefüggései közt – sok mindent feljegyezsek és megformáljak nyomasztó párizsi tapasztalataimból, miközben érzékelttem, hogy néha olyan rövid lelki fájdalom fog el, amely hasonlít a testi kínhoz, ha megemeli magát az ember.

Járult ehhez egy második ok is: épp e munka közben anyám közelgő jövetelét úgy éreztem, mint ami korlátozza munkámat, és ez olyan kapkodó, kerge hebehurgyasággal tűzdelte meg munkálkodásomat, amely kudarchoz vezetett. Ebből a közelgő külső fenyegetés miatti félelemből aztán sok egyéb háborgatás, gond és véletlen felderengését éreztem meg, már jó előre, és hogy a lárma sokféleképpen aztán valóban be is tört széles csendre épülő életembe, az ugyan könnyített e rossz sejtelem váltakozó terhein, de időt és erőt és elszántságot is igényelt, egyre többet.

És a harmadik ok: a római éghajlat. Úgy tűnt, ennek a télnek sok sirokkós napját könnyen viselem. Hogy azonban a nyári melegnek itt a kertben és (rengeteg hőséget felszívó) kerti lakomban bekövetkező első rohamai engem ennyire tönkretelhetnek, azt bizonyítja, hogy én az éghajlat elleni mindennapi ellenállás folyamán észrevétlenül – egész télen át – egy csomó erőmet elfecséreltem, és a végén tényleg tartalékaim utolsó morzsáit rágom. –

Ehhez a világosan felrajzolódó tapasztalathoz új döntések szükségessége kapcsolódik, és mielőtt még, drága Lou, egyiket vagy másikat meghoznám, szeretnék Neked elmesélni pár dolgot magamról, már amennyire erre ezekben a gyatra napokban képes vagyok. Lehet, hogy egyikkel vagy másikkal kapcsolatban akarsz mondani nekem valamit; ez sokat segítené; tudod, milyen sokat. (Ha azonban most éppen munkában vagy, drága munkádat végzed, akkor tedd félre ezt a levelet, hiszen egy nyugtalan embertől ered; tud várni; tud várni addig, ameddig akarod.)

Tehát akkor – nézd:

A Strohl-Fern villa parkjában álló kis kerti lakomat őszig (októberig) béreltem. Azt reméltem, az egész nyarat (vagy annak túlnyomó részét) kihúzhatom benne; de most már tudom, hogy erre nem gondolhatok. Meg aztán egyébként az a szándék is izgatott, hogy megtartom a házat még egy további évig: mert hol találnék ilyet még egyszer? Kicsi házikó, teljesen magában áll, nagy ablakkal és lapos tetőterasszal, benne egy tágas, világos, egyszerű helyiség, és közben mélyen-mélyen egy magánkert alján fekszik, megközelíthetetlen és lezárt, és messze elkerüli a forgalom és a lárma – úgyhogy valamilyen érzés azt súgta, kapaszkodjam meg a világnak ezen a pontján, ahol az enyém lehet mindez, mindaddig, amíg csak az amúgy is bizonytalan és türelmetlen külső életviszonyok ezt valahogy megengedik; most azonban ugyanez a belső súgás azt mondja: csak akkor vehetném igénybe ezt a kedvező lakhatási lehetőséget, ha az ingatlan valamilyen egészségesebb égbolt alatt fekédné, ahol az *egész évet* félelem és megilletődés nélkül tölthetném el. Az ősz vacak volt, a tél rengeteg sirokkóval és hosszú esőkkel tört rá az emberre, és a tavasz, amelyet mindenki sóvárogva vár, csupán amolyan – veszélyes nyár felé vágató – pár hét volt, megállás nélküli zuhanás. Itt élő emberek továbbá állítják: a római éghajlatot újoncként viseled el a legjobban, – később, évről évre egyre nehezebben, a sirokkós napok tengeribetegségével szemben pedig egyre védtelenebb vagy.

Ehhez járul még, hogy én az utóbbi években (ezt már egy éve Viareggióban is érzékeltem, de ott más körülményeknek tulajdonítottam) messzire, nagyon messzire távolodtam az itáliai világtól. Hogy most mindent annyira másként érzékelek, mint egykor, azt talán indokolja az a tény, hogy Rómában vagyok és nem Toscanában, amely Botticelli és a Robbiák alakján át, és a márványfehérség és mennyei kékség, meg a kertek, villák, rózsák, harangok és idegen leányok alakján át engem akkor igen közelről megszólított – igen, pontosan: megszólított (noha Róma is beszél hozzám), nem hallgatott és nem zúgott a fülemben: *megszólított*. Forróra beszélt a fejemet és arcomat – (és néha eltöprengék, jó és fontos volt-e számomra, s hogy első viareggiói utam, amikor kiadtam magam

a Semminek és tűzijátékot éltem át, nem bizonyította-e már az is, hogy az itáliai befolyás nem tartozik azok közé, amelyek engem valóban továbbsegítenek).

Bárhogy is legyen, – mindenesetre északibb és komolyabb országok azóta csendesebb és egyszerűbb gesztusokra hajlították érzékeimet, úgyhogy az itáliai dolgok rikító és lármás, sematikus és árnyalatlan vonásaival kapcsolatban ma már úgy érzem, mintha visszaesnék a képeskönyvi oktatás színvonalára. Egészen magától értetődik most már, hogy én ezt a fényes és fáradságos tavaszt tárgyyszerű és csendes figyelemmel (látásom egyre inkább ilyenné válik), merőben botanikus érdeklődéssel fogadtam be, és úgy észleltem, hogy mozgásai és hangjai és madarainak röpte és vonulása teljesen tárgyyszerűen érdekelt, és soha nem éreztem ezt az időszakot *Egésznek*, elevennek, titokzatosnak, nem éreztem *léleknek*, amely az én lelkemmel határos volna. Megállapítottam *egyes* dolgokat, és mivel eddig nagyon gyengén figyeltem meg a világot, és az egyszerű látás szférájában, mint oly sok minden másban, *kesz-dő* vagyok, – kielégített az efféle igyekezet, ha kicsi lépésekben haladást tapasztalhattam. Ha azonban az történt, hogy valamit az Egészről komolyan vártam volna, akkor ugyan kinyíltam, de újra üresen záródtam be és mélységes éhség fogott el. Mint egy tüdő egy elhasznált levegőjű helyiségben, úgy elnehezült a lelkem egy kimerült világban, amelybe a tavasz nem hoz semmi újat, semmi távlatot vagy beláthatatlan élményt. A gazdagságban rejlő nagy szegénységet éreztem meg: ahogyan nálunk egy virág, egy kis elsőként érkező virág, amelyik jön és küzd a fényvel, az már egy *világ* önmagában, boldogság, amelyben ha részt vesz az ember, az végtelen jószág, – itt viszont virágok nyájai jönnek, és nem moccan meg bennünk semmi, nem érzünk részvétet semmi iránt, és nem érzünk rokonnak semmit, és nem sejtjük azt, hogy kezdünk folytatódni másban. Itt minden a könnyűség irányában oldódik meg, a könnyűségnek is legkönnyebb oldala felé. Virágok jönnek és virágba borulnak a fák, kökörücsin-csapatok virulnak ki és glicíniák, és az ember hajtogatja magának ezt a tényt, és elismétli megint, mintha süketnek beszélne. Holott közben itt minden amolyan homlokzatszerűen vak és színleges; vannak ugyan színek, de mindig lomhán alárendelődnek egy olcsó

árnyalatnak, és nem fejlődnek ki önmagukból. Itt van ez a júdásfa: virágzott és virágzott, nem győzött virágozni, még a törzséből is – mint valami véralvadásos fodor-gombolyag – úgy bújt elő a rengeteg meddő kis kacs és virágcsíra, és néhány hét alatt minden: az összes kökörccsin és lóhere és orgonafa és ernyős virág, minden az ő ibolyakéjébe öltözött, Isten tudja, miféle okból, – lustaság volt tán? vagy saját ötleteik hiánya? ki tudná. A vörös rózsák még most is, hervadtukban, ezt a tetemszerűen szederjes színt öltik fel, és ugyanígy a földieprek is, ha egy napra felágaskodnak, és még a naplementék is ezzel kérkednek, és a felhők is ezt tükrözik esténként és reggelenként. És az égbolt is, ahol oly olcsó színjáték zajlik, sekélyes és sivatagos; nincs mindenütt égbolt, nem játszik a dolgokkal, nem a mohák és a tengerek és a síkok ege ő, nem végtelen távlatok kezdete, hanem: zárlat, függöny, végződés, – és az utolsó fák mögött, amelyek olyan laposan cövekelnek ebben a közömbös fényképészi háttérben, mint valami kulisszaszerű tárgyak, – ott minden véget ér. Amolyan merőben múlt fölé terülő égbolt ez; kiszipolyozott, üres, elhagyott égbolt, égbolt-csésze, amelyből réges-rég kiitta valaki az édesség utolsó cseppjeit. És amilyen az égbolt, olyanok az éjszakák, és amilyenek az éjszakák, olyan a csalogányok éneke. Ahol távlatosak az éjszakák, ott énekük csendülése mély, és végtelenül messziről hozzák ezt a hangot és viszik-viszik a végeig. Itt a csalogány valóban csupán egy kicsi, gerjedő madár, sekélyes kottával és könnyen teljesíthető vágyakozással. Elég két éjszaka, és megszoktad a kiáltásait, és elkönyveled egyfajta benső higgadtsággal, mintha félnél, hogy ha több részvéttel fordulsz felé, saját emlékeidben teszel kárt, csalogány-éjszakákra utaló emlékeidben, amelyek merőben másfélék voltak.

A „kiállítási hangulat”, amely olyan jellemző a városra, a római tavasznak is igencsak látható jegye: tavaszi kiállítás ez, nem tavasz, ami itt történik. És persze, ennek örülnek az idegenek, és – mint valami apró szuverén hatalmak – érzik a megtiszteltetést, mintha az ő kedvükért történne mindez; ezeknek a tisztelendő németeknek a szemében Itália mindig is egyfajta monarchikus utazás volt, diadalívvel, virágözönnel és tűzijátékkal. Persze bizonyos értelemben igazuk van: lejönnek ide, mert megelégték a tél, a fűtés és a sötét-

ség töredelmeit, és itt készen megkapnak minden napfényt és kényelmet. Többet nem is kérnek. És ilyesféle volt, nem tagadom, az a hatás is, amelyet én valaha Arcóban vagy Firenzében érzékelttem, és a jótékony megkönnyebbülés is, amely ezzel összefüggött. Ha azonban bennszülöttként látta itt az egész telet az ember (mindannak mogorva és tartós konokságával, ami nem képes meghalni), akkor csődöt mond a csoda, amelynek jönnie kellene. Már tudjuk, hogy ez nem tavasz, hiszen láttuk, hogy *nem vált tavasszá*, hogy a virágzatnak éppoly nehéz dolga volt, hogy pontosan a helyére kerüljön, mint, mondjuk, egy dekorációnak is nehéz a dolga, hogy valahol odazökkenjen valahová. És az ember ilyenkor pontosan fel fogja ennek az elmúlt népnek látszatéletét, utód-művészetének frázisait, D'Annunzio verseinek kertvirág-szépségét.

Jó, hogy én mindezt ilyen lassan és egész testemben tapasztaltam meg; ugyanis Itália számomra még mindig hívás és csalogatás volt, lezáratlan epizód. Most azonban bízást itt hagyhatom, mert a zárlat megtörtént.

Igaz, mi tűrés-tagadás, nehéz lesz a távozás, hiszen ezt a kicsi lakot nem vihetem magammal és nem állíthatom fel egy másik, északibb tájon fekvő kertben; nehéz azért is, mert az újabb költözés váratlanul jön és a bizonytalanság felé tessékkel; nehéz, – mert a költözésbe és az újrakezdésbe általában belefáradtam.

De mindennek ellenére, meg kell történnie. Azt a kérdést, hová megyek, hadd mérlegeljem még egy pillanatra. Valahová, majd megválaszolólok Neked, ahol megint egy efféle magányos kis házikó áll egy nagy kertben mindenki más számára feleslegesen, és éppen rám szabva, a mértékeimre! De tudom, az ilyen házak ritkák, hogy ezeket nem lehet kikeresni, hanem meg kell találni. És ezért nem is kérdezek meg senkit.

Mindazonáltal el szeretném mondani, egyelőre mely körülmények nem játszanak szerepet következő lakhelyem megválasztásakor.

Clara Rilke, a feleségem, nemsokára elköltözik innen (úgy néz ki, hogy még énelöttem), és megpróbál vidéken, Bréma közelében (ahol a legkönnyebben szerezhethet tanítványokat és a leghamarabb juthat portréfestői megbízásokhoz) magában megélni, és végezni a munkáját, amire hivatva van. – A pici